

NBP – JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

NBP – ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

UDC 343.98

ISSN 0354-8872

ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE – THE REPUBLIC OF SERBIA
KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA, BEOGRAD – REPUBLIKA SRBIJA

NBP

JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA
Beograd, 2015

Publisher

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 196, Cara Dusana Str., Zemun

EDITORIAL BOARD

Professor Milan Skulic, PhD, President
skulic@ius.bg.ac.rs

Professor Wang Shiquan, PhD, President of the China Criminal Police University
Professor Gorazd Mesko, PhD, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor
gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Associate Professor Jozef Metenko, PhD, Police Academy in Bratislava
jmetenko@hotmail.com

Professor Slobodan Jovicic, PhD, Faculty of Electric Engineering, University of Belgrade
jovicic@etf.rs

Professor Sima Avramovic, PhD, Faculty of Law, University of Belgrade
sima@ius.bg.ac.rs

Professor Milan Zarkovic, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
mizarko@yubc.net

Professor Sasa Mijalkovic, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
sasa.mijalkovic@kpa.edu.rs

Professor Boban Milojkovic, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
boban.milojkovic@kpa.edu.rs

Associate Professor Sasa Milojevic, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
sasa.milojevic@yahoo.com

Associate Professor Stevo Jacimovski, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
stevo.jacimovski@kpa.edu.rs

Assistant Professor Brankica Popovic, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
brankica.popovic@kpa.edu.rs

Assistant Professor Zorica Vukasinovic Radojcic, PhD, Academy of Criminalistic and Police Studies,
Belgrade, zorica.vr@kpa.edu.rs

EDITORIAL COUNCIL

Editor-in-Chief

Professor Dragana Kolaric, PhD
dragana.kolaric@kpa.edu.rs

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Crime-Investigation and Forensics Editor

Professor Radovan Radovanovic, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

radovan.radovanovic@kpa.edu.rs

Police and Security Editor

Professor Djordje Djordjevic, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

djordje.djordjevic@kpa.edu.rs

ENGLISH LANGUAGE EDITOR AND PROOF-READER

Dragoslava Micovic

SERBIAN LANGUAGE EDITOR AND PROOF-READER

Jasmina Miletic

Printed by

Pekograf, Belgrade

Impression

300 copies

PDF VERSION OF THE JOURNAL

www.kpa.edu.rs

Published three times a year

TABLE OF CONTENTS

Original Scientific Papers

Dragan Simeunovic

MIGRATIONS AS REASON FOR THE POLITICAL ANOMALIES IN EUROPE	1
--	---

Radomir Zekavica, Zelimir Kesetovic

THE LEGITIMACY OF THE POLICE IN SERBIA	19
--	----

Zoran Milanovic, Radovan Radovanovic

INFORMATION-SECURITY CULTURE – IMPERATIVE OF CONTEMPORARY SOCIETY	45
---	----

Stevo K. Jacimovski, Jovan P. Setrajcic

REVIEW OF RESULTS OF THEORETICAL APPROACHES TO PHONON ENGINEERING OF THERMODYNAMIC PROPERTIES FOR DIFFERENT QUANTUM STRUCTURES.....	67
---	----

Review Papers

Monika Hullova

IDENTITY OF THE CURRENT ISSUES RELATED TO DETECTION AND CLARIFICATION OF JUVENILE CRIMES IN THE SLOVAK REPUBLIC	83
---	----

Maria Jose Hurtado, Ana Kojic

CONTROLLING IRREGULAR MIGRATION IN THE KINGDOM OF SPAIN.....	99
--	----

Table of contents

Zoran Lukovic, Andrej Protic, Dag Kolarevic	
RITUAL AND CULT CRIMES AND THE CHARACTERISTICS OF THEIR PERPETRATORS.....	115
Kristijan Kuk	
ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PROCESS OF COLLECTING AND ANALYZING DATA WITHIN POLICE WORKS.....	131

Professional Papers

Dalibor Djukic	
PROTECTION OF PUBLIC ORDER AND SECURITY ON MOUNT ATHOS	149
Ivan Zarkovic	
MEASURES OF ELECTRONIC MONITORING OF EMPLOYEES AND THE RIGHT TO PRIVACY IN THE WORKPLACE.....	165

Izdavač

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, Cara Dušana 196, Zemun

IZDAVAČKI ODBOR

Prof. dr Milan Škulić, predsednik
skulic@ius.bg.ac.rs

Prof. dr Wang Shiquan, predsednik Kineskog kriminalističko-poličijskog Univerziteta

Prof. dr Gorazd Meško, redovni profesor Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Mariboru
gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Prof. dr Jozef Metenko, vanredni profesor Policijske akademije u Bratislavi
jmetenko@hotmail.com

Prof. dr Slobodan Jovičić, redovni profesor Elektrotehničkog fakulteta Univerziteta u Beogradu
jovicic@etf.rs

Prof. dr Sima Avramović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
sima@ius.bg.ac.rs

Prof. dr Milan Žarković, redovni profesor Kriminalističko-poličijske akademije, Beograd
mizarko@yubc.net

Prof. dr Saša Mijalković, redovni profesor Kriminalističko-poličijske akademije, Beograd
sasa.mijalkovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Boban Milojković, redovni profesor Kriminalističko-poličijske akademije, Beograd
boban.milojkovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Saša Milojević, vanredni profesor Kriminalističko-poličijske akademije, Beograd
sasa.milojevic@yahoo.com

Prof. dr Stevo Jaćimovski, vanredni profesor Kriminalističko-poličijske akademije, Beograd
stevo.jacimovski@kpa.edu.rs

Doc. dr Brankica Popović, docent Kriminalističko-poličijske akademije, Beograd
brankica.popovic@kpa.edu.rs

Doc. dr Zorica Vukašinović-Radojičić, docent Kriminalističko-poličijske akademije, Beograd
zorica.vr@kpa.edu.rs

IZDAVAČKI SAVET

Glavni i dogovorni urednik

Prof. dr Dragana Kolarić

dragana.kolaric@kpa.edu.rs

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Urednik kriminalističko-forenzičke oblasti

Prof. dr Radovan Radovanović

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

radovan.radovanovic@kpa.edu.rs

Urednik policijsko-bezbednosne oblasti

Prof. dr Đorđe Đorđević

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

djordje.djordjevic@kpa.edu.rs

LEKTOR I KOREKTOR ZA ENGLESKI JEZIK

Dragoslava Micovic

LEKTOR I KOREKTOR ZA SRPSKI JEZIK

Jasmina Miletić

Štampa

Pekograf, Beograd

Tiraž

300 primeraka

PDF VERŽIJA ČASOPISA

www.kpa.edu.rs

Izlazi tri puta godišnje

SADRŽAJ

Originalni naučni radovi

Dragan Simeunović

MIGRACIJE KAO UZROK POLITIČKIH ANOMALIJA U EVROPI..... 1

Radomir Zekavica, Želimir Kešetović

LEGITIMITET POLICIJE U SRBIJI 19

Zoran Milanović, Radovan Radovanović

INFORMACIONO-BEZBEDNOSNA KULTURA –
IMPERATIV SAVREMENOG DRUŠTVA 45

Stevo K. Jaćimovski, Jovan P. Šetrajčić

PREGLED REZULTATA TEORIJSKIH PRISTUPA
FONONSKOM INŽENJERINGU TERMODINAMIČKIH OSOBINA
RAZLIČITIH KVANTNIH STRUKTURA..... 67

Pregledni radovi

Monika Hullová

IDENTITET TEKUĆIH PROBLEMA U VEZI SA OTKRIVANJEM
I RASVETLJAVANJEM MALOLETNIČKOG KRIMINALA
U SLOVAČKOJ REPUBLICI..... 83

Maria Jose Hurtado, Ana Kojić

KONTROLA IREGULARNIH MIGRACIJA
U KRALJEVINI ŠPANIJI 99

Zoran Luković, Andrej Protić, Dag Kolarević

RITUALNI I KULTNI ZLOČINI I KARAKTERISTIKE
NJIHOVIH IZVRŠILACA 115

Kristijan Kuk

VEŠTAČKA INTELEGENCIJA U PRIKUPLJANJU I ANALIZI
PODATAKA U POLICIJI..... 131

Stručni radovi

Dalibor Đukić

ZAŠTITA JAVNOG REDA I BEZBEDNOSTI NA SVETOJ GORI149

Ivan Žarković

MERE ELEKTRONSKOG NADZORA ZAPOSLENIH
I PRAVO NA PRIVATNOST NA RADNOM MESTU165

MIGRACIJE KAO UZROK POLITIČKIH ANOMALIJA U EVROPI¹

Dragan Simeunović²

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Sažetak: Predmet analize u ovom radu su raznovrsne političke i druge anomalije koje su izazvane aktuelnim masovnim migracijama prema Evropi. Cilj rada je da se ispita osnovanost prepostavki o pojavi velikog broja političkih i drugih anomalija u političkoj praksi više zemalja Evropske unije, kao neadekvatne reakcije na migracionu krizu. Analizom sadržaja i uporedno-istorijskim metodom u radu se utvrđuje čitav niz ozbiljnih anomalija koje su se povodom migracija pojavile u mnogim zemljama EU, analizira se zakasnela reakcija institucija EU na izazove koje su migracije donele sa sobom, a naročita pažnja se obraća na one dimenzije migracija koje ih pretvaraju u bezbednosni izazov. Autor takođe analizira i moguće pozitivne ekonomske efekte migracija i utvrđuje moguće korisnike takvih efekata.

Autor zaključuje da su migracije bezbednosni izazov i za Srbiju, i to ne samo u pogledu uvećanja opasnosti od terorizma, nego i zbog mogućnosti izbijanja regionalnih konflikata, i da bi najveća od svih anomalija bila ta da najsirošašnije zemlje Evrope, u koje spada i Srbija, snose najveći teret migracija, kao što je za sada slučaj.

Rad se završava zaključkom o anomalijama koje su nastale u evropskoj praksi kao izrazu nesnalaženja i nedovoljne funkcionalnosti nekih zemalja članica, kao i o verovatnoći ponavljanja migracija u skoroj budućnosti, i njihovoј verovatnoј masovnosti i intenzitetu, do čega se

1 Rad je nastao u okviru naučno-istraživačkog projekta Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka, Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu, (evidencijski broj: 179076), koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije, a prezentovan je kao uvodno izlaganje na naučno-stručnom skupu „Irregularne migracije“, koji je u organizaciji Kriminalističko-policijске akademije, Ministarstva unutrašnjih poslova R Srbije i Hans Zajdel Fondacije za Srbiju (Hans Seidel Stiftung) održan od 1. do 2. decembra 2015. u Vršcu.

2 Redovni profesor, E-mail: dragan.simeun@gmail.com.

došlo korišćenjem adekvatnih statističkih metoda, na osnovu uvida u recentnu građu o žarištima demografskih eksplozija i ratova na Bliskom istoku i u Africi, kao i o razlozima njihovog trajanja.

Ključne reči: migracije, političke anomalije, reakcija EU, ljudska prava migranata, terorizam, budućnost migracija.

Uvod

Veliki migracioni tok sa Bliskog istoka i Afrike ka Evropi započeo je 2011, a naročito se intenzivirao od 2014, da bi tokom 2015. godine dosegao doskora nezapamćene razmere, uveliko premašivši projektovani broj migranata za 2015. godinu, koji su 2013. u svojim dokumentima naznačile Ujedinjene nacije. Stopa rasta migracija je, uopšte uzev, u svetskim razmerama daleko veća od očekivane. Samo pre dve godine pretpostavljalo se da će ukupan broj migranata u svetu 2015. godine dostići maksimalnu cifru od 237 miliona, što je ozbiljna stopa rasta u odnosu na 1990. godinu, kada je ukupan broj migranata u svetu iznosio „svega“ 154 miliona³. Ipak, i najpesimističnija predviđanja su se pokazala kao nedostatna jer je broj migranata, naročito prema Evropi i Severnoj Americi, u neprekidnom enormnom porastu.

U nastojanju da obuzdaju i kontrolisu taj enorman priliv migranata u zemlje Evropske unije, mnoge od njenih članica su, zbog nedostatka opštег i obavezujućeg stava, počele da preduzimaju solitarne državne mere na tom planu koje često ne samo da nisu imale željeni efekat, već su i doprinele menjanju slike o demokratskom statusu tih zemalja i ukazale na brojne raskorake između proklamovanih principa i propisa Unije i antimigracione prakse.

Na osnovu analize događaja u proteklih pola godine može se sa sigurnošću reći da se u Evropi povodom migracija događale i dalje događaju velike političke i drugovrsne anomalije. Cilj ovog rada je da ukaže na najvažnije među njima, kao i da pokuša da sagleda bližu perspektivu trajanja i obnove migracionih tokova ka Evropi.

1. Političke i druge anomalije u okviru Evropske unije prouzrokovane migracijama i antimigracionim merama

Glavna anomalijska je u tome što se zabranom prolaska izbeglica krši globalni princip slobode kretanja ljudi, roba i ideja na kome je baziran koncept Evropske unije; zatim, svakako je velika anomalijska sadržana u činjenicama da u demokratskoj Evropi 21. veka imamo nepoštovanje ljudskih prava migranata, a naročito prava na naturalizaciju, kao i porast ksenofobije, i da politiku mržnje prema strancima i susedima praktikuju zemlje kojima su puna usta demokratije i koje su drugima,

³ UN, *Key trends in international migration*, Expert Group Meeting on The Post-2015 Era: Implication for the Global Research Agenda on Population Development, New York, 10 April 2015.

pa i nama, davale silne lekcije o toleranciji. Usled svog aktuelnog antimigracionog ponašanja takve zemlje počinju da liče na učitelje koji podučavaju druge lekcije koju sami nisu savladali.

Nije li anomalija to što zidove na svojim granicama podižu zemlje poput Mađarske, Hrvatske i Slovenije, u kojima izbeglice uopšte ne nameravaju da ostanu već samo teže da kroz njih što pre prođu. Istorija je anomalija što su zahtev Evropske unije da prihvate po kvotama jedan deo izbeglica odbile zemlje poput Mađarske, Slovačke, Češke i Poljske iz kojih su svojevremeno mnogi birali put izbeglištva⁴, kao i to što zemlje koje odbijaju da prime izbeglice time pokazuju da imaju jednostran odnos sa Unijom – hoće samo korist od nje, bez namere da odgovore solidarnošću na njene potrebe kada je ona kao zajednica u problemu. Time pokazuju da smatraju da članstvo u EU nije povezano sa imanjem izvesnih odgovornosti. Svakako da je anomalija i to što je Evropa kao najuređeniji kontinent ispoljila potpunu nespremnost i visok stepen neorganizovanosti, pa i prevelike iznenadenosti, a neke članice EU čak i paniku u suočavanju sa migrantskim talasom, iako on uveliko teče još od 2011, a intenzivno od 2014. godine. Evropa će morati da se zapita da li je anomalija ili prirodna reakcija to što se otpisana nacionalna država i odbačeni nacionalni suverenitet kao anahrone pojave preko noći vraćaju na velika vrata u politički život Evrope kroz samožive odluke zemalja članica Unije, kroz podizanje ograda i obnavljanje granica i graničara ne samo između Mađarske, Slovenije i Hrvatske već i između tako demokratski naprednih i bliskih zemalja kao što su Nemačka i Austrija.

Migracije pokazuju da, odavno fenomenološki i upotrebljivo otpisana, nacionalna država itekako opstaje i pored svih globalističkih nacija o njenom kraju, a najnovija zbivanja povodom migracija navode na zaključak da ona čak i najavljuje svoj veliki povratak. Podizanje zidova, obnova nacionalnih granica i postavljanje graničara na odavno izbrisane nacionalne granice širom EU, nisu samo političke i civilizacijske anomalije, već i vidan dokaz toga.

Migracije su očito bile samo okidač reiteracije nacionalne države u globalizovanom društvu Evropske unije, koji je ukazao na njenu veliku upotrebljivost na planu zaštite nacionalnih interesa, a time i da se još uvek ne može bez nacionalne države. Očigledno je da je, ma šta neki pričali o kraju nacionalizma, taj kraj još uvek daleko i da su svi, pa i emancipovani narodii još uvek ipak pomalo nacionalisti. Anomalija je da u Evropskoj uniji, u kojoj je nacionalizam već odavno nepoželjna pojava, još uvek važi konstatacija koju je izrekao Ludvig Flek, a koja se svodi na to da svi gledamo na svet svojim očima, ali da ga vidimo očima naših kolektiviteta: nacije, verske grupe, rase, a u krajnjem i porodice. Raskorak između proklamovanih principa i prakse u Uniji na ovom planu pokazuje da čovek nije niti može uskoro biti apsolutno oslobođen svake subjektivnosti, iz prostog razloga što nije niti će ikada biti savršen, ma koliko radio na sebi. Reakcija evropskog kao zacelo najemancipovanijeg čoveka na migracije pokazuje da se on u neprekidnoj smeni izbora između opšteg i posebnog povremeno, čak i nesvesno priklanja interesu nacionalnog kolektiviteta kao posebnog iako se deklarisao kao politički poklonik opšteg u formi Evropske unije.

4 Kroz Jugoslaviju je u vreme duboke krize u sovjetsko-mađarskim odnosima 1956. godine, samo iz Mađarske prošlo 20.000 izbeglica – mađarskih državljanina.

Najnovija anomalija je odluka Unije da se svi migranti koji nisu iz Avganistana, Iraka ili Sirije proglose za ekonomski migranti, čime se odabirom zemlje porekla vrši diskriminacija i narušava pravo migranata da kao pojedinci pristupe azilnim procedurama, što je UNHCR kao odluku kritikovao.

Anomalija je i to što velik, ako ne i najveći teret migrantske krize zasad snose zemlje koje nisu ni na koji način doprinele stvaranju kriznih žarišta u Iraku, Libiji i Siriji iz kojih izbeglice najviše dolaze u Evropu, niti su te evropske države koje su zasad najviše pogodene migrantskim talasom poput Srbije išta profitirale od ratova koji su se u tim zemljama vodili ili se vode.

Sve je vidljivije da migracioni teret nije ravnomerno raspodeljen. Tu anomaliju uvećava činjenica da su zemlje koje trenutno trpe najveći teret migracija ujedno i najsirošnije ili su u teškoj finansijskoj krizi poput Grčke.

2. Odgovor Evropske unije na migrantsku krizu

Odgovor Evropske unije na migrantsku krizu došao je veoma kasno. Zvučalo je cinično kada je iz Brisela saopšteno da će povodom tako velikog i urgentnog problema kao što su migracije biti održan hitan sastanak svih zemalja članica EU – za šest nedelja. Nakon neprihvatljivo dugog perioda zbumjenosti, u kojem su neke članice radile šta su i kako su htеле u pogledu migrantske krize, sve države članice Unije su tek 23. septembra održale prvi samit o migracijama, i to samit neformalne prirode. Samit se završio donošenjem zaključaka o podršci najnovijim predlozima Evropske komisije i potvrdom zemalja članica EU da je potrebno daleko više ujedinjenog pristupa ukoliko se želi efikasno rešiti migrantska kriza.

U okviru tih odluka 28 evropskih lidera je najavilo jačanje mreže za pomoć migrantskim žarištima, davanje dodatne milijarde evra Komesarijatu UN za izbeglice (UNHCR), Svetskom programu za hranu (World Food Program) i drugim srodnim telima, kao i harmonizovanje napora da se povećaju davanja za fond za Siriju da bi se bar dosegao obećani nivo tih davanja u 2014. godini, budući da su neke zemlje članice samovoljno smanjile svoja davanja u Fond za hranu čak za 99% procenata kao i u druge sroдne fondove iako je bilo dogovorenog da se u fond za Siriju prikupi pola milijarde evra, a u fondu za Afriku 1,8 milijardi evra, što nije učinjeno.

Da Evropska komisija migrantsku krizu uglavnom pokušava da reši novcem, pokazuje i porast njenih resursa za taj problem. Od maja do septembra 2015. ti resursi su porasli sa 4,6 na 9,5 milijardi evra. Pored toga, Evropska komisija je najavila davanje 100 miliona evra kao hitnu pomoć najviše pogodenim zemljama članicama EU, i 600 miliona evra dodatne pomoći nadležnim evropskim telima u 2016, te da se još 300 miliona evra doda u EU fond za humanitarnu pomoć u 2016. godini, kao i da se u 2015. dâ dodatnih 200 miliona evra organizacijama kao što su UNHCR i WFP. Odlučeno je da se da pomoći zemljama u okruženju EU, i to Turskoj milijarda evra (što je kasnije povećano na 3,4 milijarde evra), a Srbiji i Makedoniji zajedno sveukupno 17 miliona evra (što za sada nije čak ni

delimično realizovano⁵). Takođe je odlučeno da se dodatne finansijske injekcije ubrizgaju zemljama u koje su se izbeglice masovno slile, kao što su Liban i Jordan, kako bi što manje izbeglica napuštao te zemlje i kretalo ka Evropi. Zaključeno je i da Unija treba da poveća napore na stabilizaciji onih afričkih zemalja koje su glavni izvor migracija.

U Evropskoj agendi za migracije 24. septembra najavljen je i konstituisanje kopnenih i vodenih granica EU kao i bezbednosno-vojnog nadzora tih granica od strane novoprojektovane evropske granične straže. Možda i gradnje zidova. U prilog tome govori i podatak da je Brisel 20. oktobra potvrdio pravo Mađarske da podigne zid prema Hrvatskoj i time osnažio ideju ogradijanja država članica Unije. Paradoksalno je da će ukoliko se taj trend nastavi evropske države biti strožije razdvojene nego pre ujedinjenja.

Kako je u citiranom dokumentu Evropske unije i tvrdnja o potrebi osiguranja njenog „okruženja“, i kako je Turskoj zbog migracija pored uobičajenih davanja ovim aktom i kasnijim odlukama namenjeno do sada sveukupno 3,4 milijarde evra, možda bi sa stanovišta interesa i EU i Turske, a ujedno i sa stanovišta nacionalnog interesa Srbije, bilo najcelishodnije da se ta planirana granica ustanovi kao granica okruženja, te da se kontrola vrši na tursko-sirijskoj granici, a ako treba podizati zidove, onda to treba činiti na toj granici, a ne tek kad migranti uđu hiljadu kilometara duboko u Evropu. Umesto toga, Turska dobija nastavak razgovora o ulasku Turske u EU, koji je bio zakočen punih deset godina nakon otvaranja prvih pogлавlja.

Nije sporno da migracije mogu imati i pozitivne ekonomске posledice, i to ne samo po zemlje prijema migranata već i za zemlje iz kojih oni potiču jer se njihovim odlaskom relaksira nezaposlenost, smanjuju nerešeni socijalni problemi i stiče velika finansijska korist od doznaka koje šalju svojim porodicama. Migracije su uvek korisne po zemlju prijema onda kada su planirane, dozirane i željene. Štaviše, u najrazvijenijim zemljama imigracija je oduvek bila važan faktor industrijskog rasta i ekonomskog napretka, kao i jedina mogućnost za popravljanje demografske ravnoteže, narušene usled drastičnog povećanja trenda starenja stanovništva. Bogati u svemu, pa i u migracijama, gledaju šansu za svoju korist. Iako i bogati imaju pravo da kao svako ljudsko biće brinu o svom dobru, večno pitanje, koje i sada стоји, jeste da li je način na koji to rade u redu. Anomalija je da čak i u strahu Evrope od terorizma i migranata oni gledaju kako da migracije iskoriste za dalje akumuliranje profita i u tome ih pomažu odgovarajuće političke struje. Reč je o nameri da se iskoristi ta ogromna gomila najjeftinije moguće radne snage koja je bogatima došla na noge. Oni sad ne moraju da premeštaju fabrike tamo gde je radna snaga jeftina i da skupo plaćaju troškove transporta za svoje robe proizvedene u daljinji. Samo treba izvršiti koncentraciju te radne snage i koristiti je planski i sistematično, i bogati deo Evrope će zaraditi na migracijama. To je kao sa jagodama na pijaci. Skupe su kad ih nema, ali su još uvek skupe i kad ih ima ali su raštrkane po krajevima pijace. Međutim, kada su sve skupljene na par susednih tezgi, cena im pada. Tako će i migranti, ako budu skupljeni na

5 Podatak iznet u okviru izlaganja Milenka Nikića, savetnika ministra Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja na skupu „Iregularne migracije“, u organizaciji Kriminalističko-policijске akademije, Ministarstva unutrašnjih poslova R Srbije i Hans Zajdel Fondacije za Srbiju (Hans Seidel Stiftung), 1. decembra 2015. u Vršcu.

jednom mestu, pogotovu onom koje ih ne zadovoljava, biti spremniji da rade za još manje novca. Važno je samo da ne dozvolimo da to mesto koncentracije migranata postanemo mi, odnosno da se ta uloga ne dodeli Srbiji.

Istu logiku, recimo, koristi i Japan, koji bukvalno uvozi migrante iz manje razvijenih delova Azije i pored velikog negodovanja nemalog dela japanskog stanovništva. Ipak, bitna razlika između Japana i nekih evropskih zemalja je u tome što je Japan, recimo, krajem septembra 2015. donirao 830 miliona dolara za pomoć izbeglicama iz Sirije i Iraka i pokazao da nije samo profitno orijentisan u svom odnosu prema migracijama, dok su neke evropske zemlje koje tvrde da su ugrožene dolaskom migranata „zaboravile“ da uplate sredstva za izbeglice čak i za 2014. godinu.

Mada u masovnim migracijama u daleko najvećem broju pretežu neobrazovani i niskoobrazovani migranti, ukoliko rat pogodi zemlje sa bolje edukovanim stanovništvom poput Sirije, jedan broj migranata je sa visokim obrazovanjem i doktoratima, i oni su itekako dobrodošli razvijenim zemljama, tim pre što oni obično poznaju i jezik zemlje u koju migriraju i, generalno uzev, lakše se uklapaju u novu sredinu. Od njih svaka država može samo imati koristi.⁶ Primer zemlje koja je stvorena migracijama, SAD, kao i razvijenih evropskih država, to neprekidno potvrđuje. Od sto dobitnika Nobelove nagrade iz SAD u prvih osam decenija dvadesetog veka, polovina njih nije rođena u SAD ili su deca prve generacije migranata.⁷

Zbog mogućnosti da evropska privreda ima korist od jeftine radne snage i „priliva mozgova“ cilj Evropske unije je da migracije učini doziranim i uklopivim u svoje planove, čime bi one od neželjenih postale poželjne i regularne, i kao takve bile ugrađene u agendu društvenog razvoja zemalja članica.

3. Migracije i anomalije kao bezbednosni izazov

Migracije, pogotovu one neregularne, imaju ogromne bezbednosne reperkusije. Između četiri i pet miliona migranata svake godine uđe u neku tuđu državu, a pri tom broj nelegalnih prelazaka granice varira između 30% i 50%.⁸ One sa sobom neminovno donose i povećanje opasnosti po domaće stanovništvo od zaraznih bolesti, kriminala i terorizma. Za zemlju domaćina one mogu usled prevelikog priliva jeftine radne snage i neočekivano velikih socijalnih davanja predstavljati i izvor destabilizacije njene ekonomske sigurnosti.

Krijumčarenje migranata i trgovina ljudima postaju masovno krivično delo u zemljama takozvane prve migrantske destinacije, a ujedno i izvor ogromnih nelegalnih i neoporezivih prihoda.

6 V. Grečić, *Serbian Academic Diaspora*, Belgrade, 2013, str. 7.

7 R. Paral; B. Johnson, Maintaining a Competitive Edge: The Role of the Foreign-born and U.S. Immigration Policies in Science and Engineering, *Immigration Policy in Focus*, Vol. 3, Issue 2 (2004), dostupno na: <http://www.ailf.org/ipc/iph081804.pdf>. (3. 12. 2015).

8 UN, *Key trends in international migration*, Expert Group Meeting on The Post-2015 Era: Implication for the Global Research Agenda on Population Development, New York, 10 April 2015.

Danas, kad se usled učestalih terorističkih napada migracije, iako mehanički ipak ne bez osnova, povezuju sa terorizmom, potrebno je naglasiti da kao bezbednosni izazov migracije nisu tek puko povećanje opasnosti od porasta broja terorista na tlu Evrope kako se često navodi. Ovakve kakve su sada, nekontrolisane i samotočne, u uslovima rastuće panike u nekim, pre svega centralnoevropskim državama, migracije povećavaju i rizik od unutrašnjih i međudržavnih konflikata na tlu pre svega Jugoistočne Evrope, i u tome je Angela Merkel potpuno u pravu. Ako bi se samoživot i nakazno dokazivanje obnovljivosti punog nacionalnog suvereniteta nekih država članica EU nastavile da razvijaju ovim tempom, upozorenje predsednice Nemačke, izrečeno 3. novembra 2015, da bi, ukoliko i Nemačka prestane da prima izbeglice, to moglo dovesti do oružanih konflikata na Balkanu, lako može postati realnost. Nesumnjivo je da Nemačka na planu imigracione politike predstavlja veoma osoben primer, budući da je sada druga zemlja na svetu, odmah iza SAD, po broju imigranata koje prima sa tendencijom da na tom planu zauzme prvo mesto.

Kada je reč o vrsti terorizma koji sa bujicom migranata raste kao bezbednosni izazov, odgovor je naoko jednostavan i jednoznačan – opasnost koja narasta je opasnost od islamskog terorizma budući da je ogroman procenat migranata muslimanske veroispovesti. Međutim, stvari ne stoje baš tako prosto. Budućnost koja nas čeka u Evropi svakako će biti obeležena porastom islamskog ekstremizma, ali njegov porast će biti praćen jednom drugom vrstom ekstremizma, a to je desničarski, koji će sve više biti reaktivne prirode u odnosu na migracije koje će mu istovremeno biti i meta i zamajac. Uvek vigilantno orijentisani, desničari sada likuju zbog nesnalaženja EU i njene kasne reakcije pred izazovom migracija, nudeći sebe kao „spas od te pošasti“. Na ruku im bez sumnje ide činjenica da uz migracije uvek ide i visok stepen politizacije društva, kao i neizbežnost emotivnog reagovanja. U svakom slučaju povodom migracija se otvara veliki prostor za desnicu na političkoj sceni Evrope⁹, a verovatno i Srbije, mada u manjoj meri.

Strah nekih zemalja je opravdan isto koliko je neopravdan strah nekih drugih. Pravo da strahuju imaju one zapadnoevropske zemlje u kojima su već dugo situirane brojne nedovoljno društveno integrisane muslimanske migrantske zajednice sa kojima imaju gorka bezbednosna iskustva. Međutim, pored tog prava, te zemlje imaju i obavezu da se zapitaju da li je sva krivica zbog nedovoljne integrisanosti na muslimanima ili su i one propustile da učine mnogo više na tom planu. Ako je tako, imaće priliku da isprave svoje greške jer migracije neće i ne mogu stati voljom jedne strane. Onaj ko je tretiran kao građanin drugog reda ne može se lako integrisati sve i ako hoće, pa je prirodno da se zatvara u svoje okruženje sa osećanjem frustracije koju nosi čak i treća generacija migranata. Anomalija je svakako to da je u najdemokratskijim zemljama sveta kao što su evropske, migrantima dostupna tek pravna jednakost, i da otuda oni mogu biti samo državlјani, a ne i realni pripadnici državotvorne nacije, ma koliko da su usvojili njen jezik, kulturu i običaje, što je znak da ne postoji istinska prepostavka za punu integrisanost. Drugim rečima, migranti i njihovi potomci mogu sve da postanu formalno, ali ne i suštinski. Takvo stanje je dokaz više da je

⁹ Vidi: M. Ђорић; *Екстремна десница: међународни аспекти десничарског екстремизма*, Београд, 2014.

nacionalna država i u eri globalizacije, koja je bučno najavila njen kraj, zapravo samo prikrivena, ali snažno ukopana u temelje svog identiteta. Priče o društvu u kome su otklonjeni svaka ksenofobija i rasizam i na kulturološki plan prebačena nacionalna i svaka druga diskriminacija, postaju prozirna samoreklama idealno uređenog društva kakvo za sada zapravo nigde ne postoji. Migracije to jasno dokazuju.

Anomalija je svakako i to da terorizam koji ide uz migracije takođe doprinosi opstanku nacionalne države tako što kao ekstremna opasnost nateruje države da se poput puža uvlače u svoje kućice, umesto da koriste snagu zajedničkih evropskih institucija. Razlog tome je što u svakoj državi postoji nešto što je poseban nacionalni interes, a shodno tome postoji kao posebnost i nacionalna bezbednost svake države ponaosob bez obzira na njeno članstvo u EU. Njihovo ostvarivanje i zaštita su veoma složen posao koji usložnjavaju razni faktori, između ostalog i neka vrsta tradicionalnog pristupa bezbednosti. U pitanju je odnos tradicije obaveštajnog rada kao strogog nacionalnog posla i savremenog terorizma kao sve više i više globalnog izazova. Borba protiv terorizma se svuda u svetu najviše vodi preko obaveštajnih službi, a sve one tradicionalno nerado daju informacije drugim službama, pa čak i onim iz iste države, jer to je u skladu sa njihovim bićem i njihovim principima. To se prenosi i na plan borbe Evropske unije protiv terorizma. Recimo, u Uniji je svaka država članica dužna da razmenjuje sve svoje informacije o teroristima sa drugim članicama, ali se u praksi to ne radi, već se ustupa samo deo informacija, a ostatak se čuva zarad „nacionalnog interesa“. Usled toga se članice na tom planu u stvari ponašaju i potvrđuju prvenstveno kao nacionalne države, a ne kao iskrene članice Unije koje su se odrekle svog suvereniteta u najvećoj mogućoj meri. Otuda je glavni evropski funkcioner Unije za borbu protiv terorizma, umesto da bude ključna figura u toj borbi, zapravo skoro nebitan faktor bez prave operativne moći i dovoljno saznanja. O intenzivnoj međudržavnoj saradnji na planu borbe protiv terorizma uvek se mnogo priča u tragičnim trenucima, kao što je teroristički napad u Parizu u novembru 2015, a potom, kada prođe neko vreme, nivo te saradnje opada iako je svima jasno da bi ona morala biti permanentno uvećavana jer u protivnom terorizam nikada neće biti pobedjen.

Migracije nenadano otkrivaju jedno novo lice Evrope – članice Evropske unije sve više pokazuje spremnost da se odreknu zajedničkog interesa, zbog svog posebnog, nacionalnog interesa. U pitanju nije samo nacionalizam, već i strah bogatih za očuvanje svoga blagostanja. Vekovima su kolonijalne evropske sile eksplorativale Afriku i Aziju i sada im migranti dolaze da naplate bar deo toga. Većina njih žudi za naplatom u novcu i socijalnim uslugama, ali nažalost neki od njih hoće naplatu u krvi, po principu – za bombardovanje moje zemlje i mog naroda „platiće vaš narod“ u Parizu, Londonu ili Madridu.

Sa dolaskom velikog broja migranata iz zemalja u kojima se vode građanski ratovi i u kojima su situirane razne terorističke grupacije raste rizik od terorizma u zemljama kroz koje migranti prolaze, a naročito u onim u kojima se zadržavaju. Pravilo je da što se duže zadržavaju i rizik biva veći, a najveći je u onim zemljama u kojima trajno ostaju, pogotovo ukoliko te zemlje poput Francuske učestvuju u bombardovanju ili u nekom drugom tipu vojnih operacija u zemljama iz

kojih migranti stižu. Zato svaka od tranzitnih zemalja ima pred sobom veoma ozbiljan, ali ne i nemoguć zadatak da među migrantima identificuje potencijalne ili prave teroriste. Taj zadatak nije nimalo lak ali odustati od njega ili sprovoditi ga površno znači dozvoliti da se u Evropi poseje seme iz koga će nići terorizam. Jedan od bitnih razloga za nesprovođenje ovog zadatka jeste činjenica da on kao dodatna enormna aktivnost nacionalnih bezbednosnih struktura značajno dodatno opterećuje budžet te zemlje.

Migracije mogu ne samo predstavljati problem pa i bezbednosnu pretnju zemljama u koje dolaze i kroz koje prolaze, već, kao što smo imali nedavno prilike da vidimo na primeru ponašanja Hrvatske prema Srbiji i obrnuto, mogu naglo i drastično poremetiti odnose među tim zemljama. Istorijski primjeri remećenja susedskih odnosa zbog migranata su na Balkanu brojni, a i savremeni odnosi usled istog problema nisu idealni zbog činjenice da neke zemlje, pre svega Hrvatska, nisu dozvolile povratak srpskih izbeglica proteranih iz svojih domova u vreme građanskog rata na tlu Jugoslavije tokom devedesetih godina prošlog veka.

Anomalija je što se brojne zemlje u našem okruženju koje sebe smatraju demokratizovanim ponašaju krajne nedemokratski, ne samo prema migrantima već i, potpuno nepotrebno, veoma agresivno prema susednim državama. U mutnim virovima velikog migrantskog talasa Srbija se od mnogih svojih „potpuno demokratizovanih“ suseda izdvojila time što ne samo da ne preti drugima pa čak ni onima koji joj kroz zube prete, već intenzivira dobrosusedske odnose, kao jasan dokaz ne njene slabosti već želje za mirom i uspostavom priateljstva. Svako priateljstvo, pa i političko se uvek gradi povećanom pažnjom, pa i država Srbija ide tim civilizacijski utabanim putem.

Sve je glasnija ideja da se neke zemlje zapadnog Balkana pretvore u akumulaciono migrantsko jezero u koje bi se slivala reka migranata, a koji bi potom bili propuštani u EU shodno njenim mogućnostima i potrebama. Ovakva opcija je u potpunoj suprotnosti sa nacionalnim interesom Srbije i njenim ekonomskim mogućnostima. Srbija zbog svoje relativne ekonomske nerazvijenosti i visokog broja nezaposlenih nema ekonomski i uopšte nacionalni interes da zadrži izvestan broj migranata na svom tlu. Migranti koji uspeju da se relativno trajno situiraju u nekoj zemlji pa i u Srbiji mogu vremenom usled brojčanog porasta postati ne samo masovno kriminalizovana grupacija, već i snažan neformalni politički faktor koji teži da utiče na spoljnopolička zbivanja i orijentaciju zemlje domaćina, čak i tako što će je plašiti masovnim nasilnim protestima i kažnjavati je terorističkim činovima.

Stoga je anomalija očekivati da, na primer, jedna siromašna balkanska zemlja kao Srbija, koja vredno radi na svom privrednom oporavku prema pravilima i principima koje joj nameće Evropska unija, počne da podnosi abnormalan teret migracija, tim manje ako njoj susedne zemlje – članice Unije – podižu zidove i guraju je tako u multidimenzionalnu krizu iz koje teško da će ikad više moći izaći ako broj migranata u njoj preraste sve nivoje njene socijalne, ekonomske, bezbednosne, pa i političke izdržljivosti.

Budući da je u nacionalnom interesu Srbije da se migranti u njoj duže ne zadržavaju, ona treba da sledi logiku UNHCR-a, koji se zalaže da se trijaža izbeglica vrši u Turskoj i Grčkoj, a da se odabrani migranti potom direktno

relociraju iz tih zemalja u zemlje Zapadne Evrope. Na taj način bi Srbija bila potpuno zaobiđena i pošteđena od svih nevolja koje sa sobom donosi migrantski talas.

Logika i predlog Evropske unije su drugačiji, i Srbija je zbog svog nastojanja da postane njena članica prinuđena da ipak sledi evropska rešenja. Stoga je usled nemogućnosti da izbegnemo migracije u potpunosti potrebno pripremiti za budućnost sa što manje problema na tom planu. Ono što svakako nas čeka jeste izgradnja pravila na regionalnom nivou i potom što hitnije usvajanje međudržavnih sporazuma kojima bi se koliko-toliko relaksirala napetost među susedima i stvorio regionalni poredak stvari kad su u pitanju migracije, što bi bez sumnje smanjilo i unutrašnje socijalne tenzije u svakoj od tih država.

4. Perspektiva migracija

Posebno je važno pitanje budućnosti migracija, njihovog mogućeg ponavljanja i eventualnog omasovljenja, tačnije da li i kada slede nove migracije nakon eventualnog zaustavljanja aktuelnih. Iako je ovo pitanje nesumnjivo od ogromne važnosti, njemu se za sada ne posvećuje dovoljno pažnje.

Činjenice pokazuju da, iako su masovne migracije stanovništva u savremenoj Evropi doživljene kao retrogradni i paradoksalni novum i ekstraordinarna pošast, one zapravo predstavljaju uobičajenu istorijsku pojavu koja se javlja u nejednakim vremenskim intervalima. Pored negativnih, one imaju i svoju nesporну pozitivnu istorijsku ulogu kao glavni medij interakcije između različitih civilizacija¹⁰. Migracije su uz to i reiterativan proces. To znači da, ako ih neko veštački prekine one imaju tendenciju da se obnove, nastave i dovrše. Savremene migracije su, pored toga što su uzrokovane i standardnim migracionim faktorima, ujedno i neminovna posledica globalizovanja sveta i uspostave principa o slobodnom kretanju ljudi, roba i kapitala u širokim međunarodnim razmerama.

Prema proceni UN trenutno se u Evropi nalazi 71 milion migranata¹¹, koji pripadaju raznovrsnim migrantskim kategorijama. Na pitanje koliko Evropa može da izdrži migranata logično se nadovezuje pitanje koliko uopšte planeta Zemlja može da izdrži ljudi.

Da bismo mogli bar limitno-prospektivno da naznačimo odgovor na pitanje o trajanju i obnovljivosti migracija ka Evropi u skoroj budućnosti potrebno je da preispitamo trenutni i budući status tri glavna „push and pull“ faktora koji uzrokuju migracije, a to su: demografska eksplozija u nekim delovima sveta, ratovi i mogućnost socijalnog inženjeringu.

a) Demografska eksplozija je izraz koji označava ogroman rast stanovništva u nekoj državi, regionu ili na nekom kontinentu. Danas na tom planu prednjači Afrika, a znatan porast stanovništva je karakterističan i za neke azijske i

10 R. Koslovski, Human Migration and the Conceptualization of Pre-Modern World Politics, *International Studies Quarterly*, Volume 46, Number 3, September 2002, str. 375.

11 UN, *Key trends in international migration*, Expert Group Meeting on The Post-2015 Era: Implication for the Global Research Agenda on Population Development, New York, 10 April 2015.

latinoameričke zemlje. U Africi je 1950. živilo samo 9% svetskog stanovništva, odnosno 244 miliona, a danas živi milijardu i dvesta miliona ljudi. Dakle, za samo pola veka jedan kontinent je dobio milijardu stanovnika više. Poređenja radi, navodimo podatak da bi sveukupan broj ljudi na zemlji dostigao cifru od jedne milijarde bio je potreban period od praistorije pa sve do 19. veka. Prema prognozama Ujedinjenih nacija, broj stanovnika u Africi će dostići četiri milijarde pre 2100. godine. Tome doprinosi ne samo brzo razmnožavanje stanovništva, već i znatno poboljšani životni i zdravstveni standardi, a shodno tome i produženi životni vek. Od 21 „super plodne“ zemlje čak 19 ih je u Africi, a dve su u Aziji. U tome prednjači Nigerija, koja je sa svojih 160 miliona stanovnika odavno pretekla jednu Rusiju po broju stanovnika, u kojoj inače broj stanovnika stalno opada. Nigerija će uskoro imati 244 miliona stanovnika, odnosno tačno onoliko koliko je imala cela Afrika vek ranije, a 2050. će po broju stanovnika preteći i SAD. Za to vreme broj autohtonih stanovnika u zemljama EU će porasti za svega 13 miliona.¹²

Tek je da se utvrdi koliko na brzinu priraštaja u Africi utiče činjenica da se ona naglo i radikalno islamizira u poslednjim decenijama. Hrišćanstvo kao religija mrskih belih osvajača koja je prisutna u Africi tek jedan vek se sve više odbacuje, a naročito uzmiče pred islamom u severnoj, odnosno tzv. gornjoj polovini Afrike.

Sa tako velikim priraštajem stanovništva u nerazvijenim zemljama logično je da rastu i neispunjena socijalna iščekivanja u pogledu zaposlenosti i životnog standarda. Iako se nikada u istoriji ljudskog roda nije proizvodilo toliko hrane kao danas, u svetu i dalje raste broj gladnih. Od sedam milijardi ljudi, koliko ih ima danas, čak jedna i po milijarda živi u krajnjem siromaštvu sa prihodom ispod jednog dolara po glavi stanovnika. Svakog dana u proseku umre od gladi 17.000 dece, ali ih se dnevno rodi oko 175.000, odnosno dvoje u sekundi. Naglo se povećava potražnja za hranom, vodom, prostorom, raznim prirodnim resursima, ali i za poslom. U isto vreme tehnološka revolucija sa ponosom najavljuje da uznapredovala robotika i kompjuterizacija proizvodnje i uprave drastično smanjuju potrebu za radnim angažovanjem ljudskog faktora. Makaze između naglog porasta stanovništva i smanjenja potrebe za angažovanjem ljudi se polako pretvaraju u socijalnu provaliju sa nesagledivim posledicama. Prirodni resursi se tope brže nego što su to predviđale i najzlosutnije prognoze. Potrebe za hranom dovode do iskrčivanja oko 13 miliona hektara šuma godišnje kako bi se povećalo obradivo zemljište¹³. Prema izveštaju Fonda UN za stanovništvo (UNFPA) iz 2011. godine, svet će se suočiti sa deficitom od 40 odsto vode do 2030. godine¹⁴.

Na Bliskom istoku, bogatom naftom a siromašnom vodom, takođe se beleži vrtoglav porast stanovništva, ali i ratova u poslednjih pola veka. Sirija je, primera radi, 1950. godine imala 3,5 miliona stanovnika, a danas ih ima oko 22 miliona. Za isti period stanovništvo Jemena je poraslo sa 4,5 na 25 miliona, sa izgledima da do 2050. dostigne 52 miliona stanovnika. Broj

12 Prema: Planeta dobija sedmomilijarditog stanovnika, dostupno na: http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/planeta_dobija_sedmomilijarditog_stanovnika.26.html?news_id=226870#ssthash.xLrZJnwE.dpuf (pristupljeno 21. oktobar 2015).

13 Prema: Planeta dobija sedmomilijarditog stanovnika, *Opus citatum*.

14 Vidi: Izveštaj Fonda UN za stanovništvo (UNFPA) iz 2011. godine.

stanovnika Egipta je od 1950. do danas porastao sa 20 miliona na skoro 85 miliona, a do polovine ovog veka broj stanovnika Egipta će preći 125 miliona¹⁵. U Evropi, kojoj i pored priliva migranata preti drastičan pad broja stanovnika, jedino Kosovo i Metohija sa svojom stopom priraštaja od 0,9 godišnje prate svetski prosek vrhunskog priraštaja od 1,2 odsto. Između 2015. i 2050. godine u Evropi će biti 63 miliona više umrlih nego novorođenih, U izveštaju Ujedinjenih nacija naslovljenom „Izgledi za stanovništvo u svetu: Revizija 2015“ ocenjuje se da će do 2050. godine u Evropi biti 31 milion migranata, a da će se do tada njeno autohtono stanovništvo smanjiti za 32 miliona.¹⁶ Za to vreme u Srbiji će opasti broj stanovnika za 17 %, pre svega Srba i Mađara. Stopa priraštaja u Srbiji je neprekidno negativna još od 1992. godine, a sada najveći priraštaj u Srbiji imaju Romi. Drastičan pad broja stanovnika u tom periodu beležiće i druge balkanske zemlje, pre svega Bugarska, ali i Hrvatska.

Dakle, imamo, s jedne strane, ogroman i nezaustavljiv priraštaj u Africi i na Bliskom istoku kao u najsiromašnjim i najkriznijim delovima sveta, a s druge strane, drastičan pad priraštaja i broja stanovnika u Evropi – najbogatijem i najuređenijem kontinentu sveta. Za orijentir migracije je veoma važna činjenica da se Afrika, Bliski istok i Evropa graniče pomorski i kontinentalno ogromnom dužinom.

b) Većina migranata ipak najviše stiže sa Bliskog istoka zato što su ratovi važniji razlog za migracije od demografskih eksplozija, a na Bliskom istoku zbilo se (i još nije dovršeno) Arapsko proleće i, što je najgore, beleži se porast broja istovremenih ratova kao i porast broja terorističkih organizacija¹⁷ na jednom istom prostoru. Pre napada na Irak u njemu je bilo oko 200 terorista, a danas ih samo u redovima tzv. Islamske države ima preko 100.000. Irak, Sirija i Avganistan su maltene jedno ratište. Ništa ne donosi sa sobom toliki stepen nesigurnosti po čoveka i njegovu porodicu kao rat. Prirodno je da se čovek sklanja od nesreće, pogotovo kad ona dugo traje. Kada se, kao sad na Bliskom istoku, spoje vrtoglav porast stanovništva i permanentni ratovi, velike migracije su neminovne.

Dok je ratova biće i migracija, a za sada ni pored najboljih želja ne postoji osnova ili način za sprečavanje novih ratova. Što čovečanstvo više govori o miru, sve više vodi velike i male ratove. U dvadesetom veku su stvorene dve svetske organizacije za mir, donete bezbrojne deklaracije za mir i protiv rata, a u istom tom veku su vođene na stotine malih i velikih, pa čak i dva rata svetskih razmera. Svi oni su bili praćeni većim ili manjim neželjenim migracijama, uostalom kao i pojave sroдne ratovima, poput revolucija ili političkih prevrata. Tako je, na primer, nakon Oktobarske revolucije u Rusiji 1917. samo u našu zemlju izbeglo oko 50.000 ruskih emigranata. U toku Prvog svetskog rata iz Srbije je preko Albanije u Grčku izbeglo oko 280.000 srpskih vojnika i civila, vodeći sa sobom, što se obično zaboravlja, i oko 20.000 austrougarskih zarobljenika koje je vojska Kraljevine Srbije zarobila početkom rata. U vreme Drugog svetskog rata neželjene

15 Prema: Planeta dobija sedmomilijarditog stanovnika, *Opus citatum*.

16 Prema: Pad broja stanovnika u Srbiji za 17 odsto do 2050, dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Pad-broja-stanovnika-u-Srbiji-za-17-odsto-do-2050.lt.html> (pristupljeno 21. 10. 2015).

17 D. Simeunović, Problem definisanja savremenog terorizma, *Srpska politička misao*, br. 3–4/2005, Institut za političke studije, Beograd, str. I–XII

migracije se na našim prostorima javljaju u formi silnih nasilnih raseljavanja koje su vršili nemački, italijanski i bugarski okupatori Jugoslavije u sadejstvu sa ustaškim i balističkim snagama, proterujući narod od Slovenije do Juga Srbije i Kosova i Metohije. Takođe se, kao tipičan novovekovni istorijski primer neželjenih migracija u ovom periodu, može navesti i emigriranje ili ostajanje u inostranstvu oko 100.000 državlјana Jugoslavije neposredno nakon Drugog svetskog rata usled pripadanja poraženim vojnim i paravojnim formacijama ili zbog neslaganja sa novouspostavljenim komunističkim režimom, a radi izbegavanja sankcija.

Aktuelni primer neželjenih, ratom izazvanih migracija jesu migracije tokom devedesetih godina prošlog veka kojih je bilo na sve strane, a naročito je bio prinuđen da migrira srpski narod iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i sa Kosova i Metohije usmeravajući se uglavnom ka Vojvodini i uopšte ka Srbiji kao svom etnički matičnom području. Kao što se ovih primera da videti, motivi politički uslovljenih migracija su, iako veoma raznovrsni, uglavnom ideološke prirode.

Što se Bliskog istoka tiče, teško da na njemu može uskoro doći do prestanka postojećih ratova, a vrlo su verovatni i novi. U Siriji su interesi velikih sila, SAD i Rusije apsolutno suprotstavljeni u pogledu njene budućnosti sem u jednoj tačci koja se tiče saglasnosti o potrebi iskorenjivanja žilavog islamskog ekstremizma u formi tzv. Islamske države. U Avganistanu, ma koliko SAD najavljujale kraj, rat još uvek traje i, kako stoje stvari, potrajaće, jer ga prisustvo stranih trupa na avganistanskom tlu pothranjuje isto koliko i islamski ekstremizam. Slična situacija je i u Iraku. U Jemenu je pak moć Al Kaide tolika da bi sutra uz malo nečije pomoći ona mogla da zauzme vlast. Situacija u Jordanu sve više liči na onu u Libiji, a Iran je pak stalna tačka spoticanja o nuklearno pitanje. Uz to, šiitski Iran se od ostalih islamskih zemalja, a uz to i od Izraela, doživljava kao najveći mogući protivnik sa kojim je rat uvek moguć iz principijelnih verskih i očitih bezbednosnih razloga.

Veštačko izazivanje migracija je odavno poznato, a danas je ono mogućnost kojom pored velikih političkih i vojno-obaveštajnih sistema sve više ovladavaju i mnogi manji. Moguće je izazvati naoko spontane masovne migracije, usmeravati njihov tok ili pak organizovati lažne migracije u propagandno-političke svrhe, ali socijalni inženjerинг u oblasti migracija može biti usmeren na organizovanje i legalnih i željenih migracija. Na taj način se može izazvati željeni spoljnopolički ili unutrašnjepolički efekat, ostvariti znatna politička, ekonomска, teritorijalna i vojna korist, ili pak naneti velika ekonomski šteta neprijateljskoj strani. To, svaka na svoj način i sa dijametralno suprotnim efektima, svedoće dve migracije koje su se u poslednjih pola veka odigrale na našem tlu – prvo, ona koju su organizovale komunističke jugoslovenske vlasti posle Drugog svetskog rata preselivši oko 50.000 porodica iz Bosne i Hercegovine, Like, Korduna, Kninske Krajine i Crne Gore u Vojvodinu, a drugo, organizovana masovna migracija Albanaca na Kosovu i Metohiji za vreme bombardovanja Jugoslavije 2000. godine.

U krajnjem, i ratovi koji se vode sa tim ciljem mogu se smatrati oblikom socijalnog inženjeringu. Sve u svemu, mogućnost veštačkog izazivanja migracija postoji i, mada joj ne treba davati dimenzije koje nema, ta mogućnost je ipak u porastu.

Pobornici i protivnici teorija zavere se spore oko sadašnjih migracija koje idu ka Evropi preko nas, tačnije oko odgovora na pitanje postoji li elemenat zavere u ovoj gigantskoj migracionoj krizi. No, niti su u pravu oni koji se rugaju pričama o zaverama niti su u pravu oni koji tvrde da je sve ovo što se zbiva plod zavere. Zavere postoje, ali nisu sve ni respektabilne niti su dovoljno funkcionalne čak ni onda kada se ostvare. Ipak, bilo bi neracionalno da neke snage ne pokušaju da iskoriste ove migracije za ostvarenje svojih tajnih planova. Takožvana Islamska država, iako nezadovoljna time što velik broj mlađih Arapa beži u Evropu umesto da se bori za njene ciljeve, ne krije da u redove migranata ubacuje svoje ljudе da bi posle izvodili terorističke napade po Evropi, a za očekivati je da u budućnosti ta praksa dobije šire razmere.

Zaključak

Analizom sadržaja i korišćenjem statističkih metoda da se utvrditi čitav niz ozbiljnih političkih i drugovrsnih anomalija koje su se povodom migracija pojavile u mnogim zemljama Evropske unije. Takođe je očigledna zakasnela reakcija institucija Unije na izazove koje su migracije donele sa sobom, kao što je vidan i njen pokušaj da problem migracija uglavnom rešava novcem, što se već sada pokazuje kao insuficijentan pristup. Nesumnjivo je da postoje brojne dimenzije migracija koje ih pretvaraju u sve veći bezbednosni izazov. Takođe, i mogući pozitivni ekonomski efekti migracija o kojima se govori za sada nisu vidljivi i pored toga što se daju lako utvrditi mogući korisnici takvih efekata.

Migracije su bezbednosni izazov za Srbiju ne samo u pogledu uvećanja opasnosti od terorizma, nego i zbog mogućnosti izbijanja regionalnih konflikata, a najveća od svih anomalija bi bila ta da najsiromašnije zemlje Evrope, u koje spada i Srbija, koje zbog relativne ekonomske nerazvijenosti i visokog broja nezaposlenih nemaju nikakav ekonomski ili bilo koji drugi interes da zadrže izvestan broj migranata na svom tlu niti da snose troškove migracionog tranzita, snose najveći teret migracija, što je za sada slučaj.

U pogledu utvrđivanja trajanja aktuelnih migracija, kao i verovatnoće njihovog ponavljanja u skoroj budućnosti, dâ se zaključiti na osnovu uvida u recentnu građu o žarištima demografskih eksplozija i ratova na Bliskom istoku i Africi, kao i na osnovu analize razloga za migracije i naučno zasnovanih procena o njihovoj verovatnoj masovnosti i intenzitetu, da je demografska eksplozija na Bliskom istoku i Africi u daljem brzom porastu, da je konfliktni potencijal Bliskog istoka i Afrike još uveoma veliki i da sem malih šansi za smirivanje postojećih kriznih žarišta postoji i visok stepen verovatnoće da će biti u skoroj budućnosti otvorena i neka nova, i to ne samo zbog nafte i verskog ekstremizma, nego i zbog nestasice drugih resursa poput vode, što sve zajedno implicira pojavu novih i sve većih migracionih talasa usled visokog priraštaja stanovništva u ratom zahvaćenim područjima i mogućnosti socijalnog inženjeringu u domenu migracija. Pravac tih novih, kao i sadašnjih migracija biće i dalje razvijene zemlje Evrope, već iz razloga pomorskog i kontinentalnog graničenja Evrope sa Afrikom i Bliskim istokom ogromnom dužinom, zbog bogatstva i socijalne uređenosti Evrope, kao

i činjenice da se autohtono stanovništvo Evrope smanjuje velikom brzinom. U povećanju broja stanovnika u protekloj, 2014. godini, prirodni priraštaj je iznosio samo 14,5 % a priraštaj usled priliva migranata preko 85%. Da je magnetizam Evrope za migrante daleko širi od njenog bliskoistočnog i afričkog okruženja, govorи podatak da je svaki deseti migrant u zemље OECD iz Kine, a svaki četvrti iz Indije¹⁸.

U tim okolnostima Srbija će najverovatnije i dalje ostati tranzitno frekventna zemља uz porast tendencije da migranti nastoje da ostanu i u njoj, i to pre svega oni kojima je ulaz u Evropu otežan usled pripisivanja statusa ekonomskih migranata s obzirom na državu iz koje dolaze.

Literatura

1. Grečić, V.; *Serbian Academic Diaspora*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2013.
2. Ђорић, М.; *Екстремна десница: међународни аспекти десничарског екстремизма*, Наука и друштво Србије, Београд, 2014.
3. Koslovski, R.; Human Migration and the Conceptualization of Pre-Modern World Politics, *International Studies Quarterly*, Volume 46, Number 3, September 2002.
4. Simeunovic, D.; Migration und sozioökonomische Transformation in Jugoslawien/Serbien, objavljeno u: *Migration und sozioökonomische Transformation in Sudosteropa*, Universitat Potsdam, 1997.
5. Simeunović, D.; Za oslobođanje prava od politike: u prilog univerzalnoj pravdi, *Nauka, bezbednost, policija*, br. 2–3, 2004, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
6. Simeunovic, D.; Serbien in Europa – unter besonderer Berücksichtigung der deutsch-serbischen Beziehungen, objavljeno u: *Serben und Deutsche – Traditionen der Gemeinsamkeit gegen Feindbilder*, Collegium Europaeum Jenense, Palm & Enke, Jena und Erlangen, 2003.
7. Simeunovic, D.; Wie kann Serbien früher nach Europa kommen?, objavljeno u: *Bürgerbewusstsein und Demokratie in Mittel- und Osteuropa*, Tagung CEJ im November 2003 in Jena, *Schriftenreihe des Collegium Europaeum Jenense*, Band Nr. 33, Jena, 2005
8. Simeunović, D.; Problem definisanja savremenog terorizma, *Srpska politička misao*, br. 3–4/ 2005, Institut za političke studije, Beograd.
9. Simeunović, D.; Određenje ekstremizma iz ugla teorije politike, *Srpska politička misao*, br. 2/2009, Institut za političke studije, Beograd.
10. Simeunovic, D.; Security Threats of Violent Islamist Extremism and Terrorism for South East Europe and Beyond (koautorstvo sa Adamom Dolnikom), objavljeno u: *Shaping South East Europe's Security Community for the Twenty-First Century*, Edited By Sh. Cross, S., Kentera, R.; Vukadinovic and R. Craig Nation, Palgrave Macmillan, 2013.

18 OECD (2015), *International Migration Outlook 2015*, OECD Publishing, Paris, str. 11.

Dokumenti i internet izvori

11. Paral, R., Johnson, B.; Maintaining a Competitive Edge: The Role of the Foreign-born and U.S. Immigration Policies in Science and Engineering, *Immigration Policy in Focus*, Vol. 3, Issue 2 (2004), dostupno na: <http://www.ailf.org/ipc/ipf081804.pdf>. (3. 12. 2015).
12. OECD (2015), *International Migration Outlook 2015*, OECD Publishing, Paris.
13. UN, *Key trends in international migration*, Expert Group Meeting on The Post-2015 Era: Implication for the Global Research Agenda on Population Development, New York, 10 April 2015.
14. UNFPA (2011) Izveštaj Fonda UN za stanovništvo (UNFPA) iz 2011. godine
15. Planeta dobija sedmomilijarditog stanovnika, dostupno na: http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/planeta_dobija_sedmomilijarditog_stanovnika.26.html?news_id=226870#sthash.xLrZJnwE.dpuf (pristupljeno 21. 10. 2015).
16. Prema: Pad broja stanovnika u Srbiji za 17 odsto do 2050, dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Pad-broja-stanovnika-u-Srbiji-za-17-odsto-do-2050.lt.html> (pristupljeno 21. 10. 2015).
17. <http://www.eknfak.ni.ac.rs/dl/FINALLY/Nacionalni-izvestaj-Srbija.pdf> (pristupljeno 21. 10. 2015).

MIGRATIONS AS REASON FOR THE POLITICAL ANOMALIES IN EUROPE

Dragan Simeunovic

Faculty of Political Science, University of Belgrade

Summary: In this paper, author explores the reasons for modern massive migrations from the Middle East and Africa to Europe, and determines that main causes of migrations are: demographic explosion in some parts of the world, wars and possibility of social engineering.

Based on content analysis of recent documentation, author establishes that on one hand there are unstoppable birth rates in Africa and in the Middle East, which are at the same time the poorest and the most turbulent areas of the world. At the same time, birth rates and population in Europe – the wealthiest and best governed continent, are in decline. Migrations are very encouraged by the fact that Africa, the Middle East and Europe share an extremely long continental and sea border.

Most migrants come from the Middle East because wars are more important reason for migrations than demographic explosions, and in the Middle East there is still unfinished Arabian Spring, and, even worse, the number of wars and terrorist organizations in the same area is increasing. Iraq, Syria and Afghanistan are, practically, a single battlefield.

Regarding artificial induction of the migrations, author asserts that it is a long known phenomenon. Today, it is a subversive method, mastered not only by the big, but also by many of the smaller military-intelligence systems, but its dimensions should not be overestimated.

Paper also finds a number of political and other anomalies that have arisen in many EU countries. It analyzes late reaction of the EU institutions to challenges posed by migrations. Special attention is paid to those dimensions of the migrations that turn them into security challenge. Possible positive effects of the migrations are also analyzed.

Paper focuses on relation of migrations and national interest of Serbia. Author determines that migrations are, to some extent, security challenge for Serbia, not only in terms of increased danger of terrorism, but also because of possible outbreak of regional conflicts. Also, Serbia, due to its relative economic underdevelopment and high unemployment does not have economic or, in general, national interest in keeping a certain number of migrants on its soil.

In the authors opinion, the irregular migrations from the Middle East and Africa to Europe will continue in the distant future.

Keywords: migrations, demographic explosion, Middle East wars, EU reaction, political anomalies, national interest of Serbia.

UDK: 316.644-057.875:351.74(497.11)
342.6(497.11)

Originalni naučni rad

THE LEGITIMACY OF THE POLICE IN SERBIA¹

Radomir Zekavica, PhD²

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Zelimir Kesetovic, PhD³

Faculty of Security Studies, University of Belgrade

Summary: This paper analyses the changes in the legitimacy of the Serbian police in wider social and political contexts that occurred in the last two decades. The paper presents the analysis of the legitimacy of governmental/political authority and police in the Serbian academic community. Through the analysis of the social context and the empirical findings of surveys on the public opinion, the authors examined the delegitimization of the Serbian police during 1990-2000, and an attempt for its re-legitimisation after the launch of the reforms of the Ministry of the Interior in 2000. In this research, a survey was conducted on a sample of the students at the Academy of Criminalistic and Police Studies and the students at the Faculty of Security Studies of the University of Belgrade in order to determine how they perceive the legitimacy of the Serbian police. The attitudes of the students from the two faculties were compared after the survey results. In conclusion, the paper provides a review on possible perspectives of perceptions on the legitimacy of the Serbian police.

Keywords: Police, legitimacy, students' attitudes, delegitimization

¹ This paper is the result of the realisation of the Scientific Research project entitled “Development of Institutional Capacities, Standards and Procedures for Fighting Organized Crime and Terrorism in Climate of International Integrations” (The Project is financed by the Ministry of Science and Technological Development of the Republic Serbia, No. 179045 and carried out by the Academy of Criminalistic and Police Studies on Belgrade), and realization of the Scientific Research project of Academy of Criminalistic and Police Studies entitled “Crime in Serbia and the instruments of state reactions”, which is financed and carried out by the Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade - the cycle of scientific projects 2015-2019.

² Associate Professor, radomir.zekavica@kpa.edu.rs

³ Full Professor, zelimir.kesetovic@gmai.com

1. Meanings of Legitimacy in Serbian Political and Legal Theory

The question of political legitimacy, as one of the oldest questions of political theory of the state, holds a very important place in political and legal theories. It was in this context that it was discussed within the Serbian academic community, and there was no lack of effort to determine and define it by the most important theorists of legitimacy, especially the classical philosophers such as Locke, Rousseau, Weber and Habermas, as well as the more modern scholars such as Dahl, Lipset and others.

In the Serbian reference encyclopaedia, ‘Political Encyclopaedia’ and ‘Sociological Lexicon’, there are two definitions of legitimacy provided by local authors. Interestingly, the two-volume edition of ‘Legal Encyclopaedia’ do not contain a single entry on legitimacy.

In ‘Political Encyclopaedia’, former Serbian Prime-Minister, Vojislav Koštunica, suggests that legitimacy ”means accepting certain government institutions and officials of power by members of a political body or by society, because these institutions are in accordance with some higher principle or procedural rules on the exercise of power.”⁴

In ‘Sociological Lexicon’, Momir Stojković defines legitimacy as “the principle of acceptance of and respect for certain institutions (or the officials) of power by the members of the political elite and society as a whole”, and states that legitimacy at present, “is reduced to the positive attitude of public opinion towards the institutions of government and the ruling class.” Since this (time), ‘Lexicon’ was published during the reign of the Marxist paradigm (class approach), and the author adds that the Marxist concept of legitimacy is based on “connections and historical circumstances and social laws with the moral-democratic elements of the government (class) and its role in society.”⁵

Among the contemporary Serbian authors who explored a theoretical approach of political legitimacy, more comprehensively, were political scientists Milan Podunavac⁶ and Vojislav Stanović,⁷ and lawyers (Budimir Košutić, Danilo Basta and Kosta Čavoški). The empirical research regarding legitimacy of the political government of Slobodan Milošević in the last decade of the XX century was thoroughly conducted by the sociologist Slobodan Antonić.⁸

While study of the history of legitimacy dates back to Aristotle, criminologists began to intensify their interest in the legitimacy of criminal justice system institutions only in the last two decades, after a few inspiring studies by Tom Tyler and his associates. In his pioneering Chicago Study, Tyler suggests that perceptions of police and the juridical system by citizens are primarily shaped by

4 V. Koštunica, *Legitimnost*, In J. Đorđević, H. Čemerlić, P. Dimitrijević, A. Fira, L. Geršković, A. Hristov, et al, (Eds.) *Politička enciklopedija* (pp. 502-503), Savremena administracija, Beograd, 1975, p. 502.

5 M. M. Stojković, “Legitimitet”. In R. Lukić, & M. Pečujić (Eds.), *Sociološki leksikon*, Savremena administracija, Beograd, 1982, p. 318.

6 M. Podunavac, *Politički legitimitet*, Rad, Beograd. 1988.

7 V. Stanović, *Moć i legitimnost*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.

8 S. Antonić, „Priroda poretka u Srbiji u poslednjim godinama Miloševićeve vlasti“, *Sociologija*, 42(4), 2000, pp. 585–616.

the process and the way in which they are treated by these institutions, rather than the very solutions and decisions made in order to keep the citizens responsible and accountable for their actions.⁹ Therefore, a fair and correct treatment is more important than the outcome, (regardless of whether those citizens possess the ability of self-control). Contacts between police and citizens are seen as fair and just in those situations where police makes good decisions (e.g. allowing the citizens the opportunity to fully present their version of an event to the police), and when they are being treated with respect and courtesy.¹⁰ More recently, a large number of authors have explored the topic of police legitimacy, which resulted in a number of valuable studies. Unlike the approach taken by other researchers, in the Serbian academic community there were no explicit attempts to determine a theoretical notion of the legitimacy of the police or its operationalization, and to test it through empirical research. Some authors also viewed the legitimacy of the police in the context of some other problems. Furthermore, indirect conclusions about the legitimacy of the police in Serbia can be drawn from certain empirical studies related to other challenges of police legitimacy, as well as from periodic surveys of public opinions about the police, with a special focus on the public's trust in it.

In the discussion on relations between police and law in the works of Skolnick,¹¹ Berkeley,¹² Reiner¹³ and Loubet del Bayle,¹⁴ the issue of police legitimacy was addressed by Bogoljub Milosavljević.¹⁵ Milosevic points out that police can regularly have just "limited legitimacy" (if by legitimacy we mean 'the universal acceptance and approval of its role of all social groups and the entire population'). As long as police solves certain conflicts and applies coercion, their actions will be challenged by the public in every society, or by certain social groups and individuals. Thus, the legitimacy of police can only be understood as a category of limited significance and for its existence it is important that the majority of population accepts and approves the authority of police and their role, despite disagreements with certain police actions.¹⁶

Similarly, Kešetović notes that a framework for good relations and mutual understanding between government and citizens and, within that, between police and the public, exist in a country where there is a basic consensus among political parties regarding basic political values. In the country where democratically elected, accountable and changeable government represents, in true sense of the expression, the will of the voters and respects human rights

9 See: T. R. Tyler, *Why people obey the law*, New Haven: Yale University Press, 1990.

10 J. Sunshine, & T. R. Tyler, "The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing", *Law and Society Review*, 37(3), 2003, pp. 513–547.

11 J. Skolnick, *Justice without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*, New York: John Wiley and Sons, 1975.

12 G. E. Berkley, *The Democratic Policeman*. Beacon Press: Boston, 1969.

13 R. Reiner, *The Politics of the Police*, Brighton: Wheat sheaf Books, 1992.

14 J. L. Loubet del Bayle, *La police: Approche socio-politique*, Paris: Montchrestien, 1992.

15 B. Milosavljević, *Reform of the police and security services in Serbia and Montenegro: Attained results or betrayed expectations*, In P. Fluri& M. Hadžić (Eds.), *Sourcebook on security sector reform* (pp. 249- 274), Geneva, Belgrade: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces and Centre for Civil-Military Relations, 2004.

16 B. Milosavljević, *Uvod u teoriju ustavnog prava*, Pravni fakultet Univerziteta Union, JP Sluzbeni glasnik, Beograd, 2011.

and freedoms. *Legitimate police can only exist in a political system which itself is legitimate.* In order for the police to be accepted as legitimate, it is not necessary that all social groups and all individuals in one society agree with the content or conduct of specific police operations. However, in terms of relative social harmony, acceptance of usual police work is much easier. However, as the police activity is inextricably linked to the regulation of conflicts, achieving the “general consensus” and universal approval is not possible.¹⁷

Slaviša Vuković views legitimacy of the police in the context of crime prevention. According to this author, the principle of legitimacy or consent of the majority of citizens with the work of police is a necessary precondition for engagement of citizens in crime prevention programs and, ultimately, the effectiveness of the preventive actions of police.¹⁸

2. The Legitimacy of the Police in Serbia – Social Contexts and Empirical Findings

After leaving behind the communist ideology and value system more appropriate for a socialist society, transitional countries generally had to manage the challenge of legitimacy of their institutions, especially police, which carried a heavy burden of the legacy of the previous era. This is particularly applicable to Serbia and its police, which in the last decade of the XX century experienced serious delegitimization due to the impact of a range of international and domestic social and political circumstances. After the overthrow of the political regime in 2000, the Serbian government began reforming the security sector in an effort to regain the trust of its citizens.

Delegitimization of the Serbian police 1990–2000

Turbulent events within the Serbian state and society reflected also on the Serbian police. After World War II and the establishment of the socialist system (1945–1989), the police was strongly influenced by the communist ideology, and under the Communist Party the rule of law and respect for human rights were secondary. The Communist Party used a variety of means, above all political propaganda, and had done a lot for the non-repressive socialization of social values, including those relating to safety. The number of people who became apathetic is not negligible, and a certain “social distance” had developed between one part of the public and the security organs.¹⁹

With the demise of Yugoslavia and the socialist system, Serbia had formally entered into a multi-party system, though in practice it was Slobodan Milošević who established his own regime through the Socialist Party of Serbia, and ruled

17 Ž. Kešetović, *Odnosi policije i javnosti*, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2000.

18 S. Vuković, “Принципи законитости и легитимности у поступању полиције у превенцији криминалитета”, *Bezbednost*, 1-2, 179–192, 2009.

19 See; J. Pečar, „Organi za notranje zadeve in neinstitucionalizirana javnost”, *Varnost*, 4, 87, 1987.

with his own personal power insofar as he primarily relied on the loyalty of police and control of the media. A series of events in the last decade of the XX century provided significant impetus to the development of organized crime, the reliance of the authoritarian regime on force and the control of the media. Such events included the war in former Yugoslavia in the 1990s, the disintegration of the federal state framework, growing tensions in Kosovo, isolation of Serbia from the international community and the sanctions by the UN Security Council that provided significant impetus to the development of organized crime, the authoritarian regime relying on the force and controlled media. Serbian society was practically in a state of anomie. Absence of stigma and reactions to the violation of the social order and the legal system, as well as the weakening of the normative system and social control have created new antiheroes. Non-compliance with the law was more frequent and the culprits were both the state and the citizens.

The main task of the police, the protection of citizens, was replaced by the protection of the political regime and the ruling elite. Separated from citizens, the police was used for political purposes such as surveillance of political opponents and control of elections. It was also utilized for the media censorship and against political opponents. As a result of international sanctions against Serbia and wars in the neighbouring countries, Serbian police had become criminalized, including senior police officials who were connected with organized crime groups. It had also become highly centralized and, later, militarized, and the heads of police forces who belonged to the national minorities were gradually dismissed from the police force of Serbia. The career path in the police sector was primarily based on obedience and loyalty to the political structures.²⁰

The above-mentioned circumstances have caused the police to lose its professionalism and integrity. This was followed by a sharp decline of the public trust in the police and a serious damage to its legitimacy. A study about the (dis)satisfaction of the public regarding the work of the state institutions (the Government of the Republic of Serbia, the police, the judiciary and the Yugoslav Army) was conducted in the period from 2–8 March 1996, by “Partner Agency”. The study revealed that only 28.2 % of respondents were satisfied with the work of the police. This was preceded by the Yugoslav Army (38.5% satisfied), and was ahead of the judiciary (26.0% satisfied) and the Republican Government (20.1% satisfied). Based on the percentage of respondents who were dissatisfied with police work (32.3%) the police was also in the second place behind the Government (42.5%), and ahead of the judiciary (30.8%) and the military (20.1%).²¹

Empirical research about the victims of crime carried out on a sample of 1094 inhabitants of Belgrade in the spring of 1996, as a sub-project of a wider study of victims, and conducted by UNICRI (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute) showed that only 26.1% of respondents thought that the police was satisfactory in their job; 42.4% were dissatisfied, while 31.5% were undecided. The relationship between the satisfaction with the police and socio

20 Ž. Kešetović, *Serbian Police: Troubled Transition from Police Force to Police Service*, In G. Meško, C. B. Fields, B. Lobnikar, & A. Sotlar (Eds.), *Handbook on Policing in Central and Eastern Europe*, New York: Springer, 2013, pp. 217–238.

21 Ž. Kešetović, *Odnosi policije i javnosti*, p. 170

demographic characteristics of the respondents (age, gender, education and occupation) was taken into consideration. There was also a certain difference in the rating of the work of the police among the respondents who were previously the victims of some criminal act and those who were not, where the former ranked the work of the police lower. The respondents who were the victims of crime stated the following as reasons for their dissatisfaction: the way the police reacted to criminal charges; the way the police handled those charges, insufficient involvement of the police, lack of return of stolen property, failure of the police to capture offenders, indifference of the police, omission by the police about the course of investigation, unfair, disrespectful and slow response. This research provided information that could benefit further study into challenges caused by the lack of citizens' trust in police. Actually, 189 respondents said that, during 1995, some of the civil servants demanded bribes from the public or made it clear that they expected bribes for their services. Of this number, 40.7% of respondents stated that that person implying bribes was a police officer. Asked whether they had reported the corruption to the police, only one of them gave an affirmative response.

Finally, we should mention the research of the Institute of Political Studies from January 1997, in which 7.1% of respondents reported a great trust in the police, and 19.7% reported a partial trust in the police. Further to that 33% of respondents had a low level of trust in the police and 33.7% had none.²² The distrust toward police was particularly pronounced among ethnic minorities.

The Head of the Secretariat of the Interior in Belgrade, Major General Petar Zeković, in his speech before the members of the City Hall in July in 1996, referred to a disturbingly low level of legitimacy of the police. He stated that "unlike the Western European countries and countries in transition, there is an almost complete absence of willingness among our citizens to cooperate with police". Responding to the questions from Councillors in relation to the most serious crimes, such as murder and robbery, he added: "Of particular concern is the lack of willingness from the citizens to help the police in solving these crimes. We should be concerned by the possibility of someone being killed in broad daylight, in a public place, and that none of those present would not want, even anonymously, to submit any information that would focus the investigation in the right direction."²³

The Legitimization Attempt of the Serbian Police after 2000

After the fall of Slobodan Milosevic, one of the first tasks imposed upon the new government were reforms of the security sector and re legitimization of the Serbian police. Foreign experts Richard Monk and John Slater helped with the evaluation of the then present state. The OSCE expert Monk stated that "the police have become isolated from the community it is supposed to serve [...] and that the public has no confidence in it."²⁴

22 Ibidem

23 Ibidem

24 R.A. Monk, *Study on Policing in the Federal Republic of Yugoslavia*, Vienna: OSCE, 2001, p. 5

Main directions of reforms were labelled as 4Ds: depoliticization, decentralization, demilitarization and decriminalization. The project included the OSCE, the Council of Europe, and the Danish Centre for Human Rights as well as the local experts.

The years 2001 and 2002 marked the beginning of termination with the negative legacy from the past. A new organization called Ministry of Interior – MoI, was established, and the Department of the State Security became a separate state agency - the Security Information Agency (Bezbednosno informativna agencija - BIA). A set of guidelines for the reform of the police were defined, including the changes in the legislation, education, training and overall modernization of the police. Certain changes within personnel at management level took place, and efforts were also made for the police to become a representative of the wider population, especially women and ethnic minorities. The concept of community policing was promoted as well as the implementation of new technologies in some areas of police work. A series of laws and regulations that governed the work of the police were enacted.

In statements by police officials, this reform process was generally very positively evaluated, with no elements of criticism.²⁵ However, foreign experts and local independent researchers and NGOs were very critical of the effectiveness and achievements of the police reform.²⁶ Thus, for example, in the analysis of the Centre for Conflict Research it was concluded that the police reform had been slow, and that none of the administrations after Milošević had a comprehensive reform strategy, which led to a lack of internal capacity and no precise timelines. For the results to be considered sustainable, a long-term development strategy of the Interior was necessary.²⁷

Some empirical researches on the attitudes of police officers in Serbia indicate the development of democratic consciousness and convictions of significant majority of respondents. They stated that the role of the police should primarily be directed toward the suppression of crime and the protection of the constitution and laws of the guaranteed rights and freedoms of citizens.²⁸ This is certainly a clear indication that, according to the opinion of police officers in Serbia, the role of the police is to be directed toward interests of the whole community, and not toward the political system and self-interests of those in power.

25 M. Kuribak, *Police reform in Serbia*, In M. Hadžić (Ed.), *Security sector reform in Serbia: Achievements and prospects*, Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, 2008, pp. 51–64.

26 B. Bakić, & N. Gajić, *Police reform in Serbia: Five years later*, OSCE, Retrieved from www.osce.org/publications/fry/2004/01/18262_550_en.pdf, 2006; M. Downes, *Police reform in Serbia: Towards the creation of a modern and accountable police service*, OSCE Mission to Serbia and Montenegro, Law Enforcement Department, Belgrade, 2004.; B. Milosavljević, *Reform of the police and security services in Serbia and Montenegro: Attained results or betrayed expectations*. In P. Fluri, & M. Hadžić (Eds.), *Sourcebook on security sector reform*, Geneva, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces and Centre for Civil-Military Relations, Belgrade, 2004, pp. 249– 274.

27 See: B., Bakić, & N. Gajić, *Opus citatum*.

28 R. Zekavica, Ž. Kešetović, & T. Kesić, “Democratic policing in Serbia – attitudes towards law, human rights and police effectiveness in Belgrade police department.” *Journal of Criminal Justice and Security*, 13(2), 2011, pp. 169–187.

Regardless of the conflicting views of experts and scientists about the depth and quality of the reform(s) of the MoI it can be concluded, based on surveys of the public opinion, that there has been some increase in the legitimacy of the Serbian police compared to the 1990s. Since the beginning of the reforms, several surveys of the public opinion about the police were conducted and yielded different results. According to the Strategic Marketing Agency in 2008, as much as 74% of respondents believed that politicians influenced the work of MoI. The same percentage of respondents believed that the police served to protect the interests of the Government, and 66% that it was there to protect political parties - only 38% agreed that the police acted as an ombudsman. According to this study, confidence in the institutions places police in the fourth place, behind the church (59% trust vs. 12% distrust), military (38% vs. 21%) and the education system (33% vs. 32%). The trust in police officers was stated among the 45% of the respondents, 25% did not trust while 28% had no opinion. Research of October 2010 showed that 32% of respondents had confidence in the police, while 24% did not²⁹ (CESID, 2011). Therefore, this demonstrates that the confidence in the police has increased by over 10%, while the number of those who have no confidence remained almost identical. The following table illustrates the confidence in MoI and the confidence in other institutions.

Table 1: Percentages of the Trust in the Institutions (Source: CESID, 2011).

	Does Not Know	Does Not Trust	Neither Trusts or Distrusts	Trusts	Total
The Church	4	19	18	59	100
The Police / Police officers	2	25	28	45	100
The Army / Soldiers	7	21	28	44	100
Ministry of Interior	2	26	30	42	100
Educational System	4	28	28	40	100
Health System	1	36	26	37	100
Ministry of Defense	7	28	32	33	100
Local authorities / Local government	4	42	29	25	100
The Government	3	47	30	20	100
Justice System / Juridical System	4	52	26	18	100
Civic Association	10	43	29	18	100
The Parliament	3	53	28	16	100
Political Parties	4	66	21	9	100

Although this level of trust among the general public and the media is often treated equally, a certain difference about the confidence of citizens in MoI and the police remains (Figure 1).

²⁹ Centar za slobodne izbore i demokratiju, CESID, 2011, Attitude of Serbia's citizens towards the police work. Retrieved from: <http://www.mup.rs/cms/resursi.nsf/Public%20Opinion%20Research%202011.doc>

THE LEGITIMACY OF THE POLICE IN SERBIA

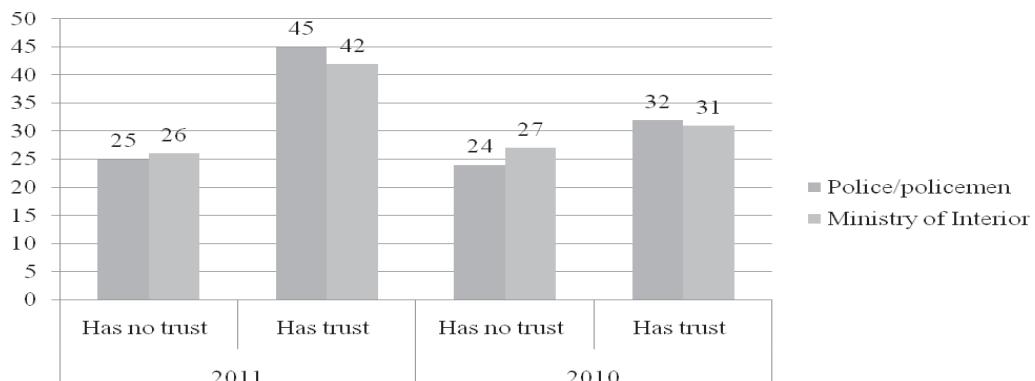

Figure 1: Percentages of the Trust in the Ministry of Interior and the police officers (Source: CESID, 2011)

When the confidence in the police officers and MoI as an institution are compared, it is clear that there is no significant statistical correlation regarding any demographic indicator. The correlation is not high even when it comes to political preferences of the respondents, unless those are voters of the SPS / PUPS / JS coalition. Regional distribution of trust in the police is illustrated in Figure 2.

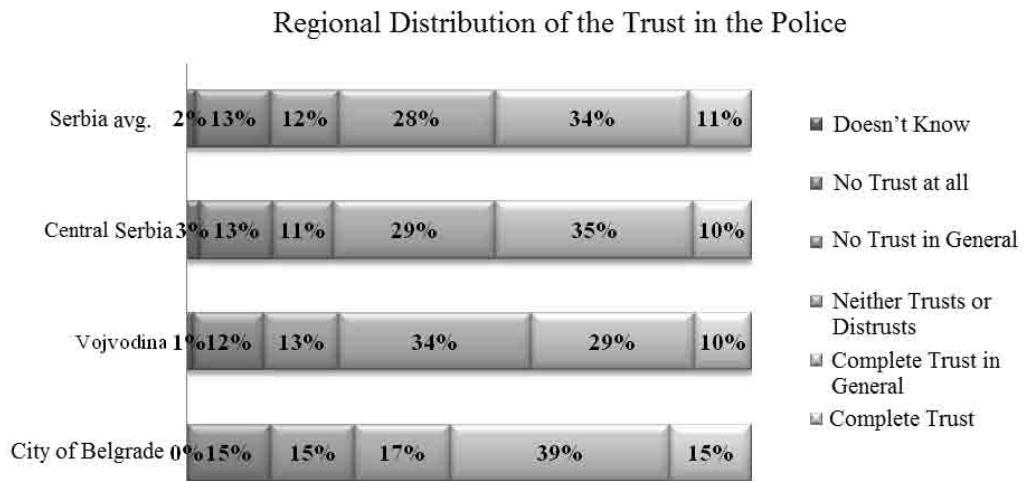

Figure 2: Regional Distribution of the Trust in the Police (Source: CESID, 2011)

The indicator which points out that the legitimacy of the police is still small and is reflected in the (un)willingness of citizens to report a crime to the police. Therefore, there is a lack of willingness of citizens to cooperate with the police (Figure 3).

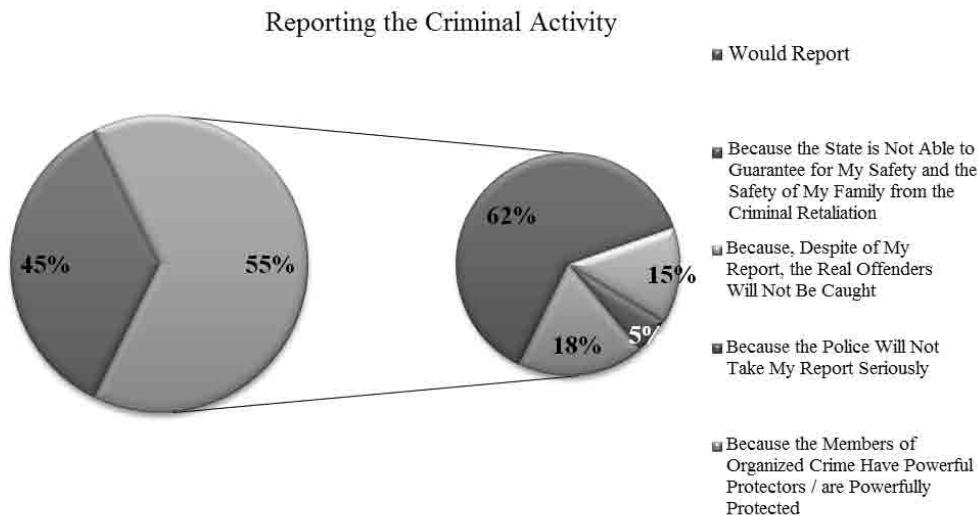

Figure 3: Reporting the Criminal Activity (Source: CESID, 2011)

3. Perceived Legitimacy of the Police in Serbia – Survey Results of Students' Attitudes

Objectives, goals and the importance of the survey

The objectives of this survey are the attitudes of the students of the Faculty of Security Studies - University of Belgrade (hereinafter FSS) and the students of the Academy of Criminalistic and Police Studies (hereinafter ACPS) in Belgrade. The primary goal of this research is the identification of attitudes related to: self-perception of respondents in the questionnaire, experience with the criminal justice system and possible victimization of respondents, the legitimacy of the police and perceptions of an undesirable behaviour. Taking into account the intended scope and topic of this paper, we will point out in main features, the applied research methodology and the results of the data analysis obtained in relation to students' attitudes related to the legitimacy of the police.

Methodology

Target population and sample characteristics

This survey was conducted on a simple random sample that, within its structure, reflected the opinions of the students of both the FSS and the ACPS. The study involved the students of all ages, in proportion to their numbers in certain semesters/years of the studies.

The survey was conducted in the period April–May 2014, on a sample of 322 students, of which 184 were from the FSS and 134 were from the ACPS.

As for the socio demographic aspects, it should be noted that a significant percentage of students (about 40% at ACPS and 41 at FCC) from both institutions refused to provide answers to socio-demographic questions (Table 2). 41% of students in total have provided an answer to all questions.

Table 2: Sample structure, %

		ACPS n=(134)	FCC n=(188)		
		no answers excluded		no answers excluded	
	Total	100	100	100	100
Gender	No answer/Interrupt		39		41
	Female	33	20	68	40
	Male	67	41	32	19
Year of study	No answer/Interrupt		40		41
	First	48	29	51	30
	Second	17	10	4	2
	Third	21	13	23	14
	Fourth	11	7	18	11
	Fifth	1	1	2	1
	Sixth		-	1	1
Marital status	No answer/Interrupt		38		41
	Single	72	44	56	33
	Single but in a stable relationship	27	16	41	24
	Married	1	0.7	1	1
	Divorced	0	0.0	0	0
	Widow / widower	0	0.0	2	1
Living arrangements	No answer/Interrupt		39		41
	Live alone	10	6	14	8
	Live with my partner	7	4	4	2
	Live with my parents	37	22	47	28
	Live with a roommate	46	28	35	21

Table 2 (continued): Sample structure

		ACPS n=(134)		FCC n=(188)	
		no answers excluded		no answers excluded	
		Total	100	100	100
Economic / financial status	No answer/Interrupt		40		41
	Own income	5	3	1	1
	Income from other sources or from another person	60	37	66	39
	The combination of their own income and income from other sources / persons	17	10	29	17
	Scholarship	17	10	4	2
Educational level of your parents	No answer/Interrupt		39		41
	Primary school	0	0	0	0
	Vocational school	2	1	2	1
	High school	76	46	57	34
	University studies	18	11	32	19
	Postgraduate Studies (PhD)	4	2	8	5
The social status of your family	No answer/Interrupt		39		41
	Far above average	0	0	1	1
	Above average	5	3	15	9
	Average	73	45	64	38
	Below average	18	11	17	10
	Far below average	4	2	2	1

Research technique of data collection

The research technique utilized was CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing). In addition, a questionnaire was used to ensure complete anonymity.

Research instrument

The questionnaire was divided into four sections: self-perception of respondents (Section A), experience of respondents with the criminal justice system and possible victimization of respondents (Section B), police legitimacy (Section C) and perception of an undesirable behaviour (Section D). Quantitative analysis was used for processing of the data. Descriptive statistics were based on a displayed percentage and arithmetic means.

About model (Model)

The main research points about the police legitimacy (Section C) include evaluation of statements related to the police legitimacy by one side, and identification of key aspects (factors) of the legitimacy. The reason for this emphasizes that agreement on evaluated statements may not automatically play an important role in the lives of students, and that disagreements may not imply poor perception of the police legitimacy. Consequently, an important dimension of the police legitimacy can be pinpointed in order to navigate direction in a long-term influence on desired condition.

Figure 4 displays the areas which impact the legitimacy of the police. For each area the respondents have evaluated how much they agree with certain aspects. The estimates of agreement are given on a scale of 1 to 4, where 1 means disagree, 2 - mainly disagree, 3 – mainly agree and 4 - agree. This scale allows a finer distinction of different levels of agreement.

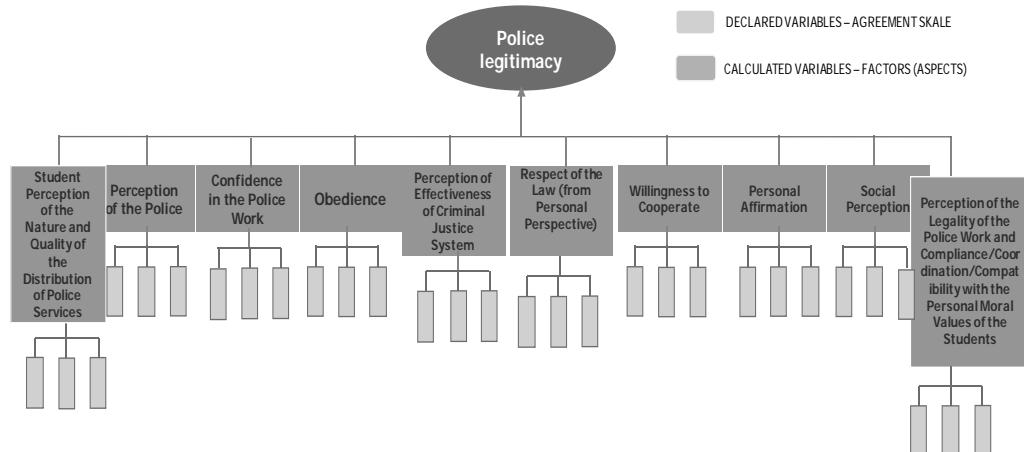

Figure 4. Model of police legitimacy

In order to identify key aspects of legitimacy, a factor analysis was introduced in this research. Factor analysis, by definition, is a statistical method used to describe variability among observed, correlated variables in terms of a potentially lower number of unobserved variables called factors. Since factors are already defined, the aim of the research focused on the calculation of variances of individual variables (so-called extracted communalities) and summed up in the category (factor) level (10 in totals) to which it belongs (Figure 4).

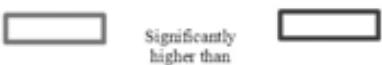
Evaluation of statements related to police legitimacy

Regarding *Perception of the Nature and Quality of the Distribution of Police Services towards the Citizens*, the FSS students expressed a greater degree of disagreement with all the statements that represented police and its relationship with citizens in an affirmative way, the way the police work, and the like. In order to change the perception of legitimacy in a positive direction, police should pay

special attention to the way in which they relate to citizens while performing their regular duties (with respect and dignity). The necessity for greater transparency and tolerance during interrogation of citizens by the police (black framed statements) in Table 3 should also be considered.

Table 3: Perception of the Nature and Quality of the Distribution of Police Services towards the Citizens

Category—Perception of the Nature and Quality of the Distribution of Police Services towards the Citizens	Agreement Levels / Averages		
	TOTAL	ACPS	FSS
Total	2.5	2.7	2.4
The police treat citizens with respect.	2.4	2.7	2.2
The police respect citizens' rights.	2.6	2.9	2.4
The police make decisions to handle problems fairly.	2.5	2.7	2.3
The police treat citizens with respect.	2.5	2.8	2.3
The police treat everyone with dignity.	2.2	2.5	2.0
The police are courteous to citizens they come into contact with.	2.5	2.8	2.3
The police take time to listen to people.	2.4	2.6	2.2
The police follow through on their decisions and promises they make.	2.5	2.7	2.3
The police make decisions based on the facts.	2.6	2.8	2.4
The police explain their decisions to the people they deal with.	2.4	2.6	2.2
The police provide better services to wealthier citizens	2.8	2.5	3.0
The police do not often listen to all of the citizens involved before deciding what to do.	2.5	2.3	2.7

Significantly higher than

As shown in Table 3, unlike the FSS' students, the students of the ACPS had a more positive attitude toward all claims which put an affirmative and positive light on the police and its work in the community.

In the context of the *Perception of the Police* (Table 4), except for the items related to the provision of services for wealthier citizens and for helping minorities because of their race, a higher level of agreement was shown among the ACPS students than those of the FSS.

Table 4: Perception of the Police

Category– Perception of the Police	Agreement Levels / Averages		
	TOTAL	ACPS	FSS
Total	2.5	2.6	2.4
The police provide the same quality of service to all citizens.	2.4	2.8	2.1
The police are always ready to provide satisfactory assistance to victims of crime.	2.7	2.9	2.6
The police enforce the law consistently when dealing with ALL people.	2.2	2.6	1.9
The police are always able to provide the assistance the public needs from them.	2.7	2.9	2.5
The police are doing well in controlling violent crime.	2.4	2.8	2.2
The police do a good job maintaining order in my neighborhood.	2.6	2.7	2.4
The police make sure citizens receive the outcomes they deserve under the law.	2.7	2.8	2.6
The police are doing a good job preventing crime in my neighborhood.	2.3	2.5	2.1
The police provide better service to wealthier citizens.	2.8	2.5	3.1
The police respond promptly to calls about crime.	2.7	2.8	2.5
Crime levels in my neighborhood have changed for the better in the last year.	2.3	2.4	2.2
There is not much crime in my neighborhood.	2.5	2.6	2.4
The police give minorities less help because of their race.	2.2	2.0	2.3

■ Significantly higher than ■

Similarly, when it comes to *Confidence in the Police Work* (Table 5), this further confirms the significantly lower overall level of legitimacy of the police when perceived by the FSS students compared to the ACPS students.

Table 5: Confidence in the Police Work

Category – Confidence in the Police Work	Agreement Levels / Averages		
	TOTAL	ACPS	FSS
Total	2.5	2.7	2.3
The police in my community are trustworthy. I have confidence in the police.	2.5	2.7	2.3
I am proud of the police in my community.	2.5	2.9	2.2
People's basic rights are well protected by the police.	2.3	2.6	2.1
The police are usually honest.	2.5	2.8	2.3
The police in my community are often dishonest.	2.5	2.7	2.3
The police can be trusted to make decisions that are right for the community.	2.4	2.2	2.6
	2.5	2.8	2.3

Significantly higher than

As for *Obedience* (Table 6), compared to the ACPS students, the FSS students agreed less that they would accept the decisions of the police, because it is an adequate and a proper thing to do, and that disobedience of the police is rarely justified.

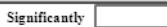
Table 6: Obedience

Category - Obedience	Agreement Levels/Averages		
	TOTAL	ACPS	FSS
Total	2.8	2.9	2.8
You will accept the decision of the police, because it is adequate and proper thing to do.	2.8	3	2.6
You will do what the police say you only if you understand the reasons for orders / instructions.	3.1	3.1	3
You will obey the directive by the police only if you believe that their actions are lawful.	3.1	3.1	3.2
People like me have no choice but to obey the directives of the police.	2.5	2.5	2.5
Disobedience to police is rarely justified.	2.8	3	2.7
It is difficult to break the law and continue to maintain self- esteem.	2.9	3	2.9
You will do what the police want from you even though you do not agree with that.	2.5	2.5	2.5
The police will accept the decision even if you think they are wrong.	2.3	2.3	2.2
People should respect the law, no matter how much it interferes with his personal ambitions / interests.	3.3	3.3	3.2

Significantly higher than

The evaluation of *effectiveness of criminal justice system* given in Table 7, shows that students from both institutions disagree with statements that law is good because it ensures that criminals get the punishment they deserve, regardless of the money they have, and that innocent people who are accused of crimes are always protected by law. These disagreements are more emphasized by the FSS student than those of the ACPS.

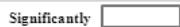
Table 7: Perception of Effectiveness of Criminal Justice System

Category - Perception of Effectiveness of Criminal Justice System	Agreement Levels/Averages		
	TOTAL	ACPS	FSS
Total	2.6	2.7	2.6
In order to get what they deserve, criminals should be punished in accordance with the law.	3.6	3.5	3.7
A lot of people I know think that the law often punishes people who do not deserve it.	2.6	2.6	2.6
The law is good because it ensures that criminals get the punishment they deserve, no matter how much money they have.	2.6	2.8	2.5
The law is good because it ensures that criminals get the punishment they deserve, no matter how much money they have.	2.2	2.3	2.1
Innocent people who are accused of crimes are always protected by law.	2.1	2.3	2.0
 	Significantly higher than	 	

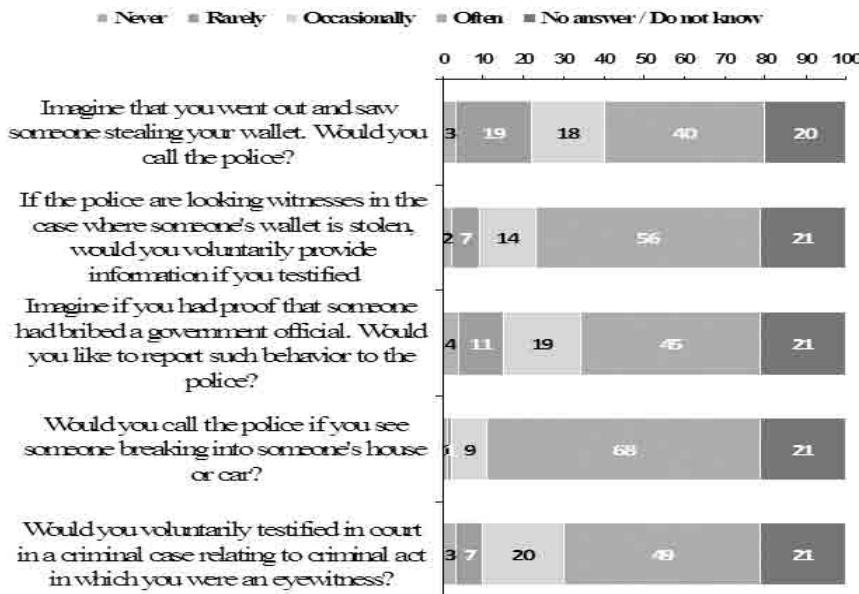
The students' point of view on the respect of the law demonstrates that they strongly disagree that the law is there to be violated. This confirms the view that law represents a certain value to the students (see Table 8). Also, students have negative opinion toward illegal ways to earn money and short-term life plans, and finally that family and friend conflicts are not reserved only for them.

By institutions, the ACPS students disagree more with the notion that it is okay to do anything one wants as long as it does not offend anyone and that today there are no right and wrong ways of earning money, compared to the FSS students.

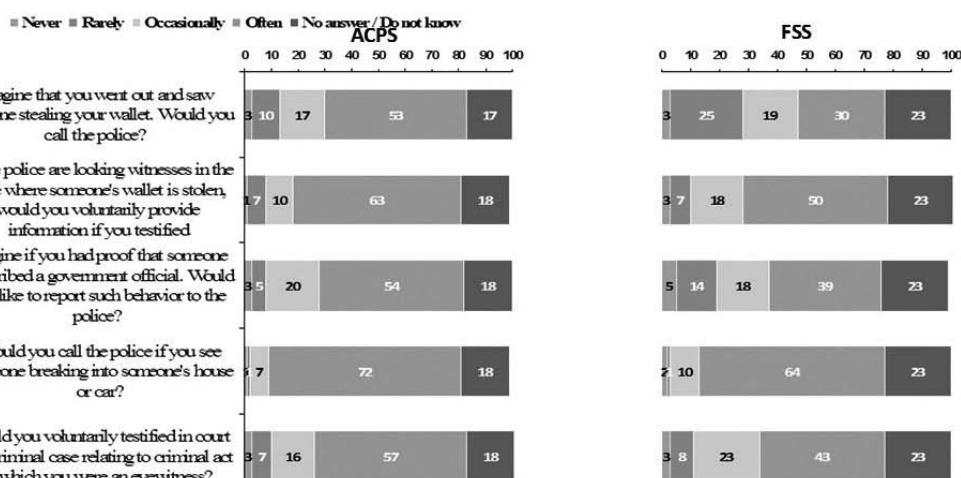
Table 8: Respect of the Law (from Personal Perspective)

Category - Respect of the Law (from Personal Perspective)	Agreement Levels/Averages		
	TOTAL	ACPS	FSS
Total	2.0	1.9	2.1
The laws exist to be broken.	1.5	1.5	1.5
It's alright to do anything you want, as long as it does not offend anyone.	2.5	2.3	2.7
In order to earn money, there is no proper or the wrong way, but only easier or harder way.	2.0	1.8	2.2
Modern man largely has to live for today and not worry too much about what will happen tomorrow.	1.9	1.8	2.0
The conflict between friends or within the family concerns only them.	2.3	2.1	2.4
 	Significantly higher than	 	

Overall, a large number of students have shown their willingness to report crimes (Table 9). Also it is important to note a significant number of those who report items occasionally and rarely indicate conditionality and complexity on a practical level.

Table 9: Willingness to Cooperate

By institutions, the ACPS shows a greater willingness to respond to the complexity of committed acts in terms of reports of thefts of wallets, reports on bribes of government officials and voluntary testimony in criminal cases where they were eyewitnesses (Table 10).

Table 10: Willingness to Cooperate - by institutions

In total, there is a positive signal to promote vital and professional dimensions (of police work). There is also a willingness to be included in interest groups, and at the same time, a neutral attitude towards the involvement of non-profit organizations. It is interesting to note that that there are more FSS students who want greater standard of living, compared to their ACPS counterparts (Table 11).

Table 11: Personal Affirmation

Category - Personal Affirmation	Agreement Levels/Averages		
	TOTAL	ACPS	FSS
Total			
Have high social status.	3.0	3.0	3.0
Enjoy life.	3.6	3.6	3.7
Be able to regularly enjoy new experiences.	3.3	3.2	3.3
Afford the clothes according to the latest fashion.	2.2	2.1	2.3
Have network of close friends.	3.6	3.6	3.7
Have good pay one job.	3.6	3.5	3.7
Have a good standard of living.	3.6	3.5	3.7
Be involved in a special interest groups such as environmental associations and the like.	2.6	2.6	2.7
At some level, to be involved in a work of non-profit organizations.	2.5	2.5	2.5

Regarding social perception, the students think that even people understand global events; more importance is attached to personal planning for the future and building of moral identity. On the other hand, there is a neutral attitude towards the inclusion of political and military forces in order to maintain social order and participation in political processes. By institutions, it should be noted that the FSS students are more of the view that people are indifferent to the world events, and that it is necessary to engage in political processes, as opposed to the ACPS students (Table 12).

Table 12: Social Perception

Category - Social Perception	Agreement Levels/Averages		
	TOTAL	ACPS	FSS
Total			
I find it difficult to understand what is happening in the world.	2.4	2.3	2.4
I feel that most people take care about what is happening in the modern world.	2.1	2.4	1.9
I feel that today most people lack moral integrity.	3.5	3.5	3.5
If the economy has led to social problems then we should be more tolerant to those who steal because of apparent necessity.	1.4	1.4	1.5
Thinking and planning for the future provides great comfort.	2.7	2.8	2.7
People are too busy with what is happening today to think about tomorrow.	2.9	2.9	2.9
At the time of social crises it is not constructive to use political or military forces to maintain social order.	2.5	2.4	2.5
I feel that it is important for me to get involved in general political processes.	2.5	2.4	2.6

When it comes to respect of the law by the police and the compliance of its work with personal moral values of the students, the FSS students expressed greater scepticism about the respect and the compliance with the law by the police itself, and its actions regarding whether the police always followed the law and acted in accordance with it when dealing with people. The ACPS students showed a greater degree of agreement with the fact that the police acted in a manner consistent with their personal moral beliefs, unlike the FSS students who showed a lower percentage of agreement regarding these statements (black-framed statements in Table 13). It should be noted that moral values of respondents in the survey were not determined, they are rather the expectations and perception of police work that students have based on their generally accepted moral values.

Table 13: Perception of the legality of the police work and compliance with the personal moral values of the students

Category - Perception of the legality of the police work and compliance with the personal moral values of the students	Agreement Levels / Averages		
	TOTAL	ACPS	FSS
Total	2.4	2.7	2.3
1. The police always obey the law	2.2	2.4	1.9
2. When the police deal with the people, they always behave according to the law.	2.2	2.5	2.0
3. If I were to talk to police officers in my community, I would find their values to be very similar to my own.	2.5	2.8	2.3
4. The police act in ways that are consistent with my own moral values.	2.4	2.7	2.2
5. The law represents the values of people like me.	2.9	3.0	2.8

Significantly
higher than

Key aspects (factors) of police legitimacy

In order to influence students' perception of the legitimacy of the police, it is necessary to determine major aspects (factors). The model applied in this research analyses ten aspects (factors) of legitimacy: Perception of the Nature and Quality of the Distribution of Police Services towards the Citizens, Perception of the Police, Confidence in the Police Work, Obedience, Perception of Effectiveness of Criminal Justice System, Respect of the Law (from Personal Perspective), Willingness to Cooperate, Personal Affirmation, Social Perception, Perception of the Legality of the Police Work and Compliance with the Personal Moral Values of the Students.

Therefore, for the purpose of determining the key aspects of legitimacy, the statistical analysis (factor analysis) is used, and it provides a basis for the

calculation of variance (extracted communalities) of all evaluated statements, summed to a category (factor) level and compared to the total variance. Consequently, a degree of influence (importance) is expressed in percentage of the total possible influence.

The results (Figure 5) show that key aspects of students' perception related to the police legitimacy are: students' perception of the distribution of police services, the nature and the quality of those services, the perception of the police, the confidence in police work and finally, the perception of the legality of the work of the police and the compliance with personal moral values of students.

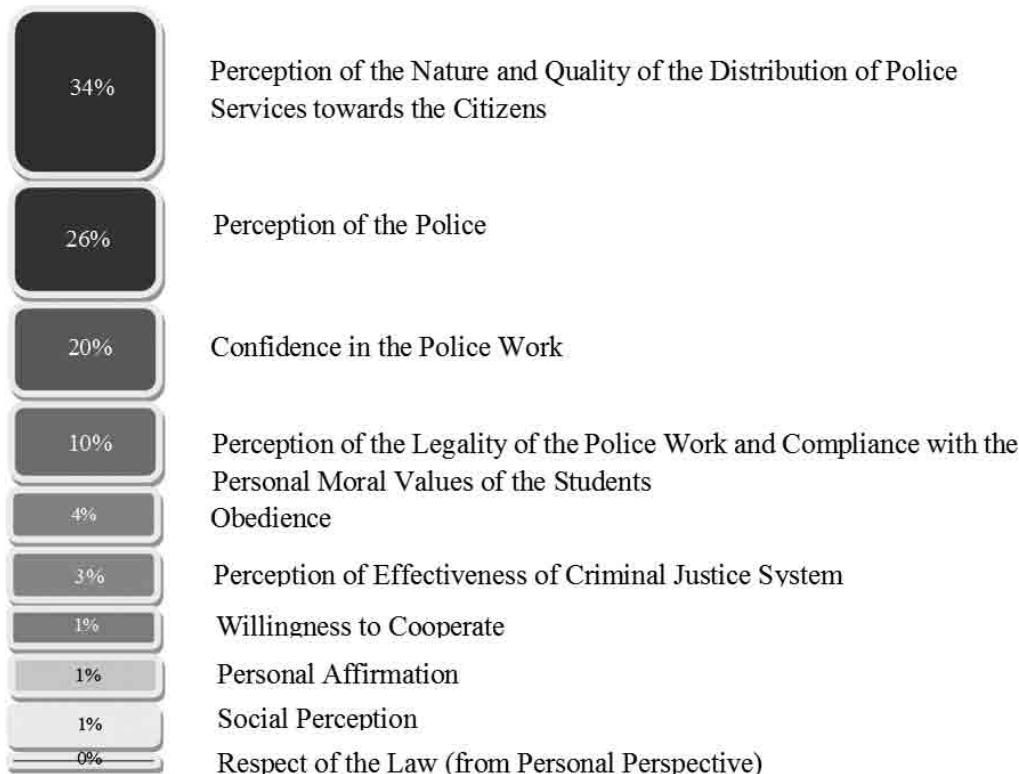

Figure 5: Influence factors for the perception of police legitimacy

Strategic Table of Legitimacy

Keeping previous remarks related to evaluation on statements and determination of key aspects of legitimacy, it should be noted that, compared with the students from FSS, students from the ACPS have, on average, a positive perception regarding the four major determining factors of police legitimacy (Table 14).

Table 14: Strategic Table of Legitimacy

	Extracted Communalities	Agreement Levels	ACPS	FSS
Social Perception	1%	2.49	2.49	2.49
Personal Affirmation	1%	3.11	3.05	3.15
Willingness to Cooperate	1%	3.47	3.60	3.37
Perception of the Legality of the Police Work and Compliance/Coordination/Compatibility with the Personal Moral Values of the Students	10%	2.44	2.69 ✓	2.26
Obedience	4%	2.80	2.88	2.75
Confidence in the Police Work	20%	2.46	2.68 ✓	2.29
Perception of the Nature and Quality of the Distribution of Police Services Towards the Citizens	34%	2.49	2.66 ✓	2.35
Perception of the Police	26%	2.50	2.64 ✓	2.38
Respect of the Law (from Personal Perspective)	0%	2.04	1.91	2.15
Perception of Effectiveness of Criminal Justice System	3%	2.63	2.70	2.56

Finally, within the context of comparative analysis of the survey results for the ACPS and FSS students as well as the public, there were differences between these groups of respondents in terms of general perception of police activities in society. The closer the respondents were to the civilian sector (such as the FSS students and the citizens) the more burdened was the legitimacy and the role of the police was with scepticism (including the decline in perception of the police legitimacy). This was the most noticeable in the attitudes related to the distribution of justice and the overall quality of the police services to the citizens, and the confidence in the work of the police in general. In nearly all of the statements, the ACPS students showed a higher degree of compliance with those claims which emphasized, in a positive context, the work of the police, its role in the society and the way in which it performed its tasks.

Serving the Law or the Political Elite – Concluding Remarks

Establishing the legitimacy of the institutions of the criminal justice system in general, and police in particular, in transitional societies, is neither easy nor a one-way, continuous process. This process is profoundly political because different groups, by granting or revoking the legitimacy of police, have different priorities and norms that are unequally valued. Also, they are looking for a balance between security and justice, which favours their sentiments and interests. This work is incomplete. The process of legitimization is continuous, and the level of legitimacy that the (new) police and the society gain will reflect the changing political dynamics of the country (Caparini & Marenin, 2004).

In addition, the members of transitional societies remember the attempts utilized to establish social equality and solidarity. For them, there is also the problem of accepting legal norms of the neo-liberal concept for economy and society, because of the assumption of coercion, i.e. police action.

All problems related to the establishment of the rule of law and regulations, and the fact that there are difficulties in creating a relation between the police and the community are more pronounced and last much longer in Serbia than in other transitional countries (Meško, Lobnikar, Sotlar, & Jere, 2013).

The results presented in this paper confirmed the hypothesis that younger and more educated members of the society are more critical of the police and therefore critically observe its legitimacy. At the same time, there are some significant differences in perceptions of the legitimacy of the police among the students of the Academy of Criminalistic and Police Studies. That is, the students of the ACPS perceived the legitimacy of the police in a more favourable way than the students of the Faculty of Security Studies. This can be explained by the fact that by enrolling in the ACPS, the students are practically dedicated to the profession of a police officer and instantly view police as a legitimate entity. Also, a proportion of them comes from the police background, or has immediate and/or distant family members in the police environment, which also affects their perceptions and attitudes. On the other hand, the Faculty of Security Studies is a completely civilian institution and since it is part of the University of Belgrade, the graduates receive the title of Manager of Security. This gives them a prospect of employment in other security institutions or in the sector of private security, and not only a position in the police force. Furthermore, the study curricula and methods of teaching (knowledge, skills and values) in the two institutions are different. It is believed that this would certainly impact the students' perceptions of the police.

Determination of political factors to finally embark on fundamental reforms of the Serbian police and to adapt it to the needs of a modern democratic society will provide positive consequences on the perception of the police legitimacy among the general public and in particular among the students.

References

1. Antonić, S; *Priroda poretku u Srbiji u poslednjim godinama Miloševićeve vlasti* [Character of the Late Milošević's Regime]. Sociologija, 42(4), 2000, 585–616.
2. Bakić, B., & Gajić, N; *Police reform in Serbia: Five years later*, OSCE. 2006, Retrieved from www.osce.org/publications/fry/2004/01/18262_550_en.pdf
3. Berkley, G. E; *The Democratic Policeman*, Beacon Press: Boston, 1969.
4. Caparini, M., & Marenin, O; Transforming Police in Eastern and Central Europe. Geneva: Centre for the Democratic Control of the Armed Forces/ LIT, 2004.
5. Centar za slobodne izbore i demokratiju [CESID]; *Attitude of Serbia's citizens towards the police work*, 2011, Retrieved from <http://www.mup.rs/cms/resursi.nsf/Public%20Opinion%20Research%202011.doc>

6. Downes, M; *Police reform in Serbia: Towards the creation of a modern and accountable police service*, Belgrade: OSCE Mission to Serbia and Montenegro, Law Enforcement Department, 2004.
7. I. P. *Gradani uvereni da je MUP politizovan* [Citizens believe MoI is politicised], *Danas*, 2010. Retrieved from http://www.danas.rs/vesti/hronika/_gradjani_uvereni_da_je_mup_politizovan_.3.html?news_id=153984
8. Kešetović, Ž; Serbian Police: Troubled Transition from Police Force to Police Service. In G. Meško, C. B. Fields, B. Lobnikar, & A. Sotlar (Eds.), *Handbook on Policing in Central and Eastern Europe* (pp. 217–238). New York: Springer, 2013.
9. Kešetović, Ž; *Odnosi policije i javnosti* [Relations between police and public]. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova, 2000.
10. Koštunica, V; Legitimnost. In Đorđević, J., Čemerlić, H., Dimitrijević, P., Fira, A., Geršković, L., Hristov, A. et al, (Eds.) *Politička enciklopedija* (pp. 502-503,), Beograd: Savremena administracija, 1975.
11. Kuribak, M; Police reform in Serbia. In M. Hadžić (Ed.), *Security sector reform in Serbia: Achievements and prospects* (pp. 51–64). Belgrade: Centre for Civil-Military Relations, 2008.
12. Loubet del Bayle, J. L; *La police: Approche socio-politique*, Paris: Montchrestien, 1992.
13. Meško, G., Lobnikar, B., Sotlar, A., & Jere, M; Recent developments of policing in Slovenia. In G. Meško, C. B. Fields, B. Lobnikar, & A. Sotlar (Eds.), *Handbook on policing in Central and Eastern Europe* (pp. 263-286), New York: Springer, 2013.
14. Milosavljević, B, Reform of the police and security services in Serbia and Montenegro: Attained results or betrayed expectations. In P. Fluri& M. Hadžić (Eds.), *Sourcebook on security sector reform* (pp. 249- 274). Geneva, Belgrade: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces and Centre for Civil-Military Relations, 2004.
15. Milosavljevic, B; *Uvod u teoriju ustavnog prava* [Introduction to the Constitutional Law Theory]. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union, JP Sluzbeni glasnik, 2011.
16. Monk, R; *A study on policing in the Federal Republic of Yugoslavia*, Vienna: OSCE, 2001
17. Pečar, J; Organizanotranje zadeve in neinstitucionalizirana javnost”, *Varnost*, 4, 87, 1987.
18. Podunavac, M; *Politički legitimitet*, Beograd: Rad, 1988.
19. Reiner, R; *The Politics of the Police*, Brighton: Wheat sheaf Books, 1992.
20. Skolnick, J; *Justice Without Trial: Law Enforcement in Democratic Society*, New York: John Wiley and Sons, 1975.
21. Stanović, V; *Moć i legitimnost*, Beograd: Službeni glasnik, 2006.
22. Stojković, M. M; “Legitimitet”. In R. Lukić, & M. Pečujlić (Eds.), *Sociološki leksikon* (p. 318). Beograd: Savremena administracija, 1982.

23. Sunshine, J., & Tyler, T. R; "The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing." *Law and Society Review*, 37(3), 2003, 513–547.
24. Tyler, T. R; *Why people obey the law*, New Haven: Yale University Press, 1990.
25. Vuković, S; "Принципи законитости и легитимности у поступању полиције у превенцији криминалитета" [Legality and legitimacy - police activity principles in crime prevention], *Bezbednost*, 1-2, 2009, 179–192.
26. Zekavica, R., Kešetović, Ž.,&Kesić; "Democratic policing in Serbia – attitudes towards law, human rights and police effectiveness in Belgrade police department." *Journal of Criminal Justice and Security*, 13(2), 2011, 169–187.

LEGITIMITET POLICIJE U SRBIJI

Radomir Zekavica

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Želimir Kešetović

Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Sažetak: Autori u radu analiziraju promene legitimiteta srpske policije u širim društvenim i političkim kontekstima koji su se desili u poslednje dve decenije. Rad predstavlja analizu legitimnosti vladinih institucija i njenog političkog autoriteta, kao i shvatanje legitimiteta u srpskoj akademskoj zajednici. Kroz analizu društvenog konteksta i empirijskih nalaza istraživanja na javno mnjenje, autori ispituju delegitimizaciju srpske policije tokom 1990-2000, i pokušaj za njenom ponovnom legitimizacijom nakon započinjanja reformi Ministarstva unutrašnjih poslova 2000. godine. Osim svog teorijskog dela, rad sadrži analizu rezultata empirijskog istraživanja stavova studenata Fakulteta bezbednosti Univerziteta u Beogradu i studenata Kriminalističko-poličijske akademije u Beogradu, koje je sprovedeno u drugoj polovini 2014. godine. Cilj istraživanja je bio da se utvrdi percepcija studenata o legitimitetu policije kao institucije, kao i legitimitetu policijske funkcije uopšte. Rezultati prikazani u ovom radu su potvrdili hipotezu da su mlađi i obrazovaniji članovi društva više kritički nastrojeni prema pitanu legitimiteta policije. Istovremeno, postoje značajne razlike u percepciji legitimnosti policije među studentima Kriminalističko-poličijske akademije i studenata Fakulteta bezbednosti. To jest, studenti KPA doživljavaju legitimitet policije na povoljniji način nego studenti Fakulteta bezbednosti. Ovo

se može objasniti činjenicom da su studenti KPA, samim odabirom obrazovne institucije unapred izrazili svoj afirmativni stav prema policiji. S druge strane, Fakultet bezbednosti je potpuno civilna institucija i deo je Univerziteta u Beogradu. To im daje mogućnost zaposlenja u drugim bezbednosnim institucijama ili u sektoru privatnog obezbeđenja, a ne samo u policiji. U zaključku autori daju pregled o mogućim perspektivama percepcije o legitimnosti srpske policije.

UDK: 351.78:316.7

Originalni naučni rad

INFORMACIONO-BEZBEDNOSNA KULTURA – IMPERATIV SAVREMENOG DRUŠTVA¹

Zoran Milanović²

Radovan Radovanović³

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Sažetak: Značaj izgradnje informaciono-bezbednosne kulture svakog društva postala je dobro utemeljena ideja. Cilj takve kulture je uticaj na različita ljudska ponašanja koja se mogu odraziti na ukupne rezultate zaštite informacione imovine.

Autori rada smatraju da je kultura „ključ“ informacione bezbednosti. Obimnim pregledom i analizom literature o informacionoj bezbednosti došlo se do zaključka da je kolektivna svest o upotrebi informacionih tehnologija i zaštiti u domenu savremenih oblika kriminaliteta na veoma niskom nivou.

U tom smislu, cilj rada je da se, razmatranjem informaciono-bezbednosne kulture sa stanovišta najbolje prakse, podrži stav da znanje i obrazovanje igraju važnu ulogu u izgradnji bezbednog ambijenta sa posebnim akcentom na podizanju svesti krajnjih korisnika o potrebi i važnosti zaštite podataka, informacija i znanja.

Ključne reči: Informacione tehnologije, informaciono-bezbednosna kultura.

Uvod

Informaciono-bezbednosna kultura jeste imperativ savremenog društva. Razlozi za to su mnogobrojni i raznovrsni.

¹ Ovaj rad je rezultat realizovanja internog projekta „Forenzički metodi u kriminalistici“

² Nastavnik kriminalističko-poličijskih i bezbednosnih veština, zoran.milanovic@kpa.edu.rs.

³ Redovni profesor, radovan.radovanovic@kpa.edu.rs.

Informacione tehnologije danas predstavljaju najvažniji segment ljudske zajednice koji je promenio njihov način života, učenja, rada i zabave. Takođe, velika ljudska zavisnost od informacionih tehnologija prouzrokovala je da sve bitne odlike društva dobiju prefiks „informacioni“. Tako i bezbednost kao osnovna potreba pojedinca i društva u celini postaje informaciona bezbednost, a kultura, temelj svakog društva, dobija još jedan aspekt u vidu informaciono-bezbednosne kulture.

Informaciono-bezbednosna kultura je proizvod individualnih i grupnih vrednosti, stručnosti i obrazaca ponašanja koji karakterišu posvećenost, stil i znanje usmereno ka „zdravoj atmosferi“ u organizaciji i upravljanju bezbednošću.

Glavne okosnice rada su informaciona bezbednost i kultura, koje se uzajamno prožimaju i prepliću. Sa ciljem što boljeg razumevanja ovih fenomena, oni će biti pojedinačno razmatrani, kao i njihov sinergijski uticaj na društveno-poslovni ambijent.

1. O bezbednosti i kulturi

Bezbednost je jedna od osnovnih ljudskih potreba⁴. Biti bezbedan znači biti zaštićen od uticaja neželjenih pojava i osećati se zaštićenim (sigurnim, bez straha) u predvidivom i kontrolisanom ambijentu⁵. Prema Oksfordskom rečniku, bezbednost se definiše kao „stanje bez opasnosti ili pretnje“⁶.

Autori Vitman i Maturd⁷ bezbednost u najopštijem smislu, definišu kao „kvalitet ili stanje biti bezbedan – biti oslobođen od opasnosti“, tj. kao zaštitu od opasnosti koje će učiniti štetu, namerno ili na drugi način. Navedena definicija se može posmatrati i u kontekstu nacionalne bezbednosti, kao zaštita spoljнополитičких интереса у међunarodним односима – заштита teritorije od spoljne agresije, pri čemu je u središtu dešavanja bezbednost ljudi i njihovo učestvovanje u globalnoj bezbednosti⁸. Može se posmatrati i u kontekstu organizacione bezbednosti, gde je strateški cilj sačuvati svoja sredstva, resurse i ljude u dinamičnom i kompleksnom okruženju.

Ključni segment savremene bezbednosti, koji se razmatra i u kontekstu nacionalne, a i organizacione bezbednosti, jeste informaciona bezbednost.

Glavna filozofija informacione bezbednosti nije da ukloni sav rizik, niti da određuje način poslovanja, već da korisnicima informacionih tehnologija (u

4 A. Burke, *Aporias of Security*, Alternatives: Global, Local, Political 27(1), 2002, str. 1–27.

5 S. Mijalković i saradnici, *Korelacija informacione i nacionalne bezbednosti*, Savetovanje o zloupotrebi IT – ZITEH, Beograd, 2010, dostupno na: <http://www.singipedia.com/content/1057-Korelacija-informacione-i-nacionalne-bezbednosti> (20. 12. 2015).

6 Oxford Dictionaries, dostupno na: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/security> (20. 12. 2015).

7 M. Whitman, H. Mattord, *Principles of Information Security*, Fourth Editorial, Course Technology, Cengage Learning, 2012.

8 S. Mijalković, *Nacionalna bezbednost – od vestfalskog koncepta do posthladnoratovskog*, Vojno delo 2, 2009, str. 55–73, Beograd, dostupno na: http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2009-2/Vono%20delo%20br.%202-2009.pdf (20. 12. 2015).

svim svojim segmentima i slobodama) omogući da koriste pogodnosti i dobrobiti koje im savremene tehnologije nude: na Internetu, u lokalnoj mreži ili kod potpuno izolovanih računarskih sistema. Informaciona bezbednost pored zaštite privatnosti i neometanog korišćenja IT, treba da obezbedi i zaštitu intelektualne i materijalne informacione imovine korisnika i korporacija.

Nije moguće dati absolutni odgovor na pitanje kako i na koji način ostvariti ovu filozofiju. Borba u virtualnom svetu se vodi kao i u realnom životu; to je „borba dobra i zla“ koja neprestano traje, od samog početka kada su se ove tehnologije pojavile.

Takođe, jedan od njenih važnih zadataka jeste i čuvanje ugleda korisnika i korporacija od različiti kompromitacija i prevara⁹.

Posebno je važno to što su problemi sa kojima se informaciona bezbednost susreće daleko složeniji od tehničkih rešenja ili proizvoda. To potvrđuje i izjava stručnjaka za bezbednost Šnejera: „Ako mislite da tehnologijom možete rešiti vaš bezbednosni problem, onda ne razumete ni problem ni tehnologiju“.¹⁰

Informaciona bezbednost podrazumeva veoma složene procese koji obuhvataju različite aspekte korišćenja i zaštite informacionih tehnologija, a pre svega postupak definisanja odgovornosti za sve učesnike u tim sistemima, jer su oni uglavnom najosetljivije mesto u svakoj bezbednosnoj šemi. Faktor „čovek“ može da poništi i najbolju zaštitu: zlonameran radnik, nepažljiv radnik, radnik koji nije svestan politike i važnosti bezbednosti sistema u celini (organizacije)¹¹, a pre svega bezbednosti informacione imovine kao njegovog ključnog elementa.

Iz svega navedenog može se konstatovati da informaciona bezbednost predstavlja temelj bezbednosti u najširem smislu i kao takva postaje prioritetna za očuvanje poslovnih i svih drugih državnih i društvenih dobara i procesa.

Prvi korak u kreiranju ovog ambijenta, tj. uređenog sistema bezbednosti, treba započeti izgradnjom kulture društva odnosno u kontekstu rada, informaciono-bezbednosnom kulturom korisnika informacionih tehnologija.

Svako društvo i svaka organizacija su jedinstveni i imaju svoju kulturu i potkulturu. Reč kultura je latinskog porekla, a znači obrađivanje, negovanje. Slično značenje ima i reč civilizacija koja je takođe latinskog porekla a znači oplemenjivanje, ugladivanje¹². Prema Oksfordskom rečniku¹³, kultura se definiše kao: ideje, običaji i društvena ponašanja određenog naroda ili grupe ljudi.

⁹ Prevara je složeno krivično delo i potrebno je da bude ispunjeno više uslova: umišljaj, namera, dovođenje u zabludu, a sa ciljem pribavljanja imovinske koristi sebi ili drugom ili nanošenje štete. Prevare predstavljaju najrašireniji oblik kompjuterskog kriminaliteta. Dostupno na: http://www.prevare.info/01_zakon.html (20. 12. 2015).

¹⁰ B. Schneier, 2015, RM Education, dostupno na: <https://www.rm.com/sustrort/technicalarticle.asp?cref=tec377232> (20. 12. 2015).

¹¹ Z. Milanović, *Organizacioni model implementacije bezbednosne politike u obrazovnim ustanovama*, Savetovanje o zloupotrebi IT – ZITEH, Beograd, 2006.

¹² Oxford Dictionaries, dostupno na: <http://dictionary.reference.com/browse/culture> (20. 12. 2015).

¹³ Oxford Dictionaries, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/culture>

Takođe, u literaturi se mogu naći različita objašnjenja i shvatanja kulture, kao na primer autora Palispisa¹⁴:

- Kultura predstavlja dizajn ili recepte za život – međusobno povezanih mreža, normi i uloga. Ona obuhvata modele razmišljanja, osećanja i delovanja koji se obično mogu naći u društvu i uključuje sve što je čovek stekao kao član tog društva;
- Kultura je, dakle: (a) karakterističan proizvod ljudske interakcije; (b) složeno društveno nasleđe koje se prenosi kroz društvo. To je naučeno ponašanje koje se deli sa drugima; (c) sastoji se od eksplicitnih i implicitnih prihvatljivih obrazaca za ispunjavanje bioloških i društvenih potreba, a ponašanje se sticalo i prenosilo simbolima, koji predstavljaju karakteristična dostignuća ljudskih grupa. Bitno jezgro kulture čine tradicionalne ideje i njihove promovisane vrednosti; (d) kumulativna je jer se prenosi sa generacije na generaciju u datom društvu; (e) čista je apstrakcija; (f) ljudima pruža smisao jer je simbol kvaliteta; (g) naučena je od svake osobe, kao osnova koja determiniše njenu ličnost i (h) zavisi od dužine kontinuiranog funkcionisanja društva, ali je nezavisna od bilo koje specifične grupe;
- Srce kulture nalazi se u pronalasku i upotrebi alata, a pre svega u sposobnosti ljudi da uče iz grupe kojoj pripadaju.

Značaj i uticaj kulture na ljude, kao i sve veća potreba za njihovom bezbednošću, doveli su do nove naučne discipline – bezbednosne kulture. Od nje se očekuje da kod ljudi podigne svest na prihvatljiv nivo, a time i promenu njihovih ustaljenih ponašanja, u bezbedna: raditi prave stvari, na pravi način, na pravom mestu i u pravo vreme.

Konačno, društveni tokovi promovišu opštu informatičku pismenost i kulturu kao glavne odrednice vremena u kome živimo.

1.1. Bezbednosna kultura

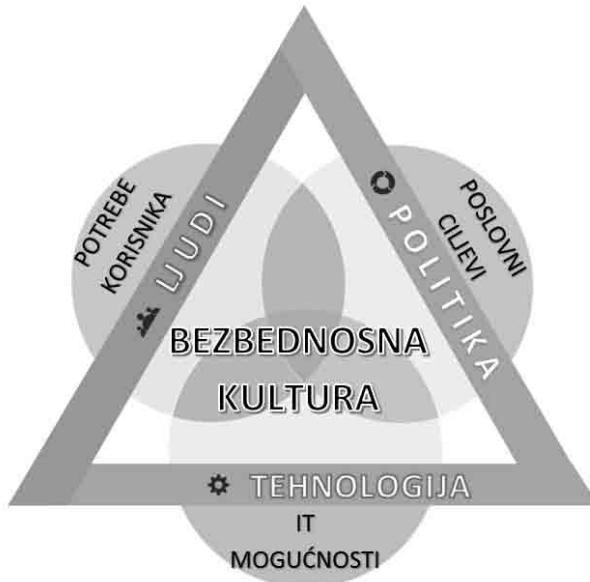
Prema „Pojmovniku bezbednosne kulture“, „pod bezbednosnom kulturom može se podrazumevati bezbednosna aktivnost koja izražava spremnost delovanja i ponašanja u skladu sa stečenim znanjima i veštinama, kao i u skladu sa prihvaćenim vrednosnim stavovima“. Takođe, bezbednosna kultura „ogleda se u prepoznavanju opasnosti, reagovanju na njih izbegavanjem opasnosti, otklanjanjem opasnosti ili upućivanjem na one subjekte koji će profesionalno reagovati i sačuvati ugrožene vrednosti.“¹⁵

Bezbednosna kultura treba da pomogne korisnicima da razumeju rizik i treba da ih nauči adekvatnim odgovorima.

14 E. Palispis, *Introduction to “Sociology and Anthropology”*, Rex Book Store, Inc. and Epitacio S. Palispis, Philistrine, 2007, str. 42–43. Dostupno na: http://books.google.rs/books?id=PtPLpwuECkC&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (20. 12. 2015).

15 S. Stanarević, F. Ejodus, *Pojmovnik bezbednosne kulture*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2009. Dostupno na: <http://www.wbrc.rs/wp-content/uploads/2012/11/Pojmovnik-bezbednosne-kulture-grupa-autora-2009.pdf> (20. 12. 2015).

Prema mišljenju Stajića i saradnika,¹⁶ bezbednosna kultura predstavlja skup usvojenih stavova, znanja, veština i pravila iz oblasti bezbednosti, ispoljenih kao ponašanje i proces, o potrebi, načinima i sredstvima zaštite ličnih, društvenih i međunarodnih vrednosti od svih izvora, oblika i nosilaca ugrožavanja, bez obzira na mesto ili vreme njihovog ispoljavanja. Bezbednosna kultura je u tesnoj vezi sa našim vaspitanjem, vrednostima i vrednosnim sistemima koje podržavamo. Promena bezbednosne kulture kod korisnika nije ni lak ni brz proces.

Slika 1: Elementi bezbednosne kulture

Bezbednosna kultura korisnika informacionih tehnologija reflektuje se, direktno ili indirektno, na njihovu ukupnu bezbednost i zaštitu od rizika kojima su izloženi.

Shodno iznetim obrazloženjima i definicijama, mogu se konstatovati tri glavna elementa koja zajedno čine bezbednosnu kulturu (slika 1): tehnologija, politika (pravila) i njihovi korisnici¹⁷. Ova tri elementa su u neraskidivoj interakciji i svaki od njih direktno utiče na druga dva. Ljudi politikom utiču na način upotrebe tehnologije, a svakodnevni razvoj novih tehnologija zahteva i nove politike.

Društveno ponašanje, ideje i običaji su u velikoj meri zasnovani na politikama. Neke su napisane u zakonima, propisima i standardima. Ostale (većina njih, u stvari) jesu nepisana pravila i dolaze u obliku etike, moralnih kodeksa, kao i u međusobnim idejama o tome šta je prihvatljivo ponašanje u različitim grupama kojima pojedinac pripada.

Politike, pravila i zakoni su deo osnovnog funkcionisanja ljudskog uma.

¹⁶ Lj. Stajić, S. Mijalković, S. Stanarević, *Bezbednosna kultura mladih: kako živeti bezbedno*, Draganić, Beograd, 2006.

¹⁷ K. Roer, *Build a Security Culture*, IT Governance Publishing, United Kingdom, 2015.

Konkretno, za uspostavljanje elemenata bezbednosne kulture u organizacijama neophodno je sprovesti i ostvariti pet ključnih komponenti bezbednosne kulture (slika 2).¹⁸

1) Kultura informisanja (*Informed culture*) – u organizaciji se prikupljaju i analiziraju relevantni podaci i aktivno distribuiraju bezbednosne informacije i saveti na osnovu te analize.

2) Kultura poverenja (*Just culture*) podrazumeva prepoznavanje prirodnih ograničenja ljudskog učinka. Kultura poverenja ukazuje da greške i nebezbedne akcije korisnika neće biti kažnjene ako su bile nenamerne. Međutim, oni koji se ponašaju nepromišljeno, ili neopravdano preuzimaju određene rizike, biće disciplinski kažnjeni.

3) Kultura prijavljivanja, tj. izveštavanja (*Reporting culture*), predstavlja stvaranje atmosfere u kojoj ljudi imaju poverenja da prijave bezbednosne probleme bez straha od krivice, i čak se podstiču i nagrađuju za pružanje informacija vezanih za bezbednost. Zaposleni moraju da znaju da će biti ostvarena kultura poverenja i da će se postupiti po podnetim informacijama, u suprotnom će odlučiti da nema koristi od njihovog izveštavanja.

4) Kultura učenja (*Learning culture*) potvrđuje da je organizacija u stanju da uči iz svojih grešaka i da je spremna da napravi promene. Svrha kulture učenja je da ljudi razumeju procese bezbednosnog menadžment sistema na ličnom primeru.

5) Prilagodljiva kultura (*Flexible culture*) jeste ona u kojoj su organizacija i ljudi sposobni da se efikasno prilagođavaju promenljivim zahtevima.

Slika 2: Pet ključnih komponenti bezbednosne kulture¹⁹

18 Air Safety Sustrort International, dostupno na: <http://www.airsafety.aero/Safety-Information-and-Reporting/Safety-Management-Systems/Safety-Culture.aspx> (20. 12. 2015).

19 Bezbednost, dostupno na: <http://www.smatsa.rs/Lat/PrintShowContent.aspx?mi=32> (20. 12. 2015).

Kada je svako u organizaciji obučen da radi svoj posao na bezbedan način i proaktivno prepoznaće opasnosti, može se postići viši nivo bezbednog ponašanja. Svi elementi bezbednosne kulture moraju biti aktivno istican i demonstrirani od strane menadžmenta kako bi se zaposleni redovno podsticali da učestvuju u ostvarivanju i održavanju projektovanog nivoa bezbednosne kulture.

Program koji donosi bezbednosna kultura usmeren je ka uspehu samo ako ga prihvate svi učesnici.

1.2. Uticaj bezbednosne kulture na podizanje svesti o bezbednosti

Svest o bezbednosti prestavlja veoma ograničenu i slabo definisanu oblast. Ne postoji opšteprihvaćena definicija koja opisuje svest korisnika o informacionoj bezbednosti, što zauzvrat znači da ne postoji ni zajedničko razumevanje svesti o bezbednosti.

Prema Oksfordskom rečniku, svest je „znanje ili percepcija situacije ili činjenica“.²⁰ Ta definicija se svodi na dve stvari: primeniti odgovarajući nivo stručnosti i sposobnosti na nadležnost u određenoj situaciji.

Glavna razlika između svesti o bezbednosti i bezbednosne kulture je u tome što je kultura mnogo više nego svest. Bezbednosna kultura je kombinacija ljudi, politike (pravila) i tehnologije, dok je svesnost vezana samo za ljude i predstavlja njihovo znanje. Svest se može posmatrati i kao kompetentnost ljudi da urade pravu stvar. Ključ je u razmatranju kompetencija kao jednog od načina izgradnje kulture, a ne cilj sam po sebi.

Svest o bezbednosti pomaže ljudima da shvate ili budu svesni važnosti edukacije i treninga vezanih za bezbednost. Znati nešto nije isto kao i promeniti ponašanje i stečene navike. Cilj treninga je zapravo praktična primena novostečenih znanja i promena ponašanja pri korišćenju novih tehnologija, a znanje o nečemu je samo jedan korak ka promeni tog ponašanja.

U kognitivnom procesu sticanja novih znanja izdvajaju se četiri koraka: pažnja, pamćenje, reprodukcija i motivacija²¹. Svi oni su podjednako važni pri edukaciji korisnika i podizanju njihove svesti na viši nivo.

2. Informaciono-bezbednosna kultura

Činjenica da ogromna većina korisnika informacionih tehnologija nema elementarno obrazovanje, niti minimalna znanja iz oblasti informatike, predstavlja poseban problem, koji ih sputava u jasnom definisanju i iskazivanju sopstvenih zahteva i potreba, kao i u sagledavanju stvarnih mogućnosti, prednosti i ograničenja digitalnog života.

20 Oxford Dictionaries (2015), <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/awareness>.

21 A. Bandura, 1999, dostupno na: <http://www.muskingum.edu/~psych/psycweb/history/bandura.htm> (20. 12. 2015).

Osnovu za rešavanje ove problematike mnogi autori i naučni istraživači videli su u informaciono-bezbednosnoj kulturi, sagledavajući je sa različitih aspekata, iz čega je, takođe, proizašao veliki broj njenog tumačenja i definisanja. Prema Čiji i saradnicima, ne postoji jedna, jasna i opšteprihvaćena definicija informaciono-bezbednosne kulture.²² Neke od najčešće navođenih su sledeće:

- Dillon²³ definiše bezbednosnu kulturu kao „sveukupnost ljudskih osobina, kao što su ponašanje, stavovi i vrednosti, koje doprinose zaštiti svih vrsta informacija u dатој organizaciji“.
- Solms²⁴ poziva na stvaranje informaciono-bezbednosne kulture u okviru organizacije, tako što će se „svakom zaposlenom usaditi informaciono-bezbednosni aspekt kao rutina u vršenju svakodnevnog posla“.
- Martins i Elof²⁵ opisuju je kao proizvod ponašanja zaposlenih u vezi sa informacionom bezbednošću, koja tokom vremena prerasta u „načine na koje se rade stvari“.
- Šlajnger i Tujfel²⁶ definišu informaciono-bezbednosnu kulturu kao „sve društveno-kulturološke mere koje podržavaju aktivnosti tehničkih metoda, tako da informaciona bezbednost postaje prirodan aspekt dnevnih aktivnosti svakog zaposlenog“.
- Kizisto i saradnici²⁷ navode da „proces formiranja bezbednosne kulture podrazumeva uključivanje skupa vrednosti svih zainteresovanih strana“; oni tvrde da, ako se objedine vrednosti svih članova organizacije, onda se objedinjena kultura može formirati za manje od nekoliko godina; međutim, ako vrednosti svih u organizaciji nisu jedinstvene, onda je za proces formiranja bezbednosne kulture potrebno značajno više vremena;
- Gou i saradnici²⁸ definišu informaciono-bezbednosnu kulturu kao način na koji „zaposleni i organizacija kao celina rade stvari (tj. kako prihvataju ponašanje i aktivnosti) koje se odnose na informacionu bezbednost“;
- Roer²⁹ u knjizi „Izgradnja bezbednosne kulture“, ističe: Bezbednosna kultura pomaže i olakšava ljudima da koriste informacione tehnologije na zadovoljavajući način, bez opasnosti i pretnji.

22 A. Chia, B. Ruighaver, B. Maynard, *Understanding Organizational Security Culture*, Proceeding of PACIS Japan, 2002.

23 G. Dhillon, *Interpreting the Management of Information Systems Security*, London School of Economics and Political Science, London, 1995.

24 B. Solms, *Information security – The third wave? Computers & Security*, 19(7), 2000, str: 615–620.

25 A. Martins, J. Elof, *Information security culture*. In: IFIP TC11 international conference on information security, Cairo, Egypt, 2002, str: 7–9.

26 T. Schlienger, S. Teufel, *Information security culture – from analysis to change*, International institute of management in telecommunications, University of Fribourg, 2003. Dostupno na:<http://icsa.cs.up.ac.za/issa/2003/Publications/INFORMATION%20SECURITY%20CULTURE.pdf> (20. 12. 2015).

27 T. Kuusisto, I. Ilvonen, *Information security culture in small and medium size enterprises*. Frontiers of E-business Research, 2003.

28 L. Ngo, V. Zhou, M. Warren, *Understanding transition towards information security culture change*. In: Proceedings of the third Australian information security management conference, Perth, Australia, 2005.

29 K. Roer, *Build a Security Culture*, IT Governance Publishing, United Kingdom, 2015.

Informaciono-bezbednosnu kulturu su na sličan način definisali i drugi istraživači, uključujući Kizista i Ilvonena³⁰, Vruma i Solmsa³¹ i Tomsona i saradnike³².

U svetu gore navedenih definicija, može se zaključiti da se informaciono-bezbednosna kultura u okviru organizacije manifestuje kroz različite aspekte bezbednosti koji se odnose na: vrednosti, ponašanja, stavove, akcije, aktivnosti menadžmenta, kao i fizičko okruženje.

Istraživači su primenili teorije nastale iz različitih perspektiva kao osnove za istraživanje informaciono-bezbednosne kulture: perspektiva organizacione kulture^{33,34}, perspektiva organizacionog ponašanja²⁹, perspektiva upravljanja znanjem³⁰, perspektiva komunikacije³⁵, perspektiva upravljanja promenama³⁶ i perspektiva menadžmenta totalnim kvalitetom³⁷.

U nekim studijama bezbednosno-informaciona kultura je posmatrana u okviru nacionalne kulture, dok je u drugima fokus bio na organizacionoj kulturi^{29,31,32,33,38}. Rezultati tih studija ukazuju da organizacije moraju da preduzmu pozitivne korake za stvaranje ambijenta u kome je bezbednost „odgovornost svakog pojedinca“ i gde je obaveza raditi „pravu stvar“.

2.1. Informaciono-bezbednosna kultura mladih i dece

Nedostatak bezbednosne kulture najviše pogoda decu i mlade, i to kako zbog njihovog posebnog mesta u sistemu zaštite, tako i zbog njihove naivnosti. Prema Mišelu Sen Lou³⁹, direktoru UNICEF-a u Srbiji, „sve više dece koristi digitalne alatke za učenje, društveno angažovanje i druženje. Međutim, putem njih se izlažu i novim rizicima – nasilju, neprikladnom sadržaju, nepoznatim ljudima, a rizik za njihov razvoj predstavlja i prekomerna upotreba digitalnih sadržaja“.

30 T. Kuusisto, I. Ilvonen, *Information security culture in small and medium size enterprises*. Frontiers of E-business Research, 2003.

31 C. Vroom, R. Solms, *Towards information security behavioral compliance*. Computers & Security, 23(3), 2004, str: 191–198.

32 K. Thomson, R. Solms, L. Louw, *Cultivating an organizational information security culture*. Computer Fraud & Security. 10, 2006, str. 7–11.

33 O. Zakaria, *Understanding challenges of information security culture: a methodological issue*. In the second Australian information security management conference, Perth, Australia; 26 November 2004.

34 E. Chang, S. Lin, *Exploring organizational culture for information security management*. Industrial Management & Data Systems, 107(3), 2007, str. 438–458.

35 T. Schlienger, S. Teufel, *Information security culture the socio-cultural dimension in information security management*. In: IFIP TC11 International Conference on Information Security, Cairo, Egypt; 2002, str: 7–9.

36 L. Ngo, V. Zhou, M. Warren, *Understanding transition towards information security culture change*. In: Proceedings of the third Australian information security management conference, Perth, Australia, 2005.

37 A. Chia, B. Ruighaver, B. Maynard, *Understanding Organizational Security Culture*, Proceeding of PACIS Japan, 2002.

38 E. Chang, B. Ho, *Organizational factors to the effectiveness of implementing information security management*. Industrial Management & Data Systems, 106(3), 2006, str. 345–361.

39 M. Lo, 2015, dostupno na: <http://www.netokracija.rs/prvo-razmisli-telenor-92304> (20. 12. 2015).

Naime, mladi imaju probleme koje ne mogu uvek da prepozna i objasne, susreću se sa različitim pojavama i pretnjama bez prethodne psihološke zaštite. Probleme uglavnom ne mogu sami da reše i/ili ne znaju kome da se obrate za pomoć.

Opasnosti i pretnje kojima je mlađa populacija korisnika Interneta svakodnevno izložena jesu brojne i raznovrsne, a posebno sa ekspanzivnim razvojem društvenih mreža. One danas predstavljaju sadržaje koji su popularni i kao takvi veoma uticajni na mlađu populaciju korisnika Interneta.

Mladi su najugroženija ciljna grupa većine pojavnih oblika zloupotrebe, a posebno nastajanju, razvoju i širenju dečije pornografije. Edukacija i upozorenja na nivou roditelja igraju možda najvažniju ulogu u prevenciji i rešavanju ovog problema. Adekvatna bezbednosna kultura svih korisnika, a naročito mlađih, imperativ je savremenog društva.⁴⁰

Decu i mlade treba podsticati da postanu aktivniji, sa većim opsegom znanja, razumevanja i mogućnosti da se suoče sa problemima, kao i da neguju ona ponašanja koja će značajno podići njihov nivo bezbednosne kulture⁴¹. Da bi se ovaj cilj postigao, neophodno je da informaciono-bezbednosna kultura postane sastavni deo planova i programa svih nivoa obrazovanja i vaspitanja. Prihvatanjem osnovnih načela informaciono-bezbednosne kulture stvorio bi se preduslov za uspostavljanje bezbednog ambijenta u kome bi mlađi neometano mogli da koriste sve prednosti i blagodeti informacionih tehnologija i tako ostvare svoja prava na kvalitetno obrazovanje, informisanje i lični razvoj.

Autori rada su svoju celokupnu posvećenost informaciono-bezbednosnoj kulturi u daljem tekstu usmerili na korisnike i njihov menadžment u organizaciji, ali izneti predlozi i primeri biće adekvatni i za pojedinačne korisnike informacionih tehnologija.

2.2. Okvir informaciono-bezbednosne kulture sa stanovišta najbolje prakse

Kultura se ne može nametnuti i dekretom propisati. Potrebno je suptilnije delovanje na korisnike kroz sprovođenje pet ključnih komponenti bezbednosne kulture (slika 2). Autori Šlinger i Teufil⁴² insistiraju na: a) internoj komunikaciji, b) programima edukacije i treninga i c) inicijativi menadžmenta, čije ponašanje treba da služi kao primer.

a) Internu komunikaciju treba sprovesti kroz uspostavljanje dijaloga između top menadžmenta i zaposlenih, sa ciljem deljenja informacija, znanja i motivacije, kao i dobijanja povratnih informacija. Na taj način se stvara klima prihvatanja i

40 Ž. Bjeljac, M. Zirojević, *Bezbednosna kultura u eri globalizacije*, Institut za međunarodnu politiku i privrednu Beograd, 2014. Dostupno na: <http://kpolisa.com/KP23/kp23-II-3-BjeljacZirojevic.pdf> (20. 12. 2015).

41 F. Ejodus, J. Unijat, M. Milošević, *Istraživanje i podizanje nivoa bezbednosne kulture mlađih*, 2009. Dostupno na: <http://www.bezbednost.org/Svi-projekti/700/Istrazivanje-i-podizanje-nivoa-bezbednosne.shtml#sthash.IRucHXPn.dpuf> (20. 12. 2015).

42 T. Schlienger, S. Teufel, *Information security culture – from analysis to change*, International institute of management in telecommunications, University of Fribourg, 2003, dostupno na: <http://icsa.cs.up.ac.za/issa/2003/Publications/INFORMATION%20SECURITY%20CULTURE.pdf> (20. 12. 2015).

posvećenosti korporativnim ciljevima i strategijama. Dva osnovna oblika interne komunikacije su:

- interpersonalna komunikacija (diskusija između zaposlenog i poslodavca, seminari, obuke i radionice) i
- komunikacija preko medija (intraneta, elektronske pošte, elektronskih vodiča i oglasnih tabli).

b) Programi redovne edukacije i treninga su ključni elementi za podizanje bezbednosne svesti, kako kod zaposlenih tako i kod menadžmenta. Zaposleni moraju razumeti zašto je informaciona bezbednost važna za organizaciju. Oni moraju da shvate da je svako od njih odgovoran za bezbednost u svojoj sferi delovanja, bez obzira da li u svom radu koriste informacione tehnologije ili ne. Ovi programi su od vitalnog značaja za sprovođenje bezbednosne politike. Konkretni primjeri dati su u tački 4 ovog rada.

c) Pre samog sprovođenja prve dve tačke, neophodno je „ubediti“ menadžment u važnost informacione bezbednosti i potrebu za njom. Svojevrstan problem kod sprovođenja mera bezbednosti je to što se ne može odmah izračunati dobit od bezbednosnih investicija. Tako postoje i situacije u kojima različite strukture menadžmenta smatraju da je ulaganje u bezbednost trošak, a ne investicija koja će im sačuvati posao i višestruko se isplatiti.

U nastojanju promene percepcije menadžmenta o važnosti i potrebi za informacionom bezbednošću, neophodno je nastupiti sa objektivnim argumentima i konkretnim bezbednosnim studijama slučaja, statističkim analizama i primerima iz prakse. Oni treba da budu upoznati sa mogućim rizicima koji vrebaju zaposlene i celokupan proces rada. Takođe, treba primeniti i emocionalne argumente kroz primere, poređenja ili predloge kako bi se motivisao menadžment da podrži procese informacione bezbednosti. Ponekad i „racionalne“ odluke, čak i pored objektivnih argumenata, često se zasnivaju, pre svega, na osećanjima.

Za potpuni uspeh primene mera informacione bezbednosti u organizaciji neophodno je da im menadžment bude u potpunosti posvećen i da svojim ličnim primerom, u svakodnevnim aktivnostima, bude uzor zaposlenima čime bi im informaciona bezbednost postala prirodno stanje i radno okruženje.

3. Praktični primeri izgradnje i uspostavljanja informaciono-bezbednosne kulture

Praktični primeri izgradnje i uspostavljanja informaciono-bezbednosne kulture sagledani su sa tri aspekta:

- 1) podizanje svesti korisnika informacionih tehnologija,
- 2) celovita zaštita i
- 3) digitalna forenzika.

Ni jedan od navedenih aspekata sam za sebe nije dovoljan i ne garantuje sveobuhvatnu bezbednost, već ih je neophodno kombinovati i planski primenjivati.

3.1. Svest o informacionoj bezbednosti

Podizanje svesti o informacionoj bezbednosti postiže se kroz: ličnu odgovornost, lojalnost zaposlenih i aktivnosti menadžmenta.

Lična odgovornost i lojalnost zaposlenih se ogleda u ophođenju i načinu korišćenja informacionih tehnologija, kao što su: bezbedno ponašanje u radu sa javnim i deljenim podacima i informacijama, načinom na koji se koristi hardver (fleš memorije, CD/DVD, računari, serveri, mobilni uređaji...), softver (operativni sistemi i aplikacije, pravljenje rezervnih kopija, antivirusna i fajervol zaštita...), mreža (Internet i intranet, pristupanje drugoj informacionoj imovini i servisima, kopiranje velikih fajlova...), zatim okruženje u kome se radi, kao i poštovanje svih drugih procedura i mera bezbednosti.

Aktivnosti menadžmenta treba da stimulišu, podstiču i sugerišu zaposlenima da aktivno učestvuju u programima edukacije i treninzima. Aktivno učešće zaposlenih u predviđenim programima predstavlja osnov bezbednosti. Ovi programi treba da pruže dovoljno znanja o potrebi i načinima zaštite, da objasne razloge za poštovanje i primenu standardnih mera i procedura zaštite, kao i da daju odgovor zašto je informaciona bezbednost važna za organizaciju. Usvajanje novih znanja i promena percepcije zaposlenih, kao i praktična primena odgovarajućeg nivoa stručnosti i sposobnosti na nadležnosti u određenoj situaciji, jesu osnov za uspeh svakog bezbednosnog sistema. Takođe, programi edukacije i treninzi za zaposlene treba da obuhvate i konkretna tehnička pitanja vezana za bezbednost (korišćenje popularnih društvenih mreža i servisa, slanja elektronske pošte, pretraživanje Interneta, ali i odbrana od zlonamernih korisnika i njihovih destruktivnih proizvoda). Kod svih programa treba redovno obavljati proveru kvaliteta edukacije i treninga, kao i njihovu periodičnu nadogradnju.

3.2. Celovita zaštita kao osnov informaciono-bezbednosne kulture

Na elementarnom nivou zaštite sistema potrebno je primeniti: mere normativnog karaktera, kriptološke mere, logičke mere i fizičko-tehničke mere⁴³.

Mere normativnog karaktera, u koje spadaju pravne, organizacione i kadrovske, pripadaju kategoriji netehničkih mera. Osnovna karakteristika ovih mera je da ne degradiraju rad sistema, već, naprotiv, znatno doprinose povećanju njegove raspoloživosti i produktivnosti, a istovremeno značajno utiču na efikasnost sistema zaštite. Ovim merama se utvrđuje politika zaštite („kućni red“), koja određuje šta se smatra prihvatljivim i kakve su sankcije za neprihvatljivo ponašanje. To im daje karakter samostalnog i delotvornog instrumenta u pravcu preventivnog odvraćanja od nedozvoljenih aktivnosti, dok istovremeno predstavljaju najjeftinije i najefikasnije sredstvo u sprečavanju i otkrivanju brojnih nedozvoljenih ponašanja i aktivnosti.⁴⁴

43 Z. Milanović, M. Srećković, *Znanjem protiv zloupotrebe enkripcije*, Naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem „Suprostavljanje savremenim oblicima kriminaliteta – analiza stanja, evropski standardi i mere za unapređenje“, Zbornik, Tom 3, Tara, 2015, str. 135–147.

44 S. Petrović, *Zaštita računarskih sistema*, Viša železnička škola, Beograd, 2004.

1) Pravne mere obuhvataju sledeće:

- zakonska regulativa (nacionalna, Savet Evrope, Ujedinjene nacije...);
- interna akta, propisi, pravila i druga dokumenta;
- akt o bezbednosnoj proceni rizika;
- zaštita privatnosti i intelektualne svojine;
- sankcionisanje svih vidova kiberkriminala.

2) Organizacione mere obuhvataju standarde, misiju viziju i ciljeve, bezbednosnu politiku, kodeks ponašanja i bezbednosne procedure za kontrolu pristupa.

Najvažniji standardi su ISO, NIST, CRAMM, EBIOS, OCTAVE, HIPAA, COBIT, ITIL, FISAP, FISMA i drugi. Organizacija treba da prati sve bezbednosne preporuke koje su date u međunarodnim standardima i standardima najbolje prakse, a posebno odredbe koje se odnose na ugrožavanje ljudskih prava, privatnosti i identiteta zaposlenih i ostalih zainteresovanih strana, kao i ugrožavanja autorskih prava i licenci.

Misija, vizija, ciljevi su „sveto trostvo“ svake organizacije. Na osnovu navedenih dokumenta i sopstvenih potreba, organizacija definiše bezbednosne ciljeve koje postavlja pred svoje zaposlene.

Bezbednosna politika deklariše obavezu organizacije da poslovi bezbednosti budu njen prioritet. Ona pribavlja okvir za najbolju praksu koju mogu razumeti i ispratiti svi zaposleni, čime presudno pomaže da se obezbedi minimiziran rizik i da se na bilo koji bezbednosni incident efikasno odgovori⁴⁵. Opšti zahtevi i preporuke bezbednosne politike podrazumevaju sledeće:

- organizacija je vlasnik celokupne informacione imovine, kao i svih procesa i elektronskih transakcija;
- stepen zaštite i održavanja podizati na najviši mogući nivo uz korišćenje svih preporuka bezbednosnih stručnjaka i proizvođača informatičkog hardvera i softvera, kao i svih raspoloživih sredstava;
- menadžment je odgovoran za uspostavljanje i primenu standarda i procedura, kao i za kontrolu pristupa informacionoj imovini organizacije i kontrolu pristupa korisnika Internetu i intranetu; menadžment ličnim primerom treba da pokaže i podrži podizanje svesti korisnika o potrebi zaštite informacione imovine, kao i da kroz različite nivo obučavanja pripremi korisnike na samogaštinu i smanjenje rizika od kiberkriminala;
- novozaposleni, kao i svi ostali, treba da potpišu *Izjavu o čuvanju i zaštiti poverljivih informacija*, pre nego što dobiju korisničke naloge i ovlašćenja za pristup informacionoj imovini;
- korisnici kojima je ova politika namenjena obavezni su da usaglase praksu zaštite sa ovom politikom i sa referentnim standardima, uputstvima i procedurama zaštite koje je podržavaju;

⁴⁵ D. Danchev, *Building and Implementing a Successful Information Security Policy*, Dostupno na: <http://www.windowsecurity.com/pages/security-policy.pdf> (20. 12. 2015).

- korisnici računarskog sistema su dužni da se brinu o celokupnoj informatičkoj imovini (hardveru, softveru, računarskoj mreži i podacima) i da u slučaju uočenih nepravilnosti (oštećenja, smetnji i nedostataka) pismeno obaveste nadležno lice; ovaj izveštaj mora da sadrži: datum, vreme, detaljan opis uočenog problema i potpis;
- korisnici se slažu da će pravilno i adekvatno svojim ovlašćenjima koristiti informacionu imovinu; to znači da nije dozvoljeno: nekontrolisano korišćenje mrežnih resursa i opreme; skladištenje fajlova (filmova, muzike, slika...) na serveru ili radnim stanicama; preinstalacija i podešavanje postojećeg softvera, kao ni instalacija novog, a naročito nelicenciranog softvera; zatim, korišćenje tuđih naloga i lažno predstavljanje; korišćenje i uništavanje tuđih podataka; napadanje i nanošenje štete drugim računarima u lokalnoj i Internet mreži; nedolično ponašanje na Internetu i slanje kompromitujuće elektronske pošte, kao i poruka koje predstavljaju neželjenu poštu – spam; prijavljivanje na forumima, čet grupama i drugim Internet servisima, kao i ostavljanje adrese organizacije;
- korisnici će uklanjati poznate ranjivosti na sistemu, redovnim ažuriranjem operativnog sistema, antivirus programa i drugih korisničkih aplikacija, i neće isključivati zaštitne programe na sistemu ni zaobilaziti bezbednosne dijaloge;
- korisnici neće praviti neautorizovane kopije podataka i softvera;
- korisnici će pristupati sistemu i podacima samo na autorizovan način;
- korisnici će izabrati bezbednosnu lozinku na promišljeno (a ne pro forme), držati je i čuvati kao tajnu; isto važi i za druge identifikacione parametre za pristup sistemu;
- korisnici će redovno praviti rezervne kopije svih važnih fajlova sa računara na odvojenim medijima ili drugim diskovima koji nisu stalno povezani na računar (prenosni disk, brza memorija, CD, DVD, itd.); pravljenje rezervnih kopija na Internetu (tzv. sistemi „oblaka“, *cloud*), koji nude nezavisan pristup resursima od lokacije, ne preporučuju se, a za one koji to koriste neophodno je da isključe automatsku sinhronizaciju; takođe, korisnicima koja je ova opcija dostupna ne bi trebalo da kače (postavljaju) svoje liče podatke (skenirana lična dokumenta: lične karte, pasoše, platne kartice, zdravstvene knjižice, zatim, slike, nezaštićena autorska dela, anonimne poruke i sve što bi direktno moglo da ugrozi njihovu privatnost) ili poslovne informacije, ako za to nemaju odobrenje od menadžmenta;
- korisnici će koristiti tzv. bezbedne računare ili virtualne mašine za eksperimentisanje, rizične sajtove, otvaranje sumnjive elektronske pošte itd.;
- korisnici će preuzimanje programa sa Interneta uvek obavljati kod ovlašćenih distributera i sa sajtova proizvođača; najbezbedniji programi su otvorenog koda, a najopasniji su besplatni;
- korisnici neće instalirati programe za koje je link dobijen putem elektronske pošte, društvenih mreža, četa (*chat*), itd.;
- korisnici neće otvarati elektronsku poštu od nepoznatog pošiljaoca i neće slati poruke sa ličnim podacima ili poverljivim podacima organizacije;

- korisnici će podržati zamenu i potpuno izbaciti iz upotrebe operativne sisteme za koje ne postoji podrška proizvođača, kao i programe: *Internet Explorer, Adobe Acrobat/Reader, Adobe Flash Player, Java* itd.;
- korisnici se slažu sa politikom praznog ekrana i praznog stola; svi zaposleni će prilikom završavanja svog radnog vremena regularno isključiti sve aktivne konekcije ka udaljenim računarima, kao i svoj računarski sistem; zaposleni treba da vode računa da poverljive informacije (elektronski i optički mediji, dokumenta i zabeleške) nikada ne ostavljaju otvorene na radnom stolu, bez nadzora;
- svi korisnički računari i serverske stanice treba da imaju digitalne sertifikate, koji su izdati od poverljivog sertifikacionog tela, a koji služe za jednoznačnu identifikaciju računara;
- potrebno je izvršiti fizičko razdvajanje (separaciju) Internet i intranet mreže ili izvršiti segmentaciju sistema na funkcionalne celine, gde bi se obavezno u intranet mreži uspostavila demilitarizovana zona za komunikaciju sa javnom mrežom – Internetom; kontrolisati i nadgledati fajervol servisima na mrežnoj kapiji (*Gateway*) kroz koje prolazi celokupni saobraćaj; iza ovog fajervola treba instalirati detektor upada u internu mrežu (IDS/IPS tipa) koji detektuje sve napade na mrežu, ali i slabosti konfigurisanja graničnog fajervola;
- bezbednosna politika mora biti objavljena i učinjena dostupnom svim korisnicima.

Kodeks poslovnog ponašanja i poslovne etike, sa posebnim akcentom na informacionoj bezbednosti, jeste dokument koji važi za sve zaposlene i čija je svrha da ih uputi kako da svoje ponašanje prilagode radnom okruženju, u skladu sa moralnim i profesionalnim normama i opšteprihvaćenim vrednostima. Kodeks treba da sadrži sledeće elemente: odnos prema poslu i saradnicima, odnos prema klijentima i poslovnim partnerima i odnos prema imovini.

Bezbednosne procedure za kontrolu pristupa – korišćenje lozinki, elektronske pošte, antivirusne zaštite, društvenih mreža, o posete sajтовима i preuzimanje programa i fajlova, sve do procedure za pravljenje rezervnih kopija podataka, procedure u slučaju opasnosti i nastanka bezbednosnog incidenta, kao i procedure za tretman rizika.

3) Kadrovske mere podrazumevaju najpre dobro planiranje i dobar izbor stručnih kadrova. To direktno utiče na kvalitet informacione bezbednosti. Novozaposlene kadrove treba upoznati sa bezbednosnom politikom i drugim bezbednosnim merama u organizaciji, a kod postojećih kadrova treba održavati postignuti nivo znanja redovnim, periodičnim edukacijama i treninzima. Zaposleni treba da budu upoznati sa svim bezbednosnim rizicima i mogućim pretnjama koje su vezane za njihov delokrug rada. Pravovremena i egzaktna identifikacija bezbednosnih rizika i stvaranje „nerizičnog ambijenta“ jesu ključ uspeha savremene organizacije. U tom kontekstu moraju se razmatrati i prekidi radnog odnosa, unapređivanje i nagrađivanje zaposlenih i međuljudski odnosi.

Kriptološke mere omogućavaju ostvarivanje najvišeg mogućeg nivoa zaštite (Randelović, 2009). Ipak, kao i sve druge mere, one su potrebne, ali ne i dovoljne da samostalno ostvare potreban nivo bezbednosti. Obuhvataju:

- kriptozaštitu podataka na mreži – IP saobraćaja, Wi-Fi konekcije, virtuelne privatne mreže (VPN), elektronske pošte i tekstualnih poruka, mobilne telefonije, glasovne komunikacije i drugih otvorenih sistema za komunikaciju;
- kriptozaštitu podataka izvan mreže – USB, HDD, fajlova i softvera;
- kvantnu i DNK kriptografiju;
- digitalni potpis i vremenski (digitalni) žig;
- digitalni sertifikati (javni ključ + sertifikat + jedan ili više digitalnih potpisa).

U **logičke mere** ubrajamo sve vidove logičke kontrole koje organizacija primenjuje kako bi kontrolisala pristup svojim informacijama i drugoj informacionoj imovini. Reč je o sledećem:

- kontrola pristupa za identifikaciju i autentifikaciju korisnika i autorizaciju prava pristupa korisnika informacionoj imovini, kao i mehanizmima za integraciju fizičke i logičke kontrole pristupa informacionoj imovini; standardi i procedure za kontrolu pristupa koji su previše kruti ili previše fleksibilni, mogu ometati svakodnevne aktivnosti organizacije i frustrirati zaposlene; na to treba obratiti posebnu pažnju kod definisanja pravila u bezbednosnoj politici;
- kod davanja prava za pristup sistemu treba primenjivati princip davanja minimalnih privilegija; minimum privilegija je bezbednosni zahtev koji zaposlenima daje samo onoliko prava pristupa koliko je neophodno za obavljanje poslova, a da pri tom ne ometa poslovanje;
- vremensko ograničenje konekcija – kontrola pristupa pojedinim servisima može se vršiti i ograničenjem trajanja sesije, u zavisnosti od njihove namene;
- za pristup računarskom sistemu (lokalnoj radnoj stanici), u svakodnevnom radu, upotrebljavati korisničke naloge sa restriktivnim pristupom, a ne administratorskim;
- zaštitalozinkom, smartkarticom ili nekom biometrijskom metodom: administratorski i sve ostale naloge i ako je moguće, uključiti dvostepenu autentifikaciju (kao što nude skoro svi veći onlajn servisi *Google, Yahoo, Mozilla...*); lozinke treba redovno menjati (minimalno na 30 dana); *nikada* ne koristiti dva puta istu lozinku za dva ili više: računara, aplikacije ili servisa; lozinka mora biti kompleksna i teška za krekovanje (otkrivanje), treba da sadrži velika i mala slova, specijalne karaktere i brojeve – sve ukupno više od 12 karaktera; lozinke se ne mogu deliti ni sa jednim drugim licem ni u kom slučaju.

Fizičko-tehničke mere obuhvataju:

- fizičko obezbeđenje na ulazu u zgradu i prostorije gde se nalaze računarski sistemi, kao i uklanjanje svih kablova, utičnica i konekcija koje izlaze iz zgrade kao javni medijum;
- biometrijske metode – fizičke/fiziološke: čitanje DNK zapisa, skeniranje rožnjače, prepoznavanje lica, geometrija šake, provera vena, otisak prsta; ponašajne: prepoznavanje glasa, rukopisa ili potpisa, dinamika kucanja, dinamika hoda, dinamika mirisa;
- elektronsko obezbeđenje – video-nadzor, identifikacija pristupa, protivpožarni i protivprovalni sistemi zaštite.

3.3. Digitalna forenzika i merenje informaciono-bezbednosne kulture

Dobro je poznato da moderan kriminal često ostavlja elektronske tragove. Pronalaženje i očuvanje tih dokaza zahteva pažljive metode, kao i tehničke veštine⁴⁶.

Digitalno-forenzičke metode i alati, umnogome doprinose kod procesa napredne zaštite sistema, analizi kiberkriminala, u rešavanju sudskih sporova, ali i kod merenja bezbednosne kulture.

Merenje bezbednosne kulture je proces koji se zasniva na snimanju ponašanja zaposlenih pri korišćenju informacionih tehnologija, i to kroz: praćenje log fajlova na sistemu koji mogu poslužiti za analizu bezbednosnog incidenata, zatim monitoring sistema, procesa i servisa, nadgledanje mrežnog pristupa, kao i sprovođenje interne bezbednosne provere korisnika pomoću intervjua, anketa, testova, upitnika itd. Na primer, merenje da li korisnici: poštuju pravila bezbednosne politike; posećuju edukativne skupove/sastanke i aktivno učestvuju u bezbednosnim programima on-line; koriste lozinku za prijavljivanje na sistem; koriste jake lozinke i redovno ih menjaju; prave rezervne kopije svih važnih fajlova, ili možda: narušavaju nečiju privatnost; posećuju kritične sajtove; šalju kompromitujuće i spam poruke; čitaju elektronsku poštu nepoznatih pošiljalaca i u njima popunjavaju razne obrasce i upitnike; isključuju aktivne programe zaštite (antivirus, fajervol...).

Zaključak

Razlog za konstataciju da „svi sve znaju o bezbednosti, a ipak nisu ni blizu bezbedni“ nalazi se u činjenici nedostatka bezbednosne kulture.

Informaciono-bezbednosna kultura treba da podstakne na razmišljanje i upozori korisnike da ozbiljan i odgovoran posao koji rade na računarima i mobilnim uređajima nikako ne ide zajedno sa zabavom: onlajn igricama, korišćenjem piratskog softvera, skidanjem piratskih filmova, serija i muzike, kao i posećivanje hakerskih i porno sajtova. Korisnici moraju da čuvaju kako svoju privatnost i lične podatke, tako i od organizacije za koju rade.

Ozbiljnost, neophodnost i hitnost u primeni navedenih standarda, mera i programa je naglašena time što tamna strana informacionog društva „cveta“. Skoro da ne postoji ni jedan trenutak u kome se ne pojavljuju nove tehnike, metode i alati za različite napade i pretnje, kao i otkrivanja novih ranjivosti i slabosti u sistemu.

Pronalaženje novih strategija i jedinstvenih programa koji će pravovremeno i efikasno odgovoriti na bezbednosne izazove, rizike i pretnje, te osposobiti korisnike informacionih tehnologija za život u svetu koji se konstantno menja, su imperativ savremenog društva.

⁴⁶American Scientist, 2013, dostupno na: <http://www.americanscientist.org/issues/feature/2013/5/digital-forensics> (20. 12. 2015).

Pristupi pri rešavanju problema informacione bezbednosti mogu biti različiti, ali ono u čemu se svi slažu i na čemu se najviše stavlja akcenat je konstantna edukacija korisnika informacionih tehnologija, podizanje svesti o neophodnosti zaštite i izgradnja informaciono-bezbednosne kulture.

Društvena uloga i značaj kulture u savremenom svetu imaju potpuni legitimitet, jer je ona povezana sa svim tokovima društvenog života, integrisana u sve društvene pojave i procese⁴⁷.

Program razvoja informaciono-bezbednosne kulture i podizanja svesti o neophodnosti zaštite, pre svega, treba utemeljiti u ključne stubove svake države: vojsci, policiji, tužilaštvu i sudstvu, ali i u celoj naciji, jer jedino „znanjem se možemo boriti protiv zloupotrebe znanja“⁴⁸.

Literatura

1. Air Safety Support International, Dostupno na: <http://www.airsafety.aero/Safety-Information-and-Reporting/Safety-Management-Systems/Safety-Culture.aspx> (20. 12. 2015).
2. American Scientist, 2013. Dostupno na: <http://www.americanscientist.org/issues/feature/2013/5/digital-forensics> (20. 12. 2015).
3. Bandura A.; 1999. Dostupno na: <http://www.muskingum.edu/~psych/psycweb/history/bandura.htm> (20. 12. 2015).
4. Bezbednost, Dostupno na: <http://www.smatsa.rs/Lat/PrintShowContent.aspx?mi=32> (20. 12. 2015).
5. Bjelajac, Ž., Zirojević, M.; BEZBEDNOSNA KULTURA UER I GLOBALIZACIJE, Institut za međunarodnu politiku i privrednu Beograd, 2014. Dostupno na: <http://kpolisa.com/KP23/kp23-II-3-BjelajacZirojevic.pdf> (20. 12. 2015).
6. Burke A., *Aporias of Security*, Alternatives: Global, Local, Political 27(1), 2002, str. 1–27
8. Chang, S. E., Ho, C. B.; *Organizational factors to the effectiveness of implementing information security management*. Industrial Management & Data Systems, 106(3), 2006, str. 345–361.
9. Chang, E., Lin, S.; *Exploring organizational culture for information security management*. Industrial Management & Data Systems, 107(3), 2007, str. 438–458.
10. Chia, A., Ruighaver, B., Maynard, B., *Understanding Organizational Security Culture*, Proceeding of PACIS Japan, 2002.
11. Danchev, D.; *Building and Implementing a Successful Information Security Policy*, Dostupno na: <http://www.windowsecurity.com/pages/security-policy.pdf> (20. 12. 2015).

47 S. Stanarević, M. Bodin, *Bezbednosna kultura kao društveni resurs nacionalne bezbednosti*, Časopis Vojno delo, Beograd, 2014. Dostupno na: http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arkhiva/VD_2014-prolece/66-2014-1-06-Stanarevic.pdf (20. 12. 2015).

48 S. Petrović, *Znanjem protiv zloupotrebe znanja*, Savetovanje o zloupotrebi IT – ZITEH, Beograd, 2010.

12. Dhillon, G.; *Interpreting the Management of Information Systems Security*, London: London School of Economics and Political Science, 1995.
13. Ejodus, F., Unijat, J., Milošević M.; *Istraživanje i podizanje nivoa bezbednosne kulture mladih*, 2009. Dostupno na: <http://www.bezbednost.org/Svi-projekti/700/Istrazivanje-i-podizanje-nivoa-bezbednosne.shtml#sthash.IRucHXPn.dpuf> (20. 12. 2015).
14. Kuusisto, T., Ilvonen, I.; *Information security culture in small and medium size enterprises*. Frontiers of E-business Research, 2003.
15. Kuusisto, R., Nyberg, K., Virtanen, T.; *Unite security culture may a unified security culture be plausible?* Proceedings of the 3rd European Conference on Information Warfare and Security (ECIW 2004), str. 221–229.
16. Lo, M.; Dostupno na: <http://www.netokracija.rs/prvo-razmisli-telenor-92304> (20. 12. 2015).
17. Martins, A., Eloff, J.; *Information security culture*. In: IFIP TC11 international conference on information security, Cairo, Egypt, 2002, str. 7–9.
18. Mijalković, S., *Nacionalna bezbednost – od vestfalskog koncepta do posthladnoratovskog*, Vojno delo 2, 2009, str. 55–73, Beograd. Dostupno na:
19. http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/arhiva/VD_2009-2/Vono%20delo%20br.%202-2009.pdf (20. 12. 2015).
20. Mijalković, S., Arežina-Đerić, V., Bošković, G., *Korelacija informacione i nacionalne bezbednosti*, Savetovanje o zloupotrebi IT – ZITEH, Beograd, 2010.
21. Dostupno na: <http://www.singipedia.com/content/1057-Korelacija-informacione-i-nacionalne-bezbednosti> (20. 12. 2015).
22. Milanović, Z., *Organizacioni model implementacije bezbednosne politike u obrazovnim ustanovama*, Savetovanje o zloupotrebi IT – ZITEH, Beograd, 2006.
23. Milanović, Z., Srećković, M., *Znanjem protiv zloupotrebe enkripcije*, Naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem „Suprostavljanje savremenim oblicima kriminaliteta – analiza stanja, evropski standardi i mere za unapređenje“, Zbornik Tom 3, Tara, 2015, str. 135–147.
24. Ngo, L., Zhou, V. V., Warren, M.; *Understanding transition towards information security culture change*. In: Proceedings of the third Australian information security management conference, Perth, Australia, 2005.
25. Oxford Dictionaries, 2015, Dostupno na: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/> (20. 12. 2015).
26. Oxford Dictionaries, 2015, Dostupno na: <http://dictionary.reference.com/browse/culture> (20. 12. 2015).
27. Palispis E.; *Introduction to “Sociology and Anthropology”*, Rex Book Store, INC and Epitacio s. Palispis, Philippine, 2007, str. 42–43. Dostupno na: http://books.google.rs/books?id=PtPLp_wuECkC&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (20. 12. 2015).
28. Petrović, S.; *Zaštita računarskih sistema*, Viša železnička škola, Beograd, 2004.

29. Petrović, S.; *Znanjem protiv zloupotrebe znanja*, Savetovanje o zloupotrebi IT – ZITEH, Beograd, 2010.
30. Randelović, D., Petrović, L., Radovanović, R., Popović, A.; *Securiti protocols*, NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo, Vol. 1, 2009. str. 89–116.
31. Roer K., *Build a Security Culture*, IT Governance Publishing, United Kingdom, 2015.
32. Schlienger, T., Teufel, S.; *Information security culture the socio-cultural dimension in information security management*. In: IFIP TC11 International Conference on Information Security, Cairo, Egypt; 2002, str. 7–9.
33. Schlienger, T., Teufel, S.; *Information security culture – from analysis to change*, International institute of management in telecommunications, University of Fribourg, 2003. Dostupno na: <http://icsa.cs.up.ac.za/issa/2003/Publications/INFORMATION%20SECURITY%20CULTURE.pdf> (20. 12. 2015).
34. Schneier, B.; 2015, RM Education. Dostupno na: <https://www.rm.com/support/technicalarticle.asp?cref=tec377232> (20. 12. 2015).
35. Solms, B., *Information security – The third wave? Computers & Security*, 19(7), 2000, str. 615–620.
36. Stajić, Lj., Mijalković, S., Stanarević, S.; *Bezbednosna kultura mladih: kako živeti bezbedno*, Draganić, Beograd, 2006.
37. Stanarević, S., Ejodus, F., Pojmovnik bezbednosne kulture, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2009. Dostupno na: <http://www.wbrc.rs/wp-content/uploads/2012/11/Pojmovnik-bezbednosne-kulture-grupa-autora-2009.pdf> (20. 12. 2015).
38. Stanarević, S., Bodin, M.; *Bezbednosna kultura kao društveni resurs nacionalne bezbednosti*, Časopis Vojno delo, Beograd, 2014. Dostupno na: http://www.odbrana.mod.gov.rs/odbrana-stari/vojni_casopisi/archiva/VD_2014-prolece/66-2014-1-06-Stanarevic.pdf (20. 12. 2015).
39. Thomson, K., Solms, R., Louw, L.; *Cultivating an organizational information security culture*. Computer Fraud & Security. 10, 2006, str. 7–11.
41. Vroom, C., Solms, R., *Towards information security behavioral compliance*. Computers & Security, 23(3), 2004, str. 191–198.
42. Whitman, E. M., Mattord, J. H.; *Principles of Information Security*, Fourth Editorial, Course Technology, Cengage Learning, 2012.
43. Zakaria, O.; *Understanding challenges of information security culture: a methodological issue*, In the second Australian information security management conference, Perth, Australia; 26 November 2004.

INFORMATION-SECURITY CULTURE – IMPERATIVE OF CONTEMPORARY SOCIETY

Zoran Milanovic

Radovan Radovanovic

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: The importance of building information-security culture of each society has become a well-established idea. The aim of such a culture is the impact on different human behaviors that may affect the overall results of protection of information assets.

The authors believe that culture is the “key” of the information security.

Extensive review and analysis of the information security literature have come to the conclusion that the collective consciousness about the use and protection in the field of contemporary forms of crime is very low.

In this sense, the goal of this paper is that the examination of information security culture from the standpoint of best practices, support the view that knowledge and education play an important role in building a secure environment with a special emphasis on raising awareness of end-users about the need and importance of data protection, information and knowledge

Keywords: Information technology, information security culture.

UDK: 539.194:536.7

Originalni naučni rad

REVIEW OF RESULTS OF THEORETICAL
APPROACHES TO PHONON ENGINEERING
OF THERMODYNAMIC PROPERTIES
FOR DIFFERENT QUANTUM STRUCTURES

Stevo K. Jacimovski¹

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Jovan P. Setrajcic²

University of Novi Sad, Faculty of Sciences, Department of Physics

Summary: Application of nano-structures requires a knowledge of their fundamental physical (mechanical, electro-magnetic, optical, etc.) characteristics. Thermodynamic properties associated with phonon displacements through the nanosamples are particularly interesting. Independent of the type of lattices, the thermodynamics of their subsystems (electrons, excitons, spin waves, etc.) is determined when the subsystem is in thermodynamic equilibrium with phonons. Phonons are collective mechanical oscillations of molecules or atoms and represent the most important system of excitations. Besides, the acoustical characteristics as well as conductive and superconductive properties etc. could not be realistically explained without phonons. In this paper we will try to observe the difference between the characteristics of different nano-crystalline structures: ultrathin films, composite films, i.e. superlattices, nanorods and quantum dots, we were interested in whether the quantum size effects (quantum confinement), quantum (de)coherence and influence of boundary conditions, strengthen or weaken in nanosamples. Finally, this paper describes how the dimensional confinement of phonons in nanostructures leads to modifications in the electronic, optical, acoustic, superconducting and thermodynamic properties of quantum.

¹ Associate Professor, stevo.jacimovski@kpa.edu.rs

² Academician, Full Professor, jovan.setrajcic@df.uns.ac.rs

Thermal properties of nanostructures have recently attracted a lot of attention. The influence of size effects on thermal conductivity is becoming extremely important for device design and reliability. On the basis of the calculated dispersion law and distribution of phonon states in nanoscopic crystals, free energy and entropy will be calculated. Internal energy as well as heat capacitance will also be analyzed.

Keywords: phonons, Green's function, ultrathin films, superlattices, quantum wires–nanorods, quantum dots, energy spectra, thermodynamic behavior, specific heat, thermal conductivity

Introduction

Over the last decade, we have witnessed a rapid development of nanotechnology, i.e. production technologies of structures with nanodimensions.³ The trend of rapid development of nanotechnologies is not accidental since nanostructures possess physical characteristics that are substantially different from the physical characteristics of the structures which are larger in size. Nanostructures are characterized by a series of qualitatively new effects. Superconductive, thermal insulating, acoustic and other features that characterize nanomaterials are better than those in bulk structures. It is also expected that the use of nanostructured elements may increase the sensitivity of measuring instruments which in turn leads to new experimental findings. All of the above mentioned leads to the conclusion that nanomaterials can be a good basis for further development of physics. In a way, nanostructure effects are connected to the effects in bulk structures, similarly to the relationship between quantum and classical effects. Therefore, further and even faster development of the science of nanostructure materials and nanotechnology is to be expected.

The precise structuring of materials to the dimensions of the order of nanometer is of great importance in electronics, optoelectronics, high temperature superconductivity, biology, medicine, environmental protection and many other scientific and technological disciplines. Theoretical and experimental studies of properties of low-dimensional systems (thin films, superlattices, quantum wires and quantum points, Fig.1), have become very intense in recent decades, so it could be concluded that they represent one of the key directions of research in modern condensed matter physics.

³ G. Cao, Nanostructures & Nanomaterials, Synthesis, Properties & Applications, *Imperial College Press*, London (2004); R. P. Agarwal, Difference Equations and Inequalities: Theory, Methods and Applications, *Marcel Dekker*, New York (2000); V. D. Sajfert, B. S. Tošić, The Research of Nanoscience Progress, *J. Comput. Theor. Nanosci.* 7/1, 15–84 (2010).

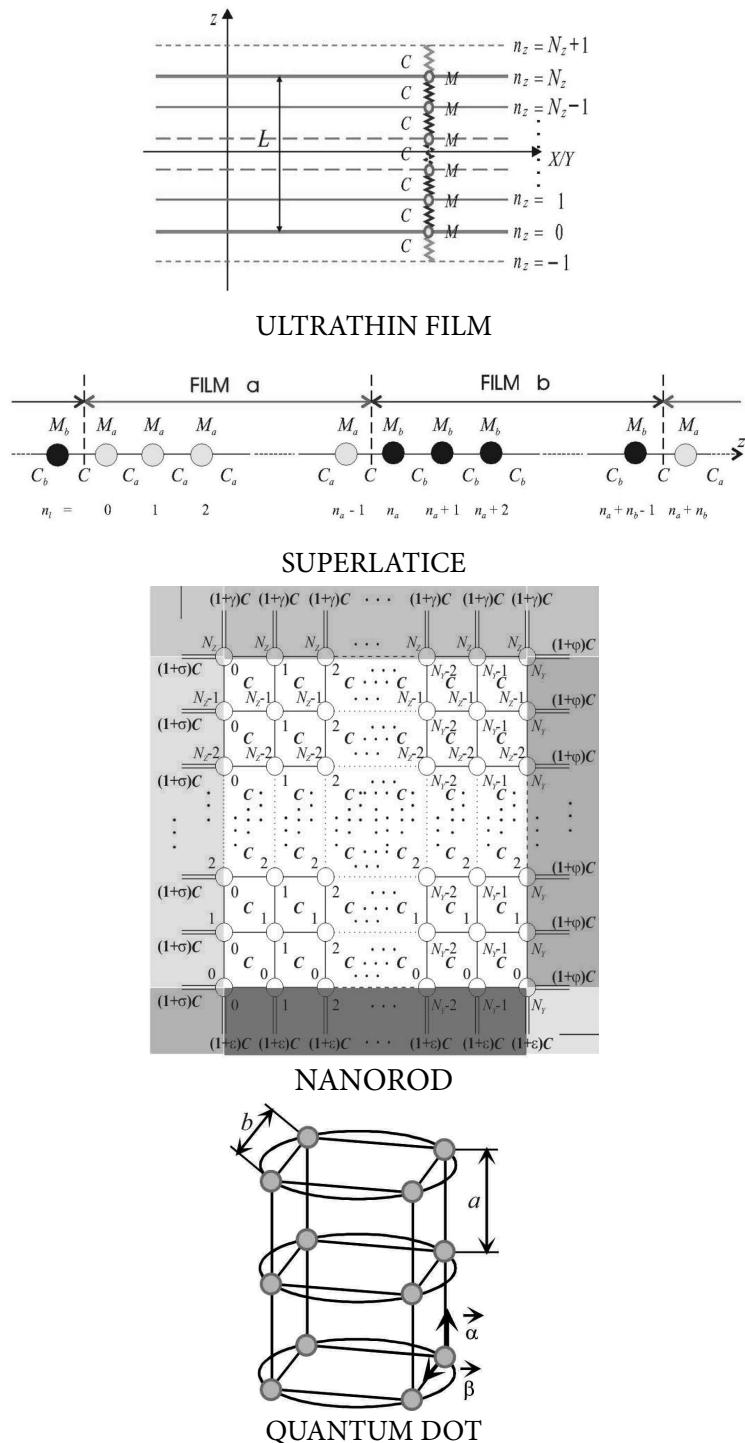

Figure 1: Different models of crystalline quantum structures

The development of sophisticated techniques for the growth control of very thin layers caused intensive research of the nano-crystalline structures. One of the basic principles for their production is based on a process of self-construction or self-assembly,⁴ which is one of the “bottom-up” techniques, in which atoms or molecules arrange themselves into low-dimensional structures on the basis of mutual physical-chemical interactions. Although the self-assembly has been known for many years, its use in industry is still at the beginning. Improved knowledge of thermodynamics and kinetics of the nano-scale processes, with the advancement of characterization techniques and computer modeling, should lead to the development of complex systems.

Nanoscience continues to advance at a dramatic pace and is making revolutionary contributions in diverse fields, including electronics, optoelectronics, quantum electronics, materials science, chemistry, and biology. The technologies needed to fabricate nanoscale structures and devices are advancing rapidly. These technologies have made possible the design and study of a vast array of novel devices, structures and systems confined dimensionally on the scale of 10 nm or less in one or more dimensions.⁵ Moreover, nanotechnology is continuing to mature rapidly and will no doubt lead to further revolutionary breakthroughs like those exemplified by quantum-dot semiconductor lasers operating at room temperature, intersubband multiple quantum-well and quantum wire lasers, double-barrier quantum-well diodes operating in the terahertz frequency range, single-electron transistors and memories.

1. Theoretical Modelling

Application of nano-structures requires a knowledge of their fundamental physical (mechanical, electromagnetic, optical, etc.) characteristics.⁶ Thermodynamic properties⁷ associated with phonon displacements through the nano-samples are particularly interesting. Independent of the type of lattices, the thermodynamics of their subsystems (electrons, excitons, spin waves, etc.)

4 Nanoscale Assembly -- Chemical Techniques, Ed. W. T. S. Huck, *Springer*, New York (2005); Self-Organized Nanoscale Materials, Eds. M. Adachi, D. J. Lockwood, *Springer*, New York (2006).; J. P. Šetrajcic, S. K. Jaćimovski, V. D. Sajfert, Phonon Contribution to Heat Capacitance of Nanolayered Crystalline Structures, *Mod. Phys. Lett.B* **29**/4, 1550008 (2015); doi: 10.1142/S0217984915500086.

5 A. N. Cleland, Foundations of Nanomechanics, ISBN 978-3-642-07821-7; *Springer*, Berlin (2003); M. A. Stroscio, M. Dutta, Phonons in Nanostructures, ISBN 0-521-79279-7; *University Press*, Cambridge (2004); O. Manasreh, Semiconductor Heterojunctions and Nanostructures, *McGraw-Hill*, New York (2005).

6 O. Manasreh, Semiconductor Heterojunctions and Nanostructures, *McGraw-Hill*, New York (2005); C. Delerue, M. Lannoo, Nanostructures -- Theory and Modelling, *Springer*, Berlin (2009); H. E. Schaefer, Nanoscience – The Science of the Small in Physics, Engineering, Chemistry, Biology and Medicine, *Springer*, Berlin (2010).

7 M. C. Tringides, M. Jałochowski, E. Bauer, Quantum Size Effect in Metallic Nanostructures, *Physics Today*, April (2007), pp. 50–54.; M. G. Cottam, D. R. Tilley, Introduction to Surface and Superlattice Excitations, *University Press*, Cambridge (1989); V. D. Sajfert, J. P. Šetrajcic, S. K. Jaćimovski, B. S. Tošić, Thermodynamic and Kinetic Properties of Phonons In Cylindrical Quantum Dots, *Physica E* **353**, 479–491 (2005).

is determined when the subsystem is in thermodynamic equilibrium with phonons.⁸ Phonons are collective mechanical oscillations of molecules or atoms and represent the most important system of excitations. The reason is simple: phonons are present in all systems and their influence, more or less, changes behavior of all other objects or excitations of the system. The mentioned influence reflects primarily in the fact that they play the role of a thermostat of the system and determine its thermodynamics. Besides, the acoustical characteristics as well as conductive and superconductive properties etc. could not be realistically explained without phonons.⁹ All quoted is well known and all applications of phonons in bulk structures have been intensively exploited for more than a century.

The fact which must be specifically mentioned is that the role of phonons in nanostructures is much more impressive than in bulk structures. The main fact concerning phonon properties in nanostructures is the absence of the so-called acoustical phonons, i.e. the phonons whose energy tends to zero when phonon momentum tends to zero. An activation energy different from zero is necessary for exciting phonons in nanostructures. Such unexpected characteristics require revision of all conclusions obtained regarding bulk theories of phonons. Therefore, the contribution of phonon subsystems to thermodynamic and energy transferring analysis is the first step in the research of nano-structure properties.¹⁰

This paper describes a major aspect of the effort to understand nanostructures, namely the study of phonons and phonon-mediated effects in structures with nanoscale dimensional confinement in one or more spatial dimensions. During the last two decades there has been a steady effort to understand the optical and acoustic phonons in nanostructures such as the superlattice, quantum wires, nanotubes and quantum dots. The central theme of this paper is the description of the acoustic phonons of optical type in these nanostructures. As a preliminary to describing the dispersion relations and mode structures for phonons in nanostructures, phonon amplitudes are quantized in terms of the harmonic oscillator approximation, and anharmonic effects leading to phonon decay are described in terms of the dominant phonon decay channels. These elastic and discontinued models are applied to describe the deformation potential and interactions in a variety of nanostructures including quantum wells, nanowires and quantum dots. Finally, this paper describes how the dimensional confinement of phonons in nanostructures leads to modifications in the electronic, optical, acoustic, superconducting and thermodynamic properties of the quantum.

⁸ V. D. Sajfert, J. P. Šetrajić, S. K. Jaćimovski, B. S. Tošić, Thermodynamic and Kinetic Properties of Phonons In Cylindrical Quantum Dots, *Physica E* **353**, 479-491 (2005).; C. Kittel, Quantum Theory of Solids, Wiley, New York (1963); G. D. Mahan, *Condensed Matter in a Nutshell*, University Press, Princeton (2011).

⁹ G. D. Mahan, Condensed Matter in a Nutshell, University Press, Princeton (2011); F. Marsiglio and J. P. Carbotte: Electron-Phonon superconductivity, <http://arxiv.org/find/cond-mat/>, No: 0106143 (2001).; A. K. Saxena, High-Temperature Superconductors, Springer, Berlin – Heidelberg (2010).

¹⁰ S. M. Stojković and J. P. Šetrajić, Superconductive Characteristics of Materials: Bulk Samples and Thin Films, *NBP: Journal of Criminalistics and Law* **3**/1, 39-67 (1998); Lj. Budinski-Petković, U. Kozmidis-Luburić, M. Ćetković, Lj. Mašković and B. S. Tošić, Phonons in Cylindric Microchips, *NBP: Journal of Criminalistics and Law* **5**, 69 (2000).

Research of the influence of phonons with quantum size and confinement effects in nanostructures is not new. It has been conducted for almost two decades. It is known¹¹ that acoustic phonons affect practically all electronic, thermal and optical properties of semiconductors. They are carriers of heat and together with optical phonons constrain the mobility of electrons in the areas of medium and high temperatures. Reduction of sizes in nanostructures leads to the so-called confinement of phonons due to which the phonon branches are quantized (dimensional quantization) and a substantive modification of their energy spectrum, group velocity and polarization occur. Due to the reflections from the inner surface of the structure, phonon modes hybridize and cease to be purely longitudinal or purely transverse, and their group velocity is reduced compared to the case in the bulk structure.

Dependence of energy on the wave vector is highly nonlinear and linear approximation of the laws of dispersion of phonons in small size nanostructures makes no sense. Changing the phonons dispersion law due to confinement severely affects the kinetic effects conditioned by the interaction of acoustic phonons with electrons, dotted defects, phonon-phonon interaction. Managing transport properties of acoustic phonons through the modification of their energy spectrum in nanostructures was named phonon engineering.¹²

The concept of phonon engineering is based on the corresponding changes to the phonon spectrum in order to improve the electric and thermal transport properties of the given nanostructure. In homogeneous layers and nanowires, phonon engineering can be realized on the account of changes in the size of the nanostructure or changes in the quality of exterior surfaces. In this sense, the most advantageous are composite materials composed of layers with different phonon properties. In these structures, general hybridized phonon modes occur, which may originate from the phonon properties of the individual layers or as averaged modes of different layers. By changing the thickness of the layers as well as the types of materials that go into the composite, a different degree of hybridization of the phonon modes can be achieved and thus change thermal transport properties of the structure in a wide range.

A demonstration of phonon engineering is given in a series of papers for the three-layer film heterostructures and coated nanowires.¹³ In these structures, the phonon modes are divided into three groups: fluctuations in the inner layer of the

11 A. A. Balandin, et.al., Significant Decrease of the Lattice Thermal Conductivity due to Phonon Confinement in a Free-standing Semiconductor Quantum Well, *Phys. Rev. B* **58**/3, 1544 (1998); A. A. Balandin, D. L. Nika, Phononics in Low-Dimensional Materials, *Materials Today* **15**/6, 266 (2012); J. M. Ziman, Electrons and Phonons: The Theory of Transport Phenomena in Solids, *Oxford University Press*, New York (2001).

12 A. A. Balandin, D. L. Nika, Phononics in Low-Dimensional Materials, *Materials Today* **15**/6, 266 (2012).

13 A. A. Balandin, E. P. Pokatilov, D. L. Nika, Phonon Engineering in Hetero- and Nanostructures, *J. Nanoelect. Optoelect.* **2**, 140 (2007); E. P. Pokatilov, D. L. Nika and A. A. Balandin, Acoustic-Phonon Propagation in Rectangular Semiconductor Nanowires with Elastically Dissimilar Barriers, *Phys. Rev. B* **72**, 113311 (2005); E. P. Pokatilov, D. L. Nika and A. A. Balandin, Acoustic-Phonon Engineering in Coated Cylindrical Nanowires, *Superlatt. Microstruct.* **38**, 168 (2005); D. L. Nika, N. D. Zincenco and E. P. Pokatilov, Engineering of Thermal Fluxes in Phonon Mismatched Heterostructures, *J. Nanoelect. Optoelect.* **4**, 180 (2009).

coating and general oscillations as a whole. Redistribution of atom displacements between layers leads to attenuations of electron-phonon interaction and to the increase of the mobility of electrons in materials that are coated with other materials¹⁴.

Another direction of development of phonon engineering is the optimization of thermal transport at the nanolevel. By targeted changing of the phonon spectra, the density of states and group velocity of phonons, thermal conductivity of nanostructures can be increased or decreased. Depending on what material is used as a coating, thermal conductivity can be altered.¹⁵

Unlike in the previous papers,¹⁶ here we will try to observe the difference between the characteristics of different nano-crystalline structures: ultrathin films, composite films, i.e. superlattices, nanorods and quantum dots, we were interested in whether the quantum size effects (quantum confinement), quantum (de)coherence and influence of boundary conditions, strengthen or weaken in nanosamples.

2. Results and Discussion

While the theoretical study of the structures which are larger in size generally requires solving differential equations with constant coefficients, difference equations appear in the research of nanostructures, but their coefficients depend on the spatial coordinates due to the necessity to introduce the boundary conditions and the breaking of spatial translational symmetry in the equation,

14 D. L. Nika, E. P. Pokatilov, A. A. Balandin, V. M. Fomin, A. Rastelli, O. G. Schmidt, Reduction of Lattice Thermal Conductivity in One-Dimensional Quantum-Dot Superlattices due to Phonon Filtering, *Phys. Rev. B* **84**, 165415 (2011); D. L. Nika, A. I. Cocemasov, C. I. Isacova, A. A. Balandin, V. M. Fomin, O. G. Schmidt, Suppression of Phonon Heat Conduction in Cross-Section-Modulated Nanowires, *Phys. Rev. B* **85**, 205439 (2012); V. A. Fonoberov, A. A. Balandin, Giant Enhancement of the Carrier Mobility in Silicon Nanowires with Diamond Coatings, *Nano Letters* **6**, 2442 (2006); D. L. Nika, E. P. Pokatilov, A. A. Balandin, Phonon-Engineered Mobility Enhancement in the Acoustically Mismatched Silicon/Diamond Transistor Channels, *Appl. Phys. Lett.* **93**, 173111 (2008).

15 A. A. Balandin, D. L. Nika, Phononics in Low-Dimensional Materials, *Materials Today* **15/6**, 266 (2012).

16 J.P.Šetrajčić, S.K.Jaćimovski, D.Raković, D.I.Ilić, Phonon Spectra in Crystalline Nanostructures, in Electrical and Computer Engineering Series: Advances in Simulation, Systems Theory and Systems Engineering, Eds. N.E.Mastorakis, V.V.Kluev, Dj.Koruga, WSEAS Press, (2003); pp. 146-151; D.Popov, S.K.Jaćimovski, B.S.Tošić, J.P.Šetrajčić, Kinetics of Thin Films Mechanical Oscillations, *Physica A* **317**, 129-139 (2003); S.Lazarev, M.R.Pantić, S.M.Stojković, B.S.Tošić, J.P.Šetrajčić, Thermodynamical Properties of Ultrathin Layered Structures, *J.Phys.Chem. Sol.* **61**, 931 (2000); S.K.Jaćimovski, J.P.Šetrajčić, V.M.Zorić, B.S.Tošić, V.D.Sajfert, D.I.Ilić, Thermodynamics of Mechanical Oscillations in Crystalline Superlattices, *Int.J.Mod.Phys.B* **21/6**, 917 (2007); J.P.Šetrajčić, V.M.Zorić, N.V.Delić, D.Lj.Mirjanić, S.K.Jaćimovski, Phonon Participation in Thermodynamics and Superconductive Properties of Thin Ceramic Films, Ch.15, pp.317-348, In Thermodynamics, Ed. M.Tadashi, *InTech*, Vienna (2011); J.P.Šetrajčić, D.Lj. Mirjanić, S.M.Vučenović, D.I.Ilić, B.Markoski, S.K.Jaćimovski, V.D.Sajfert, V.M.Zorić, Phonon Contribution in Thermodynamics of Nano-Crystalline Films and Wires, *Acta Phys Pol. A* **115**, 778 (2009).

as well as the impact of vacancies and impurities. The most commonly used mathematical structure in solving the problem of difference equations are translational operators,¹⁷ because their use enables the most efficient reaching of solutions.

The major part of this paper deals with the application of the mentioned methodology of solving difference equations and the problem of structures with broken symmetry along a single crystallographic direction. Furthermore, nanostructures that are translationally invariant in only one direction and structures that do not possess translational invariance have also been studied. The method of Green's functions is generally used here because this method is self-consistent, i.e. it solves both the dynamic and thermodynamic sides of the problem. Other methods are used for either one or the other. For example, the dynamic characteristics of the problem can be determined by using the wave function, but in order to solve thermodynamics, one has to resort to the methods of statistical physics. Regardless of this, in some sections of the second part, the structure problems were solved by using the wave functions of nanostructures.

It should be noted that the methodology for calculating the Green's function¹⁸ in the conditions of broken symmetry has already been developed, where such a breaking of symmetry can be along one direction, along two directions and along all three spatial directions. When the problem of calculating the Green's functions for the structures with broken symmetry is concerned, there are a lot of inconsistencies today because of the fact that in such structures Green's functions depend on individual spatial variables, rather than on their difference, as is the case with the structures with ideal symmetry.

Thermal properties of nanostructures have recently attracted a lot of attention. The influence of size effects on thermal conductivity is becoming extremely important for device design and reliability.¹⁹ The problem of thermal management

17 .P.Šetrajcic, V.M.Zorić, N.V.Delić, D.Lj.Mirjanić, S.K.Jacimovski, Phonon Participation in Thermodynamics and Superconductive Properties of Thin Ceramic Films, Ch.15, pp.317-348, In Thermodynamics, Ed. M.Tadashi, *InTech*, Vienna (2011); J.P.Šetrajcic, D.Lj.Mirjanić, S.M.Vučenović, D.I.Ilić, B.Markoski, S.K.Jacimovski, V.D.Sajfert, V.M.Zorić, Phonon Contribution in Thermodynamics of Nano-Crystalline Films and Wires, *Acta Phys Pol. A* **115**, 778 (2009); S.K.Jacimovski, B.S.Tošić, J.P.Šetrajcic, V.M.Zorić, V.D.Sajfert, D.I.Ilić, Thermodynamics of Mechanical Oscillations in Crystalline Superlattices, *Int.J.Mod.Phys.B* **21**(6), 917-930 (2007); S.K. Jaćimovski, J. P. Šetrajcic, M.S.Jaćimovski and V.V.Stojanović, Phonon Contribution in Thermodynamics and Transport Properties of Ultrathin Ceramic Films, *Acta Phys.Pol. A* **126**/3, 811 (2014); J.P.Šetrajcic, V.D.Sajfert, D.Lj.Mirjanić, S.M.Vučenović, Operator Method for Solving the Difference Equations, *Proceedings 5th WSEAS International Conference on Applied Mathematics*, **488**/148, 1-4 (2004).

18 V. D. Sajfert, J. P. Šetrajcic, D. Popov, B. S. Tošić, Difference Equations in Condensed Matter Physics and Their Applications to the Exciton System in Thin Molecular Film, *Physica A* **353**, 217-234 (2005); J. P. Šetrajcic, Exact Microtheoretical Approach to Calculation of Optical Properties of Ultralow Dimensional Crystals, *Arxiv*, eprint arXiv:1004.2387 (04/2010); J. P. Šetrajcic, D. I. Ilić, B. Markoski, A. J. Šetrajcic, S. M. Vučenović, D. Lj. Mirjanić, B. Škipina, S. S. Pelemiš, Adapting and Application of the Green's Functions Method onto Research of the Molecular Ultrathin Film Optical Properties, *Physica Scripta T* **135**, 014043: 1-4 (2009).

19 D. L. Nika, N. D. Zincenco and E. P. Pokatilov, Engineering of Thermal Fluxes in Phonon Mismatched Heterostructures, *J. Nanoelect. Optoelect.* **4**, 180 (2009); D. L. Nika, E. P. Pokatilov, A. A. Balandin, V. M. Fomin, A. Rastelli, O. G. Schmidt, Reduction of Lattice Thermal Conductivity in One-Dimensional Quantum-Dot Superlattices due to Phonon Filtering, *Phys. Rev.B* **84**,

is even more severe for photonic devices such as vertical cavity surface emitting lasers. On the other hand, to improve performance of thermoelectrics, one needs to achieve low thermal conductivity. These are two contradictory demands, but both can be approached with appropriate modification of phonon modes, e.g. phonon engineering.

On the basis of the calculated dispersion law and distribution of phonon states in nanoscopic crystals, free energy and entropy will be calculated. Internal energy as well as heat capacitance will also be analyzed. Low-temperature behavior of these quantities will be compared to the corresponding ones of bulk-structures. It was shown that heat capacitances of nano-layered structures in low-temperature region were higher than the same quantities of the corresponding bulk sample. In the middle and the highest temperature region, temperature behaviour was inverse: heat capacitance of layered structures was lower than those of the corresponding bulk ones. The consequences were discussed with relation to the better superconductive properties of nano-materials.

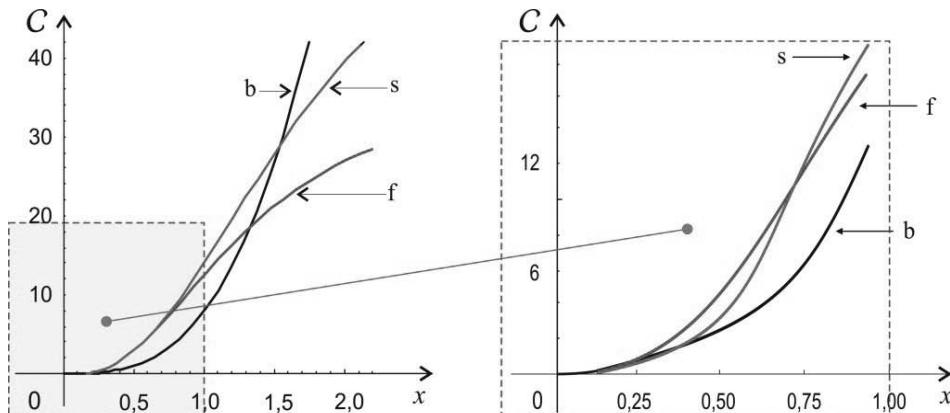

Figure 2: Temperature behaviour of specific heats of ultrathin film and superlattice in comparison to bulk ones

165415 (2011); D. L. Nika, A. I. Cocemasov, C. I. Isacova, A. A. Balandin, V. M. Fomin, O. G. Schmidt, Suppression of Phonon Heat Conduction in Cross-Section-Modulated Nanowires, *Phys. Rev.B* **85**, 205439 (2012); S. Lazarev, M. R. Pantić, S. M. Stojković, B. S. Tošić, J. P. Šetrajić, Thermodynamical Properties of Ultrathin Layered Structures, *J. Phys. Chem. Sol.* **61**, 931 (2000); S. K. Jaćimovski, J. P. Šetrajić, V. M. Zorić, B. S. Tošić, V. D. Sajfert, D. I. Ilić, Thermodynamics of Mechanical Oscillations in Crystalline Superlattices, *Int. J. Mod. Phys. B* **21**/6, 917 (2007); J. P. Šetrajić, V. M. Zorić, N. V. Delić, D. Lj. Mirjanić, S. K. Jaćimovski, Phonon Participation in Thermodynamics and Superconductive Properties of Thin Ceramic Films, Ch.15, pp.317-348, In Thermodynamics, Ed. M. Tadashi, *InTech*, Vienna (2011); J. P. Šetrajić, D. Lj. Mirjanić, S. M. Vučenović, D. I. Ilić, B. Markoski, S. K. Jaćimovski, V. D. Sajfert, V. M. Zorić, Phonon Contribution in Thermodynamics of Nano-Crystalline Films and Wires, *Acta Phys Pol. A* **115**, 778 (2009); S. K. Jaćimovski, B. S. Tošić, J. P. Šetrajić, V. M. Zorić, V. D. Sajfert, D. I. Ilić, Thermodynamics of Mechanical Oscillations in Crystalline Superlattices, *Int. J. Mod. Phys. B* **21**(6), 917-930 (2007); S. K. Jaćimovski, J. P. Šetrajić, M. S. Jaćimovski and V. V. Stojanović, Phonon Contribution in Thermodynamics and Transport Properties of Ultrathin Ceramic Films, *Acta Phys. Pol. A* **126**/3, 811 (2014).

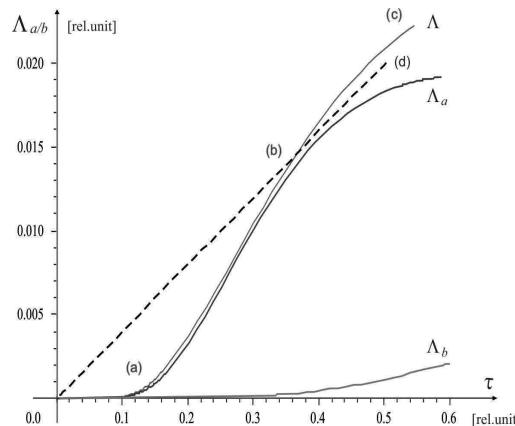

Figure 3: Low temperature behaviour of the thermal conductivity coefficients of nanodots

As observed in²⁰ the thermal conductivity reduction, while having a negative effect on thermal management of electronic devices has a positive effect on thermoelectric devices, which require materials with high electrical conductivity, the Seebeck coefficient, low thermal conductivity and superconductivity.

The authors of the paper²¹ report on the experiments using a conventional semiconductor thin film where thermal conductivity in-planes decreases with decreasing thickness because the thermal transport in such structures is mostly limited by the phonon scattering from the film boundaries. An opposite dependence can be observed in few-layer graphenes where the transport is limited mostly by the lattice anharmonicity.²² Our results generally correspond to the reported data of experimental researches of the lateral thermal conductivity of nitride/silicon/oxide membranes measured with a suspended microstructure,²³ where reduction in thermal conductivity cannot be attributed entirely to boundary scattering and structure imperfections, and is likely to be related to modification of phonon modes and corresponding change in the thermal transport.

20 A. A. Balandin, D. L. Nika, Phononics in Low-Dimensional Materials, *Materials Today* 15/6, 266 (2012).

21 A. J. Bulen, K. E. O'Hara, D. G. Cahill, Thermal Conductivity of Amorphous Carbon Thin Films, <http://xxx.lanl.gov/find/cond.mat>. No-0008084 (2001); D. H. Santamore, M. C. Cross, The Effect of Surface Roughness on Universal Thermal Conductance, <http://xxx.lanl.gov/find/cond.mat>. No-0011473 (2001); W. Liu, M. Asheghi, Thermal Conductivity Measurements of Ultra-Thin Single Crystal Silicon Layers, *J. Heat Transfer* 128, 75 (2006).

22 W. Liu, M. Asheghi, Thermal Conductivity Measurements of Ultra-Thin Single Crystal Silicon Layers, *J. Heat Transfer* 128, 75 (2006); X. Y. Zheng, S. Z. Li, M. Chen, K. L. Wang, in: Micro-Electro-Mechanical Systems: Microscale Thermal Phenomena, in: Electronic Systems, *Proceedings of ASME International Mechanical Engineering Congress and Exposition*, New York (1996), pp. 93-98; K. M. F. Shahil, A. A. Balandin, Thermal Properties of Graphene and Multilayer Graphene: Applications in Thermal Interface Materials, *Solid State Commun.* 152/15, 1331 (2012).

23 K. M. F. Shahil, A. A. Balandin, Thermal Properties of Graphene and Multilayer Graphene: Applications in Thermal Interface Materials, *Solid State Commun.* 152/15, 1331 (2012); G. Zhang, H. Zhang, Thermal Conduction and Rectification in Few-Layer Graphene Y Junctions, *Nanoscale* 3, 4604 (2011); D. L. Nika, A. I. Cocemasov, A. A. Balandin, Specific Heat of Twisted Bilayer Graphene, *Appl. Phys. Lett.* 105, 031904 (2014).

Conclusion

Temperature analysis of phonon contribution to the thermodynamic characteristics behavior of nano-layered structures (ultrathin film, superlattice, nanorods and quantum dots) was carried out in detail. The main results follow.

The results of the analyses of phonons in ultrathin films can be summarized as follows:

1) Comparing the mean specific heat of film (introduced by above convention) with the specific heat of ideal structure we found that the specific heat curves have two intersections points and these intersections are quoted in this work. From $T = 0$ K up to first intersection point specific heat of film is several orders of magnitude less than the specific heat of the ideal structures. The same is valid for thermal conductivities: the low temperature thermal conductivity of the film is noticeably less than that of the ideal structure. It emphasizes that at the low temperatures the films process thermal insulation properties extremely well.

2) At the temperatures higher than the second intersection temperature point the thermal conductivity of the film is less than that of the ideal structure but their differences are not extremely high.

3) In the temperature interval, which lies in domain (50 – 100 K) approximately, the specific heat of the film as well as thermal conductivity is insignificantly higher than these characteristics of the ideal structure.

It was very interesting for us, and a bit unexpected, that the differences in the corresponding thermodynamic quantities, relative to the bulk-structure, are more pronounced in single (solo) ultrathin films, than in multilayered films – superlattices. This is imposed as a very important conclusion. Effects of dimensional quantization and confinement, which are important for nano-films (in parallel films, i.e. superlattices, they are amplified), are damped and their behavior is closer to the behavior of corresponding quantities in bulk-structures.

Consequently, the paper shows that the apparent changes in the dispersion law of acoustic phonons in nanostructures caused by quantum size and confinement effects have a direct implication on the significant reductions of their thermal characteristics in relation to the ones in the bulk structures. The volume of the reduction certainly depends on the boundary conditions of nanostructures: for films – on the thickness, i.e. the number of crystallographic planes, as well as on the values of boundary parameters (phonon interactions) on the surface-planes, and for superlattices – on the period, the transmission ratio and the value of boundary parameters (phonon interactions) on the surfaces of the primitive cell. These dependencies are not presented in the paper because this is an ongoing research and their impact is being tested and will be the subject of our next report. Here we focus only on the general guidelines and outlined tendencies and analytical application of the Green's functions method to the testing of the share of phonons in thermal behavior of nanostructures, and qualitative indicators of possible effects of the fundamental confinement effects to the macroscopic properties of the samples have been obtained.

The exposed method for calculation of Green's function of spatially deformed structure appears here, first. The usual approach in analyses of spatially deformed structures, consisting in calculation of spatially diagonal Green's functions in the broken symmetry direction cannot reproduce the spatial dependence of such structures. In this approach the spectral dependence of physical characteristics of deformed structures was lost. The new method presented here doesn't suffer this failure.

The spatial dependence of density and of diffusion coefficient of axial phonons in quantum dots were analysed in this paper. It turned out that the maximum of density change as well as the maximum of diffusion occur in the middle of quantum dots, while on the boundaries they are minimal. It should also be noted that specific heat, as well as the thermal conductivity of quantum dots, is exponentially small at low temperatures.

We are of opinion that the conditions for appearance of high temperature superconductivity as well as of thermal insulation properties are fulfilled in cylindrical quantum dots.

Acknowledgements

This paper was in part supported by the Serbian Ministry of Education, Science and Technological Development (Grants: ON-171039 and TR-34019) and Ministry of Science and Technology (Grants: 19/6-020/961-23/14) as well as the Vojvodina Provincial Secretariat for Science and Technological Development (Grant 114-451-972).

References

1. Agarwal, R. P.; Difference Equations and Inequalities: Theory, Methods and Applications, *Marcel Dekker*, New York (2000).
2. Balandin, A. A.; Nika D. L.; Phononics in Low-Dimensional Materials, *Materials Today* **15**/6, 266 (2012).
3. Balandin, A. A.; Pokatilov E. P., Nika D. L., Phonon Engineering in Hetero- and Nanostructures, *J. Nanoelect. Optoelect.* **2**, 140 (2007)
4. Balandin, A. A.; et.al., Significant Decrease of the Lattice Thermal Conductivity due to Phonon Confinement in a Free-standing Semiconductor Quantum Well, *Phys. Rev. B* **58**/3, 1544 (1998);
5. Budinski-Petković, Lj.; Kozmidis-Luburić, U.; Ćetković, M.; Mašković, Lj.; and Tošić, B. S.; Phonons in Cylindric Microchips, *NBP: Journal of Criminalistics and Law* **5**, 69 (2000).
6. Bulen, A. J.; O'Hara, K. E.; Cahill, D. G.; Thermal Conductivity of Amorphous Carbon Thin Films, <http://xxx.lanl.gov/find/cond.mat>. No-0008084 (2001).
7. Cao G.; Nanostructures & Nanomaterials, Synthesis, Properties & Applications, *Imperial College Press*, London (2004).

8. Cleland, A. N.; Foundations of Nanomechanics, ISBN 978-3-642-07821-7; *Springer*, Berlin (2003).
9. Cottam, M. G.; Tilley, D. R.; Introduction to Surface and Superlattice Excitations, *University Press*, Cambridge (1989).
10. Delerue, C.; Lannoo, M.; Nanostructures -- Theory and Modelling, *Springer*, Berlin 2009.
11. Fonoüberov, V. A.; Balandin, A. A.; Giant Enhancement of the Carrier Mobility in Silicon Nanowires with Diamond Coatings, *Nano Letters* **6**, 2442 (2006).
12. Jaćimovski, S. K.; Tošić, B. S.; Šetrajčić, J. P.; Zorić, V. M.; Sajfert, V. D.; Ilić, D. I.; Thermodynamics of Mechanical Oscillations in Crystalline Superlattices, *Int. J. Mod. Phys. B* **21**(6), 917-930 (2007).
13. Jaćimovski, S. K.; Šetrajčić, J. P.; Jaćimovski M. S.; and Stojanović, V. V.; Phonon Contribution in Thermodynamics and Transport Properties of Ultrathin Ceramic Films, *Acta Phys. Pol. A* **126**/3, 811 (2014).
14. Jaćimovski, S. K.; Šetrajčić, J. P.; Zorić, V. M.; Tošić, B. S.; Sajfert, V. D.; Ilić, D. I.; Thermodynamics of Mechanical Oscillations in Crystalline Superlattices, *Int. J. Mod. Phys. B* **21**/6, 917 (2007).
15. Kittel, C.; Quantum Theory of Solids, *Wiley*, New York (1963).
16. Lazarev, S.; Pantić, M. R.; Stojković, S. M.; Tošić, B. S.; Šetrajčić, J.P.; Thermodynamical Properties of Ultrathin Layered Structures, *J. Phys. Chem. Sol.* **61**, 931 (2000).
17. Liu, W.; Asheghi, M.; Thermal Conductivity Measurements of Ultra-Thin Single Crystal Silicon Layers, *J. Heat Transfer* **128**, 75 (2006).
18. Mahan, G. D.; Condensed Matter in a Nutshell, University Press, Princeton (2011).
19. Manasreh, O.; Semiconductor Heterojunctions and Nanostructures, *McGraw-Hill*, New York (2005).
20. Marsiglio, F.; and Carbotte, J. P.; Electron-Phonon Superconductivity, <http://arxiv.org/find/cond-mat/>, No: 0106143 (2001).
21. Nanoscale Assembly - Chemical Techniques, Ed. W. T. S. Huck, *Springer*, New York (2005).
22. Nika, D. L.; Cocemasov, A. I.; Isacova, C. I.; Balandin, A. A.; Fomin, V. M.; Schmidt, O. G.; Suppression of Phonon Heat Conduction in Cross-Section-Modulated Nanowires, *Phys. Rev. B* **85**, 205439 (2012).
23. Nika, D. L.; Pokatilov, E. P.; Balandin, A. A.; Phonon-Engineered Mobility Enhancement in the Acoustically Mismatched Silicon/Diamond Transistor Channels, *Appl. Phys. Lett.* **93**, 173111 (2008).
24. Nika, D. L., Pokatilov, E. P.; Balandin, A. A.; Fomin, V. M.; Rastelli, A.; Schmidt, O. G.; Reduction of Lattice Thermal Conductivity in One-Dimensional Quantum-Dot Superlattices due to Phonon Filtering, *Phys. Rev. B* **84**, 165415 (2011).
25. Nika, D. L.; Zincenco N. D.; and Pokatilov E. P.; Engineering of Thermal Fluxes in Phonon Mismatched Heterostructures, *J. Nanoelect. Optoelect.* **4**, 180 (2009).

-
- 26. Nika, D. L.; Cocemasov, A. I.; Balandin, A. A.; Specific Heat of Twisted Bilayer Graphene, *Appl. Phys. Lett.* **105**, 031904 (2014).
 - 27. Pokatilov, E. P.; Nika D. L.; and Balandin, A. A.; Acoustic-Phonon Engineering in Coated Cylindrical Nanowires, *Superlatt. Microstruct.* **38**, 168 (2005).
 - 28. Pokatilov, E. P.; Nika, D. L.; and Balandin, A. A.; Acoustic-Phonon Propagation in Rectangular Semiconductor Nanowires with Elastically Dissimilar Barriers, *Phys. Rev. B* **72**, 113311 (2005).
 - 29. Popov, D.; Jaćimovski, S. K.; Tošić, B. S.; Šetrajić, J. P.; Kinetics of Thin Films Mechanical Oscillations, *Physica A* **317**, 129-139 (2003).
 - 30. Sajfert, V. D.; Tošić, B. S; The Research of Nanoscience Progress, *J. Comput. Theor. Nanosci.* **7/1**, 15–84 (2010).
 - 31. Sajfert, V. D.; Šetrajić, J. P.; Popov, D.; Tošić, B. S., Difference Equations in Condensed Matter Physics and Their Applications to The Exciton System in Thin Molecular Film, *Physica A* **353**, 217-234 (2005).
 - 32. . Sajfert, V. D., Šetrajić, J. P.; Jaćimovski, S. K., Tošić, B. S.; Thermodynamic and Kinetic Properties of Phonons in Cylindrical Quantum Dots, *Physica E* **353**, 479-491 (2005).
 - 33. Santamore, D. H.; Cross, M. C.; The Effect of Surface Roughness on Universal Thermal Conductance, <http://xxx.lanl.gov/find/cond.mat>. No-0011473 (2001).
 - 34. . Saxena, A. K.; High-Temperature Superconductors, *Springer*, Berlin – Heidelberg (2010).
 - 35. Schaefer, H. E.; Nanoscience – The Science of the Small in Physics, Engineering, Chemistry, Biology and Medicine, *Springer*, Berlin (2010).
 - 36. Self-Organized Nanoscale Materials, Eds. M. Adachi, D. J. Lockwood, *Springer*, New York (2006).
 - 37. Shahil, K. M. F.; Balandin, A. A.; Thermal Properties of Graphene and Multilayer Graphene: Applications in Thermal Interface Materials, *Solid State Commun.* **152/15**, 1331 (2012).
 - 38. Stojković, S. M. and Šetrajić, J. P.; Superconductive Characteristics of Materials: Bulk Samples and Thin Films, *NBP: Journal of Criminalistics and Law* **3/1**, 39-67 (1998).
 - 39. Stroscio, M. A.; Dutta, M.; Phonons in Nanostructures, ISBN 0-521-79279-7; *University Press*, Cambridge (2004).
 - 40. Šetrajić, J. P.; Ilić, D. I.; Markoski, B.; Šetrajić, A. J.; Vučenović, S. M.; Mirjanić, D. Lj.; Škipina, B.; Pelemiš, S. S.; Adapting and Application of the Green's Functions Method onto Research of the Molecular Ultrathin Film Optical Properties, *Physica Scripta T* **135**, 014043: 1-4 (2009).
 - 41. Šetrajić, J. P.; Mirjanić, D. Lj.; Vučenović, S. M.; Ilić, D. I.; Markoski, B.; Jaćimovski, S. K.; Sajfert, V. D.; Zorić, V. M.; Phonon Contribution in Thermodynamics of Nano-Crystalline Films and Wires, *Acta Phys Pol. A* **115**, 778 (2009).
 - 42. Šetrajić, J. P.; Exact Microtheoretical Approach to Calculation of Optical Properties of Ultralow Dimensional Crystals, *Arxiv*, eprint arXiv:1004.2387 (04/2010).

-
- 43. Šetrajčić, J. P.; Jaćimovski, S. K.; Raković, D.; Ilić, D. I.; Phonon Spectra in Crystalline Nanostructures, in Electrical and Computer Engineering Series: Advances in Simulation, Systems Theory and Systems Engineering, Eds. N. E. Mastorakis, V. V. Kluev, Dj. Koruga, WSEAS Press, (2003), pp. 146-151.
 - 44. Šetrajčić, J. P.; Jaćimovski, S. K.; Sajfert, V. D.; Šetrajčić, I. J.; Specific Quantum Mechanical Solution of Difference Equation of Hyperbolic Type, *Commun. Nonlinear Sci. Numer. Simulat.* **19**/5, 1313 (2014).
 - 45. Šetrajčić, J. P.; Jaćimovski, S. K.; Sajfert, V. D. ; Phonon Contribution to Heat Capacitance of Nanolayered Crystalline Structures, *Mod. Phys. Lett.B* **29**/4, 1550008 (2015); doi: 10.1142/S0217984915500086.
 - 46. Šetrajčić, J. P.; Sajfert, V. D.; Mirjanić, D. Lj., Vučenović, S. M.; Operator Method for Solving the Difference Equations, *Proceedings 5th WSEAS International Conference on Applied Mathematics*, 488/148, 1-4 (2004).
 - 47. Šetrajčić, J. P.; Zorić, V. M.; Delić, N. V.; Mirjanić, D. Lj., Jaćimovski, S. K.; Phonon Participation in Thermodynamics and Superconductive Properties of Thin Ceramic Films, Ch.15, pp.317-348, In *Thermodynamics*, Ed. M. Tadashi, *InTech*, Vienna (2011).
 - 48. Tringides, M. C.; Jałochovski, M., Bauer, E., Quantum Size Effect in Metallic Nanostructures, *Physics Today*, April (2007), pp. 50–54.
 - 49. Zhang, G.; Zhang, H., Thermal Conduction and Rectification in Few-Layer Graphene Y Junctions, *Nanoscale* **3**, 4604 (2011).
 - 50. Zheng, X. Y.; Li, S. Z.; Chen, M.; Wang, K. L.; in: Micro-Electro-Mechanical Systems: Microscale Thermal Phenomena, in: Electronic Systems, *Proceedings of ASME International Mechanical Engineering Congress and Exposition*, New York (1996), pp. 93-98.
 - 51. . Ziman, J. M.; Electrons and Phonons: The Theory of Transport Phenomena in Solids, *Oxford University Press*, New York (2001).

PREGLED REZULTATA TEORIJSKIH PRISTUPA FONONSKOM INŽENJERINGU TERMODINAMIČKIH OSOBINA RAZLIČITIH KVANTNIH STRUKTURA

Stevo K. Jaćimovski

Kriminalističko-polička akademija, Beograd

Jovan P. Šetrajcic

Departman za fiziku, Prorodno-matematički fakultet
Univerziteta u Novom Sadu

Sažetak: Primena nanostruktura zhteva poznavanje njihovih osnovnih fizičkih (mehaničkih, elektromagnetnih, optičkih, itd.) karakteristika. Termodinamičke osobine su povezane sa ponašanjem fononskog pod sistema koji uvek postoji. Fononi su kolektivne mehaničke oscilacije molekula ili atoma kristalne rešetke i predstavljaju najvažniji sistem eksitacija u ovim strukturama. Nezavisno od tipa kristalne rešetke termodinamika njenih podsistema (elektrona, eksitona, spinskih talasa itd.) je određena kada je odgovarajući podsistem u termodinamičkoj ravnoteži sa fononima. Uloga fonona u nanostrukturama je značajnija nego u tzv. balk strukturama, posebno što je u nanostrukturama (filmovi, superrešetke, žice, tačke) kretanje fonona ograničeno u nekoliko dimenzija. Zbog ograničenosti dimenzija kod nanostruktura se javljaju novi efekti kao što je dimenziono kvantovanje, konfiniranje fonona itd. Uticaj graničnih uslova na zakon disperzije fonona dovodi do promene karakteristika termodinamičkih i transportnih osobina. Dakle, menjanjem graničnih uslova se može uticati na toplotne i transportne osobine ovih struktura, što se danas popularno naziva fononski inženjerинг. U radu su analizirani i upoređivani toplotni kapaciteti i koeficijenti toplotne provodnosti (kao merljive veličine) za razne strukture, kako na niskim tako i na visokim temperaturama, kao i posledice na njihovu praktičnu primenu.

UDK: 343.851(437.6)

Pregledni rad

IDENTITY OF THE CURRENT ISSUES RELATED TO DETECTION AND CLARIFICATION OF JUVENILE CRIMES IN THE SLOVAK REPUBLIC

Monika Hullova¹

Criminal Police Department of the Academy of the Police Force
in Bratislava

Summary: The study deals with theoretical and practical aspects of the fight against juvenile delinquency in the Slovak Republic, i.e. with detection and clarification (investigation) of these types of crimes, i.e. crimes committed by minors and youth. The author analyses the current situation in the field of violent crime, crime against morality, property crime, other general crime, economic crime, and environmental crime, whilst also uses and analyses criminal statistical data. One part of the study brings the results of a research (through questionnaire survey) which has been conducted in the police by the members of the Criminal Police Department of the Academy of the Police Force in Bratislava.

Keywords: youth, a minor, juvenile crime, juvenile delinquency, a child, a juvenile offender, a young offender, young adult, violent crime, crime against morality, general crime, economic crime, environmental crime, detection, clarification, investigation

Introduction

Juvenile crime (juvenile delinquency, juvenile offending or youth crime) is a summary term used for crimes committed by a person under the age of 18. According to the Slovak criminal law "*a minor*" is a person under the age of 18 unless they have reached the legal age (majority) earlier (e.g. by entry into marriage). Apart from that it is necessary to distinguish between a "*child*" (a

¹ JUDr. Monika HULLOVÁ, PhD, E-mail: monika.hullova@minv.sk.

person who, at the time of commission of the criminal offence, is younger than 14 years of age), “*juvenile or young offender*” (a natural person who, at the time of commission of the criminal offence, is over 14 and under 18 years of age), and “*a young adult*” (a person who is between 18 and 21 years old).

Moreover, a definition of this age-group can be found in the Slovak legislation:

- Act No 311/2001 the Labour Code (uses the term “*juvenile employee*” - an employee under the age of 18),
- Act No 461/2003 on Social Insurance (uses the term “*a dependent child*” - a person until the accomplishment of compulsory school education, but who has not reached 26 years of age),
- Act No 305/2005 on Social and Legal Protection of Children (distinguishes between “*a child*” - a person under the age of 18 and “*young adult*” - a person under the age of 25),
- Act No 406/2011 on Volunteering (defines “*youth*” as a person aged between 15 and 18).

On the other hand, the United Nations defines youth as the persons between the ages of 15 and 24 years (a period of transition from the dependence of childhood to adulthood's independence and awareness of their independence as members of a community - youth is more a fluid category than a fixed age-group).² Apart from that, the term “*teenager*” is often considered synonymous with youth.

The facts above bring us to the conclusion that the definitions as well as the specific age ranges vary, but all the categories of young persons require a targeted specific approach to their protection, re-education and social reintegration.

Moreover, the information presented above was the reason why the members of the Criminal Police Department of the Academy of the Police Force in Bratislava have decided to conduct a research in this field (through the analysis of current situation, the analysis of statistical data, and questioning survey).

1. Crimes Committed by Minors and Youth in General

In the Slovak Republic, special provisions on the prosecution of young offenders are in force. For example, a young offender under 15 years of age who, at the time of commission of the criminal offence, has not reached such a mental and moral state so as to be able to recognize its unlawfulness, or to exercise self-restraint shall not be criminally liable for committing the criminal offence. Furthermore, a misdemeanour that meets the elements defined in the Criminal Code shall not be considered as a criminal offence if it has been committed by a young offender. Similarly, if the offender has committed a criminal offence at an age of a young adult, it can be considered a mitigating circumstance which shall be taken into account by the court when imposing the sentence.

² UNESCO : What do we mean by “youth”? [online], available at: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/> (05/12/2015).

The specific features of juvenile crime are:

- Perpetrator (age, insufficient criminal experience, etc.);
- Criminal inclination to certain criminal offences (property crime or crime for personal gain and profit);
- Specific modus operandi (in public spaces, in or near the school facilities, unconscious or huge damages, vandalism, etc.)
- Specific factors or determinants (negative family background, bad social situation, alcohol abuse, drug abuse, aggression, weak behavioural control, inadequate solutions of the issues, specific motivation, etc.).

In 2014, the police detected 48,524 cases of general crime and 24,339 cases were successfully solved. According to criminal statistical data 26,963 criminal offenders were prosecuted, whilst 3,004 (11 %) of them were juvenile offenders and 874 (3 %) children.

The most frequent type of crime committed by young offenders in 2014 was property crime (3,422 criminal offenders) and it was followed by violent crime (510 criminal offenders), other general crime (366 criminal offenders), and crime against morality (311 criminal offenders). On the other hand, in the past 14 years an enormous decrease in the number of juvenile crimes has been registered (more than 50 %).

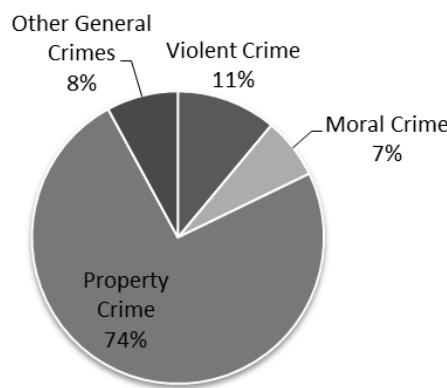

Chart 1 : Proportion of the Main Types of Juvenile Crime in the Slovak Republic, in 2014

Chart 2 shows the comparison and trend in juvenile crime and crime in total in the past fourteen years. From 2001 to 2004, there was a sharp increase in the number of all types of crimes. In 2004, the highest number of crimes (in total) was recorded by the police (131,244 crimes), and since that time the crimes have been steadily decreasing (comparing the last available data by the year 2004; in 2014 - a significant decline by 38 % in the number of cases was recorded). On the other hand, the total fourteen-year rate of juvenile crimes seemed to be constant, but in the analysed period of time an enormous decrease has been recorded (more than 50 %). The local minimum was recorded in 2013, i.e. 4,563 criminal cases, and a local maximum was reached in 2001, i.e. 9,806 criminal cases.

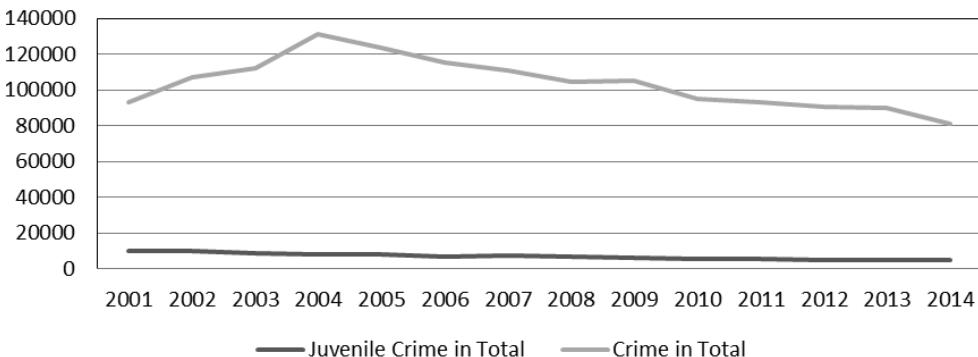

Chart 2: Comparison of the fourteen-year trends of Juvenile Crime and Crime in Total

2. Violent Crime

The alarming fact is that violent crime occurs increasingly at elementary schools. The age of criminal offenders varies (in 2014, there were 162 criminal cases committed by very young offenders - children). The most frequent types of violent crime committed by young offenders were (according to 2014 criminal statistic):

- Bodily harm (163 criminal cases),
- Robbery (138 criminal cases),
- Extortion (66 criminal cases),
- Forceable entry into dwelling (36 criminal cases),
- Serious threats (18 criminal cases),
- Assaulting a public official (6 criminal cases),
- Other violent crimes (4 criminal cases),
- Murder (1 criminal case),
- Manslaughter (3 criminal cases),
- Battering a close person and a person entrusted into one's care (2 criminal cases).

Violent crimes were often committed by young delinquents in public places, schools, or near school facilities. Mostly, the objects of their interest were money or other items such as mobile phones, computers and other gadgets. A dysfunctional *family environment* played a significant role and might have been the cause of the commission of the crime (incomplete families, living in foster homes, bad social situation, etc.).

The fourteen-year trend in the rate of youth crime committed by child or juvenile delinquents has been rather stable, as shown in the chart below.

Comparing the rates and trends of juvenile violent crime and violent crime in total, they are vastly different (from 2001 to 2014, violent crime was visibly decreasing, although in youth violent crime there was a slight decrease).

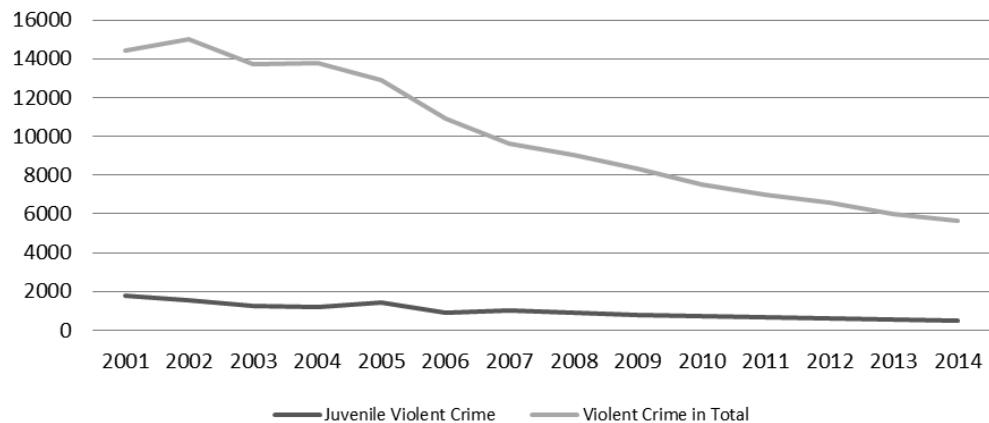

Chart 3: Comparison of the fourteen-year trends of Juvenile Violent Crime and Violent Crime in Total

3. Crime against Morality

The crime of young delinquents constituted more than 36% of the total number of criminal cases against morality in 2014. Bad social and educational environment in the family was considered as the most relevant cause of crime commission, especially in Roma families. According to the police statistical data, the most frequent types of crimes against morality in 2014 were:

- Sexual abuse (278 criminal cases),
- Rape (10 criminal cases),
- Sexual violence (8 criminal cases),
- Possession, manufacturing and dissemination of child pornography (6 criminal cases),
- Disorderly conduct - causing public nuisance through performing a sexual intercourse, indecent exposure or other pathological sexual practices (6 criminal cases).

In comparison to violent crime, the situation in the area of crime against morality was markedly different. In the interval between the years 2001 and 2010, the number of crimes against morality was oscillating; on the other hand, between the years 2010 and 2011, they were on the increase (in 2011, the number of crimes reached its peak); between the years 2011 and 2013 the number of crimes against morality (juvenile crimes against morality and crimes against morality in total) were falling; and finally, in 2014, the number of crimes increased.

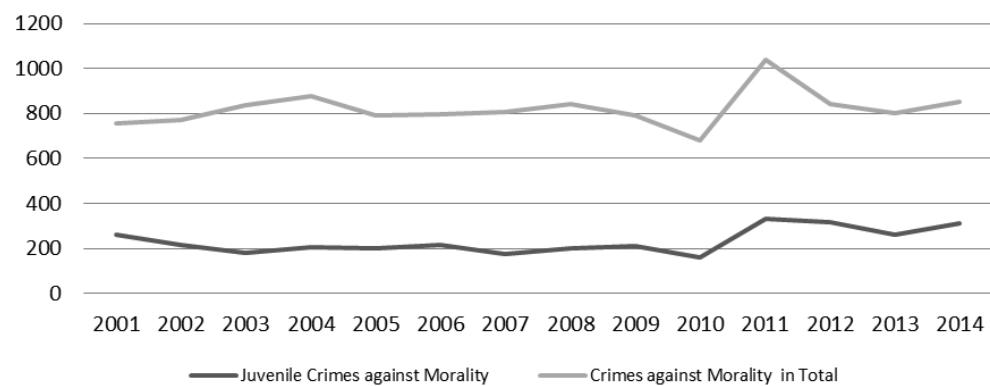

Chart 4: Comparison of the fourteen-year trends of Juvenile Crimes against Morality and Crimes against Morality in Total

4. Property Crime

Property crime constitutes the majority of juvenile crimes. Property crimes are often committed by young delinquents in school facilities, electronic shops or storehouses, weekend cottages, houses or flats, etc. Mostly, the objects of their interest are money or other items such as mobile phones, computers and other gadgets. The most frequent types of property crimes that were committed by young people were burglaries (879 burglaries were committed by youth in 2014):

- Breaking into a house, a flat, or other accommodation facilities (174 criminal cases),
- Breaking into a weekend cottage (95 criminal cases),
- Breaking into a shop or storehouse (73 criminal cases),
- Breaking into a restaurant (55 criminal cases),
- Breaking into a school (30 criminal cases),
- Breaking into a newsagent (30 criminal cases),
- Breaking into a slot machine, a cash dispenser-ATM, or a safe (9 criminal cases),
- Breaking into a building with antiquities, works of art, and cultural items (7 criminal cases),
- Breaking into other buildings or facilities (406 criminal cases).

The proportions of the main types of juvenile property crimes are shown in Chart 5. Domestic burglaries (as well as unspecified burglaries) were the most frequent type of juvenile property crime which was recorded by the police.

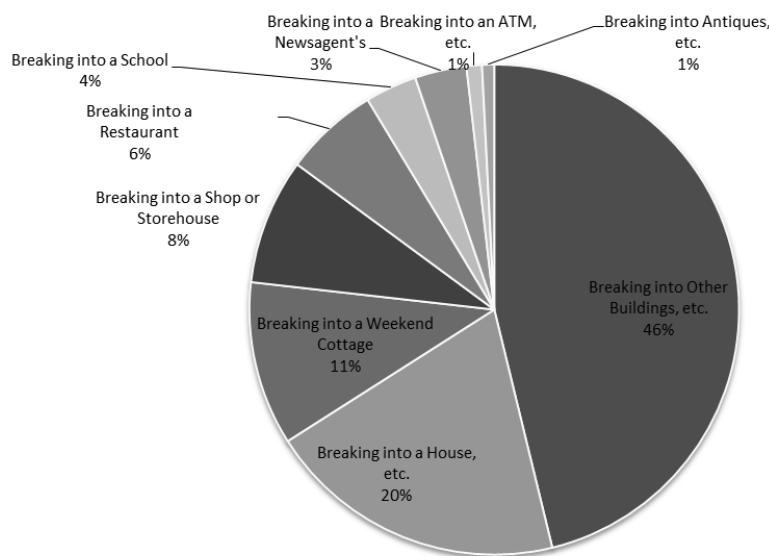

Chart 5: Proportions of the Main Types of Burglaries Committed by Youth, 2014

It is known that young offenders usually take the objects of their desire quite quickly and without long preparation. The analysis of the modus operandi suggests that during the commission of property crimes the offenders enter the closed premises by unauthorised forcing of a lock or by forcible overcoming of different security devices (they use physical power, i.e. smashing with a hand, fist, or some object); they break the window pane, open the window, remove the lock (of the doors), use the inattention of the owner (in pubs, restaurants, etc.), or climb over the fence (in cases of closed doors). According to the available statistical data for 2014, the children and youth often committed **thefts** such as:

- Theft of personal or collective property from private land (e.g. harvest, wood, fish - 496 criminal cases),
- Theft in a flat and in a house (117 criminal cases),
- Theft of personal or collective property in other premises (305 criminal cases),
- Theft of a motor vehicle (132 criminal cases),
- Theft of car components (48 criminal cases),
- Theft of personal property from a car (66 criminal cases),
- Pickpocketing (80 criminal cases),
- Theft of a bike (28 criminal cases),
- Theft of an animal (6 criminal cases),
- Theft of personal property of a passenger (2 criminal cases)
- Theft of personal property between colleagues in a workplace (9 criminal cases)
- Other theft of personal property from another person (without the use of violence, otherwise it is considered robbery - 65 criminal cases),
- Other thefts (144 criminal cases).

It is interesting to note that in cases of pickpocketing the juvenile offenders usually look out for drunk or elderly person, and then they watch their victim and wait until they fall asleep or fall down.

The dominant reason for this criminal behaviour is getting money or other valuable things. Their social or family background is typically unfavourable (positive parental role model is absent, imprisoned or jobless parents, recidivist, without paying attention to child development and education, sometimes parents encourage their children to committing crime, etc.). A big problem in Slovakia is that the child and juvenile offenders of property crime often belong to the Roma ethnic group, which is a real challenge for our society. The most frequent objects of their interests in 2014 were: drugstore products, alcohol, tobacco, sweets, chewing gums, watches, electronics, and various tools such as chain saws, brush cutter and clearing saws, computers, and other gadgets.

Apart from that, young offenders frequently destroyed, damaged, or rendered unusable things which belonged to another person, and thus caused damage to another person's property (321 discovered criminal cases in 2014). That may be illustrated on the examples of vandalism, graffiti, smashed glass, demolition of waste containers, traffic signs, car wipers, etc. Many theoreticians and police experts considered this activity as a typical feature of juvenile crime.

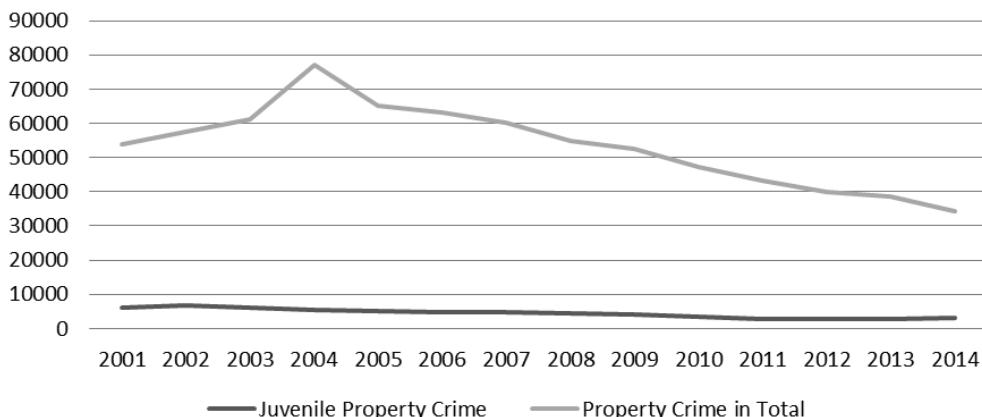

Chart 6: Comparison of the fourteen-year trends of Juvenile Property Crime and Property Crime in Total

The fourteen-year trend of juvenile crime shows that the rate of property crimes committed by young delinquents was rather stable. Comparing the trends of juvenile property crime and total property crime, they are vastly different. From 2001 to 2004, the total property crime rate was increasing, but from 2004 to 2014, the Chart 6 shows a decline by about 56 % (42,797 criminal cases) in the number of total property crimes recorded by the Slovak Police Force, and in juvenile property crime, there was a fall of 2,066 crimes (39 %).

5. Other General Crime

The number of other general crimes committed by young offenders in 2014 within other general crime in total is 366 cases (from 7,735, it means 4.7 %). The most frequent type of other general crime committed by young offenders in 2014 was disorderly conduct (94 criminal cases of disorderly conduct). The rest of this category of crime in that year included:

- Illicit manufacturing and possession of narcotic and psychotropic substances, poisons or precursors and trafficking in them (21 criminal cases),
- Illicit distribution of drugs (17 criminal cases),
- Unlawful possession of drugs for personal use (71 criminal cases),
- Arson (16 criminal cases),
- Prohibited acquisition and possession of firearms and trafficking in them (13 criminal cases),
- Obstructing the execution of an official decision (43 criminal cases),
- Smuggling of migrants (13 criminal case),
- Other (14 criminal cases).

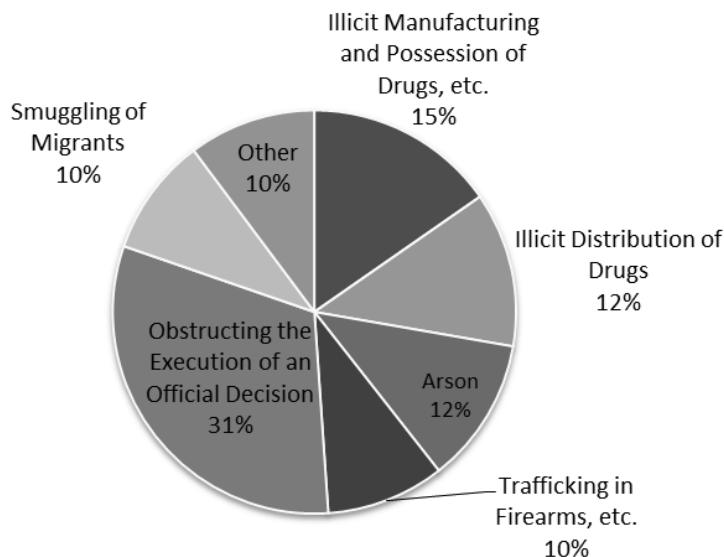

Chart 7: Proportion of Other General Crimes Committed by Youth, 2014

Concerning the disorderly conduct, young offenders repeatedly verbally or physically committed gross indecency or disturbed peace in a place accessible to public. They frequently spread negative information about someone else (insult), polluted public places, destroyed or damaged property of another, caused disturbance in the sleeping hours, and so on. Usually they were under the influence of alcohol or other substances in order to get enough courage to do it. Common reasons for disorderly conduct were to attract or appeal to somebody

(the opposite sex or people who are about the same age, similar interests, etc.), or sometimes to humiliate, intimidate, and have control over somebody. With regard to drug-related crime, they usually carried only a small amount of drugs (1 or 2 fixes) for their personal use, as they tended to claim.

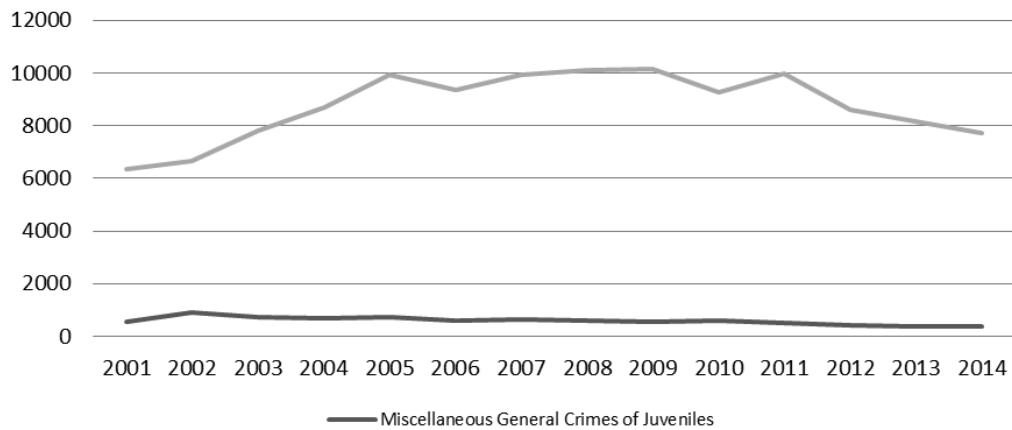

Chart 8: Comparison of the fourteen-year trends of Other General Crimes of Juveniles and Other General Crimes in Total

As can be seen in Chart 8 the fourteen-year trend in youth crime has been rather steady. Comparing the trends of other general crime of juveniles and other general crime in total, we see a big difference. From 2001 to 2005, the number of other general crimes in total increased; then in 2005 other general crimes in total fell considerably (-6 %); between 2006 and 2009 the rate slowly increased again; in 2010 a decline of (-8 %) and in 2011 a rise of (+7 %) in the number of crimes was recorded by the police. Moreover, as the chart shows, since 2001 up to now, the downward trend of other general crimes in total has been noticeable (-23 %), as well as the decline (-30 %) in other general crimes of the juveniles.

6. Economic and Environmental Crime

In 2014, young offenders committed 117 cases of economic and environmental crime (i.e. 0.67% of the economic and environmental crime in total). As Chart 9 shows, the most frequent type of crime committed by this category of perpetrators was **unlawful enjoyment of payment means, electronic money, and other payment card** (an offender unlawfully manufactured, altered, imitated, counterfeited or gained possession of payment means, electronic money or other payment card or phone card, or an object of similar function, for the purpose of using it as genuine, or they processed, transported, used or provided it to another for the same purpose). The most typical modus operandi usually consisted of stealing the belongings of another person and then (shortly after the commission of the crime) withdrawing money from an ATM using the stolen credit card.

The second frequent type of crime committed by youth was **poaching** (unlawful infringement of hunting regulations by engaging in game hunting and fishing during the closed season, or by using unlawful methods, or by concealing, having in their possession or transferring to themselves or another the game and fish unlawfully caught or found). The most frequent modus operandi was unlawful fishing for personal use, and the typical perpetrator usually came from lower social classes.

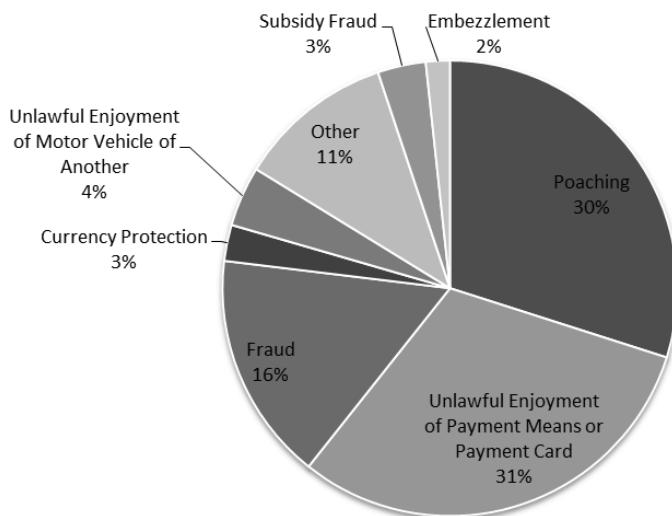

Chart 9: Proportion of Economic and Environmental Crimes Committed by Youth, 2014

Moreover in 2014, juvenile offenders participated in the commission of crimes or committed other types of crime such as bodily harm by negligence (9 criminal cases), crimes against humanity (8 criminal cases), threat due to intoxication (41 criminal cases), making false alarms or reports (10 criminal cases), and traffic accident-related crimes, i.e. manslaughter, failure to provide assistance (17 criminal cases). The information above indicates that the most frequent type of crime in 2014 was threat due to intoxication (mostly due to alcohol). This crime was prevailingly committed by youth (a young person aged 15-18).

7. Questionnaire Survey on Current Issues Related to Detection and Clarification of Crimes Committed by Minors and Youth

Apart from the analysis of the main types of juvenile crimes (presented above), the members of the Criminal Police Department of the Academy of the Police Force in Bratislava have conducted a questionnaire survey on the current issues related to detection and clarification of crimes committed by minors and youth.

The data collection in the first phase of the scientific research was carried out from March 2015 to June 2015. The sample consisted of 8 respondents (the police officers dealing with juvenile delinquency; limited size sample).

First of all, typical features of juvenile offenders were the main issue. According to the police experts' opinions (80%), a typical juvenile offender is a lower-middle-class, uneducated (sometimes completed elementary or secondary education) male aged between 14 and 18. On the other hand, there is a certain category of criminal offenders whose parents are solvent and these perpetrators often commit a crime under the influence of drugs or alcohol. Another feature of juvenile offenders is that they are more physically fit than their victims, or frequently the objects of their assault are drunken people, too old, much younger, or weaker people, etc.

A type of crime which is committed by juveniles was another issue. The respondents have agreed on the fact (100%) that the most frequent type of crime, which is committed by this category of criminal offenders, is property crime (social crimes, street crimes). "*Social crimes*" are committed by offenders who live in country environment while focusing on poaching, breaking into non-residential premises, thefts of wood, fruits, and vegetables from private gardens or agricultural cooperatives. The offenders from urban areas prefer the goods from the supermarkets (the objects of their interest are drugstore products, alcohol, tobacco, sweets, chewing gums, watches, electronics, etc.). Apart from that, they frequently commit breaking into a car, breaking into a garage, or mobile phone thefts. From the quantitative aspects, property crimes are followed by extortions, serious threats and intimidations. Among others, the vandalism is the most frequent type of "*street crime*" committed by minors and youth. On the other hand, the most serious type of crime committed by this type of offenders is drug-related crime, especially in terms of juveniles who live in towns. Possession of narcotic and psychotropic substances, poisons or precursors, and trafficking in them were usually committed by minors and youth whose family's financial situation was better, and on the other hand, minors and youth with worse family's financial situation were often involved in illicit manufacturing and illicit distribution of drugs. The police officers are convinced that the reason is inadequate "*parental model or parental role*" in their families.

Apart from that we were interested in evaluation of detection and clarification. Most of respondents (80%) have come to the conclusion that, in general, detection of latent crimes is not very effective. The police officers frequently deal with "*reported crimes*" (they conduct clarification or investigation); whilst detection is rarely performed in its "*pure form*", and more than enough is connected with clarification of another crime. A specific "*revealing strategy*" needs to be used in terms of drug-related crime (with a focus on criminal indicators). In general, insufficient cooperation of persons with the police or law enforcement bodies (especially of parents) contributes to the prevalence of this phenomenon, although clarification (investigation) of juvenile crimes has been evaluated positively.

Moreover, the respondents have been asked about their attitudes towards evaluation of the legal system in the field of fight against juvenile crimes. They are convinced that legal regulation is effective, although punishment seems to be

inadequate (70% of asked persons). Slovakia has certain problems with Roma families (bad social and educational environment in the family was considered the most relevant cause in commission of a crime), and sometimes it happens that parents force their children to commit a crime because they do not reach the age of criminal liability. Therefore, children can continue in commission of the crime unless they stay under a negative influence of their parents. Temporary “isolation” of juvenile offenders from a bad social environment (e.g. placement a child in substitute care such as substitute families, foster families, or family type children’s home) may bring certain benefits. Apart from that, the respondents have suggested (through the court order) to compel parents of juvenile offenders to participate in seminars or consultations with the experts in psychology, pedagogy, criminology, etc. (how to prevent crime, how to educate a child on salient human values, etc.). Although (according to the opinions of the respondents) the punishment is not generally adequate, increase of “*the term of imprisonment*” is not necessary. As it was mentioned above, crime prevention of juvenile delinquency, through improvement of their social environment and education, requires a systematic approach of the society.

The analysis of detection and clarification of juvenile crimes (logistics) was another goal of the scientific research. The police experts have presented the opinions that management, organization, competences, coordination of the police activities, and cooperation of the police with the prosecutor offices, trials, and other security services have reached a sufficient level. They have pointed to an insufficient financial support; e.g. visible in cooperation with informants, which is based on financial rewards. Moreover, they have criticized “*social pressure*” to solve the criminal case very quickly whilst a long-term operative work is not required.

Logically, the possibilities of improvement of the fight against juvenile crime (crime control) were another research ambition. The respondents have suggested:

- Increase in general awareness of crimes or misdemeanours, and their legal consequences, e.g. through preventive activities of the police;
- Increase in number of police officers who deal with minors and youth (prevention, monitoring of risk-juvenile offenders (e.g. at regional police headquarters);
- Improvement of the criminal police officers’ local knowledge and knowledge of the persons living in the area;
- Improvement of cooperation with schools, psychologists, foster homes, non-governmental organizations;
- Establishment of a permanent position of “*a psychologist for troubled or maladjusted minors and youth*” at each school, with a regular and compulsory attendance of troubled or maladjusted minors and youth at seminars or consultations (and/or their parents);
- Participation of troubled or maladjusted minors and youth in “*group therapy*” (a form of psychosocial treatment) with the persons of the same age or interests;

- Effective prohibition on selling alcohol and medicines to minors and youth, which may result in decrease of commission of crime under the influence of alcohol or drugs;
- Imposition of the ban on presence of minors in public places after 10 p.m. without adult's accompaniment, which should include sanction for their parents, foster parents, etc.;
- Imposition of the ban on entry of minors into night pubs, bars, disco, etc. where alcohol beverages are served, which should include penalization of a bar owner, or/and suspension or revocation of an alcohol premises licence.

Conclusion

The author of the study has presented the findings obtained through the analysis of the current situation, statistical data, and the questionnaire survey.

Juvenile crime is the illegal behaviour by children and youth (individuals younger than 18). It is a serious problem although, in Slovakia, in the past 14 years an enormous decrease in the number of crimes has been registered (by more than 50 %). Apart from that, there is a danger that young people could continue committing crime, use more complex or serious modus operandi (preparation, type of weapons or instruments used, criminal cooperation in organized, criminal groups, etc.), and cause more serious effects or consequences (graver damage, injuries or death; less traces or lesser possibilities for revealing their antisocial activities). On the other hand, crime prevention and repression of juvenile crime is the main responsibility of the entire society (including the police, prosecution, and trials). The investigation requires a specific approach by police officers (techniques respecting psychological and emotional world of children), which is very demanding.

When analysing crimes committed against children and youth, it is necessary to mention the negative influence of crime on the emotions and psychology of the child. The potential traumatization can continue for a long period of time, sometimes for the rest of their life and it is connected with social and psychological problems (inability to develop a normal partner relationship and trust people, or negative feelings like fear, anxiety, embarrassment, lacking self-confidence, incredulity, etc.). The children and youth often become victims of morality and violent crime, thus potential traumatization is very likely. The problems of crime detection and further cooperation in investigation are caused by unawareness of the fact that a crime has been committed.

The author of the study is convinced that the presented findings will offer certain open space for discussion and effective control of this negative social phenomenon.

References

1. Ministry of Interior of the Slovak Republic; *Report of the Police Force of the Slovak Republic on Security Situation*, 2014.
2. Ministry of Interior of the Slovak Republic; *Statistical data of the Ministry of Interior of the Slovak Republic*, 2001 - 2014.
3. UNESCO : What do we mean by „youth“? [online], available at: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/> (05/12/2015).

IDENTITET TEKUĆIH PROBLEMA U VEZI SA OTKRIVANJEM I RASVETLJAVANJEM MALOLETNIČKOG KRIMINALA U SLOVAČKOJ REPUBLICI

Monika Hulova

Katedra kriminalističke policije Policijske akademije u Bratislavi
Slovačka Republika

Sažetak: U ovom radu autorka opisuje situaciju u kojoj se sprovode otkrivanje i rasvetljavanje maloletničkog kriminala u Slovačkoj Republici (analize statističkih podataka, glavni trendovi i problemi). Autorka se bavi odredjenim vrstama kriminala čiji su počinioči maloletnici i omladina, tj. nasilnim kriminalom, kriminalom protiv morala, imovinskim kriminalom, ostalim opštim kriminalom, ekonomskim kriminalom i ekološkim kriminalom. Jedan deo studije donosi rezultate istraživanja (putem upitnika) koje su u policiji sproveli članovi Katedre kriminalističke policije Policijske akademije u Bratislavi. Uprkos činjenici da je autorka došla do zaključka da se čini da borba protiv maloletničke delinkvencije u Slovačkoj Republici jeste efikasna, i dalje je neophodno unaprediti alate za otkrivanje i istragu, jer stopa rasvetljavanja i broj zabeleženih krivičnih dela (koje je zabeležila policija) nisu dovoljni.

UDK: 314.15.045(460)

Pregledni rad

CONTROLLING IRREGULAR MIGRATION IN THE KINGDOM OF SPAIN

Maria Jose Hurtado¹

Ana Kojic²

Embassy of Spain in Belgrade

Summary: This paper follows on the argument that the success of policies combating irregular migration depends on the combination of external fencing activities with the internal fencing and external and internal gate-keeping policies adopted by a country. This paper reviews the main gate-keeping policies adopted by Spain with a view to highlighting whether and how they achieve their intended effects. It also reviews the success of migration control implemented by Spain, one of the Mediterranean borders of the EU, which has been disproportionately affected by irregular crossings at its' land and sea borders compared with other major EU immigrant destinations, which are geographically situated much farther from migration source and transit countries.

Keywords: irregular migration, assisted voluntary return, forced return, border management, capacity building, cooperation.

Introduction

Migration (lat. *migratio*) means movement, transfer of a large group of inhabitants from one area to another.³ The term which describes the current and the largest yet migrations after the World War II is the term “irregular migrations”, that is, migrations whose main characteristic is illicit, illegal state border crossing. The term “legal” derives from the word “law”. Law usually determines the highest

¹ Home Affairs Attaché Embassy of Spain.

² Assistant Attaché for Home Affairs.

³ I. Klajn & M. Šipka (2010). Veliki rečnik stranih reči i izraza, Prometej, Novi Sad, pp.775.

legal act, apart from the Constitution, or a legal act formally subordinated to the written Constitution. Besides the term “legal” we often use the term “legitimate” which is the synonym of the previously mentioned term.⁴ In this sense illegality is manifested as the crossing of the international border without a valid passport or any other travel document, that is, against the other administrative or otherwise defined terms, established for leaving the country legally.⁵

Reducing irregular migration requires a comprehensive migration policy regime that brings together both border controls and lateral enforcement mechanisms, within a country and outside its borders. In order to better analyze regimes for the control of irregular migration, we can make two sets of distinctions that are useful for understanding policy choices. The first distinction is to be made between external and internal migration policies: external migration policies are those directed at potential migrants outside the regulating state and at the border, while internal migration policies are those which concern migrants who are already inside the nation’s borders.

Secondly, irregular migration control policies can be distinguished on the basis of whether they follow a ‘fencing’ or a ‘gate-keeping’ strategy: gate-keeping strategies aim at restricting practical legal access to a nation and its institutions, while fencing measures actively target illegal migrants in order to arrest and then expel them. Typically, gate-keeping involves paper controls of people who seek to enter a country or who come voluntarily forward, while fencing involves detecting persons in hiding and trying to stop those who seek to enter without appropriate authorization.⁶

1. Irregular Migration Policies in Spain

The first measure designed to regulate immigration in Spain was approved in 1985 in order to adapt Spanish legislation to European policies. At that time, the foreign population in the country barely amounted to 200,000 persons, most of whom were European citizens. The 1985 Law was passed without public debate, approved in the Parliament almost unanimously and only provoked significant reactions in Ceuta and Melilla, the two Spanish towns in North Africa with a high percentage of immigrants of Moroccan origin. The Law was restrictive, mainly directed to facilitate the expulsion of irregular immigrants, making it very difficult to get into Spain through legal channels and renew stay permits. It ruled out, for instance, family reunification, and made no provision for a permanent residency permit.⁷

4 K. D. Mitrović (2004). Teachings of the two major world systems of law on legality and their unification, *Journal of Criminalistic and Law, Academy of Criminalistics and Police Studies*, no. 2, pp. 137-138.

5 S. Mijalković & M. Žarković (2012). Ilegalne migracije i trgovina ljudima, *Kriminalsiticko-policajka akademija*, Beograd, p. 24.

6 D. Vogel, *The International Migration Review*, Vol. 34, No. 2 (Summer, 2000), pp. 392.

7 Ley Orgánica 7/1985, de 1 de julio, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España (Constitutional Law on Rights and Freedoms of Foreigners in Spain).

In 2000, the second and third laws on immigration were passed, both known as 'Ley de Extranjería' (Law on Foreigners).⁸ They aimed to create a legal framework to pursue the integration of immigrants, and were thus in opposition to the 1985 Law, which mainly focused on controlling their arrival and stay. All these laws were rather generous – in comparison with other European countries' standards – with regard to the social rights of immigrants, be they legal or illegal, or the legal guarantees offered to irregular immigrants.

When the first Law was discussed in the Spanish Parliament, the Popular Party did not hold a sufficient majority and the Law was approved against their will. However, the 2000 general elections granted the Popular Party the majority and the government presented a new version of the Law. The debate around the proposed reform of this Law was the first occasion that immigration became an important public matter in Spain, attracting wide coverage in the media. The Popular Party was alone in its defence of a more restrictive Law, when all other political parties, NGOs, the Catholic Church and trade unions were against the reform. The visibility and media coverage of the debate increased because of the confrontation between members of government, in particular the Minister of Labour who was openly against the reform, and the Minister of Interior who was in favour. The reform of the Law was approved with the votes of the Popular Party only, and it included many small changes.⁹ Public attention focused on two issues: first, the restrictions directed to facilitate the expulsion of illegal immigrants, and second the limitations applied to them in the right of association, strike and demonstration. Compared with the first Law on Foreigners (4/2000), this was a restrictive Law, but not when compared with the 1985 Law or with most European provisions. The granting to all immigrants, irrespective of their legal status, to free access to public medical services in the same basis as Spaniards, and to public education from 3 to 16 years, with the only condition that they register in the *Local Padrón*, has had special relevance because from then on irregulars register in the *Padrón* and because this offer of public services became a pull factor.

The Law was modified again in November 2003. This modification was agreed by all the main parties, and was concerned with the intense and unexpected increase of immigrants in the first years of the decade. The reform's main declared objective was to improve the instruments so as to address illegal migration and the trafficking and smuggling of human beings. For instance, the reformed Law allows the Police to access the data collected in the Municipal Registers, oblige international transport enterprises to give notification of passengers who do not use their return ticket, include new penalties for smugglers and enterprises who hire irregular workers, and oblige foreigners without a permanent residence permit to renew their inscription in the Municipal Register every two years¹⁰.

As regards the policies which we can term proactive and whose declared objective is to adapt the arrival of aliens to the labour market needs and to allow their stay from the beginning in conditions of legality, the two main instruments

8 Ley Orgánica 4/2000 and Ley Orgánica 8/2000 (Constitutional Law).

9 BOE (State Gazette) 23 December 2000, Real Decreto 2392/2004 (Royal Decree) Ley Orgánica 4/2000 and Ley Orgánica 8/2000 (Constitutional Law).

10 BOE (State Gazette) 21 December 2003.

have been the contingent and the “general regime”, both extremely ineffective. The so called general regime was in force until 2001 and permitted the individual contracting of a worker abroad by an employer on condition that “the domestic employment situation” permitted this.¹¹

From 2004 on, this catalogue of jobs difficult to cover is the basis for the entry of regular migrants. According to the rule, the employer must apply for the contract of an identified foreign worker and once authorization is obtained, the foreigner must apply in his or her country of origin for the visa. The initial residence and labour permit which receives the foreigner is valid for one year and can be restricted to an economic sector and a province. This initial permit must be renewed twice (each renovation allows two more years of labour and stay permit) until the fifth year, when the renewal produces a permanent permit. In order to renew the permit during these first five years, immigrants must maintain their previous job or show a new contract or a job offer. The frequent failure to comply with this exigency in the period of renewal is an important way from legality to illegality.

As concerns preventive aspects, that is to say, the fight against irregular immigration, after the 2001 regularization the government of the Popular Party proclaimed this fight as its absolute priority in the migratory field. The government of the Socialist Party did the same after the so called “crisis of the *cayucos* during the summer of 2006, when around 25,000 irregular Sub-Saharan immigrants reached the coasts of the Canary Islands. The components of this defensive policy are the following:

1) Reinforcement of border controls. Spain has made substantial efforts to seal its maritime frontier with Africa, through the creation of the Integrated System of External Surveillance (*Sistema Integrado de Vigilancia Exterior*, SIVE) provided with powerful technical resources and able to detect virtually all boats which approach the coastline. This system has been very effective at reducing the arrival of Moroccan immigrants. But for many years Morocco did not comply with agreement signed with Spain which obliges it to accept the nationals of third countries who arrive in Spain from the coasts of Morocco. Only since 2004, and due to the pressure from the EU, Morocco collaborates effectively in the prevention of this irregular immigration, and, since 2004 the *cayucos* leave from farther south, from Mauritania or Senegal bound for the Canary Islands.

2) The most substantial Spanish efforts against illegal immigration have been concentrated on maritime surveillance despite the fact that its statistical weight in the total arrivals of immigrants is very small. However, unlike the others who arrive through airports or by land from France, these have politically relevant characteristics, since they have an extraordinary effect on public opinion because the mass media focus on them, their arrivals are televised live and their voyages are dramatic and often end in death. They also require the humanitarian aid of the State services. In fact, a large part of the work of the Civil Guard involves attending to the immigrants intercepted.

3) Harsher penalties for those involved in trafficking. In 2003, with the transposition of European legislation, a modification was incorporated into the

11 C. González-Enríquez, *Undocumented Migration Counting the Uncountable. Data and Trends across Europe*, January 2009, p.13

Penal Code after it was agreed by the main parties. This punishes the trafficking of persons with sentences of 8 to 10 years imprisonment. The reform also included an article which stipulates prison sentences of 6 months to 3 years for those who foster or facilitate the illegal traffic of persons bound for Spain even when this is done with no profit motivation. The reform of the Penal Code also included legal measures to protect the victims of sexual or work exploitation. The victims who collaborate with the police in order to reveal the networks are offered legal residence for one year renewable and they come under a witness protection programme.

4) Labour inspection. The offer of work is the main pull factor attracting immigrants; therefore labour inspection is one of the most effective method against irregular immigration.

5) Strengthening of the police services. In this field, the most important landmark was the creation in 2001 of the UCRIF (*Unidad para combatir las redes de inmigración y falsificación de documentos* - Unit for Combating Immigration and Document Falsification Networks), belonging to the Aliens Brigade of the National Police Force. The UCRIF acts on denunciations received and work on prostitution trade as there are very few denunciations regarding illegal employment.

6) Europeanization of the immigration control policy. For years Spain has been demanding greater collaboration from the European Union to control irregular immigration. In this regard, important events were the creation of the European Frontiers Agency (FRONTEX) promoted among others by Spain, the signing of joint agreements for readmission or the organization of joint repatriation flights. From the Spanish perspective the main achievement is the support of the Commission in order to condition the external policies of the EU as regards the origin or transit countries (mainly Morocco), so that they collaborate effectively against their own irregular immigration and immigrants in transit.

2. Border Control Strategies in Spain

During the last decade, Spain has been faced with persisting problems related to the management of its borders. The focal points of migration pressures however have shifted somewhat. Thus, for Spain, unlawful entry has become the main challenge for effective policing of the sea borders, with special reference to the Canary Islands. Until 2004, the Moroccan authorities refused to re-admit irregular migrants apprehended at the Spanish border coming from Morocco unless they were its own nationals. However, under pressure from the EU, the Moroccan government accepted to re-admit sub-Saharan Africans to its territory with a view to then returning them to their countries of origin. Morocco also restricted its visa allowances for sub-Saharan African countries under pressure from Spain, so as to reduce transit migration through the country.¹²

12 J. Carling, *Migration Control and Migrant Fatalities at the Spanish-African Borders*, p. 327, June 2007

This has had an impact on the border-crossing strategies of people from sub-Saharan Africa who initially left Africa from Mauritania, and later, when Mauritania started to cooperate with the EU/Spanish border forces, from Senegal and the Ivory Coast, using the Canary Islands as a transit point. Indeed, the year 2006 was a 'crisis' year with around 30,000 apprehensions of irregular migrants.¹³

In order to tackle this issue, Spain has managed to sign re-admission agreements with Cape Verde, Mali, Guinea Conakry, Guinea Bissau and Nigeria and varied forms of cooperation agreements with other states in the region, with the result of a notable improvement in border management and hence a notable decrease of irregular arrivals from Africa. Apprehensions of irregular migrants arriving at the Canary Islands have fallen from over 30,000 in 2006 to approximately 12,000 in 2007, and only 3,600 in 2010.¹⁴ This decrease is to some extent attributable to the intensification of sea-border patrols and joint FRONTEX operations in the area which led migrants and smugglers to try alternative routes. Out of the many joint FRONTEX operations, it is important to mention, in terms of Spain's participation, the joint operation HERA and the joint operation INDALO.

Joint Operation Hera was the response to an enormous surge in irregular immigration from West Africa to Spain's Canary Islands in the Atlantic Ocean, conducted in the year 2006. Tens of thousands of citizens from countries such as Senegal, Mauritania and Cape Verde, attracted by the prospect of life in Europe and lured by the relative proximity of the Canary Islands, had decided to risk a hazardous sea voyage in ill-equipped open boats known as *cayucos*. Taking into account the fact that Spain, the EU Member State most affected, had already reached a political agreement with some West African countries to tackle irregular immigration, a rigorous assessment of the situation by the FRONTEX Risk Analysis Unit suggested a two-pronged approach to the problem. On the Canary Islands, Operation Hera would provide support to the Spanish authorities in interviewing the would-be migrants who were fortunate enough to survive the ocean journey and reach the Canaries. At sea, the focus was to be on joint patrols off the western coast of Africa involving personnel and equipment from several EU Member States as well as from Senegal and Mauritania. The close proximity of these joint maritime and airborne patrols to the coast of West Africa was crucial: it meant that the unsafe boats used by the irregular immigrants could be stopped and turned back to safety before the dangerous voyage to the Canary Islands could claim even more lives. The first stage of the operation, known as Hera I, began on 17 July 2006. Experts from France, Germany, Italy, the Netherlands, Norway, Portugal and the United Kingdom flew to the Canary Islands to help Spanish officials cope with the mammoth task of interviewing and assisting the West African survivors. Some migrants had been fortunate enough to reach the islands without serious mishap. Others, stranded and distressed, had been picked up at sea by Operation Hera patrol vessels. Identification of these individuals was of paramount importance. Without knowing who a person was and where he or she had come from, it was impossible to identify genuine asylum seekers who may have been fleeing war or political persecution. Meanwhile, less than a month later, Operation Hera II began. Patrol boats and aircraft from Spain, Portugal and

13 Data from the Ministry of Interior of the Kingdom of Spain.

14 *Ibidem*.

Italy (and later Finland) searched the sea between the West African coast and the Canary Islands, turning back irregular immigrants in *cayucos* near the coast or rescuing those who had managed to go farther and then found themselves lost in the Atlantic Ocean without food or water. The logistics involved in Hera II were daunting: moving personnel and equipment from Europe, adapting operating procedures and machines, and setting up support infrastructure had to be done quickly and efficiently. But the hard work paid off and soon European and African officials were at sea together on each other's vessels. Under this arrangement the authority for returning *cayucos* setting off from Africa rested with the Senegalese and Mauritanian officials involved in the FRONTEX operation. This combined effort with African authorities had been a test for the first operation to take place in cooperation with a Third Country. Yet despite the complexity of the operation, and the long distance from mainland Europe, it had worked well. The immediate results of Hera were impressive. By the end of October 2006 almost 19,000 irregular immigrants had arrived on the Canary Islands. Yet FRONTEX experts and the Spanish authorities involved in Hera I were able to identify every person. These would-be immigrants and the thousands of others turned back at the West African coast under Hera I. The interviews had another important benefit. As more information was received, verified and analyzed, it was possible to build a picture of the criminal infrastructure which had launched so many vulnerable people on a harsh and dangerous journey. As a result, a number of the unscrupulous 'facilitators' who took money from desperate people unaware of the dangers they faced were arrested.

However, border surveillance and controls would not have been effective if Spain had not managed to enlist the cooperation of Morocco, primarily, and several western African countries further south, in re-admitting their nationals. Thus, while during the period 2002-04 less than one third of the expulsion orders issued were executed, the rate rose to 92% in 2007.¹⁵ Thus, the case of Spain and the recent decrease in irregular migration pressures at the Canary Islands suggests that a global diplomatic approach for cooperation and assistance to source and transit countries is more effective than the intensification of border controls alone. In other words, external fencing needs to be coupled with external gate-keeping in order for either to be effective.¹⁶

Joint operation INDALO mounted in the year 2014, aimed at implementing coordinated operational activities at the external sea borders of the Western Mediterranean region in order to control irregular migration flows towards the territory of the Member States of the European Union and to tackle cross-border crime. Host country being Spain, while participating countries were Belgium, Denmark, Finland, France, Greece, Italy, Portugal, Romania, Slovakia and Morocco.

15 Data from the Ministry of Interior of the Kingdom of Spain

16 FRONTEX, Publication *Beyond the Frontiers*, p. 30.

3. Actions Undertaken by Spain in Regard to Irregular Immigration Management

When it comes to the measures and actions Spain is applying in cooperation with the neighbouring countries in regard to tackling the phenomenon of the irregular immigrations, it is of the outmost importance to mention four of them in particular: Border Control, Fight against Human Smuggling Networks, Joint police operations with other countries and Return.

I) Effective Border Control is crucial in terms of controlling the immigration flows, however, in order for such control to give results, it is necessary to conduct it from both sides of border, and it is precisely why, cooperation with third countries is essential. Having that in mind, Spain has developed a series of mechanisms, in cooperation with some of the neighbouring countries, such as Joint Maritime and Land Patrols, Joint Actions, Trainings for Border Police members, Bilateral Agreements and Joint Information Systems for Border Control.

Precisely after the deployment of the SIVE (*Sistema Integrado de Vigilancia Exterior*) – a sophisticated surveillance electronic mechanism initiated in 1999 and since then expanded to cover the southern coast of Spain and the Gibraltar strait and, more recently, the Canary Islands – and the beginning of effective collaboration with Morocco regarding its nationals, irregular entry from Morocco was greatly reduced, while boats were systematically detected and their passengers returned to Morocco.

This system forms a part of the EUROSUR (European Border Surveillance System), designed to support the Member States in their efforts to reduce the number of illegal immigrants entering the European Union by improving their situational awareness at their external borders and increasing the reaction capability of their information and border control authorities. It focuses on enhancing border surveillance in order to:

- reduce the number of illegal immigrants who enter the European Union undetected;
- reduce the number of deaths of illegal immigrants by saving more lives at sea;
- increase the internal security of the EU as a whole by contributing to the prevention of cross-border crime.

The European Border Surveillance System (EUROSUR) should help the Member States achieve full awareness of the situation at their external borders and enhance the reaction capability of their law enforcement services. “Situational awareness” measures the capability of the authorities to detect cross-border movements and find reasoned grounds for control measures; “reaction capability” measures the lapse of time required to control any cross-border movement and the time and means necessary to react adequately to unusual circumstances.

EUROSUR would provide the common technical framework required to rationalize cooperation and 24-hour communication between the Member States’ authorities and foster the use of cutting-edge technologies for border surveillance. One essential operational objective must be to create an information-sharing

(excluding personal data) environment among national and European systems.¹⁷

Furthermore, we must not disregard the effects of such projects like *Seahorse Atlantic Network*, established in 2006, as well as the extension of this cooperation *Seahorse Mediterranean Network* signed in 2013, which is of particular importance for Spain.

Approved by the European Commission, the project *Seahorse Mediterranean Network* counts on collaboration with Spain, Italy, France, Malta, Portugal, Cyprus, Greece and Libya. The agreement included the establishment of the Seahorse Mediterranean network, the training of those working in the sector and coast guards and the holding of courses for coast and land border monitoring in Libya and North African countries that join the programme for effective and coordinated efforts against clandestine immigration. The aim is to set up a satellite-based communication network among the countries involved. The project is a continuation of the *Seahorse Atlantic* programme, which made it possible to diminish migratory pressures via sea from Africa to Europe: a decrease from 31,000 migrants intercepted in 2006 to 332 in 2012.¹⁸

II) Fight against Human Smuggling Networks is one of the most important issues particularly in terms of police actions. That is why many countries develop training programmes as well as programmes of police cooperation with neighbouring countries. However, another step forward is required as well, and that is to improve the exchange of operational and strategic information, ensuring thus that the police actions will provide effective results, especially in regard to the Fight against Human Smuggling Networks. Some of the effective solutions in achieving the above set goal are setting up National Contact Points and Liaison Officers as well as forming Joint Investigation Teams.

III) When it comes to the Joint police operations, it is important to highlight the factors which make it possible, such as: political understanding, open communication and a daily operational cooperation on the field. In the light of the above said factors, Spain has dedicated much attention to bilateral cooperation, focusing on the establishment of the following mechanisms:

- The creation of Police cooperation centres in which every day representatives of neighbouring Police bodies work side by side, thus enhancing their mutual collaboration and providing effective results.
- Implementation of projects such as *Blue Sahel* and *West Sahel*,¹⁹ which include a variety of police actions, out of which it is most significant to mention land and maritime patrols.
- Specialization of the Police force members.

IV) Last but not least, it is the necessity to develop an efficient return policy of those immigrants who have not obtained their right to asylum, through

17 EURLEX, <http://eur-lex.europa.eu/.aspx> (9.12.2015).

18 European Parliament, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs autres_institutions/commission_europeenne/comitologie/ros/2012/D023377-01/COM-AC_DR\(2012\)D023377-01\(ANN2\)_EN.pdf.aspx](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs autres_institutions/commission_europeenne/comitologie/ros/2012/D023377-01/COM-AC_DR(2012)D023377-01(ANN2)_EN.pdf.aspx) (5.12.2015).

19 Projects launched under the Rabat process to prevent migration and other risks such as drug trafficking or terrorism, and that includes the creation of border patrols, police training courses, strengthening cooperation with the countries of Sahel.

assisted voluntary return and forced return, with the use of such mechanisms as an adequate coordination between final destination countries, as well as with those of origin and transit countries, thus creating a destimulating effect with the objective to prevent the irregular use of the migratory routes.

4. European Initiatives Supported by Spain

The European Agenda on Migration²⁰ views migration management as a shared responsibility not only among the EU Member States but also in terms of non-EU countries of transit and origin of migrants. By combining both internal and external policies, the Agenda provides a new, comprehensive approach grounded on mutual trust and solidarity among the EU Member States and institutions.

Migration is both an opportunity and a challenge for the EU. The medium to long term priorities consist of developing structural actions that look beyond crises and emergencies and help the EU Member States to better manage all aspects of migration. The Agenda is built upon four pillars:²¹

1) Reducing the incentives for irregular migration: the focus is on addressing the root causes behind irregular migration in non-EU countries, dismantling smuggling and trafficking networks and defining actions for the better application of return policies.

2) Saving lives and securing the external borders: this involves better management of the external border, in particular through solidarity towards those Member States that are located at the external borders, and improving the efficiency of border crossings.

3) Strengthening the common asylum policy: with the increases in the flows of asylum seekers, the EU's asylum policies need to be based on solidarity towards those needing international protection as well as among the EU Member States, whose full application of the common rules must be ensured through systematic monitoring.

4) Developing a new policy on legal migration: in view of the future demographic challenges the EU is facing, the new policy needs to focus on attracting workers that the EU economy needs, particularly by facilitating entry and the recognition of qualifications.²²

In terms of the above mentioned priorities, it is significant to stress that some of the most relevant initiatives related to the migrant crises and supported by Spain were the ones adopted and implemented at the Valletta Summit on migration, held on 11th and 12th November 2015. The Valletta summit on migration brought together European and African Heads of State and Government in an effort to strengthen cooperation and address the current challenges but also the opportunities of migration. It recognized that migration is a shared

20 European Commission, European Agenda on Migration, Brussels, 13.5.2015, COM(2015) 240 final

21 *Ibidem*.

22 The European Commission, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/index_en.htm, aspx. (11.12.2015.).

responsibility of countries of origin, transit and destination. The EU and Africa worked in a spirit of partnership to find common solutions to challenges of mutual interest.

Leaders participating in the summit adopted a political declaration and an action plan designed to:²³

- address the root causes of irregular migration and forced displacement
- enhance cooperation on legal migration and mobility
- reinforce the protection of migrants and asylum seekers
- prevent and fight irregular migration, migrant smuggling and trafficking in human beings
- work more closely to improve cooperation on return, readmission and reintegration

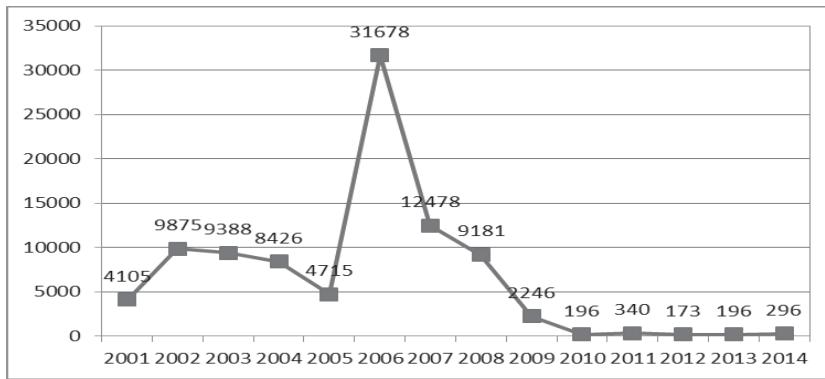
They also agreed upon a list of 16 concrete actions to be implemented by the end of 2016. The existing mechanisms of the Rabat Process, the Khartoum Process and the Joint EU-Africa strategy will be used to monitor the implementation of the action plan. The EU Emergency Trust Fund for stability and addressing root causes of irregular migration and displaced persons in Africa was also formally launched at the occasion of the Valletta summit. It aims to provide additional funding to support the implementation of the action plan.

5. Results of the Measures Applied in Regard to Fighting Irregular Migration in the Kingdom of Spain

In order to provide an objective conclusion regarding the measures applied in terms of border control, it is necessary to give an analysis of the number of migrants registered by the Spanish police. Since the year 2000 up until the year 2014, 195,458 migrants have been registered in Spain. Said timeframe can be divided into two periods, the first one being from 2000 until 2006, while the second one is from 2006 until 2014. Compared to the beginning of the analyzed period, the results at the end of the period show a reduction of 69.70%. The largest flow of migrants was registered in 2006, while the smallest one was in 2013. With the continuous application of the described measures, the number of migrants in 2014 (4,552) in comparison to 2006 (39,180) shows a reduction of 88.38%. However, it is necessary to emphasize that in 2014 as many as 40.6% more migrants have been detected, in comparison to 2013 (3237).

According to the last published data by the Ministry of Interior of the Kingdom of Spain, which were published in May 2015, the largest flow of irregular migrants was detected in 2006 (Graph 1).

23 The European Council, <http://www.consilium.europa.eu/>, aspx (10.12.2015).

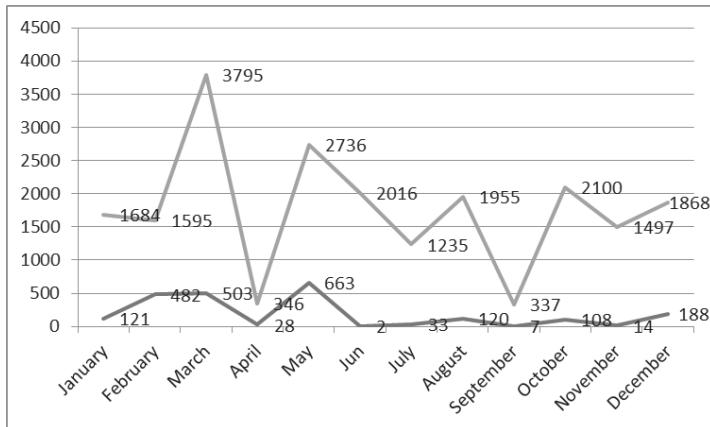

Graph 1: Migrants registered in Spain since 2001 to 2014.²⁴

This raise in the number of migrants was mostly detected in the two costal crossing points: the Balearic and the Canary Islands. While in 2006 the number of migrants who entered through the Balearic Islands was 7,502, that number was reduced to 4,256 in 2014 that is by 43%. In the Canary Islands, the number of migrants who entered was 31,687, and was reduced by 99%, to 296.

A raise in the number of migrants was detected in the summer of 2014, when the number of migrants who arrived to Ceuta and Melilla went up to 7,485, from 4,235 migrants who arrived in the previous year, in 2013, thus rising by 77%. This particular increase was due to the Syrian war crisis and represented a novelty in terms of irregular migration flows previously detected in Spain.

As shown on the Graph 2, in 2014, around 19,000 attempts to cross the border through Melilla were detected (350% more than in 2013). However, thanks to the measures applied by the Police forces and the State policies, around 90% of those attempts were stopped, and have never reached neither Ceuta nor Melilla.

Graph 2: Migrants detected by months in 2014²⁵

²⁴ Ministry of Interior of the Kingdom of Spain, Balance 2014, Lucha contra la Inmigracion Irregular (2014 Report on fight against irregular migrations) p. 8

²⁵ Ibidem, p.10.

Analyzing the major migratory issues involving Spain, we can see that apart from the costal hot spots, such as Balearic and Canary islands, there is a heavy pressure on its land border of Ceuta and Melilla as well. Adding to the already existing pressure of the African immigrants is the recent flow of Syrians, which contributed, as was shown, to a great increase of migrants in the summer of 2014.

It is for this reason that Spain has paid much attention to action and cooperation between the National Police and the Civil Guard members, its Ministry of Interior is constantly adapting to new tendencies when it comes to fighting human smuggling networks, and as was previously emphasized, one of the crucial thing is by far the tight cooperation with the final destination countries, the transit countries and the countries of origin.

Conclusion

Immigration means different things to different Member States. But what one state does with its immigration policies affects the rest of the Union, particularly within the Schengen area. This is why at least some degree of harmonization of immigration policies at the European level is necessary. The Spanish action in this respect has been wide-ranging and includes comprehensive measures, ranging from the prevention of would-be irregular migrants in their countries of origin to the return of those who managed to settle irregularly somewhere within the EU. This cooperation in fighting illegal migration has taken the form of harmonization of laws, coordination of operational cooperation, the use of advanced technological instruments and cooperation with third countries. Besides these, Spain cooperates through the sharing of operational information through the networks of Immigration Liaison Officers posted in the sending countries and with the support of Europol, thus tackling a variety of factors. In this way Spain is using the measures at all stages of irregular migratory flows, focusing on prevention, control and deterrence. Summing up, it is important and necessary to take into consideration the importance attached by Spain to the migratory phenomenon and to stress again on the unbending commitment of the Spanish Government to further develop a migratory national policy based on the fight against irregular migration and the eradication of networks trafficking with human lives; the enhancement of administrative services for information and migration management and the promotion and encouragement of the integration of legal immigrants into the Spanish society under the spirit of respect to the State of Law.

References

1. Carling, J; Migration Control and Migrant Fatalities at the Spanish-African Borders, June 2007. Eurlex, <http://eur-lex.europa.eu/.aspx> (9.12.2015).
2. European Commission, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/index_en.htm, aspx. (11.12.2015.).
3. European Council, <http://www.consilium.europa.eu/>, aspx (10.12.2015).
4. European Parliament, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs autres_institutions/commission_europeenne/comitologie/ros/2012/D023377-01/COM-AC_DR\(2012\)D023377-01\(ANN2\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs autres_institutions/commission_europeenne/comitologie/ros/2012/D023377-01/COM-AC_DR(2012)D023377-01(ANN2)_EN.pdf). aspx (5.12.2015).
5. Frontex, Publication *Beyond the Frontiers*.
6. González-Enríquez, C; Undocumented Migration Counting the Uncountable. Data and Trends across Europe, January 2009.
7. Klajn, I; & Šipka, M; Veliki rečnik stranih reči i izraza, Prometej, Novi Sad, 2010.
8. Ley Orgánica (Constitutional Law on rights and freedoms of foreigners in Spain).
9. Mitrović, K, D; Teachings of the two major world systems of law on legality and their unification, Journal of criminalistic and law, Academy of Criminalistics and Police Studies, n.2., 2004.
10. Mijalković, S; & Žarković, M; Ilegalne migracije i trgovina ljudima, Kriminalsiticko-polijska akademija, Beograd, 2012.
11. Ministry of Interior of the Kingdom of Spain, *Balance 2014, Lucha contra la Inmigracion Irregular* (2014 Report on fight against irregular migrations)
12. Vogel, D; The International Migration Review, Vol. 34, No. 2, 2000.

KONTROLA IREGULARNIH MIGRACIJA
U KRALJEVINI ŠPANIJI

Marija Hose Hurtado

Ana Kojić

Ambasada Španije u Beogradu

Sažetak: Ovaj rad nastavlja raspravu da uspeh politika borbe protiv iregularnih migracija zavisi od kombinacije aktivnosti na spoljašnjem i unutrašnjem odbijanju i politikama spoljašnjeg i unutrašnjeg čuvanja granica koje neka zemlja usvoji. Ovaj rad daje pregled glavnih politika za čuvanje granica koje je usvojila Španija uz pregled i isticanje da li i kako se pomoću njih postižu nameravani efekti. Isto tako daje pregled uspeha u kontroli migracija koje primenjuje Španija, jedna od mediteranskih granica EU, koja je neproporcionalno pogodjena iregularnim prelazima svojih granica kako na zemlji tako i na vodi u poređenju sa ostalim glavnim imigrantskim destinacijama EU, koje su geografski smeštene mnogo dalje od izvora migracija i tranzitnih zemalja.

UDK: 343.96/.97
343.912(497.11)

Pregledni rad

RITUALNI I KULTNI ZLOČINI I KARAKTERISTIKE NJIHOVIH IZVRŠILACA

Zoran Luković

Andrej Protić

Uprava za analitiku Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije
Dag Kolarević
Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Sažetak: U radu se razmatra kriminalistički aspekt ritualnih zločina koji su posledica prihvatanja kulnog sistema vrednosti. Uspešno pronalaženje i procesuiranje izvršioca ovakvih dela postavlja zahtev natprosečnog poznavanja konteksta i vrednosnog sistema iz koga nastaju. Ukoliko postoje indikacije ritualne, sakralne ili kultne dimenzije nekog krivičnog dela, neophodna je primena multidisciplinarnih kriterijuma, koji će jasno odrediti distinkciju između neautentičnog kulnog miljea (koji najčešće nastaje pod uticajem medija) i realnih pojava koje ukazuju na pripadnost učinioca grupi kulnog karaktera ili sistemu vrednosti koji može da inspiriše zločin. Navode se pokušaji savremenih demokratskih društava da uspostave bolju ravnotežu između principa multikonfesionalnosti i opasnosti koje nose zloupotrebe demokratskih tekovina koje se zahvaljujući razvoju novih tehnologija poput interneta, sve više uvećavaju.

U radu se navode primeri ritualnih zločina u Republici Srbiji i daju praktične preporuke usmerene ka kriminološkom i kriminalističko-metodološkom pristupu ovoj problematici.

Ključne reči: kult, sekta, ritual, sistem vrednosti, kriminalističko profilisanje.

Uvod

Složenost problema pouzdanog utvrđivanja uzroka jedan je od osnovnih razloga za brojne kontroverze, pa čak i sukobe stručnjaka, po pitanju kvalifikovanja i definisanja krivičnih dela sa kulnim¹ ili ritualnim motivima.² U većini savremenih pravnih sistema ovakva dela nisu eksplisitno i precizno definisana kao takva, a najčešća pravna posledica prisustva ritualnih elemenata u nekom krivičnom delu jeste indikacija veštacima psihiyatrima ka mogućoj dijagnostifikaciji/utvrđivanju neuračunljivosti izvršioca.³ Takođe, čak i kada u nekom krivičnom delu postoje elementi ili indicije nekog rituala, to ne mora obavezno da znači da je motiv tog zločina bilo sprovođenje određenog kulnog rituala. Na primer, mnoge serijske ubice imali su svoje „rituale“, počev od Džeka Trboseka koji je svoje žrtve kasapio na vrlo specifičan način – pa ipak, kod ove vrste izvršilaca, njihovi unutrašnji nagoni su gotovo isključivi motiv njihovih zločina, dok eventualni „rituali“ najčešće predstavljaju integralni deo njihovog psihičkog poremećaja, odnosno svojevrsni „potpis“ izvršioca, a ne postupak proistekao iz sektnog učenja.

Sve ove okolnosti nužno je uzeti u obzir prilikom razmatranja eventualne „ritualne pozadine“ konkretnog krivičnog dela ili „kulne pripadnosti“ učinioca. Pre svega, neophodno je jasno definisati semantičke i pravne dimenzije pojmoveva kao što su kult ili ritual, pritom uvezvi u obzir sva kontroverzna pitanja, koja se moraju rešavati isključivo multidisciplinarnim naučnim pristupom. U proteklih nekoliko decenija došlo je do porasta interesovanja javnosti za ovakve slučajeve, naročito u sekularizovanim liberalno-demokratskim društvima, u kojima se ovakvi događaji doživljavaju kao svojevrsne bizarre „senzacije“.

Nesumnjivo, krivična dela sa ritualnim elementima predstavljaju jednu od najvećih kontroverzi postsekularnog društva.⁴ Naime, savremena demokratska društva kao jedan od osnovnih zahteva ističu pravo na slobodu savesti i veroispovesti, a zatim se suočavaju sa „šokantnim“ pojavama poput *Porodice Carlsa Mensona, Hrama naroda* velečasnog Džima Džonsa, *Loze Davidove* pastora Dejvida Koreša, kultom *Om Šinrikjo, Redom sunčevog hrama i Nebeskom kapijom*, ili pak sa individualnim zločincima od Ramireza do Brejvika.⁵

1 Terimini „kult“ i „septa“ su u radu sinonimi. U anglosaksonskom svetu je pretežno u upotrebi termin „kult“, a u Evropi izraz „septa“.

2 Za savremene antropološke prespektive o ritualima i „ritualnim pojavama“ videti više u: C. Bell, *Ritual: Perspectives and Dimensions*, Oxford University Press, 2009. Najrelevantnija suprotstavljena akademска gledišta o različitim aspektima kulnog miljea predstavljena su u zborniku *Misunderstanding cults: searching for objectivity in a controversial field*; ed. Benjamin David Zablocki, Thomas Robbins, University of Toronto Press, 2001.

3 Međutim, u nekim državama i danas postoje definisana krivična dela „vešticiarenja“ dok većina pravnih sistema na neki način sankcionise sve oblike nadrilekarstva, koji između ostalog, mogu da imaju i određene ritualne elemente. Videti više u J. R. Lewis, *Magical religion and modern witchcraft*, SUNY Press, 1996.

4 Više o distinkтивним metodološkim kriterijumima u određivanju prirode ovakvih zločina videti: R. Smith, (Feb., 1985), *Expertise and Causal Attribution in Deciding between Crime and Mental Disorder*, Social Studies of Science, Vol. 15, No. 1, str. 67–98. U SAD je najveći stručnjak za pravnu dimenziju ovog problema profesor Alen Šeflin – videti, na primer: A. W. Schefflin; G. J. Alexander, *Law and mental disorder*. NC: Carolina Academic Press, 1998.

5 Kao jedno od osnovnih oruđa koja se koriste u cilju otkrivanja i sprečavanja delovanja ovakvih

U savremenim kriminološkim istraživanjima neophodno je uzeti u obzir sveobuhvatno sagledavanje fenomena zločina sa ritualnim elementima. Da bi određeno krivično delo sadržalo „kulnii“ ili „ritualni“ karakter, pre svega neophodno je prepoznati elemente takvog sadržaja u motivu učinioca.⁶ Učinioci ovakvih krivičnih dela mogu, ali i ne moraju da pripadaju nekoj formalnoj ili neformalnoj grupi kulnog karaktera. U eri interneta, više nego ikada ranije, postoji mogućnost pojave samostalnih izvršioca krivičnih dela sa iracionalnim motivima, poput Andersa Brejvika, Džejmsa Holmsa i njima sličnih zločinaca. Razni psihološki ili socijalni poremećaji u postsekularnom društvu mogu da preuzmu potpuno novu formu, oblikovani eklekticizmom raznih i kontradiktornih sistema vrednosti, koji kao konačnu posledicu mogu da imaju pružanje „opravdanja“ ili motiva za bilo kakvu vrstu zločina ili devijantnog ponašanja.⁷

Uspešno pronalaženje i procesuiranje izvršioca ovakvih dela, postavlja zahtev natprosečnog poznавања konteksta i sistema vrednosti iz koga nastaju. Ukoliko postoje indikacije ritualne, sakralne ili kultne dimenzije nekog krivičnog dela, neophodna je primena multidisciplinarnih kriterijuma, koji će jasno odrediti distinkciju između neautentičnog kulnog miljea (koji najčešće nastaje pod uticajem medija) i realnih pojava koje ukazuju na pripadnost učinioca grupi kulnog karaktera ili, pak, sistemu vrednosti koji može da inspiriše zločin. Ovakvi izvršioci su specifični, pre svega zbog toga što su vrlo često ubedeni da se nalaze u službi „više sile“ ili „višeg interesa“, pa je (u cilju prevencije ovakvih krivičnih dela kao i otkrivanja i saslušavanja njihovih izvršilaca), često poželjno i natprosečno poznавање sistema vrednosti kojem pripadaju.⁸ Naime, izvršioci krivičnih dela koja su motivisana bilo kakvim iracionalnim sistemom verovanja, odnosno radikalnom ili ekstremističkom ideologijom, ne prihvataju dominantni društveni sistem vrednosti i vrlo često su, po izvršenju zločina, lišeni bilo kakvog osećaja krivice ili straha. To ne znači da nisu svesni mogućih društvenih i pravnih konsekvensci svojih postupaka, usled čega će često uspešno planirati i prikrivati svoje zločine. Društvo koje bi njihove postupke osudilo oni uglavnom opažaju kao intelektualno i moralno inferiorno. Mada su svesni društveno definisanih kategorija „dobra“ i „zla“ (i u tom smislu nesumnjivo sudska uračunljiva), kultisti i drugi ekstremisti ili fanatici, sami sebe smatraju za sledbenike superiornog vrednosnog sistema i interesa koji su viši od njihovih ili tuđih života, te donose racionalne odluke na osnovu iracionalnih motiva, često ne birajući sredstva za ostvarenje svojih ciljeva (ili ispoljavanje nagona).⁹ Međutim, bez obzira na to grupa i pojedinaca u društvu, koristi se metoda psihosocijalnog profilisanja. Videti više o savremenom kriminološkom pristupu u ovoj oblasti u: R. M. Holmes, S. T. Holmes, *Profiling violent crimes: An investigative tool*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc., 2002. Za pravni pristup Cf. A. W. Scheflin, D. P. Brown; D. C. Hammond, *Memory, trauma treatment, and the law*. W.W. Norton, 1998.

6 O definisanju „kulnog miljea“ kao konteksta iz kog nastaju i razvijaju se motivi zločina sa ritualnim elementima videti u: J. Kaplan; H. Lööw, *The cultic milieu: oppositional subcultures in an age of globalization*. Wallnut Creek, CA: Altamira press, 2002.

7 Primere iz sudske prakse navodi Šeflin koji je decenijama bio angažovan kao sudska veštak u slučajevima iz kulnno-kriminološkog miljea. O tome videti više u A. W. Scheflin; Shapiro, J. L. *Trance on trial*. New York: Guilford Press, 1989.

8 Videti više u J. Kaplan, *Op. cit. Cf.* i navedenim radovima A. W. Scheflin.

9 O ovome videti više u studiji Arterburna i Feltona (S. Arterburn; J. Felton, *Toxic Faith*:

koliko su njihovi zločini neshvatljivi ljudima koji ne dele njihov sistem vrednosti, izvršioci krivičnih dela sa ritualnim elementima u svemu ostalom mogu da postupaju vrlo racionalno.

1. Sektno i manipulativno delovanje

U proteklih nekoliko decenija, stručnjaci iz različitih akademskih disciplina uspostavili su multidisciplinarnu saradnju u proučavanju fenomena sektnog i manipulativnog delovanja, i značajno se bavili problemom definisanja ovih termina. Nešto detaljniji prikaz načina definisanja sekte i manipulativnog delovanja dao je Luković 2001. godine.¹⁰ Međutim, pionirski pomak u reinterpretaciji sektnog i manipulativnog delovanja učinio je Savet Evrope, najuglednija i najstarija institucija evropskog kontinenta koja se bavi zaštitom ljudskih prava. Ovo ugledno telo donelo je čak tri preporuke državama članicama (1992, 1999. i 2011). U Preporuci pod nazivom *Ilegalne aktivnosti sekti*,¹¹ pored ostalog stoji: „Skupština je zaključila da nije neophodno definisati šta je to sekta i da li ona jeste ili nije verska. Međutim, potrebno je obratiti pažnju na grupe koje se smatraju sektama, bez obzira na verski, ezoterički ili duhovni sadržaj koji usvajaju. S druge strane, Skupština usvaja stanovište kako je potrebno utvrditi legalnost delovanja ovih grupa, kao i da li su njihovi postupci (bez obzira da li su verske, ezoteričke ili duhovne), u skladu s principima našeg demokratskog društva, a naročito u skladu s odredbama člana 9 *Evropske povelje o ljudskim pravima* (...) Skupština pridaje poseban značaj zaštiti najranjivijih kategorija, a posebno dece pripadnika verskih, ezoteričkih ili duhovnih grupa, u slučajevima zlostavljanja, silovanja, zapostavljanja, indoktrinacije kroz ispiranje mozga (*brainwashing*) i uskraćivanje školskog obrazovanja, čime se i socijalnim službama onemogućava mogućnost nadzora.“ Uvođenje termina „ispiranje mozga“ (*brainwashing*) u Preporuku 1412 u kontekstu sektne problematike od izuzetne je važnosti, pošto je jedna od najozbiljnijih debata upravo vezana za kontroverze oko ovog termina.¹²

Institucije savremenih demokratskih društava i stručnjaci iz različitih oblasti, podstaknuti nizom ozbiljnih incidenata u kojima su nebrojeni životi bili ugroženi ili izgubljeni, pokrenuli su međunarodnu razmenu iskustava u pokušaju da objasne ove društvene pojave. U Parizu je, 30. 6. 1994. godine, formirana nevladina organizacija FECRIS.¹³ Među svojim ciljevima, ova organizacija navodi i potrebu:

Experiencing Healing Over Painful Spiritual Abuse, The Doubleday Religious Publishing Group, 2001) u kojoj se kroz proces isceljenja i oporavka žrtava kultnog sistema vrednosti detaljno opisuju njegove korelacije i percepcije realnosti.

10 Z. D. Luković, Religious sects – a contribution to the strategy of protection. NBP Science, security, police, VI, 2, 2001, 101–117.

11 Preporuka broj 1412, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1412.htm>, 1999.

12 B. D. Zablocki; T. Robbins, *Misunderstanding cults: searching for objectivity in a controversial field*. Toronto: University of Toronto Press, 2001.

13 *Fédération Européenne des Centres de Recherche et d'Information sur le Sectarisme*. Ova organizacija, ubrzo je prerasla u panevropsku Federaciju, koja je 13. 12. 2001. godine, aplicirala za status konsultativne NVO pri Savetu Evrope, koji je ovo i prihvatio i potvrdio Preporukom 1697, 18. 3. 2005. godine. Od 2009, FECRIS ima i specijalni konsultativni status pri *Ekonomskom*

„...da ujedini ona ugledna udruženja kojima je cilj odbrana pojedinaca, porodica i demokratskih društva u celini, od nezakonitih delatnosti organizacija sa štetnim sektnim i/ili totalitarnim osobinama, kao i zaštitna asistencija potrošačima u komercijalnom životu. U tom cilju, *FECRIS* za sektu, kult ili gurua smatra svaku organizaciju ili pojedinca koji zloupotrebljava veru ili destruktivne biheviorističke tehnike i koristi ih kao oruđa za sprovođenje mentalnih manipulacija, povredu poverenja ili dobrovoljno potčinjanje.“¹⁴

Pod posledicama u najširem smislu podrazumevaju se sve one promene pojedinca, nastale pod dejstvom prihvaćenih obrazaca, simbolike, verovanja i ponašanja koje dotočno sektno učenje prepostavlja. Kako su i sektna učenja različita (npr. pseudohrišćanska, dalekoistočna, gnostička, okultna, komercijalno-kultna, nadri-terapijska, satanistička, sinkretistička, psihokultna...) tako je i sektno delovanje raznoliko, a i posledice same po sebi specifične. Realne posledice takođe se manifestuju kroz socijalnu izolaciju, remećenje odnosa sa najблиžima, zanemarivanje obaveza, zanemarivanje dečjih potreba, izostanak spektralne emocionalne razmene, smanjivanje socijalnih kontakata. Druga francuska definicija ukazuje na usurpiranje poverenja žrtve iskorisćavanjem stanja neznanja, neiskustva ili situacije slabosti (na primer bolesti), koje sledbenika prosto navodi na status dobrovoljne žrtve koja u najboljoj nameri slepo sluša i sledi diktat odnosno savete novog autoriteta.¹⁵

Predsednik *FECRIS*, Ser Tom Sekvil, obratio se 28. 9. 2009. godine predstavnicima *OEBS* (OSCE), ne samo u ime Federacije, već i u ime žrtava sekti i njihovih porodica: „Većina kultova predstavlja se sa fasadom religijske ili verske organizacije uz obaveznu tvrdnju da svojim sledbenicima nudi neku vrstu ličnog ili duhovnog ‘samousavršavanja’. Uprkos postojanju mnoštva ‘graničnih slučajeva’ i činjenici da nije moguće doći do absolutne definicije koja bi objedinila sve organizacije koje ispoljavaju kultističke prakse, oni koje *FECRIS* smatra organizacijama sektnog karaktera, najčešće dele sledeće karakteristike: koriste prevare pri regrutovanju članova, zadržavaju ih primenom različitih vrsta manipulacije i mentalnog zlostavljanja i izrabljaju ih u cilju sticanja finansijske ili neke druge vrste dobitka u korist vodećih struktura kulta.“¹⁶

Iz navedenih primera se vidi da se u definisanju nekakve organizacije koja bi bila „sektu“, fokus stručnjaka za ovu oblast sve više premešta ka utvrđivanju preciznih metodoloških kriterijuma koji bi ukazali na sektno i manipulativno delovanje organizacija, grupa i pojedinaca. U našem tumačenju sektno i manipulativno delovanje predstavlja skup složenih bezbednosno indikativnih procesa i pojava, koje u srpskom zakonodavstvu (za sada) nemaju direktnu definiciju. Međutim, ove pojave su terminološki i pravno definisane na međunarodnom planu, kao i u zakonodavstvu mnogih država. Savremena demokratska društva problematiku sektnog i manipulativnog delovanja sagledavaju isključivo u okviru svojih ustavnih

i socijalnom savetu (ECOSOC) Organizacije ujedinjenih nacija (UN). *FECRIS* se inače uklapa u odredbe Preporuke 1412 o stvaranju jedinstvene organizacije na evropskom nivou.

14 <http://fecris.org/>

15 Cf. D. Langone, L. Michael, H. Rosedale *On Using the Term “Cult”*: (<http://www.icsahome.com/articles/onusingtermcult>) i M. D. Langone, *The Definitional Ambiguity of “Cult” and ICSA’s Mission*: (<http://www.icsahome.com/articles/definitionalambiguity>).

16 Human Dimension Implementation Meeting, 2009 (<http://www.osce.org/odahr/63531>).

i zakonskih nadležnosti, a pre svega u smislu pružanja podrške vladavini prava u demokratskom društvu i ostvarivanju bezbednosti i zaštite prava i sloboda svih građana (uz poseban akcenat na zaštitu osjetljivih kategorija stanovništva poput nacionalnih i konfesionalnih manjina, dece, maloletnika, ometenih u razvoju, starih, nemoćnih, invalida... itd).

Sintagma „sektno i manipulativno delovanje“ sagledava se kao neodvojiva kontekstualna celina, pri čemu pridev „sektni“ (od lat. glagola *sequi* – „slediti“), označava pojam sledbeništva određenih lica ili ideja za koje je u međunarodnoj i domaćoj praksi potvrđeno da mogu dovesti do izvršenja krivičnih dela, prekršaja i drugih oblika narušavanja ili ugrožavanja bezbednosti građana ili ustavnog poretku. Pridev „manipulativni“ upotrebljen je kao deo sintagme, i ovde je isključivo u kontekstu prideva „sektni“, a označava bezbednosno interesantne procese i pojave koji sadrže elemente određenih krivičnih dela ili prekršaja povezanih sa dovođenjem u zabludu, odnosno zloupotrebotom poverenja, stanja neznanja ili slabosti, kao i obmanjivanjem, kojim ugrožava spokojstvo građana ili remeti javni red i mir. Stoga, bezbednosno interesantne pojave obuhvaćene sintagmom „sektno i manipulativno delovanje“ (bez obzira na pravni status, vrstu delatnosti ili broj izvršilaca), definišemo kao one koje sadrže manje ili više prikrivene elemente krivičnih dela ili prekršaja, koji su već definisani u međunarodnom i domaćem zakonodavstvu. Ova definicija proizilazi iz postojećih normativnih okvira koje određuju međunarodni ugovori, Ustav i drugi propisi Republike Srbije i zahvata znatno širu oblast delovanja od one koja je propisana Ministarstvu unutrašnjih poslova, usled čega se po ovim pitanjima nameće i neophodnost stručne saradnje sa drugim resorima i državnim institucijama, kao i sa međunarodnim i lokalnim organizacijama i pojedincima.

Dakle, uprkos kompleksnoj semantičkoj strukturi ovih fenomena, sve veći broj stručnjaka iz različitih disciplina polako ide ka širokom konsenzusu u definisanju određenih karakteristika pojave koja bi se uslovno mogla nazvati „kulturni sistem vrednosti“.¹⁷

Koliko god demokratska društva težila uvažavanju principa multikonfesionalnosti, o čemu, na primer, u novije vreme govore Petrović i Dostić (2015)¹⁸ doktrinarni i ideološki sadržaji radikalne orientacije zahtevaju posebnu pažnju represivnog aparata demokratskog društva zato što je višestruko istorijski dokazana i potvrđena činjenica da mogu da proizvedu destruktivne društvene procese. Stoga je, u proteklih nekoliko decenija sektor javne bezbednosti najrazvijenijih demokratskih društava sveta primenio je različite efikasne mehanizme obaveštajne i preventivne delatnosti u tretmanu verskog i ideološkog radikalizma i ekstremizma.¹⁹

17 R. L. Snow, *Deadly cults: the crimes of true believers*. Westport, Conn: Praeger, 2003.

18 D. Petrović, S. Dostić, Verske zajednice – prilog proučavanju međuverske tolerancije, *Bezbednost*, 1, 2015, 134–157.

19 Z. D. Luković, *Verske sekte: priručnik za samoodbranu*. Beograd: Pravoslavlje–Draganić, 2003.

2. Internet kao inicijacijski medijum „Novog doba“

Preko različitih interaktivnih servisa koji su danas dostupni kroz globalnu mrežu ljudi su do neslućenih razmera izloženi mogućnostima zloupotreba i najrazličitijih zlonamernih uticaja.²⁰ Stvorili su se uslovi za pojavu samoiniciranih i samozadovoljnih gurua, koji bez afilijacije sa bilo kojom konkretnom ekstremističkom ili ezoterijskom grupom eklektički usvajaju različita radikalna učenja koja sve češće imaju konkretnе kriminalne i destruktivne manifestacije.²¹ Na ovaj način nastaje potpuno nova vrsta izvršilaca najbrutalnijih krivičnih dela, poput masovnih ubica Brejvika, Holmsa, Pejdža ili Mera.

Pored svih nesumnjivih prednosti koje internet sa sobom donosi, on se može sagledati i kao svojevrsni inicijacijski medij(um) i jedinstvena prilika za bilo koga da plasira ili usvoji praktično bilo koje učenje ili sistem vrednosti – pritom bez bilo kakve kontrole. Potpuno je prirodna pojava da je sve više krivičnih dela i izvršilaca povezano sa globalnom mrežom – počev od pedofila, trgovaca ljudima i serijskih ubica i silovatelja, preko narko-dilera, nadrilekara i prevaranata, pa do terorista i ekstremista svih boja i vrsta. Izvesno je da sadržaji sa interneta imaju ogroman uticaj na sve veći broj korisnika ove mreže, a posebno na mlade ljude.²² Bez bilo kakve realne kontrole uveliko niču čitave „virtuelne zajednice“, koje promovišu sopstvena pravila življenja – a po nekad, na žalost, i umiranja.

Svakako, posebnu pažnju medija i stručne javnosti privlače oni zločini u kojima postoji jasni tragovi obrednih ili ritualnih radnji ezoterijskog, okultnog ili satanističkog usmerenja.²³ Nažlost, ovome u značajnoj meri doprinosi i popularna kultura koja (naročito kroz filmove i serije horor i SF žanra), propagira sinkretistički sistem vrednosti tzv. *New Age* pokreta, koji pre svega relativizuje svaku religijsku formu i forsira „nesputanu spiritualnost“.²⁴ Danas preko interneta satanisti postavljaju fotografije svojih oltara, objavljaju lične grimoare i dele savete o ispravnim načinima meditacije, vizualizacije i ishrane. Široka dostupnost takvih parakulturalnih sadržaja implicira neslućene bezbednosne rizike do kojih dolazi kada pogrešne ličnosti počnu da „praktikuju“ i „primenuju“ ova uputstva i savete.²⁵

20 O ovim fenomenima uopšte videti više u: R. McNergney, *The Influence of Computers on Children and Vice Versa. Curriculum Inquiry*, Vol. 12, No. 3, 1982, 301–303. O temi nasilja u virtuelnom prostoru videti više u: P. T. Nowakowski, *Przemoc w sieci. Przyczyny do dalszych analiz (Violence in the Web: A Contribution to Further Analyses)*; In M. Kowalski (ed.), *Internet: między edukacją, bezpieczeństwem a zdrowiem [The Internet: Among Education, Safety, and Health]*. Tychy: Maternus Media, str. 57–76.

21 Ovaj proces se ponekad naziva „programiranje“ ili „ispiranje mozga“. Iako se ovi izrazi smatraju prilično kontroverznim, teško je naći bolje termine koji bi proces inicijacije ili samoinicijacije koji je doveo do nagle i drastične promene sistema vrednosti i o procesima eventualnog isceljenja takvih subjekata videti više u: E. Taylor, *Mind Programming: From Persuasion and Brainwashing, to Self-Help and Practical Metaphysics*, Hay House, Inc, 2009. Sa stanovišta anglosaksonskog prava najbolju perspektivu opet pruža Seflin u: A. W. Schefflin and Opton, E. M., *The mind manipulators: a non-fiction account*. New York: Paddington Press, 1978.

22 J. Kaplan; H. Lööw, *The cultic milieu: oppositional subcultures in an age of globalization*, Wallnut Greek, CA: Altamira Press, 2002.

23 A. W. Schefflin; J. L. Shapiro, *Trance on trial*, Guilford Press, New York, 1989.

24 J. Kaplan; H. Lööw, *The cultic milieu: oppositional subcultures in an age of globalization*, Wallnut Greek, CA: Altamira Press, 2002.

25 Videti više detalja i primera u: R. L. Snow, *Deadly cults: the crimes of true believers*. Westport, Conn: Praeger, 2003.

3. Karakteristike ritualnog ponašanja

Za upoznavanje ličnosti koje praktikuju ovakve spiritualne tehnike neophodno je poznavanje njihovog simboličkog sistema. Ukoliko je učinilac nekog krivičnog dela za sobom ostavio tragove nekih obreda, rituala ili literature koja ukazuje na ezoterijska i/ili okultna učenja, neophodno je prepoznati kategoriju u koju ta učenja spadaju, zato što se na takav način može proniknuti i u očekivanja koja je izvršilac imao od takve prakse.²⁶ Okultno-magijska simbolika je ne samo cilj po sebi nego i prateći i obredni deo postupanja kod nasilja odnosno autonasilja u okviru sektnog i manipulativnog delovanja. Zato će biti ilustrativno predstaviti najčešće vidove spiritualno-magijske prakse prepoznate kao relevantne za temu ovog rada:

- *imitativna-oponašajuća*: čovek po zakonima sličnosti smatra da će se ono što je učinio materijalnom predmetu manifestovati na ciljnu osobu; naravno, mora postojati lična simbolička ili magijska veza između ciljne osobe i tog materijalnog predmeta, zasnovana na shvatanju da se željena stvar može postići jednostavnim simboličkim aktom – prosuti vodu i izazvati kišu, zagrejati olovu kao lek za ozdravljenje;
- *kontaktna*: neposrednim simboličkim kontaktom sa ciljnom osobom, tj. ritualom nad jednim delom tela, ekstremitetom (npr. kosom), veruje se da se postiže puni efekat nad celom osobom;
- *prenosno-prelazna*: ovde se deo poistovećuje sa celinom; ako se spaljuje kosa, spaljuje se i neprijatelj, ako se nečiji deo tkiva sahrani, smatra se da je i dotični sahranjen, ako mu se probode košulja veruje se da je i sam proboden;
- *simpatijska i antipatijska (bela ili crna) magija*: zasnovane na dejstvu osećanja maga. magova osećanja stvaraju odgovarajuće efekte kod adepta, dobre ili loše;
- *zaštitna magija*: služi u cilju povećanja odbrambene moći;
- *bacanje čini*: posebna vrsta magije, složena i obuhvata:
 - a) *zamišljanje* i precizno imenovanje cilja koji se želi postići;
 - b) *vizualizacija*: stvaranje odgovarajućeg oblika misli i usmeravanje snage volje na ono što se „općinjava“;
 - c) *manifestacija* određenog efekta – „vezivanje“ dvoje ljudi, podvrgavanje volji, nanošenje zla (izazivanje bolesti) koje može dovesti i do smrti ciljne osobe.

Žrtvovanje u ritualu je poseban čin darivanja kojim se darivani objekat čini svetim. Motiv je produženje, podsticanje i ponovno uspostavljanje veze ljudskog i onostranog, zadobijanje božje milosti ili ublažavanje gneva. Žrtvovanje, dakle, nije samo po sebi cilj, nego sistem radnji kojim se posledično ostvaruje željeni efekat.

Stoga i neposredno nasilje u ritualno-magijskoj praksi služi umilostiviljenju „viših duhovnih sila ili autoriteta“²⁷ i podrazumeva:

- 1) *autonasilje, tj. ritualno samožrtvovanje*,
- 2) *žrtvovanje nekog drugog bića (životinje, deteta, odraslog)*,
- 3) *ritualno kažnjavanje*.

26 C. Bell, *Ritual: Perspectives and Dimensions*, Oxford University Press, 2009.

27 L. Satana, vrhovni mag...;

Ritual, dakle, podrazumeva postupak po prethodnom planu, sistem pravila koja diktiraju ponašanje pojedinca ili grupe, a imaju simbolički značaj za učesnike rituala, kao i za okolinu. Postoje kako u običajima koji su uvreženi u tradiciji ili religiji tako i u nekim pojavama i dešavanjima savremenog društva.²⁸

U kontekstu ove analize, odnose se na manifestacije odnosno realizaciju prethodno prihvaćenog kultnog sistema vrednosti, prema formalnim ili suštinskim karakteristikama koje kult propisuje, koji nosi obrednu ili ritualnu dimenziju, bez obzira na doktrinarnu formu (religija, duhovnost ili ideologija). Na primer, savremena iskustva svedoče o tri vrste ritualnog postupanja u savremenom satanizmu²⁹ (Lewis, 1996):

1) *ritualno postupanje neposredno kroz kult*, tj. u okviru kulta, podrazumeva sve – od obrednih proklamacija i ispovednih deklamacija članova glavnom magu, preko kažnjavanja ako vođa nije zadovoljan, davanja novih zadataka, ritualnog plesa i polaganja žrtve, pa do orgijanja, fizičkog nasilja i vandalizama – naravno, u zavisnosti od toga o kojoj grupi ili podgrupi satanizma je reč, od stepena organizovanosti i sl.;

2) *pseudoritualno postupanje* obično se odvija u uslovima usamljenosti, uz brojne improvizacije, prilagođavanje postojećih prostornih i sakralnih uslova, isticanje simbolike, izgovaranje magičnih reči, gestikulaciju, i sve češće korišćenje interneta;

3) *ritualizam u kojem je postupanje deo individualne ili grupne euforije*, samoobmane ili opsativnog sistema, sistema vrednosti koji je usvojen kroz doktrinu i učestalo ponavljanje.

Motivi ovakvih ponašanja imaju snažne psihološke korene. Između ostalog, pojedinac u sekti, kao i u religiji uopšte, traži zadovoljenje osnovnih potreba kao što su potreba za sigurnošću, pripadanjem i smislom. Organizacijama i sistemima vrednosti sektnog i manipulativnog karaktera, pre svega pristupaju usamljeni, nezreli, neostvareni i frustrirani ljudi koji imaju problem sa društvenim prilagođavanjem. Oni su podložni manipulaciji i zloupotrebi jer sekte po pravilu nastoje da ih još više odvoje od osnovnog potpornog sistema društva, a to je porodica.³⁰ Pojedincima koji nemaju porodicu ili imaju ozbiljne porodične probleme sekta nudi utočište i sistem verovanja. Zauzvrat, pojedinac je dužan da se pridržava pravila ponašanja. Posebno su opasne one sekte koje rade na produbljivanju agresivnih oblika ponašanja čime prouzrokuju patologiju ili je iz latentnog stanja dovode do manifestnog.³¹ Što je duži boravak u sekti, kod pojedinca u većoj meri dolazi do kidanja veza sa društвom, a štetni uticaji dogmi i rituala sve više dolaze do izražaja.³² Tajnost rada sekti dovodi do toga da patologija ostane skrivena od društva i da od strane sekte, kao takva, bude instrumentalizovana. Slično je i sa ritualnim ponašanjem koje je rezultat samostalnih aktivnosti pojedinaca, što u većoj ili manjoj meri može da bude pod

28 C. Bell, *Ritual: Perspectives and Dimensions*, Oxford University Press, 2009.

29 J. R. Lewis, *Magical religion and modern witchcraft*, SUNY Press, 1996.

30 A. W. Scheflin; E. M. Opton, *The mind manipulators: a non-fiction account*, Paddington Press, New York, 1978.

31 R. L. Snow, *Deadly cults: the crimes of true believers*, Westport, Conn: Praeger, 2003.

32 S. Arterburn; J. Felton, *Toxic Faith: Experiencing Healing Over Painful Spiritual Abuse*, The Doubleday Religious Publishing Group, 2001.

uticajem knjiga, filmova ili sadržaja sa interneta. Za razliku od vođa kultova, „samoinicirani gurui“ ne traže neku konkretnu grupu kojoj bi pripadali – ili, koja bi pripadala njima. Radije, samostalno ili u neformalnim kontaktima, oni sami sebe „iniciraju“ u kulturni sistem vrednosti, kroz prihvatanje određenih radikalnih verskih ili ideoloških doktrina.³³ Najčešće sami sebe smatraju za najdoslednije sledbenike tih učenja i gotovo po pravilu se trude da višestruko najave akte nasilja, koje uvek vide kao plemenito ispunjavanje sopstvene misije. Većina ovih izvršilaca ima vrlo slične karakteristike: introvertni su i sramežljivi u direktnim kontaktima sa ljudima, a vrlo gordi i sujetni kada do takvih kontakata dođe; često pokazuju želju da zasnuju emotivni odnos, ali retko imaju snage i da ga održe u dužem periodu; uprkos tome što su vrlo inteligentni i imaju solidnu erudiciju, često imaju probleme u formalnom obrazovanju i na poslovnom planu; konačno, ne prepoznajući se u svetu koji ih okružuje, često posežu za identitetom koji može da pruži neka radikalna religijska ili ideološka doktrina, koja obavezno odobrava nasilje i poziva na rušenje postojećeg „licemernog“ sistema. Naravno, većinu ovih karakteristika poseduju i serijske ubice i tu paralelu je stručna javnost pre nekoliko decenija već počela da priznaje i usvaja.³⁴

4. Primeri iz Srbije u protekle dve decenije

Nažalost, ni Srbija nije poštedena krivičnih dela koja su neposredna posledica pripadnosti nekoj sekti ili su u većoj ili manjoj meri u vezi sa sektama. Činjenica je da je najviše dostupnih podataka o zločinima koji sadrže kultne i ritualne elemente dostupno iz tzv. anglosaksonskog sveta. Ovo, međutim, nikako ne znači da se u ostaku Evrope i sveta dešava manje ovakvih zločina. Savremeno demokratsko društvo, koje se trudi da počiva na sekularnim principima odvajanja religijskog i državnog, ima veću tendenciju da bude uznemireno incidentima koji udaraju na same njegove temelje. Svaki kulturni zločinac predstavlja pretnju za temelje savremenog političkog liberalizma i pluralističkih i egalitarističkih principa koje propagiraju savremena „otvorena društva“. Narednih nekoliko upečatljivih slučajeva izdvojeno je iz službenih i medijskih izveštaja.

4.1. Slučaj Jožefa Menedera

Jožef Meneder, tada vojnik na odsluženju vojnog roka u garnizonu Vranje, 3. juna 1993. godine, nakon što je pobegao iz vojničkog pritvora, od vojnika iz sastava straže uzeo je automatsku pušku, kojom je ubio sedam vojnika i ranio četvoricu, a potom izvršio samoubistvo. U ovom slučaju istražni organi pronašli su određene indikatore koji su ukazivali na Menederevu pripadnost satanističkoj

33 E. Taylor, *Mind Programming: From Persuasion and Brainwashing, to Self-Help and Practical Metaphysics*, Hay House, Inc., 2009.

34 R. Smith, *Expertise and Causal Attribution in Deciding between Crime and Mental Disorder*, Social Studies of Science, Vol. 15, No. 1, Feb. 1985, str. 67–98; A. W. Scheflin; G. J. Alexander, *Law and mental disorder*, NC: Carolina Academic Press, 1998.

sekti, kao što su tetovaže na telu i grafike u njegovoj beležnici.³⁵ Bilo je jasnih indicija da je Meneder bio sledbenik Šandora La Veja, osnivača Crkve Satane, nastale u Sjedinjenim američkim državama pre nekoliko decenija. Na to ukazuje i pismo koje je zaživotno uputio svom bratu iz kog se vidi da mu je „sve u životu nametnuto“, pa po zadatku namerava i da okonča život. Meneder je ovaj zločin izvršio sam, ali u vreme i po pravilima preporučenim u doktrini *Crkve Satane*. Način i postupak kojim je skončao život vojnika, kao i svoj, Meneder navodi u pismu. Pri tome, datum izvršenja zločina prethodno mu je bio istetoviran na podlaktici leve ruke.

4.2. Lomača u Dragačevu

Letnjeg popodneva 1994. godine, u dvorištu porodične kuće ritualno je spaljena starica Dragojla Đokanović (71). Učinci ubistva su njena unuka Gordana, čerka Mila i zet Ljubiša Ravić. Baveći se magijskom praksom, kroz duboke vizuelizacije, kontemplacije, druženja sa nevidljivim bićima, prizivajući sile onostranog, uzdižući sopstvenu uobrazilju do božanske, Gordana je identifikovala „krivca“ koji je oteo brata Zorana i saopštila roditeljima da je to „veštica“ – baba Dragojla. Roditelji, u dugogodišnjoj depresiji zbog smrti sina koga su toliko žeeli, počinju da veruju Gordani. Dozvoljavaju joj da isteruje đavola iz babe Dragojle. Tako Gordana nesrećnu staricu maltretira raznim „ritualima“: šiša je do glave, vezuje, pušta joj krv... Kritičnog dana, porodica je razodenula staricu i prinudno je smestila u bure. Prvo su je odneli na potok kako bi pokušali da je „isperu od greha“. Zatim, Ljubiša i Mila, takođe nagi sa crnim povezima oko glave počinju da plešu u krug oko bureta, dok je Gordana naslagala drva i zapalila vatru, a potom dohvatiла nož kojim je mahala iznad glave, skačući i podvriskujući oko vatre i kružeći rukama oko glave, kako bi se „punila i praznila energijama...“ Koristila je tamne naočare kao „magijski rekvizit“. Nekoliko puta u samrtnom ropcu, Dragojla je pokušavala da se izbavi, ali Gordana joj nije dozvolila da ustane, udarajući je po glavi nožem. Na kraju, vatra je staricu pretvorila u živu buktinju. Gordana je sa pramenom kose u ruci pobedosno urlala: „Živ je, živ je... Zoran je živ... Ja sam Zoran, ja sam gospod bog!“ objavivši da se ona transformisala u Zorana, dakle ona je postala Zoran. Porodica se onda uhvatila uhvatili u kolo, a otac je ushićeno kliktao: „Andjele, andjele tebi je sve dozvoljeno!“ Kada je policija došla, Ljubiša je pristigle policijace upitao: „Ko ste vi, znate li da je ovo sveto mesto? To što gori je Sotona, a ne baba Dragojla.“

4.3. Vudu *in vivo*

Samouko izučavanje i vera u vudu magiju, dovela je do ubistva 67-godišnje bake Kosare Bašević 1996. godine, koje su izvršile njena maloletna unuka i njena najbolja drugarica, Marija (18) i Nataša (19). Impresionirane horoskopom, vidovnjaštvom, magijom i drugim „onostranim specijalitetima“, praktikujući i

³⁵ Prema izveštaju Vojno-bezbednosne agencije Ministarstva odbrane Republike Srbije.

³⁶ Sve te radnje su u okultnoj praksi zarad postizanja transa, a sve u cilju efikasnijeg postizanja konačnog cilja.

vudu magiju sa ciljem da tako rešavaju razne školske, ljubavne, pa i mladalačke životne probleme, emitovale su i „delovale“ na bitne osobe iz svog okruženja. Od gline su napravile lutku koja je simbolizovala baba Kosaru. Višednevni rituali probadanja glave lutke sa namerom da tako deluje na babu kako bi promenila mišljenje i dopustila im zajednički put i školovanje u inostranstvo, nije urođio plodom. Probadanje grudi lutke sa ciljem delovanja na emocije baba Kosare, da se ona umilostivi, takođe su ostali bez rezultata. Tada je odlučeno da se starica ubije. Najpre se pristupilo „magijskom ubistvu“ oličenom u probadanju cele lutke, tj. magijsko-simboličkom ubistvu žrtve, što je takođe ostalo bez efekta. Onda je rešeno da se vudu ritual izvrši u stvarnosti. Kritične večeri, baba Kosara je najpre izvedena u šetnju, potom je poslužena čajem udobno sedeći u fotelji. Na kraju, u njenom stanu, staricu su Marija i Nataša usmrtile sa 133 uboda.

4.4. Slučaj Danijela Jakupeka

Avgusta 2007. Danijel Jakupек, zvani Žak (26), iz Novih Banovaca, ubio je i iskasapio petogodišnjeg Luku Opačića i njegovog ujaka Vasilija Trbovića (24). Komšije i poznanici opisuju Žaka kao mirnog i povučenog mladića, kome je jedini blizak prijatelj po svoj prilici bio pokojni Vasilije.

Međutim, istragom je utvrđeno da je Jakupek bio opsednut legendom o Drakuli, da je izučavao satanizam, vešticiarenje, Alistera Kroulija (777), da je čitao knjige Tomasa Harisa (*Hanibal Lektor*) i Klajva Barkera (*Knjige krvi*). Spavaću sobu uredio je kao oltarski prostor sa nacrtanim La Vejevim dvostrukim krstom na prozoru. Čitavim enterijerom dominirala je kombinacija crne i krvavo crvene boje po uzoru na obrednu sobu sataniste princa Prospera (izmišljene ličnosti iz priče *Crvena maska smrti Edgara Alana Poa*). Pre brutalnog dvostrukog ubistva, Žak je zaklao i u dvorištu kuće zakopao izvestan broj svojih mačaka (na uviđaju je zatećeno preko deset). Tako ovaj samouki adept kultnog (u ovom slučaju satanističkog) sistema vrednosti, sledi zapovesti Alistera Kroulija da prinošenje žrtava treba započeti od sitnih životinja: „žrtvuj stoku malu i veliku zatim dete“³⁷, „odbacujte milosrđe: neka su prokleti svi koji sažaljevaju. Ubirajte i mučite; ne štedite ih; budite nad njima“³⁸, „čini sve kako ti je volja i neka to bude sav tvoj zakon... čovek ima pravo da ubije one koji mu ta prava ograničavaju“.

Takođe, način ubistva i hladnokrvnost posthumnog kasapljenja manje će nas iznenaditi kada u zatećenoj literaturi pronađenoj na licu mesta uočimo vrlo detaljne opise identičnog načina ubijanja žrtava, koje se prinose na žrtvu uz ritual propraćen kanibalizmom. Najdetaljniji takav opis u svojim pričama dao je Klajv Barker, inače jedan od popularnijih savremenih pisaca horor žanra i protivnik hrišćanstva, blizak ezoterijskim društvima i njihovom pogledu na svet. Svakako nije beznačajno da je upravo Barkerovu *Knjigu krvi* Jakupek obeležio sopstvenim otiskom prsta kao svojevrsni čin identifikacije sa „junakom“ knjige.

37 A. Krouli: *Knjiga zakona – Liber Al vel Legis*, Esoteria, 2007, član 12.

38 Isto, član 18.

Zaključak

Kada je reč o zločinu sa elementima nasilja u kojem se nazire ritualno ponašanje ili postoje indicije da postoji veza sa sektom, događaj obiluje suvišnim radnjama. Cilj ubistva nije samo smrt, nego i brutalnost čina, nesrazmerno mnoštvo radnji i izazivanje patnje žrtve. Prizor takvog zločina treba da šokira onoga ko ga otkrije, bilo da su u pitanju članovi porodice, policija ili javnost. Time se umilostiviljuje sila kojoj je žrtva prineta, ali se ujedno šalje i poruka javnosti. To može da bude i šizofreno zadovoljenje „boga“ ili avatara u sebi, kao i ideologa do kog je izvršilac došao putem interneta, medija, filma. On obaveštava svet i skreće pažnju na sebe i svoj sistem vrednosti, nakon dugog perioda ignorisanja. Psihološki poremećaj izvršioca je gotovo izvestan, ali emocija je u drugom planu – misija je mnogo bitnija. Ritualne radnje po pravilu se vrše smireno i hladno uz odsustvo emocija. Emociju proizvodi pre svega zadovoljstvo ispunjenja zadatka. Često su u pitanju oživljavanja prethodnih doživljaja, što je u funkciji „misije“. Neki put, to je mržnja prema sredini iz koje je izvršilac potekao. Izvršilac može da veruje da čini dobru stvar – ili lišava svoju okolinu nepoželjne osobe svojim herojskim činom, ili, pak, žrtvuje dobru osobu kako bi tim činom proizveo veće dobro. Polazna osnova u operativnom radu je utvrditi da li je ubijena osoba „dobra“ ili „loša“. Treći slučaj je da se kroz ubistvo, kolektivno ili individualno samoubistvo ostvaruje „spasenje žrtava“. Da li je ta osoba uklonjena kao „smetnja“ ili je predata na žrtvu kao „najbolja“ ili da bi bila „spasena“ od većeg zla... To se utvrđuje kroz eventualne poruke koje izvršilac ostavi na licu mesta ili tokom kriminalističkog intervjeta (Luković, 2003).

Ne treba potcenjivati „sitnice“ na uvidaju. Ne treba tražiti samo oružje, nego obratiti pažnju i na kompjuter, literaturu i muziku koju osumnjičeni sluša.³⁹ Procenat ovih krivičnih dela jeste mali, ali ona izazivaju veliku uznemirenost javnosti i zato prilikom uviđaja treba biti posebno oprezan, kako neki znak ritualnog ponašanja ne bi bio pogrešno shvaćen ili propušten. Preventivno delovanje podrazumeva da se u slučaju prijave protiv potencijalnog izvršioca obrati posebna pažnja na kulturne i medijske sadržaje, naročito: literaturu, muziku, filmove, profile na socijalnim mrežama i ostale podatke s računara.⁴⁰

Analiza mesta kriminalnog događaja može da pruži dragocene podatke da li je ritualno ponašanje posledica neposredno u vezi sa pripadnošću sekti, ili je ono rezultat samostalno izgrađenog kulta.⁴¹ Ovi podaci mogu biti veoma dragoceni u postupku veštačenja psihičkog stanja izvršioca.⁴² U potpunosti samostalno izgrađen kult ukazivao bi na veće prisustvo individualne patologije, dok bi uticaj sadržaja poznatih sekti i kultova u manjoj ili većoj meri ukazivao na elemente organizovanja, pripreme i planiranja krivičnog dela.⁴³ Na primer, prema shvatanju

39 P. T. Nowakowski, *Przemoc w sieci. Przyczynki do dalszych analiz [Violence in the Web: A Contribution to Further Analyses]*. In M. Kowalski (ed.), Internet: między edukacją, bezpieczeństwem a zdrowiem [The Internet: Among Education, Safety, and Health]. Tychy: Maternus Media, 2008, 57–76.

40 Z. D. Luković, *Verske sekte: priručnik za samoodbranu*, Pravoslavlje–Draganić, Beograd, 2003.

41 A. W. Scheflin; J. L. Shapiro, *Trance on trial*, Guilford Press, New York, 1989.

42 A. W. Scheflin; G. J. Alexander, *Law and mental disorder*, Carolina Academic, Press NC, 1998.

43 A. W. Scheflin; E. M. Opton, *The mind manipulators: a non-fiction account*, Paddington Press, New York, 1978.

Holmsa i Holmsa, ritualni zločin može izvršiti pripadnik satanističke zajednice koji je inteligentan, dok bi, sa druge strane, izvršilac koji je usamljeni obožavalac satanističkog učenja mogao biti mlađi pojedinac sa nižom inteligencijom i nižeg socijalnog statusa.⁴⁴

Sa osumnjičenim je potrebno ući u razgovor nakon temeljne pripreme. Ne treba oponirati njegovim stavovima, nego mu dati za pravo na kompetantan način uz poznavanje njegovog sistema vrednosti.⁴⁵ Treba ga fascinirati poznavanjem i poštovanjem njegove ideologije i duhovnog autoriteta. Operativni radnici ponekad olako uđu u rasprave te vrste i izgube kontakt koji bi vodio do priznanja usled stereotipnog ili potcenjivačkog stava prema izvršiocu i njegovom doktrinarnom sistemu. Konačno, pripadnost pojedinca kultnom sistemu vrednosti proizvodi nepredvidljive poremećaje ponašanja i društvene posledice. Tu prestaje ustavom zagarantovano „pravo na verovanje“ i nastupa potreba za preventivnim radom, kako bi se tragedije kakve smo u prethodnim primerima opisali blagovremeno izbegle.⁴⁶ U ovakvom pristupu sve institucije društva pozvane su da pruže sopstveni doprinos zaštiti građana, a posebno osetljivih i ranjivih grupa poput dece, starih i nemoćnih lica, ometenih u razvoju i sličnih kategorija.

Literatura

1. Arterburn, S., Felton, J.; *Toxic Faith: Experiencing Healing Over Painful Spiritual Abuse*, The Doubleday Religious Publishing Group, 2001.
2. Bell, C.; *Ritual: Perspectives and Dimensions*, Oxford University Press, 2009.
3. Gazette of the Council of Europe *Recommendation 1412: Illegal activities of sects*, June 1999, str. 3.
4. Holmes, R. M., Holmes, S. T.; *Profiling violent crimes: An investigative tool*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc., 2002.
5. Human Dimension Implementation Meeting, 2009, <http://www.osce.org/odihr/63531>.
6. Kaplan, J., Lööw, H.; *The cultic milieu: oppositional subcultures in an age of globalization*, Walnut Creek, CA: Altamira Press, 2002.
7. Krouli, A.; *Knjiga zakona – Liber Al vel Legis*, Esoteria, 2007.
8. Langone, M. D., Rosedale, H. L.; *On Using the Term “Cult”* <http://www.icsahome.com/articles/onusingtermcult>.
9. Langone, M. D.; *The Definitional Ambiguity of “Cult” and ICSA’s Mission*: <http://www.icsahome.com/articles/definitionalambiguity>.
10. Lewis, J. R.; *Magical religion and modern witchcraft*, SUNY Press, 1996.
11. Luković, Z. D.; Religious sects – a contribution to the strategy of protection, *NBP Science, security, police*, VI, 2, 2001, 101–117.

44 R. M. Holmes, S. T. Holmes, *Profiling violent crimes: An investigative tool*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc. 2002.

45 Z. D. Luković, *Verske sekte: priručnik za samoodbranu*, Pravoslavlje–Draganić, Beograd, 2003.

46 S. Arterburn, J. Felton, *Toxic Faith: Experiencing Healing Over Painful Spiritual Abuse*, The Doubleday Religious Publishing Group, 2001.

12. Luković, Z. D.; *Verske sekte: priručnik za samoodbranu*, Pravoslavlje–Draganić, Beograd, 2003.
13. McNergney, R.; *The Influence of Computers on Children and Vice Versa*. Curriculum Inquiry, Vol. 12, No. 3, 1982, 301–303.
14. Petrović, D., Dostić, S.; Verske zajednice – prilog proučavanju međuverske tolerancije, *Bezbednost*, 1, 2015, 134–157.
15. Nowakowski, P. T.; *Przemoc w sieci. Przyczynek do dalszych analiz [Violence in the Web: A Contribution to Further Analyses]*. In Kowalski, M. (ed.), *Internet: między edukacją, bezpieczeństwem a zdrowiem [The Internet: Among Education, Safety, and Health]*. Tychy: Maternus Media, 2008, 57–76.
16. Taylor, Eldon *Mind Programming: From Persuasion and Brainwashing, to Self-Help and Practical Metaphysics*, Hay House, Inc., 2009.
17. Schefflin, A. W., Alexander, G. J.; *Law and mental disorder*, NC: Carolina Academic Press, 1998.
18. Schefflin, A. W., Opton, E. M.; *The mind manipulators: a non-fiction account*, Paddington Press, New York, 1978.
19. Schefflin, A. W., Shapiro, J. L.; *Trance on trial*, Guilford Press, New York, 1989.
20. Schefflin, A. W., Brown, D. P., Hammond, D. C.; *Memory, trauma treatment, and the law*, W. W. Norton, 1998.
21. Smith, R.; *Expertise and Causal Attribution in Deciding between Crime and Mental Disorder*, Social Studies of Science, Vol. 15, No. 1, Feb. 1985, str. 67–98.
22. Snow, R. L.; *Deadly cults: the crimes of true believers*, Westport, Conn: Praeger, 2003.
23. Zablocki, B. D. and Robbins, T.; *Misunderstanding cults: searching for objectivity in a controversial field*, University of Toronto Press, Toronto, 2001.

RITUAL AND CULT CRIMES AND THE CHARACTERISTICS OF THEIR PERPETRATORS

Zoran Lukovic

Andrej Protic

Directorate for Analytics of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia

Dag Kolarevic

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: In this paper the criminality aspect of ritual crimes that are the result of accepting the cult value system is discussed. Successfully finding and prosecuting perpetrators of such acts impose requirements of above-average knowledge of context and value system from which perpetrators arise. If there are indications of ritual, sacred or cultic dimensions of a crime application of multidisciplinary criteria, is necessary in order to clearly define the distinction between inauthentic cult milieu (which usually occurs under the influence of the media) and real phenomena which indicate the affiliation of the perpetrator group cult character or value system that can inspire a crime. In paper is also discussed about he attempts of modern democratic societies to establish a better balance between principle of multi-confessionality and dangers of increased misuse of democratic institutions due to development of new technologies such as Internet.

Keywords: This paper presents examples of ritual crimes in the Republic of Serbia and provide practical recommendations aimed at criminological and criminal-methodological approach to this issue.

VEŠTAČKA INTELEGENCIJA U PRIKUPLJANJU I ANALIZI PODATAKA U POLICIJI

Kristijan Kuk¹

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Sažetak: Kompleksni realni problemi sve češće zahtevaju inteligentne sisteme koji kombinuju znanje, tehnike i metodologije iz različitih izvora. Inteligentni sistemi bazirani na tehnikama veštačke inteligencije koje asociraju na ponašanje ljudi mogu da obavljaju procese učenja, zaključivanja i rešavanje raznovrsnih problema. Ovakvi sistemi, koji automatski mogu da izvrše zadatke zadate od strane korisnika ili drugih softvera, danas se sreću pod imenom intelligentni agenti. Samostalno, intelligentni agenti na Internetu mogu veoma uspešno da izvode neki pretraživački posao u ime i za potrebe raznih korisnika. Zbog efikasnog sakupljanja, manipulisanja i upravljanja podacima, ovakvi softveri mogu biti veoma interesantni sa stanovišta intelligentne analize podataka u mnogim oblastima policije. Analiza podataka sakupljenih od strane intelligentnog agenta (softverskog robota – bota) može se uspešno iskoristiti, između mnogih poslova u policiji, i na polju kriminala i naročito pojavnog oblika sajber kriminala, bezbednosti saobraćaja, vanrednih situacija itd. Kako bi sakupljanje i analiza podataka iz kriminalnih aktivnosti na Internetu bila efikasna, neophodno je sagledati postojeće tehnike veštačke inteligencije koje se koriste za zaključivanje u intelligentnim agentima. S druge strane, treba iskoristiti metode veštačke inteligencije u pronalaženju podataka pri intelligentnoj analizi podataka (*data mining-u*) koja je našla široku primenu u oblasti poslovanja preduzeća, ekonomije, mehanike, medicine, genetike, saobraćaja i sl.

Ključne reči: veštačka inteligencija, intelligentni agenti, botovi, *data mining*, analiza podataka u policiji.

¹ e-mail: kristijan.kuk@kpa.edu.rs

Uvod

Inteligentni računarski sistemi pripadaju vrsti računarskih sistema koji imaju sposobnost da otkrivaju nevidljive veze i oblike podataka koji mogu uspešno da se primene prilikom donošenja poslovnih odluka. Veštačka inteligencija (*artificial intelligence – AI*) jeste deo nauke o računarima koji se bavi dizajniranjem računarskih sistema, tj. sistema koji poseduju karakteristike koje asociraju na ponašanje ljudi, kao što su razumevanje jezika, učenje, zaključivanje, rešavanje problema i slično². Sistemi veštačke inteligencije nemaju iste mogućnosti učenja kao ljudi, međutim mogu da imaju sposobnosti mehaničkog učenja koje se naziva mašinsko učenje i koje omogućava sistemu da prilagodi svoje ponašanje i da reaguje na promene u spoljašnjem okruženju. Za izgradnju inteligentnih sistema postoji više metoda mašinskog učenja, uključujući induktivno učenje, veštačke neuronske mreže i genetski algoritam. Mašinsko učenje je oblast veštačke inteligencije koja se bavi izgradnjom prilagodljivih računarskih sistema koji su sposobni da poboljšavaju svoje performanse koristeći informacije iz iskustva³.

Hibridni intelligentni sistemi su računarski sistemi koji integrišu različite intelligentne tehnike. Integracija raznih pristupa veštačke inteligencije dovodi do razvoja koncepta intelligentnog agenta. Intelligentni agenti predstavljaju softver koji automatski može da izvrši zadatak koji mu postavi korisnik ili drugi softver (agent). Kada se jednom podese, oni izvršavaju svoje zadatke, automatski bez dalje intervencije korisnika. Najčešće se upotrebljavaju u automatskom traganju za informacijama, pružaju odgovore na postavljena pitanja u domenu svog znanja i mogu da informišu korisnike o interesantnim događajima (o pojavi novog članka na Internetu, prikazuju informacije o eventualnoj pojavi problema na putu između početne i krajnje destinacije, da li se zadati pojam pojavljuje negde na Web-u i slično⁴). Intelligentnim agentima za pretraživanje Web-a nazivaju se računarski programi koji samostalno izvode neki pretraživački posao u ime i za račun korisnika. Smešteni su u računaru vlasnika, što ne mora nužno biti računar krajnjeg korisnika, već neko web mesto. Korisnik ih mora „napuniti“ informacijama o domenima svog interesovanja, pravilima pretraživanja, prioritetima, i eventualnim vremenskim ograničenjima. Nakon što agent obavi postavljeni zadatak, analiziraju se rezultati; ako rezultati nisu zadovoljavajući prema nekom unapred postavljenom kriterijumu, agent će ispraviti sam sebe. Intelligentni agenti za pretraživanje Web-a mogu imati različite stepene samostalnosti u izvršavanju zadataka u odnosu prema korisniku i njegovim potrebama. Neki intelligentni agenti mogu „samo“ prikupljati informacije, neki mogu filtrirati poruke primljene elektronskom poštom, a neki sarađivati sa drugim agentima i na taj način obavljati vrlo složene i specifične zadatke. Do sada, razvijene su tri vrste takvih agenata⁵:

- *Web crawler* – pokušavaju da daju korisniku celovit pregled informacija, šetajući Web-om i izveštavajući korisnika o onome šta su pronašli;

2 S. Russell, P. Norvig, *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, Prentice-Hall, 2010.

3 T. M. Mitchell, *Machine Learning*, McGraw-Hill, Inc., New York, USA, 1997.

4 V. Ilić, Systems based on agent's technology, *InfoM – Journal of Information Technology and Multimedia Systems*, No. 3–4, 2002, Belgrade.

5 T. N. Nguyen, C. J. Lakhmi (Eds.) *Intelligent Agents in the Evolution of Web and Applications*, Vol. 167.

- *Web pauci* (*Web spider*) – programi koji se pomoću „crvića“ uvlače u sadržaj *web* stranica, odnosno hipermedijskih dokumenata, i pronađene informacije indeksiraju i čuvaju u vlastitoj bazi podataka, koju korisnik kasnije može jednostavno lokalno pretraživati i analizirati.
- *Web roboti* (*Web robot*) – programi koji mogu u potpunosti nezavisno od korisnika izvršavati kompletne transakcije u skladu sa instrukcijama koje im je korisnik dao, kao što su kupovine na daljinu, rezervacije avio-karata, novčanih transakcija itd.

Inteligentni agenti imaju široku oblast primene u pretraživanju tako da se oni koriste za razne oblike kreiranja statističke analize, indeksiranje, tj. prikupljanje podataka preko ključnih reči kao i za pronalaženje uzorka. Inteligentni *Web* agenti imaju veliki potencijal u pronalaženju podataka (*data mining* – proces pronalaženja uzorka u velikoj količini podataka kroz niz pretraživanja), takođe mogu donositi odluke zasnovane na prethodnim pretraživanjima kako bi obavili što kompleksnije pretraživanje.

1. *Web* inteligentni agenti – botovi

Bot (skraćenica od „robot“) jeste softver koji ima ulogu softverskog robota odnosno inteligentnog softverskog agenta i obično u sebi ima implementiranu veštačku inteligenciju zbog efikasnog sakupljanja, manipulisanja u upravljanju podacima⁶. Bot je regularan softverski alat koji koriste kompanije da bi prikupile njima bitne informacije spakovane u bazi podataka, informacije se koriste radi ostvarivanja materijalne dobiti, bilo na legalan ili nelegalan način, obično puštanjem reklama, kao što radi, na primer, kompanija *Google*. Postoje i botovi koji su tu da pokupe informacije potrebne za spamovanje e-mail adrese, da postavljaju komentare po raznim sajtovima ili forumima (obično sa reklamama ili malicioznim linkovima), da se ponašaju kao čovek pomoću veštačke inteligencije, mogu se dopisivati, „četovati“ sa vama, i teško je proceniti da li pričate sa pravim čovekom ili robotom. U *Web* okruženju pod pojmom „bot“ podrazumijevaju se softverski agenti koji interaguju sa mrežnim servisima namenjenim ljudima kao da su i oni sami ljudi. Najčešće se primenjuju za prikupljanje informacija, kada se obično nazivaju programima za indeksiranje *Web* stranica, puzačima (*crawler*) ili paucima (*web spider*). Neki botovi mogu komunicirati sa ljudima putem standardnih internet servisa kao što su servisi za četovanje ili trenutne razmene vesti. Primer takvih botova su roboti za dopisivanje kojima ljudi mogu postavljati pitanja iskazana u prirodnom jeziku, najčešće engleskom, i dobijati pisane i verbalne odgovore. U praksi, takvi se roboti koriste za odgovaranje na pitanja o vremenskoj prognozi, o sportskim rezultatima, o poštanskim ili telefonskim brojevima, o raznim valutama, o redovima vožnje ili redovima letenja, itd. Koriste se i u elektronskom poslovanju kada na zahtev korisnika prikupljaju informacije o proizvodima i uslugama određene vrste, upoređuju cene i uslove prodaje, nabavke ili isporuke, pronalaze optimalne kombinacije

⁶ D. Vučetić, Napadi na računarske sisteme, *Vojnotehničkih glasnik / Military Technical Courier*, Vol. LX, No. 1, 2009, str. 235–249.

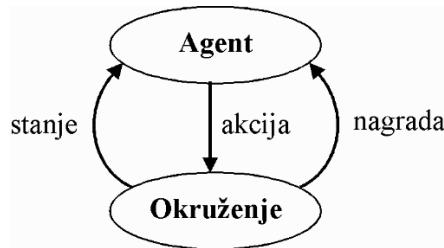
proizvoda ili usluga, npr. u industriji putovanja i u turizmu, pronalaze *Web stranice* sa posebnim ponudama, itd. Važnu ulogu imaju u obrazovanju kada mogu preuzeti ulogu instruktora ili učitelja, kao i u računarskim igrama gde oponašaju prijateljskog igrača ili protivnika, tj. neprijatelja.

Postoji više vrsta botova, a najpoznatijih od njih su: *Spambot*, *Chatbot* i *Web crawling bot*.

- *Spambot* ostavlja reklame, maliciozne linkove po sajtovima, šalje neželjene mejlove na e-mail adrese – spamuje mesta za postavljanje komentara koje pronalazi na stranicama sajta, može da se registruje na sajtu ili forumu i da vrši spamoovanje u tom okruženju. Ovaj tip bota spada u maliciozne.
- *Chatbot* se obično koristi na sajtovima sa pornografskim sadržajem. Posetiocu se pojavi *chatbox* poput onoga koji se pojavi kad neki korisnik kontaktira drugog korisnika na društvenoj mreži Fejsbuku. U tim slučajevima, *chatbot* poziva korisnika na detaljnije upoznavanje pri čemu mu postavlja niz opštih pitanja, a korisnik ne znajući da priča sa robotom ostavlja svoje poverljive podatke. Postoje i regularni *chatbot*-ovi, koji se obično koriste na stranicama vezanim za tehničku podršku. Oni odgovaraju na pitanja koja su im većinom poznata, a pitanja koja im nisu poznata prosleđuju dalje odgovornom licu ili ga upućuju na drugu *web* stranicu.
- *Web crawling bot* su programi koji služe da „pretresu“ *web* sajt u potrazi za bitnim podacima, pa da te podatke pošalju nazad u bazu podataka koja će se upotrebljavati za dalje akcije. Jedan od najpoznatijih *Web crawlera* je *Googlebot*, bot napravljen od strane kompanije *Google* koji ima zadatak da osvežava indeks sajtova na *Google*-u i podataka sa tih sajtova, kao i da se automatski poveže na drugi sajt čiji link pronađe na sajtu. Osim *Googlebota* i druge velike kompanije koriste svoje botove, pa tako na primer *Yahoo* koristi *Slurp* dok *Microsoft Bing* koristi *Bingbot*. *Web crawling bot* se još zove i pauk jer preko linkova ide sa sajta na sajt i tako pravi svoju mrežu.

U velikom broju metoda veštačke inteligencije koje se koriste u botovima, primenjuju se metod Markovljevog lanca, kao jedne od nezaobilaznih komponenata u procesu odlučivanja. Svaki stohastički proces čije trenutno stanje je jedino bitno za dalje odvijanje procesa naziva se Markovljev proces. Poznajući trenutno stanje, može se odredili kako će se proces odvijati u budućnosti, ali i kako se proces odvijao u prošlosti. Pri ovom procesu nije bitno kroz šta je sistem prošao i kakva su bila prethodna stanja. Drugim rečima, sistem nema memoriju, ne postoji memorijски efekat prethodnih stanja ali se neposredno „ovde i sada“ generiše dalji tok događanja. Ovakav proces je poznat kao proces bez memorije ili Markovljev lanac.

Uopšteno gledano, interakcija bilo koje vrste agenta sa bilo kojim okruženjem, može se predstaviti kao na slici 1.

Slika 1: Agent u interakciji sa okruženjem

Interakcija između okruženja i agenta koji se u njemu nalazi, može se prikazati kao:

$$S_0 \xrightarrow[r_0]{a_0} S_1 \xrightarrow[r_1]{a_1} S_2 \xrightarrow[r_2]{a_2} \dots \quad (1)$$

gde je na početku agent u stanju sistema S_0 i deluje akcijom a_0 . Sistem vraća nagradu r_1 agentu i prelazi u stanje S_1 . Zatim, u stanju S_1 agent deluje akcijom a_1 , prima nagradu r_2 i sistem prelazi u stanje S_2 i tako dalje.

Markovljev model je matematički model koji opisuje stohastičke procese, odnosno procese koji generišu slučajnu sekvencu ishoda u skladu sa određenim verovatnoćama⁷. U stohastičkom svetu akcija a_t koji se nalazi u stanju S_t nije rezultat novog jednoznačnog stanja nego raspodela verovatnoća $P(S_{t+1}|S_t, a_t)$ po svim mogućim stanjima S_{t+1} . Verovatnoća prelaska stanja S u stanje S' akcijom a , data je jednačinom:

$$P_{\mathbf{S}}^a = \Pr\{S_{t+1} = S' | S_t = S, a_t = a\} \quad (2)$$

Skriveni Markovljevi lanci su stohastički konačni automati kod kojih je prelazak iz stanja u stanje obeležen verovatnoćom; kod skrivenih je čak nemoguće unapred odrediti prelaska stanja već samo posledice. Skriveni Markovljevi modeli omogućuju jednostavno modeliranje procesa iz stvarnog sistema; skriveni lanac Markova (*Hidden Markov models – HMM*) deli događaje, odnosno odgovarajuće promenljive u skrivena X i posmatrana Y stanja. Kao osnova sistema za prepoznavanje koristi se HMM sa konačnim brojem stanja $\{S_1, \dots, S_M\}$. Model se može opisati uređenom petorkom⁸ $\lambda = (A, b, \pi, M)$, gde je M broj stanja modela, $A = [a_{ij}]$ matrica verovatnoća prelaza između stanja Markovljevog modela, π vektor inicijalnih verovatnoća stanja, $b = [b_1, \dots, b_M]$ vektor uslovnih gustina raspodela $b_i(0)$ opservacija po stanjima $S_j, j \in \{1, \dots, M\}$ (emitujuće gustine raspodela stanja). Matrica verovatnoće prelaza i vektor inicijalnih verovatnoća stanja zadovoljavaju ograničenja:

$$\sum_{j=1}^M a_{ij} = 1, \forall i \in \{1, \dots, M\}, \sum_{j=1}^M \pi_j = 1 \quad (3)$$

7 E. Fosler-Lussier, *Markov Models and Hidden Markov Models: A Brief tutorial*, Technical Report (TR-98-041), 1998.

8 L. R. Rabiner, A tutorial on Hidden Markov Models and Selected Applications in Speech Recognition, *Proceedings of the IEEE*, Vol. 77, No. 2, 1989, str. 257–286.

HMM predstavlja grafički model verovatnoće, na kojem su bazirani mnogi programi za predviđanje, koji sa velikom tačnošću prepoznaju statičke obrasce i klasifikuju statičke podatke. HMM modeli su razvijeni u cilju prevazilaženja nedostatka metoda zasnovanih na veštačkim neuronskim mrežama.

2. Inteligentna analiza podataka i *data mining*

Dubinska analiza podataka je način obrade podataka koji podrazumeva razne postupke koji imaju za cilj dobijanje korisnog znanja iz podataka. Osnovno svojstvo po kojem se dubinska analiza podataka razlikuje od tradicionalne ili „obične“ analize je primena postupaka mašinskog učenja. Inteligentna analiza podataka (*intelligent data analysis*) drugi je naziv za dubinsku analizu podataka. Pridev „inteligentna“ naglašava da je to analiza podataka zasnovana na postupcima veštačke inteligencije, pre svega mašinskog učenja. Tehnike koje se najčešće primenjuju uglavnom su izvedene iz tri glavne oblasti: statistike, mašinskog učenja i baza podataka. Mašinsko učenje je zanimljivo zbog svoje težnje da se približi ljudskom učenju po efikasnosti, kao i da ga objasni, odnosno pruži teorijski model za njega. Neka od najvažnijih pitanja mašinskog učenja⁹ su:

- šta se može naučiti i pod kojim uslovima?
- kako se povećava efikasnost učenja u zavisnosti od obima iskustva?
- koji su algoritmi pogodni za koje vrste problema?

Odgovore na ova najvažnija pitanja mašinskog učenja upravo leže u teoriji modela učenja. U tom smislu, treba sagledati vrste zadataka učenja koje se često pojavljuju. Jedan od najčešćih zadataka učenja koji se javlja u praksi je klasifikacija, tehnika kojom se vrši prepoznavanje vrste objekata. S druge strane, regresija je zadatak mašinskog učenja u kome objektima odgovaraju vrednosti iz skupa realnih brojeva, kao što je, na primer, predviđanje potražnje robe u zavisnosti od raznih faktora koji na nju utiču. Razvoj nekih primena induktivnog mašinskog učenja, pre svega u izgradnji sistema zasnovanih na znanju i otkrivanju znanja u podacima (*Data Mining – DM*) dovelo je do naglašenog zahteva za razumljivošću naučenog znanja. *Data mining* se razlikuje od klasičnih statističkih metoda po tome što se ne odvija po unapred utvrđenim pravilima, već pokazuje kreativnost u analizi podataka i na taj način može da otkrije nova, neočekivana pravila. Osnovni cilj DM jeste otkrivanje do sada nepoznatih odnosa između podataka. Analizom ogromnih baza podataka upotrebom DM definišemo relacije, obrasce ili forme ponašanja, neophodne za odlučivanje i predviđanje.

U inteligentnoj analizi podataka postoje dva modela za istraživanje:

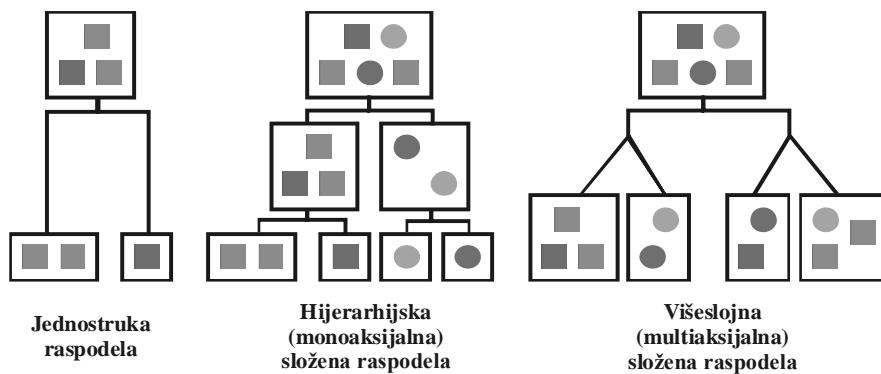
- statistički i matematički model kao što su multivaraciona analiza (*multivariate analysis – MVA*) i analiza glavnih komponenti (*principal component analysis – PCA*);
- metodi mašinskog učenja kao na primer učenje klasifikacija i pravila regresije, učenje grupisanja – klastering, učenje višestrukih modela (*ensemble*), selekcija i estimacija atributa (*attribute/feature selection*) i otkrivanje pravila udruživanja (*association*).

⁹ P. Janićić, M. Nikolić, *Veštačka inteligencija*, Matematički fakultet, Beograd, 2010, str. 161.

Prema standardu CRISP-DM (*CRoss-Industry Standard Process for Data Mining*) metodologije tipični zadaci u inteligentnoj analizi podataka su svakako deskripcija, estimacija, predikcija, klasifikacija, klastering i analiza asocijacija. U odnosu na prirodu problema i zadataka mogu se izdvojiti dve nazastupljenije tehnike u procesu inteligentne analize podataka: klasifikacija i klasterovanje.

Klasifikacija (*Classification*)

Klasifikacija je jedna je od najzastupljenijih metoda istraživanja podataka. U tu grupu spadaju metode za svrstavanje entiteta u jednu od nekoliko prethodno definisanih grupa ili klasa. U postupku istraživanja formiraju se klasifikacioni modeli, ispitivanjem prethodno klasifikovanih podatka (slučajeva). Ovo je primer nadgledanog modela, jer zahteva postojanje skupa podataka u kojem je za svaki ulazni slučaj definisana klasa kojoj pripada. Svaki slučaj sadrži niz atributa, od kojih je jedan specijalan atribut određen za oznaku klase. Suština klasifikacije je pronalaženje modela koji opisuje atribut koji označava klasu kao funkciju ulaznih atributa. Najčešći algoritmi klasifikacije su stabla odlučivanja, neuronske i Bayesove mreže.

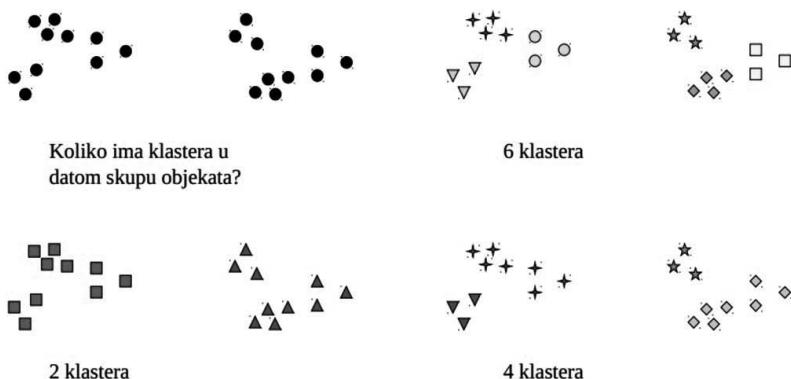

Slika 2: Vrste klasifikacije

Klasterovanje – grupisanje (*Clustering*)

Ovom metodom se pronalazi prirodno grupisanje slučajeva na osnovu niza atributa, tako da atributi unutar jedne grupe imaju prilično slične vrednosti, a među grupama postoji značajna razlika. Logičke celine, odnosno dobijene grupe, nazivaju se klasteri. Za razliku od klasifikacije, kod koje postoje predefinisane klase, ovde to nije slučaj. Pošto ne zahteva skup podataka za treniranje, klasifikacija pripada nenadgledanim metodama istraživanja podataka. Svi ulazni atributi se podjednako tretiraju. Čak se od korisnika ne zahteva ni određivanje ulaznih atributa, niti izlaza, već samo eventualno, broj klastera. Većina algoritama klasterovanja se razvija kroz veći broj iteracija, dok se granice klastera ne stabilizuju. U skladu sa osnovnim definicijama istraživanja podataka, može da se kaže da je suština klasterovanja otkrivanje skrivene vrednosti i promenljivih

koje precizno klasificuju podatke. Metode klasterovanja imaju široku primenu kao što je e-uprava¹⁰ (*e-government*), jer dosta efikasno rade sa različitim tipovima podataka (diskretnе, numeričке, kategoričke vrednosti). Često predstavljaju početan korak u istraživanju podataka, koji prethodi klasifikaciji. Često je u upotrebi i naziv segmentacija. Dva najčešća pristupa problematici grupisanja rezultata pretraživanja poklapaju se sa pristupima u okviru *data mining* metodologije i to su nadgledano učenje (*supervised learning*) i nенадгледано учење (*unsupervised learning*). Kod nadgledanog učenja koriste se algoritmi mašinskog učenja kao što su mašine potpornih vektora (*Support Vector Machines – SVM*) i neuronske mreže, koji na osnovu zadatog skupa „ručno“ klasifikovanih dokumenata, nakon procesa „učenja“ vrše klasifikaciju stranica na osnovu njihovog sadržaja. U drugom pristupu učenja, tj. nенадгледаном учењу vrši se klasifikacija dokumenata bez prethodnog „znanja“, koristeći samo informacije prisutne u samim podacima, a na osnovu postupka k-najbližih suseda (*k-nearest neighbors – KNN*). Ovaj pristup se često koristi u istraživanju podataka, kada ne postoji prethodno definisani korpus podataka ili kada nismo sigurni šta tačno tražimo u podacima. U prilog tome, rezultate pretraživanja možemo posmatrati kao obične dokumente i primenjivati standardne metode mašinskog učenja za njihovo grupisanje (nadgledano – u odnosu na zadatu temu ili nенадгледано – po sličnosti dokumenata).

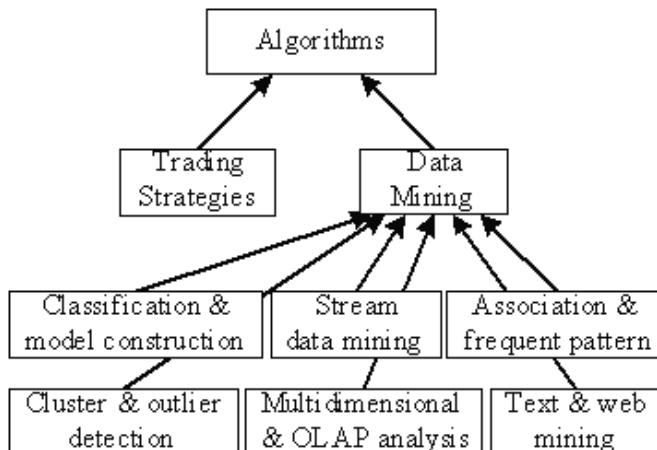

Slika 3: Metod klasterovanja

Otkrivanje znanja pomoću inteligentnih agenata

Znanje, rutinski kreirano i primenjeno u današnjim inteligentnim agentima, skriva se u velikim bazama podataka i može se izvući tehnikama *data mining*-a. Glavni korak u tom pravcu jeste transformacija otkrivenog znanja iz mehanizma zaključivanja ili ponašanja inteligentnih agenata.

¹⁰ G. Šimić, Z. Jeremić, E. Kajan, D. Randelović, Framework for Delivering e-Government Support, *Acta Polytechnica Hungarica*, Vol. 11, No. 1, 2014, str. 79–96.

Slika 4: Korišćenje algoritama¹¹ u data mining-u

Data mining se često poistovećuje sa pojmom otkrivanje znanja u bazama podataka (*Knowledge Discovery in Databases – KDD*). Otkrivanje znanja u bazama podataka jeste proces identifikacije novih, ispravnih, korisnih i razumljivih šabloni i modela iz podataka skladištenih u bazama podataka. *Data mining* je samo jedan korak u tom procesu, čiji je zadatak da pronađe i otkrije šablove i modele. Problem velikog broja atributa u skupovima podataka pojavljuje se od sredine devedesetih godina i danas je vrlo aktuelan. Oblasti sa velikim brojem atributa (nekoliko stotina) danas postoje u genetici: problem odabira gena s određenim koeficijentom ekspresije, i u klasifikaciji teksta: problem otkrivanja neželjenih poruka elektronske pošte (*spams*), problem automatskog sortiranja URL-ova u *Web* direktorijumu. Čak i u skupu podataka sa mnogo manjim brojem atributa, korisno je odabrati koji su atributi važniji za kreiranje boljeg modela u odnosu na druge. Polazeći od činjenice da postoje postupci dubinske analize koji ne mogu odlučiti koji su važniji od nevažnih atributa, proces odabira atributa je od presudnog značaja u onim situacijama kad su razlike od samo nekoliko procenta značajne u klasifikaciji ili predviđanju.

Osnovni zadatak selekcije atributa je redukcija dimenzionalnosti prostora atributa i uklanjanje redundantnih, irrelevantnih i zašumljenih podataka, čime se ubrzava rad algoritama učenja, poboljšava kvalitet podataka i povećava tačnost naučenog znanja. Pri odabiru atributa, postoje dva pristupa koji se razlikuju po tome što se želi postići. Prvi pristup je pronalaženje podskupa atributa koji su korisni za izgradnju kvalitetnog modela. Drugi pristup je nalaženje ili rangiranje svih potencijalno važnih atributa. Korištenje podskupa od potencijalno važnih atributa za izgradnju modela pokazuje se kao suboptimalni pristup kod izrade nekih modela. S druge strane, pitanje korisnosti naspram važnosti atributa može biti veoma zanimljiv.

¹¹ L. Cao, G. Weiss, S.P. Yu, A brief introduction to agent mining, *Autonomous Agents and Multi-Agent Systems*, Vol. 25, No. 3, 2012, str. 419–424.

3. Primena tehnika veštačke inteligencije pri analizi podataka u policiji

Napredak u tehnologiji analize velikih količina podataka predstavlja osnovu za razvoj relativno nove oblast poznate kao analiza podataka u policiji. U mnogim policijskim upravama, analiza podataka se svodi na mapiranja zločina za potrebe komandnog osoblja i izrada statistike o samom kriminalu. U drugim slučajevima, analiza podataka u policiji može da predstavlja fokusiranje na analizu raznih policijski izveštaja i informacija o osumnjičenima kao vid pomoći istražiteljima. Analiza podataka u policiji je proces analitičkog istraživanja kriminalnih delatnosti, pojedinaca ili grupe i kao takva čini jednu od važnih aplikacija današnjeg *data mining*-a. Primena *data mining*-a u kriminalističkoj analizi svodi se na otkrivanje obrazaca i šablonu, kreiranju prognoze, pronalaženju odnosa i mogućih objašnjenja, mapiranje kriminalnih mreža kao i identifikovanje mogućih osumnjičenih. Tehnike klasteringa baziraju se na pronalaženje odnosa između različitih vrsta kriminala i ranije poznatih zajedničkih karakteristika kriminalnih atributa. Pravila udruženja svode se na pronalaženju pravila u kriminalnim podacima na osnovu kojih se identificuju obrasci koji pomažu donosiocima odluka o bezbednosti društva da preduzmu adekvatnu akciju prevencije.

3.1. Sistem za detekciju upada – IDS

Multilevel klastering upozorenje i inteligentni klaster modeli upozorenja¹² dobre su tehnike za smanjenje broja upozorenja. Kompleksnost modela, s druge strane, može degradirati karakteristike samog sistema za upozoravanje. Autor Metju (Mathew) i saradnici uložili su veliki trud u tom smislu, predstavljajući tehniku za razumevanje multilevel napada¹³ uz praćenje napada baziranog na vizuelizaciji raznovrsnih tokova događaja. Koristili su događaj korelacije koji prati napad kako bi se utvrdio vremenski odnos između raznovrsnih događaja. Navedeni pristup je bio koristan samo da bi se razumele faze u multilevel napadima, ali ne i u predviđanju ponašanja korisnika.

Veoma je važno da se odredi profil i namere napadača kako bi se zaštitala mreža. Zbog toga postoji potreba da se nađe efikasan način identifikacije vrste napadača. Sistemi za detekciju upada (*Intrusion Detection Systems – IDS*) kao što je Snort, besplatan IDS za operativne sisteme Linux i Windows, pomaže u otkrivanju jedne faze upada¹⁴, ali ne i u otkrivanju *multistage* napada (napad sa nekoliko uzastopnih faza) i ponašanje napadača. Razlog tome je veliki broj upozorenja, nedostatak odgovarajućeg modela koji može da detektuje *multistage* napade i nepostojanje metoda koje su u stanju da povežu *multistage* napade sa ponašanjem napadača. Zato su razvijeni drugi sistemi na bazi veštačke inteligencije koji mogu da vrše predikcije (predviđanja) i koji mogu da odrede

12 S. Vaughn, *Multilevel Alert Clustering for Intrusion Detection Sensor Data*, Fuzzy Information Processing Society, USA, 2005.

13 S. Mathew, D. Britt, R. Giomundo, S. Upadhyaya, S. Sudit, *Real-time Multistage Attack Awareness Through Enhanced Intrusion Alert Clustering*, In Situation Management Workshop (SIMA 2005), MILCOM 2005, Atlantic City, NJ, 2005.

14 P. Česar. Sistem za detekciju upada u mrežnu infrastrukturu, *NBP – Journal of Criminalistics and Law*, Kriminalističko-poličijska Akademija, Beograd, Vol. 18(1), 2013, str. 113–128.

profile napadača na osnovu njegovog ponašanja. Multilevel klastering upozorenje i inteligentni klaster modeli upozorenja su veoma korišćene tehnike za smanjenje broja upozorenja.

Ubrzani razvoj internet tehnologija doneo je sve više sofisticiranih upada sa kojima je bezbednost mreže postala veliki izazov današnjice. Napadači mogu imati različite namere, a svaki napad može da ima različite nivo. Sagledavanje ponašanja napadača u tom prostoru svakako je važno kako bi se razumeli rizici. U studiji slučaja¹⁵ sprovedenoj od strane vlade SAD svi napadači u sajber prostoru svrstani su u devet različitih grupa¹⁶:

- 1) *amateri* – ova grupa napadača nema mnogo znanja; oni to čine radi zabave;
- 2) *kriminalci* – nastoje da napadnu sisteme za ostvarivanje novčane dobiti; oni koriste spamove, fišinge kao i špijunske/maliciozne softvere za krađu identiteta i prevare na mreži;
- 3) *insajderi* – u velikom broju slučajeva poseduju detaljno poznavanje sistema žrtve koji im omogućava neograničen pristup i daje mogućnost izazivanja štete sistemu ili krađe osetljivih podataka;
- 4) *fišeri* – koriste šeme za krađu identiteta u pokušaju da sakupe informacije u svrhu ostvarivanja novčane dobiti;
- 5) *države* – strane obaveštajne službe koriste IT sredstva za prikupljanje informacija i špijunažu; ovo može biti usmereno na druge države (priateljske i neprijateljske) ili na nedržavne pretnje;
- 6) *hakeri* – vrše upad u mreži preko neovlašćenog pristupa koji zahteva dobro poznavanje računara i veština programiranja;
- 7) *teroristi* – pokušavaju da unište, onesposobe ili iskoriste ključnu infrastrukturu u cilju ugrožavanja opšte nacionalne bezbednosti;
- 8) *bot-mrežni operateri* – haker-operateri na mreži koji preuzimaju veliki broj računara, a koji se zatim koriste za koordinaciju napada, fišer prevare, spamovanje ili malver (zlonamerne) napade;
- 9) *autori špijunskog i zlonamernog softvera* – pojedinci ili organizacije koji sa zlom namerom sprovode napade na korisnike koristeći i rasturajući špijunski i maliciozni softver.

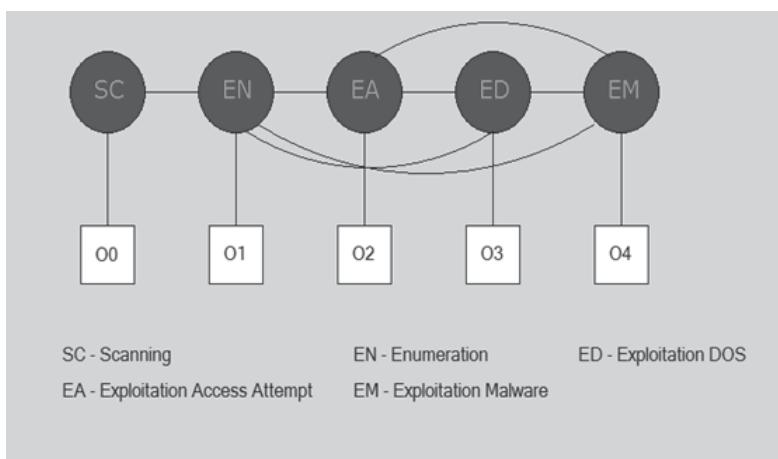
Za predviđanje ponašanja napadača se obično koristi HMM, algoritam mašinskog učenja, kako bi se analiziralo ponašanje napadača po nekim definisanim pravilima za svaku vrstu napadača. U njima je definisano pet faza¹⁷, koje ujedno predstavljaju stanja u HMM: skeniranje, prebrojavanje, pokušaj pristupa, malware pokušaj i servis odbijanja.

15 United States. Government Accountability Office. *Cyberspace: United States Faces Challenges in Addressing Global Cybersecurity and Governance*. Washington D.C. UNT Digital Library. <http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc301480>.

16 S.B. Buckland, F. Schreier, T. H. Winkler, *Demokratsko upravljanje: Izazovi sajber bezbednosti*, FBD, Forum za bezbednost i demokratiju, Beograd, str. 48. <http://www.scribd.com/doc/60984092/Cyber-Safety>, 2010.

17 R. Katipally, L. Yang, A. Liu, *Attacker Behavior Analysis in Multi-stage Attack Detection*, The Proceedings of Cyber Security and Information Intelligence Research Workshop, ACM Digital Library, Oak Ridge, TN, 2011.

- **Skeniranje.** Napadač pokušava da prikupi informacije o ciljnog sistemu. Vrši se posmatranje ICMP PING komande, jedne od komandi ICMP (*Internet Control Message Protocol*) paketa. Ping je komanda IP protokola koja primaocu nalaže da odgovori na nju i vrati pošiljaocu sadržaj koji je dobio u istom paketu. Koristi se za merenje brzine protoka odziva internet veza.
- **Prebrojavanje.** Napadač pokušava da pronađe ranjivost ciljnog sistema. Vrši se posmatranje portova (pristupna vrata kroz koja informacije dolaze ili odlaze od računara) u servisima za pričanje kao što je CHAT_MSN.
- **Pokušaj pristupa.** Napadač pokušava da dobije pristup resursima ciljnog sistema. Vrši se posmatranje SQL verzije pokušaja prekoračenja. Prekoračenje bafera je anomalija do koje dolazi kada proces u bafer upiše podatke koji su zbirno veći od veličine tog bafera. To se može postići preko SQL naredbi u web aplikacijama.
- **Odbijanje usluga.** (*Denial of Service – DoS*). Napadač pokušava da uskrati uslugu drugim korisnicima. Vrši se posmatranje jedne od najslabijih tačaka Windowsa, NetBIOS SMB – DS Trans Maks Param DOS. DoS izaziva prestanak rada servisa ili programa, čime se drugima onemogućava rad sa tim servisima ili programima. DoS napad se najlakše izvršava na transportnom sloju – slanjem velikog broja SYN paketa (*TCP CONNECTION REQUEST*).
- **Malware pokušaj.** Napadač pokušava da izvrši svoj kod na ciljnog sistemu. Vrši se posmatranje asemblerске naredbe „nop“ (*no operation*), naredba bez dejstva: SHELLCODE_k86_NOOP koja omogućava pokretanje shell programa pod operativnim sistemom na procesoru serije x86 (Intel/AMD).

Slika 5: Faze napada u IDS-u predstavljene kao stanja HMM

Mapa upozorenja/posmatranja predstavlja jedno od pet skrivenih stanja sistema. Sva upozorenja su klasifikovana u pet različitih grupa u zavisnosti od vrste upozorenja. Na primer, upozorenje na ICMP ping obično se smatra za vrstu skeniranja, dok se upozorenje od *shellcode X86 INC EXC NOOP* smatra za eksploraciju *malware* tipa. Kreirano je 88 pravila po kojima su označena imena stanja za svaku vrstu upozorenja.

Tabela 1: Ponašanje napadača na osnovu pripadajuće grupe

Grupe napadača	Ponašanje
Amater	Skeniranje + prebrojavanje
Insajder, fišer, Spyware/Malware, Botnet (ISBN)	Pokušaj pristupa + odbijanje usluga + malware pokušaj
Kriminalne grupe, teroristi, hakeri, države (CTHN)	Skeniranje + prebrojavanje + pokušaj pristupa + malware pokušaj
Teroristi, hakeri (TH)	Skeniranje + prebrojavanje + odbijanje usluga
Teroristi, hakeri, kriminalne grupe (THC)	Skeniranje + prebrojavanje + pokušaj pristupa + odbijanje usluga + malware pokušaj

Data mining je našao široku primenu u oblasti kriminalistike. Može se primeniti i u ostalim oblastima policije, tamo gde se raspolaze velikim količinama podataka čijom se analizom mogu otkriti određena pravila, zakonitosti i veze. Baze podataka kriminalaca sadrže informacije o samim kriminalcima, prestupnicima, žrtvama kao i vozilima koja su korišćena u zločinu. Među ovim zapisima su grupe krivičnih dela koja se mogu pripisati serijskim kriminalcima, koji su odgovorni za više krivičnih prestupa i obično ispoljavaju određene specifičnosti u svom izvršenju krivičnog dela (silovanje, ubistvo, razbojništvo, itd.), kao i primenu specifičnih metoda za sprovođenje svog zločina.

3.2. Inteligentni sistemi u policiji

U Indiji se već duže vreme koristi inteligentni sistem policije kao alat koji ima neprocenjivu vrednost u promeni trenutnog stanja kriminala. Ovaj sistem predstavlja jednu vrstu inteligentnog alata koji indijska policija koristi za otkrivanje i sprečavanje kriminala¹⁸. Prvi zadatak u primeni klaster algoritma za otkrivanje šablonu kriminala jeste predviđanje veličine stanovništva grada. Proračun kriminala po glavi stanovnika pomaže da se odredi statistika kriminala u određenoj populaciji stanovnika. Međutim, u nekim evidencijama nedostaju jedna ili više vrednosti. Još gora situacija je nedostatak vrednosti „veličina stanovništva grada“, što znači da nije bilo statistike po glavi stanovnika kao kompletног zapisa. U nekim gradovima ne postoje podaci o prijavljenom stanovništvu u bilo kakvom obliku. Da bi se poboljšao proračun „godišnjeg proseka stope kriminala po glavi stanovnika“, kao i da bi se obezbedilo otkrivanje svih „onih koji tu ne pripadaju“, bilo je potrebno da se popune nedostajuće vrednosti. Osnovni pristup zasniva se na to da se izvrši klasterizacija veličine stanovništva, formiraju klase iz klastera, a zatim klasificuju evidencije sa nepoznatom veličinom stanovništva. Opravданje za korišćenje tehnike klasteringa je to što klase iz klastera imaju

¹⁸ M. Gupta, B. Chandraand, M. P. Gupta, Crime Data Mining for Indian Police Information System, *Journal of Crime*, Vol. 2, No. 6, 2006, str. 43–54.

veću verovatnoću da predstavljaju stvarnu veličinu stanovništva u gradovima. Jednina veličine neophodna za klasterizaciju bila je veličine stanovništva svakog zapisa. Ove vrednosti su grupisane pomoću EM algoritma (algoritam je efikasna interaktivna procedura za estimaciju parametara na osnovu kriterijuma maksimalne verodostojnosti očekivanje – maksimizacija), a deset inicijalnih klastera bilo je izabrano zato što su oni proizveli klastera sa srednjom vrednošću koje predstavljaju kalkulacije po glavi stanovnika približno njihovim stvarnim vrednostima.

Polazeći od datog skupa objekata, grupisanje je proces otkrivanja klase pri čemu se objekti grupišu u klastera koji su unapred nepoznati. U tu svrhu koriste se dve tehnike klasteringa: *K-Means* algoritam i *DBScan* algoritam (*Density-Based Spatial Clustering Application with Noise*). Korišćenje jednog algoritma koji bi bio primenjiv na sve probleme, u praksi je nemoguće ostvariti. Proces usavršavanja inteligentnih alata ostvaruje se hibridnim rešenjima koja spajaju najbolje od nekoliko različitih pristupa i algoritama. Na taj način moguće je stvoriti hibridni genetski algoritam, gde je svaka jedinka lista sastavljena od svih parametara primitivnih funkcija u nekom algoritmu, a postupak optimizacije se svodi na nalaženje najboljeg skupa parametara za svaku primitivnu funkciju u tom grafu. Hibridni genetski algoritam¹⁹ dat u ovom inteligentnom sistemu policije grupiše podatke u m grupa pri čemu su dati:

- 1) ulaz – vrsta kriminala, broj klastera, broj ponavljanja;
- 2) izlaz – predikcije/klasteri C0, C1, C2 i C3 i to:
 - C0: kriminal je stabilan ili opada; stopa seksualnog uznevimiravanja je primarni zločin u pokretu; postoje manji incidenti – ubistvo iz koristoljublja, razbojništvo, pripreme za razbojništvo, silovanje, bračno nasilje i ubistvo iz nehata;
 - C1: kriminal raste ili je u toku; neredi, prevare, falsifikati i okrutnost od strane muža i rodbine menjaju primarne stope kriminala; postoje manji incidenti – ubistva, kidnapovanja ili otmice drugih;
 - C2: kriminal se generalno povećava; krađe su primarni kriminal sa tendencijom porasta; postoje niži incidenti zločina protiv imovine: provala i krađa;
 - C3: malo zločina je u toku; ubistva, silovanja, izazivanje požara u pokretu; postoji manje promene zločina protiv imovine – provale i krađe – ali se koriste za demonstraciju makar nekih karakteristika klastera.

U rezultatima klasterizacije uočen je trend gradskog zločina za svaki tip kriminala u svakoj godini. Dalje, malom modifikacijom klastering semena razna stanja su grupisana kao zone visokog, srednjeg i niskog nivoa kriminala. Na osnovu ovih homogenih grupa, efikasnost policijske jedinice, tj. države može se izmeriti, a metod je dat kao:

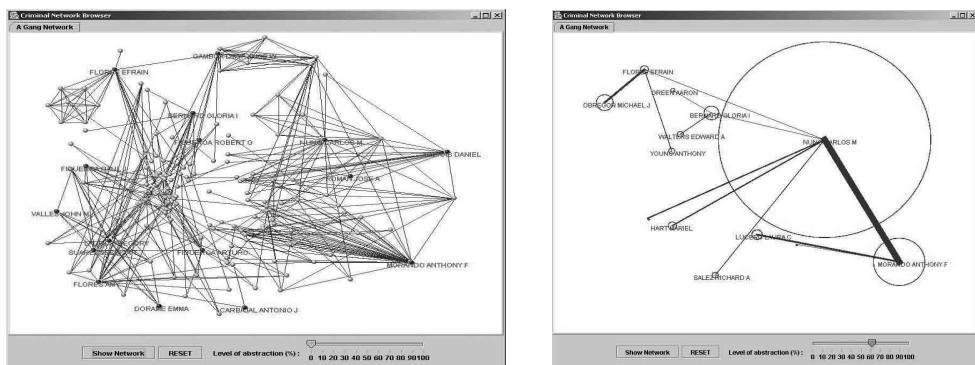
$$\text{Izlazna funkcija stope kriminala} = 1/\text{stopa kriminala} \quad (4)$$

¹⁹ A. Malathi, Dr. S. Santhosh Baboo, An Enhanced Algorithm to Predict a Future Crime using Data Mining, *International Journal of Computer Applications*, Vol. 21, No. 1, 2011, str. 1–6.

gde se stopa kriminala dobija deljenjem ukupne gustine kriminala države sa ukupnim brojem stanovnika te države, tako da se stanje policije prikazuje kao učinkovito ako je stopa kriminala niska, odnosno ako je izlazna funkcija stope kriminala visoka.

Osnovni metod podrazumeva grupisanje stanja koji imaju isti trend kriminala, a potom klasifikovanje novog zapisa pomoću informacije „sledeća godina“. Ovo je kombinacija koja je sa skromnim podacima u stanju da stvori klasifikator koji će predvideti buduće trendove kriminala. Na osnovu klaster rezultata, klasifikacijski algoritam se primjenjuje da predviđi budući trend kriminala. Klasifikacija se izvodi kako bi se našao odgovarajući klaster za sledeću godinu. To nam omogućuje da napravimo prediktivni model za predviđanje sledeće godine pomoću podataka evidencije ove godine. U ovu svrhu se koristi C4.5 algoritam stabla. Generalno, tehnika stabla se koristi za predviđanje nepoznatih trendova kriminala u sledećoj godini. Eksperimentalni rezultati pokazuju da je ova tehnika predviđanja tačna i brza.

Analizirajući bazu podataka 272 policijske stanice u Tusonu, predstavnici Univerziteta u Arizoni i Hong Kongu, analizirali su izveštaje o 164 zločina²⁰ počinjena u periodu od 1985. do 2002. godine. Korišćen je prostorni koncept/tehnika, kako bi se utvrstile veze između podgrupa i definisala mreža bandi. Stepen povezanosti između pojedinih podgrupa meren je prema tome koliko su se često njihova imena zajedno pominjala u istim zločinima. Korišćena je metoda klasteringa, kako bi se cela kriminalna mreža na tom području podelila na podgrupe, tj. bande, i *block-modeling* pristup za utvrđivanje veza i komunikacije između istih. Isti pristup je korišćen i za utvrđivanje vođa bandi. Dobijeni su sledeći rezultati prikazani na slici 6. Levi deo slike pokazuje da je korišćenjem DM utvrđeno 16 vođa kriminalnih grupa, čija su imena obeležena crvenim slovima, kao i mesta na kojima su se dešavali zločini. S desne strane slike prikazuju se kriminalne podgrupe, ukupno njih 16. Grupe su nazvane po imenima njihovih lidera. Obim krugova pokazuje broj članova koji pripadaju svakoj grupi, tj. veličinu grupa i područje njihovog delovanja. Debljim linijama prikazano je između kojih podgrupa postoji veći obim komunikacije i čvršće veze.

Slika 6: Analiza kriminalnih mreža

20 H. Chen, W. Chung, J. J. Xu, G. Wang, Y. Qin, M. Chau, Crime data mining: A general framework and some examples, *Computer*, Vol. 37(4), 2004, str. 50–56.

Nakon sprovedenog istraživanja, dobijene rezultate su analizirala tri eksperta iz Policijske stanice u Tusonu, koji su upoređivali ove podatke sa informacijama koje imaju sa terena. Eksperti su potvrdili rezultate dobijene DM. Podaci realno prezentuju stvarno stanje na terenu. Podaci o dve najveće kriminalne podgrupe su takođe bili tačni, kao i jačina veza koja postoji između njih. Te dve podgrupe su smatrane za dve najveće mreže za prodaju narkotika u regionu. Imena vođa grupa su takođe ispravna, a ispostavilo se da su vođe dve najveće podgrupe dobri prijatelji. Eksperti su potvrdili da DM sistem koji je razvijen tokom ovog istraživanja može u velikoj meri da pomogne u definisanju kriminalnih mreža i njihovih struktura, ali i da pomogne u sprečavanju određenih kriminalnih aktivnosti i zločina. Pomoću ovakvih modela može se u velikoj meri ograničiti komunikacija između podgrupa i suziti područje njihovog delovanja.

Zaključak

U današnjem svetu, kriminalci koriste pametnu tehniku kako bi maksimalno iskoristili sve postojeće moderne tehnologije i metode u izvršenju zločina. Ovo im, takođe, olakšava da deluju uzduž i popreko preko cele teritorije države. Visokotehnološki odnosno sajber kriminal ne predstavlja nikakvu novinu kod nas, a još manje u svetu. Kako je danas moguće biti sajber kriminalac iz bilo kog dela sveta, značajno je otežano lociranje prestupnika. Ako se susrećemo sa takvim izazovima, radi kontrole kriminala i održavanja javnog reda, moramo efikasno stvarati baze podataka o zločinima i zločincima u digitalnom obliku, tako da se korišćenje inteligentnih tehnika u informacionim sistemima policije više ne može zanemariti. *Data mining* u računarskoj nauci jeste polje specijalizovano za prikupljanje implicitnih informacija koje se distribuiraju preko uskladištenih zapisa podataka ili postoje kao odnosi među grupama zapisa. Tipični primeri korišćenja veštačke inteligencije postoje baš u oblasti policije kao što su praćenje šema zločina, predviđanje kriminalnog ponašanja pojedinaca, lociranje zločinaca i sl.

Internet trgovina sve više uzima maha, a tako je i sa zloupotrebnama platnih kartica i drugim oblicima sajber kriminala. Vrednost sajber kriminala nadmašuje trgovinu narkoticima. Efikasna borba protiv visokotehnološkog kriminala obuhvata kako kratkoročne mere tako i dugoročnu kontrolu. Kada se govori o kratkoročnim merama, one su uglavnom u domenu prevencije i obuhvataju pomenutu analizu rizika – kako iz ugla organizacije tako i iz ugla napadača. Analiza omogućava identifikaciju kritičnih tačaka i sprovođenje mera za smanjenje rizika, kao i implementaciju sistema otkrivanja i sprečavanja napada. Kriminalne grupe često razvijaju svoje mreže, u okviru kojih se organizuju podgrupe i bande kako bi se izvodile razne vrste kriminalnih aktivnosti. Tehnike DM se mogu uspešno iskoristiti za identifikovanje ovih podgrupa, tj. bandi i utvrđivanje načina komuniciranja i interakcije među njima, kako bi se sprečile mnoge ilegalne aktivnosti i zločini.

Literatura

1. Russell, S. Norvig, P.; *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, Prentice-Hall, 2010.
2. Cao, L., Weiss, G., Yu, S. P.; A brief introduction to agent mining, *Autonomous Agents and Multi-Agent Systems*, Vol. 25, No. 3, 2012, str. 419–424.
3. Vaughn, S.; *Multilevel Alert Clustering for Intrusion Detection Sensor Data*, Fuzzy Information Processing Society, USA, 2005.
4. Mathew S., Britt, D., Giomundo, R., Upadhyaya, S. Sudit, S.; *Real-time Multistage Attack Awareness Through Enhanced Intrusion Alert Clustering*, In Situation Management Workshop (SIMA 2005), MILCOM, 2005, Atlantic City, NJ, 2005.
5. Čisar, P.; Sistem za detekciju upada u mrežnu infrastrukturu, *NBP – Journal of Criminalistics and Law*, Kriminalističko-policijska Akademija, Beograd, Vol. 18(1), 2013, str. 113–128.
6. United States Government Accountability Office. *Cyberspace: United States Faces Challenges in Addressing Global Cybersecurity and Governance*. Washington D.C. UNT Digital Library. <http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc301480>.
7. Buckland, S. B., Schreier, F., Winkler, T. H.; *Demokratsko upravljanje: Izazovi sajber bezbednosti*, FBD, Forum za bezbednost i demokratiju, Beograd, 2010, <http://www.scribd.com/doc/60984092/Cyber-Safety>.
8. Katipally, R., Yang, L. Liu, A.; *Attacker Behavior Analysis in Multi-stage Attack Detection*, The Proceedings of Cyber Security and Information Intelligence Research Workshop, ACM Digital Library, Oak Ridge, TN, 2011.
9. Gupta, M., Chandraand B. Gupta, M. P.; Crime Data Mining for Indian Police Information System, *Journal of Crime*, Vol. 2, No. 6, 2006, str. 43–54.
10. Malathi. A., Santhosh Baboo, Dr. S.; An Enhanced Algorithm to Predict a Future Crime using Data Mining, *International Journal of Computer Applications*, Vol. 21, No. 1, 2011, str. 1–6.
11. Chen, H., Chung, W., Xu, J. J., Wang, G., Qin, Y., Chau, M.; Crime data mining: A general framework and some examples, *Computer*, Vol. 37(4), 2004, str. 50–56.
12. Mitchell, T. M.; *Machine Learning*, McGraw-Hill, Inc., New York, USA, 1997.
13. Ilić, V.; Systems based on agent's technology, *InfoM – Journal of Information Technology and Multimedia Systems*, No. 3–4, 2002, Belgrade.
14. Nguyen T. N., Lakhmi C. J. (Eds.); *Intelligent Agents in the Evolution of Web and Applications*, Vol. 167, 2009.
15. Vuletić, D.; *Napadi na računarske sisteme*, Vojnotehničkih glasnik / Military Technical Courier, Vol. LX, No. 1, 2012, str. 235–249.
16. Fosler-Lussier, E.; Markov Models and Hidden Markov Models: A Brief tutorial, Technical Report (TR-98-041), 1998.
17. Rabiner, L. R.; A tutorial on Hidden Markov Models and Selected Applications in Speech Recognition, *Proceedings of the IEEE*, Vol. 77, No. 2, 1989, str. 257–286.

18. Janićić, P., Nikolić, M.; *Veštačka inteligencija*, Matematički fakultet, Beograd, 2010.
19. Šimić, G., Jeremić, Z., Kajan, E., Randelović, D.; Framework for Delivering e-Government Support, *Acta Polytechnica Hungarica*, Vol. 11, No. 1, 2014, str. 79–96.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PROCESS OF COLLECTING AND ANALYZING DATA WITHIN POLICE WORKS

Kristijan Kuk

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Summary: Complex real problems increasingly require intelligent systems that combine knowledge, techniques and methodologies from various sources. Intelligent systems based on artificial intelligence techniques that are associated with the behavior of people can perform the processes of learning, reasoning and solving all kinds of problems. Such systems, which automatically can perform tasks set by the user or other software, today thankfully called intelligent agents. Independent, intelligent agents on the Internet can be very successful to perform some search work on behalf of and for the needs of different users. For efficient collection, manipulation and management of data, such software can be very interesting from the standpoint of intelligent data analysis in many areas the police. Analysis of the data collected by an intelligent agent (a software robot-bot) can be successfully utilized, among many jobs in the police, and in the field of crime and in particular manifestation of cyber-crime, traffic safety, emergencies, etc. To make the collection and analysis of data from criminal activities on the Internet effective, it is necessary to examine the existing artificial intelligence techniques to be used for the conclusion of the intelligent agents. On the other hand, using of methods of artificial intelligence in finding data along with intelligent data analysis (data mining) should be used, which has found wide use in the area of business, economics, mechanics, medicine, genetics, transport etc.

Keywords: artificial intelligence, intelligent agent, software robot-bot, data mining, predictive policing.

ZAŠTITA JAVNOG REDA I BEZBEDNOSTI NA SVETOJ GORI

Dalibor Đukić¹

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Sažetak: Sveta Gora ili poluostrvo Atos predstavlja mesto od izuzetnog najpre verskog ali i kulturnog, istorijskog i etnografskog značaja za pravoslavne narode. Na ovom relativno malom prostoru nastala je jedna od najznačajnijih monaških zajednica u Evropi. Ona se formirala u periodu od IX do XV veka pod jakim uticajem vizantijskog monaškog obrasca. Države pod čijom vlašću se Sveta Gora nalazila u toku njene hiljadugodišnje istorije uvek su bile zainteresovane da obezbede red i sigurnost manastira u kojima se čuvaju relikvije, dokumenti i spomenici od neprocenjivog značaja. Imajući u vidu da se organizacija monaštva na Atosu sporo menjala, izazovi sa kojima su se državni organi susretali kako bi obezbedili javni red na ovom specifičnom prostoru ostali su vekovima isti: nepristupačnost terena, teritorijalna izolovanost monaških naseobina, poseban režim monaške samouprave i veliki broj posetilaca koji dolaze iz najrazličitijih delova sveta.

Ključne reči: Sveta Gora, javni red, policija, manastiri, Konstitutivna povelja.

Uvod

Na jugu grčkog poluostrva Halkidiki nalaze se tri kraka, kojim se to poluostrvo završava u Egejskom moru. Najistočniji od tih krakova u najstarijim izvorima naziva se *Atos*, a često i *Akti*,² dok se od sredine desetog veka pojavljuje i naziv

1 Asistent, dalibor.djukic@ius.bg.ac.rs

2 Naziv *Akti* susreće se kod Tukidida 4, 109, 1: „...ξυμάχους στρατεύει ἐπὶ τὴν Ἀκτὴν καλούμένην. ἔστι δὲ ἀπὸ τοῦ βασιλέως διορύγματος ἔσω προύχουσα, καὶ ὁ Ἀθως αὐτῆς ὄφος ὑψηλὸν τελευτᾷ ἐς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος“ – savezničke okuplja kod *Akti* (obala) zvane, koja se nalazi od carskog

Sveta Gora. U brojnoj literaturi o Svetoj Gori iznose se različite hipoteze o nastanku svetogorskog monaštva. U pokušaju da se dođe do odgovora na ovo pitanje često se prepliću pobožna predanja, legende i istorijske činjenice, tako da je konačan odgovor nemoguće dati.³ Izgradnja prvog manastira na Svetoj Gori 963. godine od strane Atanasija Atonskog predstavlja je presedan, koji je imao dalekosežne posledice u narednim vekovima. Od tada je osnovano preko dvadeset manastira. Pojedini među njima bili su nastanjeni monasima različitog etničkog porekla: među prvima se pominju Iveri – Gruzijci,⁴ zatim Amalfićani, Bugari, Srbi, Rumuni i Rusi.

Podizanje brojnih manastira u koje se uselio veliki broj monaha i koji su uživali ugled i privilegije na vizantijskom dvoru, uticalo je na organizaciju centralne uprave na Svetoj Gori. Naravno, Sveta Gora nije ostala imuna na turbulentna dešavanja koja su zahvatila njenu okolinu: pad pod latinsku vlast nakon krstaških ratova, napadi katalonskih gusara, kratkotrajni periodi srpske i otomanske vlasti. Bez obzira na to pod čijom se vlašću nalazilo Atonsko poluostrvo, monasi su uspevali da sačuvaju privilegije i imunitete koje su im darivali vizantijski imperatori, pa čak u nekim slučajevima i da ih uvećaju. Koliko je vremenom ugled Svetе Gore porastao govor i činjenica da je na državnom saboru u Skoplju, na kojem je proglašena Pećka patrijaršija, bio prisutan svetogorski prot. Cilj je bio da se prikaže kako ovaj nekanonski akt ima podršku najvažnijih crkvenih centara, među kojima je Sveta Gora zauzimala istaknuto mesto.⁵

U ovom prvom periodu formirana je svetogorska monaška zajednica kakva, uz ne tako velike promene postoji do danas. Što se tiče zaštite javnog poretka i bezbednosnih izazova sa kojima se suočavaju organi reda na Svetoj Gori od značaja su sledeće činjenice koje se vezuju za ovaj period svetogorske istorije: prvi svetogorski monasi nisu živeli u velikim manastirima, već u siromašnim drvenim kelijama i kolibama koje su bile neravnomerno rasute po celom poluostrvu, često i na veoma zabačenim i nepristupačnim mestima. Iako su kasnije izgrađeni manastiri, ovakve monaške naseobine nisu prestale da postoje, već do danas predstavljaju manastirske područne ustanove. Teško je bilo i ranije, a u velikoj meri i danas da se svi takvi objekti obezbede. Dodatnu opasnost predstavlja činjenica da se, zahvaljujući dugotrajnosti njihovog postojanja, u njima mogu naći veoma vredni i skupoceni predmeti koje su vekovima brojni posetioci

otvora ka unutra idući, i visoka njena gora Atos završava se u Egejskom moru (prevod autora), H. S. Jones, J. E. Powell, *Thucydidis Historiae*, Oxford 1942. Naziv Akti koriste i Elije Herodijan i Stefan Vizantinac, pri čemu je potonji najverovatnije preuzeo tekst od prethodnika: Augustus Lentz, *Herodiani technici reliquiae v. 1*, Lipsiae 1867, str. 344, Στέφανος Περὶ πόλεων= *Stephanus de urbibus: quem primus Thomas de Pinedo Latii jure donabat, & observationibus, scrutinio variarum linguarum, ac praecipue Hebraicae, Pheoniae, Graecae & Latinae detectis illustrabat: his additae, prae eiusdem Stephani fragmentum*, Apud Rud. & Gerh. Wetstenios, Amstelaedami 1725, str. 55.

³ Različite teorije o nastanku svetogorskog monaštva detaljno obrađuje Dionizija Papahrisantu u svom delu, D. Papahrisantu, *Atonsko monaštvo, počeci i organizacija*, Društvo prijatelja Svetе Gore Atonske, Beograd 2003, str. 7–25.

⁴ O ulozi Gruzijaca u razvoju Atona vid. *Ibidem*, str. 161.

⁵ Da li su svetogorci zaista podržavali nekanonsko proglašenje srpske patrijaršije, teško je utvrditi. Njihovo prisustvo pre se može protumačiti kao ispravan diplomatski potez imajući u vidu da je Sveta Gora zajedno sa većim delom Makedonije bila pod vlašću srpske države. Kao dokaz dobrih

odnosa srpskih vladara i Svetе Gore mogu se navesti hrisovulje cara Dušana kojima on garantuje privilegije i sva stečena prva svetogorskim manastirima.

donosili. U ovom periodu nastao je običaj da svetogorski organi samouprave brinu o bezbednosti i javnom redu na poluostrvu. Na prvom mestu to je bio posao *proti*, koji je dugo bio najviša sudska vlast na Svetoj Gori. Iako su često vladari i istaknute vojskovođe pomagale manastirima u zaštiti njihovih objekata, svetogorski monasi nisu brigu o svojoj bezbednosti prepuštali isključivo njima. Još jedna činjenica koja se vezuje za prvi period svetogorske istorije jeste prisustvo monaha različitih nacionalnosti, što je uvek zbog jezičkih i kulturoloških razlika predstavljalo izazov za organe zadužene za održavanje reda i bezbednosti.

1. Turska vladavina

I pored toga što su se prvi monasi na Atos doselili u vreme Vizantije i formirali prve centralne organe uprave, uprava kakva danas postoji nastala je u vreme turske vladavine. Proces formiranja savremenog sistema vlasti na Svetoj Gori tekanje je spontano i predstavlja izraz preraspodele uticaja i snage među manastirima.

Najverovatnije u toku 16. veka porez koji je ubiran na Svetoj Gori dodeljen je Bostandžijskom odžaku, čiji je oficir sa još tri činovnika boravio u *Kareji*, administrativnom centru Svetе Gore. Oficir, koji je nazivan i *zabit*, pošto je imao zadatak da štiti monahe, bio je zadužen između ostalog i za održavanje javnog reda i discipline.⁶

Početkom 19. veka, a najverovatnije posle reformi iz 1869. godine, na Svetoj Gori je postavljen turski upravitelj (*kajmakam*).⁷ Vremenom je on, kao predstavnik države, preuzeo određene poslove koji su bili u nadležnosti prota, među kojima je i briga o javnom redu i bezbednosti.⁸ On je te poslove obavljao u saradnji sa svetogorskim organom *Epistasijom*, koji su činili predstavnici najuticajnijih svetogorskih manastira.⁹ U isto vreme je na Svetoj Gori postavljen i jedan policajac, koji se nalazio u službi kajmakama. Ovde bi trebalo podvući razliku između trupa zaduženih za održavanje javnog reda van gradova, koje su u Grčkoj nazivane žandarmerija (*χωροφυλακή*) i gradske policije (*αστυνομία*).¹⁰

6 A. Fotić, *Sveta Gora i Hilandar u Osmanskom carstvu XV–XVII vek*, Beograd 2000, str. 56; Δ. Παπαχρυσάνθου, *Η διοίκηση τοῦ Ἀγίου Όρου*, Αθήνα 1999, str. 20.

7 Postoje mišljenja da kajmakam nije vršio upravnu vlast i da se nije mešao u upravne poslove Svetе Gore, već je samo prenosio naredbe izdate od strane upravitelja Solunskog vilajeta. N. Αντωνόπουλος, *Η συνταγματική προστασία τοῦ ἀγιορειτικοῦ καθεστώτος*, Τροχαλία, Αθήνα 1997, str. 71.

8 Iako grčki autori iz tog vremena ističu da kajmakam nije vršio upravnu i izvršnu vlast na Svetoj Gori, on je ipak u dogovoru sa Epistasijom (Sinaksis) mogao vršiti neke policijske poslove. Π. Καρολίδου, *Η ενετώσα κατάστασις εν τῷ Αγίῳ Όρει*, Αθήναι 1896, str. 43.

9 Epistasija kao organ centralne uprave formiran je zahvaljujući centripetalnim težnjama koje su nastale kao posledica porasta ugleda i ekonomskog jačanja nekoliko velikih manastira, a koje se vremenski poklopiло sa slabljenjem pozicije prota. Prvi svetogorski statut koji otvara put stvaranju organa uprave u koje ulaze predstavnici najuticajnijih manastira jeste Sigilij patrijarha Pajsija iz 1744. godine.

10 Žandarmerija je predstavljala najstariji i najznačajniji deo policijskih snaga Grčke. Sve do 1906. godine to su bili jedini organi reda u celoj Grčkoj. Od 1907. godine uvedena je gradska policija zadužena za javnu bezbednost četiri velika grada, dok je u ostatku države brigu o javnom redu i miru zadržala žandarmerija. Ovaj rod policijskih snaga ukinut je 1984. godine, spajanjem žandarmerije i gradske policije u jedinstvene policijske snage.

Imajući u vidu da je Kareja jedino delimično urbanizovano naselje na Svetoj Gori, jedan policajac je boravio u njoj i bio pod komandom civilnih vlasti.¹¹

Osim jednog policajca, o kojem nema mnogo podataka, održavanje javnog reda i bezbednosti na Svetoj Gori bilo je u nadležnosti Sveštene epistasije. Najznačajniji organi reda bili su *serdari* – hrišćani koji su imali pravo nošenja oružja.¹² Sveštena epistasija je mogla da angažuje do 24 serdara, koji su bili zaduženi za različite aspekte zaštite javnog reda i bezbednosti. Oni se mogu podeliti u tri nejednakne grupe. U prvu grupu spadaju četvorica koji su uvek boravili u Kareji i nazivani su *sejmenima*. Među njima je uvek jedan bio nadređen ostalima, jedan se nalazio u stalnoj pravnji prota, a dvojica su pozivali antiprosope (manastirske predstavnike) na sednice. Oni su vršili i razne druge tehničke poslove koji bi im bili poveravani od strane Sveštene opštine. U drugu grupu spadaju četvorica serdara koji su čuvali kopnenu granicu Svetе Gore prema ostatku poluostrva Halkidiki. Oni su bili smešteni u mestu koje se nazivalo *Karaula* i nisu bili stalni, već su naizmениčno obavljali tu dužnost. Najveći deo serdara spada u treću grupu, čiji je zadatak bio da brine o bezbednosti manastira, kelija, skitova, puteva, mostova, prolaza, manastirskih šuma itd. Oni su predstavljeni mobilne oružane jedinice koje su bile u stalnom pokretu.¹³ Ukoliko bi u toku patroliranja otkrili da je počinjeno neko krivično delo ili prekršaj, imali su obavezu da o tome obaveste Sveštenu epistasiju. Zatim bi bila formirana istražna komisija koju su činili jedan epistat,¹⁴ kajmakam i, ako je to neophodno zbog prirode krivičnog dela, lekar. Komisija zatim sastavlja izveštaj koji se šalje sudovima u Solunu.¹⁵ Žanimljivo je da su za vreme turske vladavine na Svetoj Gori postojale oružane snage, koje su činili hrišćani, i sa kojima su turski organi saradivali, iako nisu postavljali, niti su imali komandu nad njima.

Iz turskog perioda istorije Svetе Gore sledeće činjenice imaju značaja za savremeni sistem zaštite javnog reda i poretna na Svetoj Gori: ustanovljavanje funkcije državnog predstavnika na Svetoj Gori koji ima određene nadležnosti i u poslovima bezbednosti i zaštite javnog reda, formiranje kolektivnog organa centralne uprave – Sveštene epistasije, kao i formacijski raspored oružanih snaga, tako da obezbeđuju većinu svetogorskih manastira.

2. Policijske snage kao predmet diplomatskih borbi

Nakon što je u balkanskim ratovima grčka vojska zauzela Makedoniju, pa samim tim i poluostrvo Halkidiki, pojavio se problem sa priznavanjem grčkog suvereniteta nad Svetom Gorom. U vezu sa tim problemom dovodi se i tzv. *rusko pitanje*, odnosno položaj ruskih monaha na Svetoj Gori, koji su u momentu oslobođenja Svetе Gore bili najbrojniji. Treba navesti i da je grčka država u tom

11 Ν. Αντωνόπουλος, *Opus citatum*, str. 72.

12 Κ. Βλάχου, *Η χερσόνησος τοῦ Αγίου Όρους Ἀθω καὶ αἱ ἐν αὐτῇ μοναὶ καὶ μοναχοὶ πάλαι τε καὶ νῦν*, Βόλος 1903, str. 148.

13 *Ibidem*, str. 148.

14 Epistati su članovi Epistasije.

15 Π. Καρολίδου, *Opus citatum*, str. 44.

periodu na Svetoj Gori držala samo malu policijsku jedinicu u Kareji. U julu 1913. godine jedna jedinica bugarske vojske je ušla na Svetu Goru, ali je ubrzo, nakon završetka Drugog balkanskog rata, napustila Aton. Jedan ruski vojni brod je uplovio u luku manastira Svetog Pantelejmona iste godine da bi deportovao sa Svete Gore pripadnike monaške jeresi imenoslavaca.¹⁶

Rusi, kao i ostali Sloveni, bili su prisutni na Svetoj Gori još u srednjem veku, da bi njihovo prisustvo kasnije slabilo i jačalo zavisno od političkih prilika u Rusiji i Turskoj.¹⁷ Mnogi grčki autori povezuju dolazak ruskih monaha na Svetu Goru sa panslavističkim pokretom, jer od 1839. godine broj ruskih monaha u manastiru Pantelejmon, a i širom Svete Gore naglo raste. Međutim, međunarodni ugovor koji je Rusima omogućio da u većem broju dolaze na Svetu Goru zapravo je Jedrenski mirovni ugovor, čiji je čl. 7 garantovao slobodu trgovine za sve ruske državljane, uz slobodu kretanja na celoj teritoriji Osmanskog carstva.¹⁸ Tako su mnogi ruski trgovci dolazili na Svetu Goru, ostavljali bogate priloge, a često primali i monaški postrig. Broj ruskih monaha na Svetoj Gori je naglo rastao, da bi početkom 20. veka dostigao cifru od 3.496, dok je u istom periodu grčkih monaha bilo neznatno manje – 3.276. Pored ruskih monaha značajan je bio broj stalno naseljenih laika iz Rusije, kojih je u istom periodu bilo oko 1.500.¹⁹ Ujedno je raslo interesovanje ruske države za položaj i status svetogorskih monaha u okviru Osmanskog carstva.²⁰

Sve gore navedene činjenice, kao i namera Rusije da obezbedi sigurnu pomorsku bazu u Sredozemnom moru, uticale su na to da Londonskim preliminarnim mirovnim ugovorom od 30/17. maja 1913. godine, kojim je okončan Prvi balkanski rat, ne bude rešen status Svete Gore. Članom 5 ovog mirovnog sporazuma saveznici prepuštaju velikim silama da odluče o sudbini Egejskih ostrva i poluostrva Atos. Bukureškim mirom iz 1913. godine, kojim je okončan Drugi balkanski rat, prečutno je priznat grčki suverenitet nad Svetom Gorom.²¹ Međutim, na ambasadorskoj konferenciji koja je održana u Londonu iste godine, Rusija je, pozivajući se na čl. 5 Londonskog mirovnog ugovora od 30/17. maja 1913. godine, sastavila protokol kojim je predviđena nezavisna i neutralna autonomija Svete Gore sa posebnim sistemom uprave.²² Glavni organ svetogorske samouprave bio bi *Savet (Protat, Sabor)*,²³ u čijoj nadležnosti bi se

16 Ν. Αντωνόπουλος, *Opus citatum*, str. 85.

17 P. Hristu, *Sveta Gora Atomska*, Društvo prijatelja Svete Gore Atomske, Beograd 2009, str. 252–258.

18 Σ. Παπαδάτος, *Η πολιτειακή θέσις των Αγίου Όρους*, Αθήναι 1965, str. 34.

19 Γ. Σιδηρόπουλος, *Άγιον Όρος-Αναφορές στην ανθρωπογεωγραφία*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, str. 110.

20 Tako je čl. 22 Sanstefanskog sporazuma predviđeno da ruski monasi na Svetoj Gori zadržavaju sva stecena prava kao i tri manastira i njihove područne ustanove. T. Holland, *The European concert in the Eastern question, A collection of treaties and other public acts, Oxford 1885*, str. 346. Takođe, čl. 62 Berlinskog mirovnog ugovora garantovao je jednak prava svim monasima na Svetoj Gori bez obzira iz koje zemlje potiču. T. Holland, *The European concert in the Eastern question, A collection of treaties and other public acts, Oxford 1885*, str. 307.

21 Σ. Παπαδάτος, *Opus citatum*, str. 38.

22 „Le Mont Athos aura une autonomie independante et neutre“. Kompletan tekst protokola u originalu na francuskom i grčki prevod: Σ. Παπαδάτος, *Opus citatum*, str. 39–40.

23 U skladu sa Prokolom u ovaj organ bi ulazili predstavnici svih manastira, koji imaju pravo svojine na svetogorskoj zemlji. Dakle, radi se o organu koji danas nosi naziv Sveštena opština.

nalazila zaštita javnog reda i bezbednosti. Predviđeno je postojanje policijskih snaga, ali nije određen tačan broj policajaca koji bi bio angažovan. Policijske snage Svetе Gore bile bi zadužene i za bezbednost svetogorskog obale. Predviđeno je da budu opremljene lakin brodovima, kojih ne može biti više od dva, a izričito je zabranjena nabavka podmornica. Svaki od brodova mogao bi biti opremljen topovima kalibra do 70 mm, ali bez instalacija za lansiranje torpeda ili postavljanje mina. Zanimljivo je da je više od jedne trećine ovog inače veoma kratkog protokola posvećeno pitanju policijskih snaga na Svetoj Gori. Postavlja se pitanje zašto je Rusija bila toliko zainteresovana za zaštitu javnog reda i bezbednosti na Svetoj Gori. Prilikom rešavanja tzv. *atonskog pitanja* Rusija je nastojala da Svetu Goru stavi pod svoju visoku zaštitu ili pod zajedničku zaštitu (kondominijum) šest pravoslavnih država. Formiranje organa javnog reda koji bi bili pod upravom Svetе Gore, nezavisni od bilo koje države, uklapa se u ove težnje. Osim toga, organi reda, kao državni organi, predstavljaju izraz suvereniteta jedne države, pa je Rusija na svaki način želela da izbegne mogućnost da grčka policija preuzme zaštitu javnog reda i bezbednosti na Svetoj Gori, jer bi se time donekle prejudicirao konačni međunarodnopravni položaj Svetе Gore.²⁴

Namere Rusije nisu naišle na odobravanje drugih velikih sila, pa je ruska vlada bila primorana da pregovara direktno sa grčkom vladom oko budućeg statusa Svetе Gore. Iako grčki autori često kritikuju stavove tadašnje grčke vlade, tvrdeći da je bila inertna i popustljiva prilikom pregovora sa Rusijom,²⁵ treba istaći da su se grčke vlasti našle u veoma nezahvalnom položaju: očekujući sa jedne strane podršku Rusije za svoje pretenzije u Epiru, a sa druge pokušavajući da umanje njen uticaj na Svetoj Gori. Iz tih razloga je grčka vlada dala garancije ruskoj vladu da će poštovati princip neutralnosti, udaljiti vojsku sa poluostrva i otpočeti postupak razgraničenja (delimitacije) Svetе Gore. U novembru 1913. godine Rusija daje predlog da grčki i ruski konzuli u Carigradu otpočnu pregovore o organizaciji žandarmerije, organizaciji pravosuđa i drugim praktičnim pitanjima. Prihvatajući bilateralne pregovore grčka vlada je „atonsko pitanje“ prenela sa međunarodnog na nivo grčko-ruskih odnosa.²⁶ Grčki konzul iz Carigrada izvestio je u novembru 1913. godine grčku vladu o rezultatima pregovora. Iz dokumenta se vidi da je dogovorenno osnivanje lokalne policije nezavisne od Sveštene opštine ili nekog drugog svetogorskog organa uprave. Nije precizirano pod čijom upravom bi se takvi policijski organi nalazili, ali je izvesno da ne bi bili u sastavu snaga grčke policije, jer to Rusima svakako nije bilo prihvatljivo.

Pregovori nisu dali rezultata, pa je u februaru 1914. godine ruski konzul u Carigradu zatražio od grčkog konzula obnavljanje pregovora koji su ranije započeti. Prva tema bila je organizacija žandarmerije na Svetoj Gori, ali je ubrzo došlo do ponovnog prekida pregovora. Grčkom konzulu je u maju 1914. godine predat novi predlog, koji dosta detaljnije uređuje svetogorski sistem

²⁴ Treba napomenuti da su ambasadorskoj konferenciji u Londonu stigla dva memoranduma: jedan koji su sastavili ruski kelioti i kojim se traži internacionalizacija svetogorskog pitanja i drugi koji je poslala Vaseljenska patrijaršija štiteći postojeći poredak na Svetoj Gori. Pošto se oba memoranduma ne bave pitanjem javnog reda i bezbednosti, nisu obrađena u ovom radu. N. Αντωνόπουλος, *Opus citatum*, str. 90–92.

²⁵ Σ. Παπαδάτος, *Opus citatum*, str. 40; N. Αντωνόπουλος, *Opus citatum*, str. 97; A Βαμβέτσος, *Opus citatum*, str. 8.

²⁶ N. Αντωνόπουλος, *Opus citatum*, str. 97.

uprave. Predviđeno je da civilnu vlast vrši komesar postavljen od strane grčke Vlade i odgovoran Ministarstvu spoljnih poslova Grčke. Za zaštitu javnog reda i bezbednosti biće osnovane snage žandarmerije, čiji će broj biti naknadno utvrđen i nalaziće se pod komandom komesara. Ovim predlogom Rusija je, između ostalog, planirala da postavi svog konzula na Svetoj Gori, koji bi uživao diplomatske imunitete i privilegije, a koji bi brinuo o položaju ruskih monaha na Svetoj Gori.²⁷ Njegov zadatak bi, između ostalog, bio da nadgleda formiranje snaga žandarmerije, vodeći računa da broj ruskih i grčkih državljana koji su angažovani u ovim jedinicama bude jednak. Iz ovog predloga vide se nastojanja Rusije da konačno reši „atonsko pitanje“ nudeći Grčkoj da dobije upravu nad Svetom Gorom, koju će na indirektni način deliti sa Rusijom. Predlog o slanju ruskog konzula, a ne komesara ili guvernera, pokazuje da je Rusija prihvatile Svetu Goru kao teritoriju koja njoj ne pripada. Međutim, pravo konzula da uređuje sastav jedinica žandarmerije i jednaku zastupljenost ruskih i grčkih državljana pokazuje da je ovim predlogom učinjen pokušaj podele vlasti nad Svetom Gorom između Rusije i Grčke, uz istovremeno zapostavljanje interesa ostalih nacionalnosti koje postoje na Svetoj Gori.

Ni ovaj predlog nije prihvaćen, a ujedno predstavlja poslednji zvaničan pokušaj Rusije da utiče na regulisanje konačnog statusa Svetе Gore.²⁸ O planovima Rusije bio je obavešten i Nikola Pašić preko Živojina Balugdžića iz Atine, koji u svom dopisu kaže da je od ruskog predstavnika doznao da je dogovoren provizorijum koji podrazumeva privremenu organizaciju lokalne samouprave, žandarmerije i pravosuđa, kao i da Rusija ne odustaje od internacionalizacije svetogorskog pitanja. Pašićeva reakcija bila je očekivana: „Može se primiti provizorijum, ali tako da Hilandar potpadne pod upravu srpsku“²⁹ Izbijanje Prvog svetskog rata privremeno je stavilo u drugi plan „atonsko pitanje“, dok je Oktobarska revolucija označila konačan kraj svakog interesovanja Rusije i kasnije Sovjetskog saveza za status Svetе Gore.

Konačno priznanje grčkog suvereniteta nad Svetom Gorom učinjeno je mirovnim sporazumom iz Sevra od 10. avgusta 1920. godine, sklopljenim između sila Antante i Turske. Članom 13 ovog ugovora Grčka se obavezala da prizna i očuva tradicionalna prava i slobode, koje uživaju negrčke monaške zajednice na Svetoj Gori u skladu sa čl. 62 Berlinskog mirovnog ugovora iz 1878. godine. Ovaj ugovor nikada nije stupio na snagu, jer je Turska kasnije odbila da ga ratificuje. Posle grčko-turskog rata, 24. jula 1923. godine sklopljen je Lozanski mir, kojim su utvrđene tursko-grčke granice. Uz mirovni ugovor potpisani je protokol kojim se Grčka obavezala da ratificuje Mirovni ugovor iz Sevra, čime je potvrdila svoju obavezu zaštite manastira u kojima se nalaze monasi negrčkog porekla.

Diplomatska borba oko međunarodnopravnog položaja Svetе Gore, čiji su glavni protagonisti bili Grčka i Rusija, dotakla se između ostalog i organizacije snaga žandarmerije na Svetoj Gori. Za savremeni sistem zaštite javnog reda i poretku na Svetoj Gori značajne su sledeće činjenice koje se vezuju za period

27 Kompletan tekst predloga u originalu na francuskom i grčki prevod: Σ. Παπαδάτος, *Opus citatum*, str. 41–46.

28 N. Αυτωνόμολος, *Opus citatum*, str. 98.

29 R. Radić, *Hilandar u državnoj politici kraljevine Srbije i Jugoslavije 1896–1970*, JP Službeni list, Beograd 1998, str. 81.

diplomatskih borbi oko „atonskog pitanja“: guverner (predstavnik države) odgovoran je Ministarstvu spoljnih poslova Grčke, što ima određenu simboliku, vojne jedinice udaljene su sa Svete Gore, a želja da se pokaže i dokaže grčki suverenitet nad Svetom Gorom rezultirala je prenošenjem obaveze zaštite javnog reda i bezbednosti sa svetogorskih organa na grčku državu i policiju.

3. Savremena organizacija zaštite javnog reda i bezbednosti na Svetoj Gori

Nakon što je mirovnim ugovorom iz Lozane priznat grčki suverenitet nad Svetom Gorom, pristupilo se uređenju njenog statusa u okviru grčke države. Na Svetoj Gori je u maju 1924. godine formirana petočlana komisija (sastavljena od svetogorskih monaha), koja je za samo par dana sastavila nacrt Statuta – *Konstitutivne povelje*. Već 10. maja iste godine Dupli vanredni sabor u kojem su učestvovala po dva predstavnika svakog manastira usvojio je predloženi nacrt,³⁰ uputivši ga na potvrdu grčkoj Vladi. Vlada je formirala šestočlanu komisiju sa ciljem da prouči predlog koji su svetogorci uputili. Komisija je sastavila dva akta: jedan kojim Nacionalna skupština prihvata predloženu Konstitutivnu povelju i drugi koji predstavlja predlog zakona kojim se dopunjaju praznine i otklanjaju propusti koje je komisija pronašla u dostavljenom nacrtu. Nacrt zakona o ratifikaciji Konstitutivne povelje nije izglasан u Skupštini, već je proglašen kao Zakonodavni dekret br. 10. od 16. septembra 1926. godine.³¹

Položaj Svete Gore kao samoupravnog dela grčke teritorije regulisan je i grčkim Ustavom iz 1925. godine. Ustavotvorni odbor je na predlog komisije, čiji je zadatak bio da prouči Konstitutivnu povelju Svete Gore, uneo u nacrt Ustava iz 1925. godine pet članova kojima se utvrđuju privilegije Svete Gore i suverena prava grčke države na Atosu. Nacrt Ustava je usvojen, a odredbe o Svetoj Gori su prenošene uz manje izmene kroz sve grčke ustave, da bi danas sve odredbe bile integrisane u čl. 105 Ustava Grčke, koji se sastoji od pet tačaka.

Ustavno regulisanje zaštite javnog reda i bezbednosti na Svetoj Gori učinjeno je st. 4 čl. 105 Ustava Grčke, u kojem stoji da se striktno poštovanje svetogorskog poretku u odnosu na upravna pitanja nalazi pod vrhovnim nadzorom države, koja je isključivo odgovorna za čuvanje javnog reda i bezbednosti.³² Iz ove formulacije postaje jasno da briga o javnom redu nije više u nadležnosti Sveštene epistasije ili nekog drugog svetogorskog organa, već postaje isključiva nadležnost države. Ako se st. 4 čl. 105 Ustava Grčke doveđe u vezu sa st. 5 čl. 105, koji propisuje da se pomenute vlasti države sprovode preko guvernera, onda postaje jasno da je najviši organ zadužen za nadzor javnog reda i bezbednosti na Svetoj Gori – *guverner*.³³ Time ranije pomenuti serdari i sejmeni, koji su se nalazili u službi

30 Saboru nisu prisustvovali predstavnici ruskog manastira.

31 Zakonodavne dekrete izdaje izvršna vlast na osnovu posebnog zakonodavnog ovlašćenja. N.Δ. 10/16.09.1926., *ΦΕΚ* A '309/1936.

32 H. Papastatis, Savremeni pravni status Svete Gore, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, br. 41/2004, str. 526.

33 Ε. Δωρής, *To δίκαιον των Αγίου Όρους Αθώ, Αθήνα-Κομμοτηνή* 1994, str. 134.

Sveštene epistasije, gube značaj koji su imali u vreme turskog ropoljstva. Takođe, zaštita javnog reda i bezbednosti nije više u nadležnosti svetogorskih organa centralne uprave, što znači da monasi i monaška zajednica nemaju nikakvu odgovornost u tom domenu. Grčka država je preuzeila brigu o javnom redu, što je u skladu sa savremenom organizacijom državne uprave. Posledica ovog ustavnog rešenja je čl. 5 Zakonodavnog dekreta kojim se potvrđuje Konstitutivna povelja Svetе Gore, a koji propisuje da se žandarmerija i personal guvernarata nalaze pod direktnom vlašću guvernera.

Postavlja se pitanje koja su ovlašćenja guvernera prilikom vršenja nadzora nad javnim redom i bezbednošću. Iako to nije uređeno ni Konstitutivnom poveljom, niti Ustavom i zakonima, u literaturi se često zastupa mišljenje da guverner ima obavezu primene opštег državnog zakonodavstva, pa se iz te pretpostavke deriviraju pojedinačna guvernerova ovlašćenja. U njih spadaju: pravo izdavanja naredbi policijskim organima u vezi sa svim aspektima zaštite javnog reda i bezbednosti, odlučuje o zabrani ulaska i izlaska sa Svetе Gore i slobodi kretanja lica koja mogu ugroziti javni red, brine o bezbednosti svih vrednosti i relikvija koje se čuvaju u manastirima, preko policijskih organa sprovodi odluke koje donosi sam na osnovu ovlašćenja koja poseduje ili koje su doneli drugi državni organi i sl.³⁴ Na osnovu svega iznetog, može se zaključiti da su ovlašćenja grčkog guvernera u oblasti zaštite javnog reda i poretku daleko veća od ovlašćenja koja su imali turski upravitelji (kajmakamii), jer guverner upravlja policijskim snagama bez obaveze da se prethodno konsultuje sa Sveštenom epistasijom ili bilo kojim drugim svetogorskim organom uprave. Iako deluje da su centralni organi uprave na Svetoj Gori ostali bez mogućnosti da ograniče samovolju guvernera u pitanjima zaštite javnog reda i poretku, treba istaći da je guverner službenik Ministarstva spoljnih poslova,³⁵ pa Sveštena opština može posredno, preko ministarstva, uticati na odluke guvernera.

U skladu sa Konstitutivnom poveljom, Sveštena epistasija, kao izvršni organ Sveštene opštine, zadužena je za komunalne poslove iz nadležnosti lokalne samouprave u jedinom naselju na Svetoj Gori – Kareji. U skladu sa čl. 37 ona je dužna da se stara, između ostalog, i o uljudnom i pristojnom ponašanju svih koji u Kareji borave, progoneći sa svojim organima – sejemnima i serdarima svakog pijanicu, besposličara itd., a po potrebi može da zatraži i pomoći državne policije. Uloga serdara i sejmena se dakle svela na neku vrstu komunalne policije, koja nema široka ovlašćenja poput regularnih policijskih snaga, dok je Sveštena epistasija od organa koji komanduje oružanim snagama reda na Svetoj Gori postala neka vrsta organa lokalne samouprave, zaduženog za komunalne poslove Kareje i njene okoline.³⁶

Zaključujući, može se navesti da je regulisanjem konačnog međunarodnopravnog položaja Svetе Gore Lozanskim mirom iz 1923. godine i statusom Svetе Gore u unutrašnjem pravnom poretku Grčke države donošenjem Konstitutivne povelje iz 1926. godine, zaštita javnog reda i bezbednosti na Svetoj Gori preneta na grčku

34 *Ibidem*, str. 135.

35 *Ibidem*, str. 141.

36 Naravno, to ne znači da Sveštena epistasija nema neka druga značajna ovlašćenja kao izvršna i sudska vlast. Π. Παναγιωτάκου, Η οργάνωσις του μοναχικού πολιτεύματος εν Αγίω Όρει Αθώ, Αθήναι 1949, str. 130.

žandarmeriju i guvernera Svetе Gore. Snage grčke žandarmerije instalirane su u Kareji i pojedinim manastirima u skladu sa potrebama.³⁷ Svetogorski organi uprave nemaju više nikakvih nadležnosti u oblasti zaštite javnog reda i bezbednosti.

Period mira i stabilnosti na Svetoj Gori nije dugo trajao. Izbijanje Drugog svetskog rata dovelo je do nemačko-bugarske okupacije severne Grčke, koja je ponovo probudila neslaganja između grčkog i slovenskog monaštva na Svetoj Gori. Ruski i bugarski monasi priželjkivali su dolazak bugarske vojske na Svetu Goru i ponovnu internacionalizaciju svetogorskog pitanja.

Ubrzo nakon što su nemačke trupe ušle u Grčku 1941. godine, snage grčke žandarmerije povukle su se sa Svetе Gore. Sveštena opština je organizovala neku vrstu građanskih straža da bi sačuvala javni red i bezbednost.³⁸ U maju 1941. godine grčka žandarmerija se ponovo vratila na Svetu Goru. Njene snage brojale su 18 osoba, što je bilo nedovoljno da se zaštiti manstirska imovina od bandi koje su vršile pljačke, razbojništva i ubistva. Zato je tokom trajanja okupacije broj žandarma stano povećavan, da bi početkom 1944. godine u službi žandarmerije bilo angažovano pedeset osoba. Žandarmerija je bila zadužena za zaštitu javnog reda i bezbednosti i primenjivala je grčke zakone.³⁹

Pitanje zaštite javnog reda i poretku našlo se tokom Drugog svetskog rata još jednom u centru pažnje i diplomatskih borbi. Predstavnici bugarskog i ruskog manastira u kontaktima sa nemačkim i bugarskim okupacionima snagama stalno su isticali nemogućnost grčke žandarmerije da ih zaštiti i zahtevali da brigu o zaštiti javnog reda i bezbednosti preuzmu bugarska i nemačka vojska. Međutim, njihovi zahtevi nisu bili ispunjeni.

Relativno mirna situacija potrajala je sve do februara 1944. godine, kada je grupa gerilaca ELAS-a upala u manastir Vatoped. Nakon što su im monasi predali zalihe hrane koje su tražili, oteli su 11 žandarma raspoređenih na položajima pri manastirima koji se nalaze na samom severu Svetе Gore. Usledila je brza reakcija D. Romanosa, koji je u tom trenutku bio v. d. direktora Uprave Svetе Gore. On se sastao na ostrvu Amuljani sa vođama partizanskog pokreta i objasnio im da će ukoliko nastave sa otmicama preostalih žandarma, na Svetu Goru ući bugarska vojska koja se nalazila u obližnjem Jerisu. Nakon tog sastanka prestale su otmice žandarma.⁴⁰

I pored svih napora, kako grčkih manastira, tako i civilne uprave na Svetoj Gori, ostanak grčke žandarmerije na Atonskom poluostrvu nije bio osiguran. Novi izazov predstavljao je najavljeni dolazak *Bataljona sigurnosti*,⁴¹ o čemu je bila obaveštena i nemačka vojna policija u Kreji. Sa ciljem ulaska na Svetu Goru, jedan bataljon se uputio ka obližnjem ostrvu Amuljani, gde su maskirani u partizane pokušali da izvrše napad na jedinice ELAS-a, koje su se nalazile na ostrvu.

37 Ispostave žandarmerije postojale su pored manastira Hilandara, Vatopeda, Zografa, u luci Dafni i drugim manastirima.

38 Snage građanske zaštite (Πολιτοφυλακή) su u slučaju nužde mogle da zatraže pomoć nemačke vojske koja je bila stacionirana u Jerisosu, izvan granica Svetе Gore. Δ. Τσάμης, Αγιον Όρος, Προσέγγιση στην πρόσφατη ιστορία του, Ορθόδοξη Χριστιανική Αδελφότης Λυδία, Θεσσαλονίκη 1986, str. 68.

39 *Ibidem*, str. 69.

40 *Ibidem*, str. 76.

41 Bataljoni sigurnosti (*Τάγματα Ασφαλείας*) bili su grčke paravojne snage u službi okupatora.

Međutim, nemački lučki stražar, neobavešten o svemu što se dešava, izvestio je bugarske jedinice u Jerisu o njihovom prisustvu i pozvao ih da eliminišu osobe za koje je mislio da su partizani. U sukobu koji je usledio i koji je potrajaо sve dok obe strane nisu shvatile o čemu se radi, poginula su četiri pripadnika bataljona, što je poremetilo njihove namere o ulasku na Svetu Goru.⁴²

Svakako da su svi ovi događaji uticali na to da se broj žandarma na Svetoj Gori stalno smanjuje. Oni koji su ostali nisu izlazili izvan Kareje,⁴³ a već u maju 1944. godine Svetu Goru su napustili svi javni službenici, uključujući naravno i žandarmeriju. Oni će se vratiti tek 27. aprila 1945. godine i brinuće o zaštiti bezbednosti na Svetoj Gori u toku grčkog građanskog rata sve do 1949. godine.⁴⁴

Događaji iz Drugog svetskog rata pokazali su da zakonodavna rešenja iz 1926. godine nisu bila u potpunosti prilagođena kompleksnoj svetogorskoj realnosti. Monasi ruskog i bugarskog porekla nisu odustali od ideje o internacionalizaciji svetogorskog pitanja, što je predstavljalo samo još jedan od izazova za opstanak grčke žandarmerije na Svetoj Gori u Periodu Drugog svetskog rata. Takođe, pokazalo se da je prenošenje svih nadležnosti iz domena zaštite javnog reda i bezbednosti sa svetogorskih organa uprave na državu i guvernera bio ishitren korak, koji je u određenom trenutku ugrozio bezbednost lica i imovine na Svetoj Gori. U periodima ratnih dešavanja i nestabilnosti na Svetoj Gori su jedino monaški organi uprave ostali i funkcionalisali besprekorno, dok se državni aparat brzo raspao, a državni službenici lako napustili svoja zaduženja, brinući o sopstvenim životima. Još jednom u istoriji se diplomatska veština monaha pokazala kao njihovo najsigurnije oružje za prevazilaženje teških situacija.

4. Savremeni izazovi zaštite javnog reda na Svetoj Gori

Za zaštitu javnog reda i bezbednosti na Atonskom poluostrvu zadužena je grčka policija, koja predstavlja pravnog naslednika grčke žandarmerije. Na Svetoj Gori se nalazi jedna policijska uprava, u Kreji i devet policijskih stanica, smeštenih u blizini određenih manastira. Svaka policijska stanica je zadužena za bezbednost najmanje dva objekta, bilo manastira ili manastirskih područnih ustanova (skitova, kelija itd). Pošto je na Svetoj Gori zabranjen ulazak ženama, policijski službenici dolaze na Svetu Goru u smenama, koje obično traju nedelju dana. Policijska uprava u Kareji obavlja i druge poslove iz delokruga ministarstva unutrašnjih poslova.

Savremeni izazovi sa kojima se policijske snage na Svetoj Gori suočavaju identični su problemima koji opterećuju rad grčke policije uopšteno, a to su nedostatak ljudstva i tehnike, kao i zastarelost opreme. Iz intervjuja koji je jedan od pripadnika grčke policije dao dnevnim novinama 30. juna 2013. godine šira javnost je po prvi put upoznata sa teškim uslovima u kojima se nalazi grčka policija na Svetoj Gori. Nakon opštih mera smanjenja broja policijskih službenika zaposlenih na Halkidikiju, na Svetoj Gori je ostalo 55 policijskih službenika, što

42 *Ibidem*, str. 78.

43 *Ibidem*, str. 79.

44 *Ibidem*, str. 82.

znači da se dnevno na celom poluostrvu nalazi manje od 20 policajaca. Oni su podeljeni u deset stаница, па је број оних који дејурају у станицама спао на два или три по смени. Свих десет станица поседује три полицијска аутомобила, од којих се два налазе у Карији.⁴⁵ Када се томе додју изолованост полuostrva, недостатак путне мреже, конфигурација терена, разуђеност монашким насеобинама и специфичне потребе монашке заједнице, може се закључити да систем заштите јавног реда на Светој Гори не функционише на задовољавајући начин.

Неизвидно стање у којем се наšla полиција на Светој Гори подстакла је посланика опозиционе странке H. Папаса да 19. јула 2013. године упути посланичко пitanje министру јавног реда и заштите грађана и министру рада и социјалне заштите. У оквиру посланичког пitanja он је изнео sledeće tvrdnje: полицијским snagама на Светој Гори недостаје ljudstvo, vozila за patroliranje, oprema, gorivo, што се zajedno dovodi do тога да полицијске snage uopšte ne patroliraju poluostrvom, a то posebno угрожава монахе у удалјеним и изолованим kelijama i sličnim насеобинама. Затим, он tvrdi да је на Светој Гори prisutan veliki broj ilegalnih imigranata, који су zaposleni pri manastirima na različitim poslovima. Navodi i primer албансkih imigranata koji prevoz na mulama do vrha Atona preskupo наплаћuju poklonicima, i то posebno strancima. On se осvrće i на проблем негрчких državlјana koji rade kao vozaчи bez bilo kakvih papira ili dozvola, a razvoze brojne posetiоce по целом poluostrvu. Iz svih pomenutih razloga, посланик H. Papas je затрајо од ministara da обавесте парламент о svojim saznanjima i предузетим мерама kako bi se заштита јавног реда i безбедности на Светој Гори побољшала.⁴⁶

Након мање од месец дана, министар јавног реда i заштите грађана упутио је грчком Парламенту одговор на поставljено пitanje. Што се тиće мањка ljudstva, Министар tvrdi да ће Полицијска дирекција Halkidikija, под којом се налази и полицијска управа на Светој Гори, добити појачање u ljudstvu i то по različitim osnovama – prekomandama, prijemom novih službenika i sl. Меđutim, i sam министар признaje да је број полицијаца испод onог који је предвиђен, ali i да је то slučaj sa свим полицијским služбама u целој Грчкој. Што се тиće opreme, министар ističe da је Полицијска дирекција Halkidikija predala полицијским služбама Svetе Gore devet vozila različitih kategorija, dok истовремено траје поступак nabavke još pet vozила. По navodima ministarstva, pored vozila, полиција на Светој Гори је опремљена комуникационим системима i свим другим средствима neophodним за rad. Што се тиće ilegalnih imigranata, министар је доставио информацију да су odeljenja за suzbijanje ilegalne imigracije tokom 2013. године svakodневно vršila контролу stranih državlјana који borave на Светој Гори i да су u tim akcijama приведene 123 osobe, od којих је 19 удалјено sa Svetе Gore zbog ilegalnog ulaska ili boravka. Што се тиće stranih državlјана који bez dozvole obavljaju poslove prevoza poklonika i posetiоce, министар је обавестио Парламент да se sprovode stalne kontrole vozačа који су angažовани на Светој Гори. Такође, danima u којима nema brodskih veza sa светогорским лукама zbog vremenskih neprilika, kontrolna jedinica proverava

⁴⁵ Υπολειτουργεί η... ΕΛΑΣ στο Άγιον Όρος, Αγγελιοφόρος της Κυριακής, 30. jun 2013. godine, dostupno na: <http://www.agelioforos.gr/default.asp?pid=7&ct=1&artid=182194>, (28. 1. 2015).

⁴⁶ Pitanje br. 13165/19-07-2013, dostupno na: http://www.hellenicparliament.gr/Koinouvoileftikos-Elenchos/Mesa-Koinouvoileutikou-Elegxou?pcm_id=0fadfe0c-5278-4f70-8a4e-aac9a4cf1235, (28. 1. 2015).

jedini kontinentalni prelaz ka Svetoj Gori, kako bi sprečila nedozvoljen ulazak lica i vozila na njenu teritoriju. Pored ostalog, u odgovoru se napominje da je Sveštenoj epistasiji poslat dopis 30. oktobra 2012. godine u kojem se manastirima preporučuje da preduzmu mere zaštite i obezbeđivanja kulturne i istorijske baštine, relikvija i drugih svetinja koje se nalaze u njihovoj svojini. Ministarstvo je tražilo da se posebna pažnja obrati na zaštitu relikvija koje se nalaze u manastirskim područnim ustanovama (kelijama, skitovima i sl.), koje su zbog morfologije terena i izolovanosti laka meta kriminalaca. Takođe, ministarstvo je dalo uputstva Policijskoj direkciji Halkidikija da kroz osavremenjivanje planova delovanja pojača patroliranje u onim oblastima u kojima je to neophodno, uz što bolju iskorišćenost postojećih potencijala.⁴⁷

Iz svega navedenog vidi se da policija na Svetoj Gori pati od istih simptoma koji muče grčku policiju uopšteno. Iako se informacije koje potiču od službenika policije sa Svetе Gore i od Ministarstva javnog reda i zaštite građana donekle razlikuju, u suštinskim pitanjima se poklapaju: postoji stalni nedostatak ljudstva, opreme i vozila, kontrole imigranata su nedovoljne a kontrola saobraćaja skoro da se ne vrši. I kao što se to dešavalo ranije u prošlosti, tako i danas kada država ne može da obezbedi zaštitu javnog reda, ona tu obavezu prebacuje na manastire i organe centralne uprave Svetе Gore, pa tako najsigurniju zaštitu manastirske vrednosti predstavljaju savremeni alarmni sistemi koje većina manastira poseduje.⁴⁸

Zaključak

Zaštita javnog reda i bezbednosti na Svetoj Gori predstavlja kompleksan problem, a ta kompleksnost je posledica geografskih odlika terena, istorijskih prilika i neprilika, diplomatskih pretenzija i sukoba, a iznad svega duhovnih potreba pravoslavne monaške zajednice kojoj ovaj prostor pripada. Izazovi sa kojima se snage reda suočavaju na ovom prostoru najpre su geografske i antropološke prirode. Atos je i danas nepristupačno i izolovano poluostrvo, a njegova geomorfolожija otežava izgradnju putne mreže koja bi povezala sve manastire. U monaškim naseobinama na Atosu žive monasi poreklom iz najrazličitijih delova sveta, dok je jedan broj manastira naseljen isključivo monasima iz određenih pravoslavnih država. Jezičke i često kulturološke razlike, takođe, predstavljaju jedan od izazova za organe javnog reda.

Mnoge istorijske činjenice utiču na organizaciju monaštva na Svetoj Gori, posebno imajući u vidu konzervativni karakter monaških zajednica i kulturno-istorijski i verski značaj manastira i njihovih područnih ustanova. U prvom periodu istorije svetogorskog monaštva, monasi su formirali male naseobine živeći u siromašnim i od sveta udaljenim kelijama i kolibama. Ovaj oblik

⁴⁷ Akt Ministarstva javnog reda i zaštite građana, br. protokola 7017/4/16743, dostupno na zvaničnoj internet prezentaciji grčkog Parlamenta: <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/8174764.pdf>, (28. 1. 2015).

⁴⁸ Υπολειτουργεί η... ΕΛΑΣ στο Αγιον Όρος, Αγγελιοφόρος της Κυριακής, 30. jun 2013. godine, dostupno na: <http://www.ageliosforos.gr/default.asp?pid=7&ct=1&artid=182194>, (28. 1. 2015).

monaštva, kao jedan od najzahtevnijih opstao je na Svetoj Gori do danas. Zaštita takvih objekata predstavlja poseban izazov, pogotovo imajući u vidu da se u brojnim takvim kelijama nalaze skupoceni darovi koje su vernici, među kojima i brojni vladari, vekovima poklanjali monasima u znak zahvalnosti i podrške.

Monasi su na Atosu još od najranijih vremena formirali neku vrstu organizacije, pri čemu je značajnu ulogu imao prvi među njima ili na grčkom – *prot*. Vremenom su se oblici i sastav centralnih organa uprave menjali, da bi za vreme turske vladavine bio formiran sistem uprave kakav danas postoji. U svim periodima istorije Svetе Gore zaštita javnog reda i bezbednosti nalazila se na neki način u nadležnosti organa centralne uprave. Države u okviru kojih se nalazila Sveta Gora bile su zainteresovane za održavanje mira i poretka na teritoriji Atonskog poluostrva. Prvi put je neka vrsta civilnog predstavnika na Svetoj Gori uvedena u 17. veku, da bi danas guverner Svetе Gore preuzeo u potpunosti u svoju nadležnost zaštitu javnog reda i bezbednosti. Pod njegovom vlašću se nalaze jedinice grčke policije, koja je raspoređena po celom poluostrvu. I pored toga što savremena organizacija uprave podrazumeva da su organi javnog reda državni organi, pokazalo se u praksi da su organi monaške zajednice istrajniji i često dosta efikasniji u vršenju poslova zaštite javnog reda i poretka.

Izazovi sa kojima se grčka policija suočava nisu zaobišli ni njene snage na Svetoj Gori. To su nedostatak ljudstva, opreme i vozila. Pored toga pojavili su se i novi izazovi: ilegalni imigranti, pojačan intenzitet saobraćaja zbog velikog broja posetilaca i sve veća ugroženost monaških kelija koje se nalaze u udaljenim i zabitim oblastima poluostrva. Iz navedenog se može zaključiti da trenutni sistem zaštite javnog reda nije u stanju da u dovoljnoj meri zaštiti svetogorske manastire i njihove područne ustanove, pa brigu o tome preuzimaju sami manastiri nabavkom najsavremenijih alarmnih sistema.

Diplomatska borba oko suvereniteta nad Svetom Gorom koja se u drugoj deceniji 20. veka vodila između Rusije i Grčke, stvorila je situaciju u kojoj se pitanje zaštite javnog reda i bezbednosti dovodilo u vezu sa konačnim rešenjem međunarodnopravnog položaja Svetе Gore. Pošto se ta borba završila međunarodnim priznanjem grčkog suvereniteta nad Svetom Gorom, grčka policija preuzeila je obavezu zaštite javnog reda i poretka. Međutim, ta borba ostavila je traga i na odnose među svetogorskim monasima, pa se sve do danas na prisustvo grčke policije na Svetoj Gori gleda kao na dokaz grčkog suvereniteta nad ovom teritorijom. Imajući u vidu probleme sa kojim se grčka policija suočava, jedno od rešenja za njihovo prevazilaženje mogao bi biti angažman policijskih snaga iz drugih pravoslavnih država uz naravno priznanje grčkog suvereniteta i obavezu ispunjavanja guvernerovih naredbi. Tako bi se na najbrži način mogli otkloniti nedostatak ljudstva, opreme i sredstava, a ujedno i postići viši stepen zaštite svetogorskih manastira u kojima žive monasi negrčkog porekla. Tako bi i predrasude iz prošlosti bile lakše prevaziđene, jer Sveti Gora treba da bude mesto koje pravoslavne narode ujedinjuje, a posebno kada se radi o njenoj zaštiti i sigurnosti.

Literatura

1. Akt Ministarstva javnog reda i zaštite građana: br. protokola 7017/4/16743 [online], dostupno na: <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/8174764.pdf> (28. 1. 2015).
2. Fotić, A.; *Sveta Gora i Hilandar u Osmanskom carstvu XV – XVII vek*, Beograd, 2000.
3. Holland, T.; *The European concert in the Eastern question, A collection of treaties and other public acts*, Oxford, 1885.
4. Hristu, P; *Sveta Gora Atomska*, Društvo prijatelja Svetе Gore Atomske, Beograd, 2009.
5. Jones, H. S.; Powell, J.E; *Thucydidis Historiae*, Oxford, 1942.
6. Lentz, A.; *Herodiani technici reliquiae v. 1*, Lipsiae, 1867.
7. Papahrisantu, D.; *Atonsko monaštvo, počeci i organizacija*, Društvo prijatelja Svetе Gore Atomske, Beograd, 2003.
8. Papastatis, H.; „Savremeni pravni status Svetе Gore“, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 41/2004
9. Poslaničko Pitije br. 13165/19-07-2013. Dostupno na: http://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikos-Elenchos/Mesa-Koinovouleutikou-Elegxou?pcm_id=0fadfe0c-5278-4f70-8a4e-aac9a4cf1235 (28. 1. 2015).
10. Radić, R.; *Hilandar u državnoj politici kraljevine Srbije i Jugoslavije 1896–1970*, JP Službeni list, Beograd 1998.
11. Αντωνόπουλος, Ν.; *Η συνταγματική προστασία του ἀγιορειτικοῦ καθεστώτος*, Τροχαλία, Αθήνα, 1997.
12. Βαμβέτσος, Α.; *To Ἅγιον Ὄρος καὶ η ελληνική πολιτική*, Εστία, Αθήναι, 1917.
13. Βλάχου, Κ.; *Η χερσόνησος του Ἅγιου Ὁρους Ἀθω καὶ αἱ ἐν αὐτῇ μοναὶ καὶ μοναχοὶ πάλαι τε καὶ νῦν*, Βόλος, 1903.
14. Δωρής, Ε.; *To δίκαιον του Ἅγιου Ὁρους Ἀθω*, Αθήνα-Κομμοτηνή, 1994.
15. Παπαδάτος, Σ.; *Η πολιτειακή θέσις του Ἅγιου Ὁρους*, Αθήναι, 1965.
16. Παπαχρυσάνθου, Δ.; *Η διοίκηση του Ἅγιου Ὁρους*, Αθήνα, 1999.
17. Σιδηρόπουλος, Γ.; *Ἄγιον Ὄρος-Αναφορές στην ανθρωπογεογραφία*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2000.
18. Στέφανος Περί πόλεων= Stephanus de urbibus: quem primus Thomas de Pinedo Lattii jure donabat, & observationibus, scrutinio variarum linguarum, ac praecipue Hebraicae, Pheoniciae, Graecae & Latinae detectis illustrabat: his additae, prae eiusdem Stephani fragmentum, Apud Rud. & Gerh. Wetstenios, Amstelaedami 1725, 55.
19. Τσάμης, Δ.; *Ἄγιον Ὄρος, Προσέγγιση στην πρόσφατη ιστορία του*, Ορθόδοξη Χριστιανική Αδελφότης Λυδία, Θεσσαλονίκη, 1986.
20. Υπολειτουργεί η... ΕΛΑΣ στο Ἅγιον Ὄρος: Αγγελιοφόρος της Κυριακής [online], dostupno na: <http://www.agelioforos.gr/default.asp?pid=7&ct=1&artid=182194> (28. 1. 2015).

PROTECTION OF PUBLIC ORDER AND SECURITY ON MOUNT ATHOS

Dalibor Djukic

Faculty of Law, University of Belgrade

Summary: Protection of public order and security on Mount Athos is associated with geographical features of the terrain, historical facts, diplomatic pretensions and conflicts, and above all the spiritual needs of the Orthodox monastic community that exists there for centuries. Mount Athos is still inaccessible and isolated peninsula, with no road network that would connect all the monasteries. The monks who live on Mount Athos are originally from most different parts of the world, so linguistic and cultural differences can be also one of the challenges for police forces of Mount Athos. Since the beginning of Mount Athos' history, monks were living in lodgings of different size and construction quality (cells, skeate etc.). All these monastic lodging types exist until today. Some of them are situated in very isolated and desolate areas. Protection of these objects is difficult, especially if we know that in many such monastic cells we can find precious gifts that believers, including many rulers, donated to the monks. The monks on Mount Athos since earliest times formed some kind of organization with its own, separate legislative, administrative and judicial powers. In all periods of history of Mount Athos protection of public order and security was in some way under the jurisdiction of monastic administrative organs. When the civil authorities were introduced to the Holy Mountain in the 17th century one of their main duties was to supervise the protection of public order and security on Mount Athos. Today the Civil Governor of Mount Athos took full responsibility for the protection of public order and security. Under his rule are units of the Greek police, which are distributed throughout the peninsula. The Hellenic Police (including the forces in Mount Athos) is facing challenges, like the lack of manpower, equipment and vehicles. In addition, there appeared new challenges specific to the Mount Athos: illegal immigrants and increased traffic intensity due to the large number of visitors. From the above it can be concluded that the current system of protecting public order is not able to protect sufficiently the monasteries of Mount Athos and their dependencies. The author concludes that the Hellenic Police forces in Mount Athos should be supported by other orthodox countries and their police forces without a violation of Greek sovereignty over Mount Athos. That would be the most efficient way to eliminate the lack of manpower, equipment and resources, and also to achieve a higher level of protection of the monks of non-Greek origin.

MERE ELEKTRONSKOG NADZORA ZAPOSLENIH I PRAVO NA PRIVATNOST NA RADNOM MESTU

Ivan Žarković¹

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije

Sažetak: Savremeni razvoj tehnologije omogućio je primenu raznovrsnih sistema nadzora radnog okruženja. Mnogi poslodavci smatraju da je nadzor radnog okruženja ključna prepostavka njegove bezbednosti, ali i produktivnosti zaposlenih. Nezavisno od toga o kojoj vrsti nadzora se radi, poslodavci moraju voditi računa da ne zloupotrebe nadzor i time naruše prava zaposlenih. Imajući u vidu aktuelne oblike elektronskog nadzora zaposlenih, ciljeve koji se nadzorom postižu, kao i rizike od potencijalnog kršenja prava zaposlenih, neizbežno je postaviti pitanje postojanja i efikasnosti mera zaštite ličnih podataka zaposlenih i njihove privatnosti na radnom mestu. Kao jedan od najčešćih vidova nadzora radnog prostora, video-nadzor privlači naročitu pažnju i praktičara i teoretičara. S obzirom na rečeno, kroz predstavljanje zakonskog osnova i okvira postavljanja i korišćenja sistema video-nadzora, u tekstu koji sledi biće analizirana neka od spornih pitanja koja se tim povodom postavljaju. Pored ovoga, ukazaće se i na pojedine presude Evropskog suda za ljudska prava u kojima se odlučivalo o pravu na privatnost zaposlenih.

Ključne reči: elektronski nadzor, video-nadzor, privatnost, poslodavac, zaposleni.

Uvod

Nadzor zaposlenih na radnom mestu nije pojava novijeg datuma, a naučno-tehnički razvoj omogućio je poslodavcima da, u cilju zaštite svojih interesa, uz postojeće, počnu da koriste i raznovrsne sofisticirane metode.

Instalacija i eksploracija raznovrsnih sistema nadzora na radnom mestu omogućava efikasnije ostvarivanje različitih ciljeva, a među njima i prevenciju

¹ Specijalista kriminalista, e-mail: ivan.zarkovic@mup.gov.rs.

vršenja prekršajnih ili krivičnih dela čiji su objekti napada imovina i druge vrednosti poslodavca i zaposlenih, odnosno njihovo efikasnije otkrivanje, rasvetljavanje i dokazivanje.

Iako za najveći broj subjekata neprimetne i naizgled neometajuće, ove tehnologije mogu da budu vrlo invazivne. Stoga se, s razlogom, sve češće postavljaju i pitanja pravnog osnova njihove primene, dozvoljenosti i granica zadiranja u ljudska prava zaposlenih (posebno prava na privatnost i njegovog ograničenja na radnom mestu), kao i ugrožavanja dostojanstva zaposlenih.

Rezultati studije koju je 2007. godine sprovedla Američka asocijacija za menadžment (*American management association*, u daljem tekstu AMA) u saradnji sa institutom *ePolicy* pokazali su da 11% kompanija² koristi globalni sistem za praćenje putem satelita (u daljem tekstu – GPS)³, da 52% koristi *smart cards* (pametne kartice) kao vid zaštite pristupa određenim zgradama ili centrima za obradu podataka.⁴ Studija je takođe pokazala da 66% poslodavaca vrši nadzor nad internet sadržajima koje posećuju njihovi zaposleni (sa ciljem sprečavanja „nedozvoljenog“ pretraživanja internetom), a da 65% kompanija koristi specijalizovane softvere kako bi blokirali pristup stranicama za koje smatraju da nisu u vezi sa obavljanjem posla⁵.

Studija je pokazala da je više od jedne trećine (28%) kompanija otpustilo radnike zbog zloupotrebe *e-mail-a*⁶, a kao razlozi su (pojedinačno ili zajedno sa drugim razlozima) navedeni: kršenje neke od politika kompanije (64%), neprikladan ili uvredljiv govor (62%), preterana lična upotreba (26%), kršenje pravila poverljivosti (22%) i nešto drugo (12%).⁷

Kada je reč o nadzoru interneta, 30% poslodavaca otpustilo je radnike zbog zloupotrebe ove mreže, a kao razlozi (pojedinačno ili zajedno sa drugim razlozima), navedeni su: gledanje, preuzimanje ili otpremanje neprikladnog/

2 Studijom su bili obuhvaćeni podaci prikupljeni u periodu 2001–2007. godine u 304 kompanije (27% kompanija zapošljavalo je 100 ili manje radnika, odnosno od 101 do 500 zaposlenih, po 12% kompanija zapošljavalo je od 501 do 1000 i od 1001 do 2500 radnika, 10% od 2501 do 5000 radnika, a više od 5001 zaposlenog zapošljavalo je 12% kompanija). Na pitanje koja delatnost najbolje opisuje sferu poslovanja njihove kompanije, 21% ispitanika je naveo da je to sfera biznisa / poslovnih usluga, njih 19% da je to proizvodnja, 12% da je u pitanju javna uprava, 7% da su u pitanju finansijske usluge, 4% da je reč o veleprodaji/maloprodaji, 2% da su u pitanju opštne usluge, a 35% ispitanika je navelo da su u pitanju ostale delatnosti. Preuzeto sa: <http://www.epolicyinstitute.com/2007-survey-results> (1. 7. 2015).

3 GPS predstavlja za sada zvanično jedini potpuno funkcionalan sistem za određivanje pozicije korisnika na bilo kojoj tački na planeti. Korišćenjem konstelacije od dvadeset i četiri satelita koji emituju specijalno kodirane radio signale, proračunava se tačna pozicija u koordinatnom sistemu geografske dužine, širine i nadmorske visine. Pored proračunavanja pozicije, moguće je dobiti i informaciju o brzini kretanja nosioca prijemnika.

4 *Smart card* (pametna kartica) plastična je kartica, veličine kreditne kartice, sa ugrađenim elektronskim kolom (mikročipom) koji sadrži kodirane podatke i koja se, između ostalog, može koristiti kako bi se pružio pristup zaštićenim oblastima ili sistemima. Identifikacioni dokument u vidu pametne kartice mora da sadrži sliku i podatke o imenu i prezimenu nosioca, potpis, datum isteka i identifikacioni broj.

5 U ovom segmentu evidentirano je povećanje od 27% u odnosu na 2001. godinu kada je istraživanje prvi put sprovedeno.

6 U izveštaju AMA navodi se da *e-mail* nadgleda 43% kompanija.

7 The Epolicy Institute, 2007 Electronic Monitoring & Surveillance Survey, dostupno na: <http://www.epolicyinstitute.com/2007-survey-results> (1. 7. 2015).

uvredljivog sadržaja (84%), kršenje bilo koje politike preduzeća (48%), preterana lična upotreba (34%) i nešto drugo (9%).⁸

U pogledu normativnog osnova, faktičkih razloga i opravdanosti uvođenja novih tehnologija nadzora u savremeno poslovanje, u teoriji i među praktičarima, prisutni su različiti, često i krajnje suprotstavljeni stavovi.

Važno je napomenuti da u zakonodavstvu Republike Srbije ne postoji zakon koji sveobuhvatno reguliše primenu nadzora na radnom mestu, kao i to da se zloupotrebom sistema nadzora mogu izvršiti različita krivična dela predviđena Krivičnim zakonikom Republike Srbije⁹ (u daljem tekstu KZ): povreda tajnosti pisama i drugih pošiljki (čl. 142 KZ), neovlašćeno prislушкиvanje i snimanje (čl. 143 KZ), neovlašćeno fotografisanje (čl. 144 KZ), neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tudiš spisa, portreta i snimaka (čl. 145 KZ) i neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka (čl. 146 KZ).¹⁰

1. Elektronski nadzor zaposlenih

Ubrzani tehničko-tehnološki napredak u svim sferama, a samim tim i u sferi telekomunikacija i informatike, kao i potreba za što „bržim“ imenovanjem novih sistema, predmeta i pojava, doveli su do sve većeg „pozajmljivanja“ reči i fraza iz stranih jezika¹¹. Engleski jezik danas se smatra međunarodnim jezikom u mnogim oblastima poslovanja, ekonomije, nauke, tehnologije. S obzirom na navedeno, većina novih tehnologija prvo dobija naziv na engleskom jeziku, a samim tim i nazive dobijaju i domeni primene savremenih uređaja i sistema¹².

Kada je reč o nadzoru zaposlenih, termini koji se koriste su *monitoring* i *surveillance*, odnosno nadgledanje i nadzor. Navedeni termini se uglavnom koriste kao sinonimi. Pod elektronskim nadzorom zaposlenih podrazumeva se računarsko prikupljanje, čuvanje, analiziranje i izveštavanje o informacijama vezanim za aktivnosti zaposlenih.¹³ U normativnim aktima Sjedinjenih Američkih Država, u državi Konektikat termin „elektronski nadzor zaposlenih“ podrazumeva prikupljanje podataka na objektima poslodavca koji se tiču aktivnosti ili komunikacija zaposlenih na bilo koji način osim direktnog posmatranja i uključuje upotrebu računara, telefona, žica, radija, kamere, elektromagneta, foto-elektronike ili foto-optičkih sistema, ne uključujući prikupljanje podatka u zajedničkim prostorijama poslodavca za javnu upotrebu, ili bilo koju aktivnost koja je zabranjena državnim ili saveznim zakonom.¹⁴

⁸ *Ibidem*.

9 Sl. glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009 i 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

10 U čl. 153 KZ navedeno je da se gonjenje za krivična dela iz navedenih članova zakonika preuzimaju po privatnoj tužbi.

11 R. Filipović, *Teorija jezika i kontakti*, Zagreb, 2005, str. 17.

12 B. Francuski, *Anglicizmi u informatičkoj i medijskoj leksici u srpskom*, *Komunikacija i kultura online*, godina III, broj 3, 2012, str. 202.

13 OTA (Office for Technology Assesment), US Congres, *The electronic Supervisor: New technology, New Tensions*, Washington, DC, 1987, str. 27.

14 Public act no. 98–142, section 31–48d, Connecticut department of labor.

Terminu *electronic monitoring* značenje se definiše i kroz isticanje tri različita koncepta nadzora zaposlenih. Najpre, on uključuje upotrebu elektronskih uređaja za pregled i evaluaciju izvršavanja radnih obaveza (na primer, poslodavac može da ima uvid u e-mail poruke zaposlenog koje su primljene od kupca ili kupcu upućene, kako bi se pratio njegov učinak kao radnika zaduženog za tehničku podršku). Drugo, on uključuje *electronic surveillance* (elektronski nadzor), odnosno upotrebu elektronskih uređaja za posmatranje aktivnosti zaposlenih dok oni ne vrše aktivnosti koje su direktno vezane za obavljanje radnih zadataka ili iz nekog drugog razloga koji nije u vezi sa merenjem njihovog učinka kao zaposlenog (na primer, poslodavac može vršiti elektronski nadzor zaposlenog kao deo istrage u slučaju žalbe za seksualno uznemiravanje). Treće, termin podrazumeva korišćenje specijalizovanih forenzičkih alata za vraćanje i rekonstrukciju elektronskih podataka nakon brisanja, prikrivanja ili pokušaja uništavanja tih elektronskih podataka (na primer, poslodavac može koristiti specijalizovan softver da bi preuzeo, odnosno rekonstruisao izbrisane e-mail poruke koje se odnose na istragu navodne krađe njegovih poslovnih tajni).¹⁵

U australijskom Zakonu o privatnosti na radnom mestu, usvojenom 2011. godine, koji reguliše prikupljanje podataka i korišćenje uređaja za prizmotru, odnosno nadzor radnika, terminom „nadzor“ obuhvaćena je upotrebu uređaja za nadzor, koji obuhvataju optičke uređaje ili uređaje za praćenje (elektronski uređaj za određivanje pozicije osobe ili predmeta u geoprostoru), odnosno uređaja koji predstavlja kombinaciju optičkog uređaja i uređaja za praćenje.¹⁶

U pojedinim državama, kao na primer u Bugarskoj, poslodavac može koristiti tehnike elektronskog nadzora isključivo uz pristanak zaposlenih, koji taj pristanak treba da daju pre nego što postanu predmet nadzora (na primer, uz klauzulu u Ugovoru o radu). Pristanak mora biti dovoljno jasan, i zasnovati se na dobroj informisanosti zaposlenih. U slučaju spora, poslodavac je taj koji mora dokazivati da su zaposleni slobodno i bez ikakvih spoljnih faktora prinude pristali da se nad njima vrši nadzor. U Češkoj, upotreba elektronskih nadzornih tehnika moguća je samo u situacijama koje su predviđene Zakonom o radu¹⁷. Ukoliko zakonom predviđeni uslovi nisu ispunjeni, nadzor se neće smatrati dozvoljenim ni u slučaju da se zaposleni složio sa njegovim vršenjem.¹⁸

15 G. Lasprogata; J. N. King; S. Pillay, Regulation of Electronic Employee Monitoring: Identifying Fundamental Principles of Employee Privacy through a Comparative Study of Data Privacy Legislation in the Europe an Union, United States and Canada, *Stan. Tech. L. Rev.* 4, 2004, at para. 18. U ovom radu termini *monitoring* i *surveillance* se koriste naizmenično, odnosno kao sinonimi.

16 Workplace privacy act 2011, A2011-4.

17 U Zakonu o radu Češke Republike (Zákoník práce – No. 262/2006), u članu 316 (1), navodi se da zaposleni neće koristiti sredstva poslodavca, uključujući računare ili telekomunikacionu opremu za ličnu upotrebu, bez saglasnosti poslodavca. Kako bi pratio da li se ovo poštuje, poslodavac ima pravo da vrši nadzor nad zaposlenima. U članu 316 (2) propisuje se da poslodavac bez postojanja opravdanog razloga za praćenje ne može da zadire u privatnost zaposlenih na radnom mestu i u zajedničkim prostorijama poslodavca otvorenim ili prikrivenim nadzorom, presretanjem (uključujući i snimanje) njihovih telefonskih poziva, kao i proverom elektronske pošte ili poštanskih pošiljki. U slučaju da postoje opravdani razlozi za nadzor zaposlenog, poslodavac je dužan da o tome obavesti zaposlenog.

18 Privacy protection in the workplace – Guide for employees (Zaštita privatnosti na radnom mestu – vodič za zaposlenike), preuzeto sa: <http://www.azop.hr/page.aspx?PageID=130>, dostupno 4. 7. 2015.

Sredstva i metode elektronskog nadzora zaposlenih su brojne i raznovrsne i obezbeđuju poslodavcu informacije o različitim aspektima angažovanja tehnoloških i ljudskih resursa, a time i pojačanu kontrolu radnog procesa. Ovim vidom nadzora moguće je identifikovati problematična mesta, utvrditi proizvodna kašnjenja ili uvideti koji radnici rade „ispod proseka“.¹⁹ Iako poslodavci na raspolaaganju imaju brojne sisteme za nadzor radnika, najčešće korišćeni su nadzor računara (meri broj otkucaja na tastaturi, brzinu i preciznost, a takođe je moguće koristiti i programe za uvid u ostale aktivnosti zaposlenog na računaru, uvid u sadržaj na njemu i sl.), nadzor e-mail-a i internet stranica (uvid u poslate i primljene poruke, njihov sadržaj i sl., kao i uvid u posećene internet stranice, i eventualnu zabranu posećivanja određenih stranica, poput zabrane posećivanja sajtova sa seksualnim sadržajem), video-nadzor (detektovanje krađa zaposlenih i neželjenog, odnosno nedopustivog ponašanja), praćenje i prisluškivanje.²⁰

Brojni su i razlozi oslanjanja poslodavaca na elektronske uređaja za nadzor radnika. Kao ključni, izdvajaju se:

- praćenje produktivnosti (uključujući ograničavanje upotrebe resursa kompanije za ličnu upotrebu);
- zaštita od eventualnih sporova između radnika i poslodavca i obezbeđenje dokaza (na primer u slučaju tužbe za seksualno uzinemiravanje, diskriminaciju, povredu autorskih prava, kleveta sl.);
- praćenje usklađenosti aktivnosti radnika sa politikom radnog mesta (praćenje upotrebe računara, interneta i upotreba elektronske pošte);
- sprečavanje ili otkrivanje povreda tajnosti;
- sprečavanje ili odgovor na neovlašćeni pristup (uključujući i hakovanje u korporativnu računarsku mrežu);
- ograničenje pristupa internetu;
- praćenje vozila;
- veća zaštita zaposlenih.²¹

S obzirom na intenzivan razvoj tehnologije, danas je dosta teško izvršiti pregled svih mogućih metoda i sredstava za nadzor. Stoga će u nastavku teksta biti ukazano na trenutno najaktueltnije oblike nadzora zaposlenih, a to su video-nadzor, nadzor i/ili snimanje telefonskih razgovora, praćenje elektronske pošte i internet saobraćaja i GPS praćenje. Naročita pažnja će biti posvećena video-nadzoru, jednom od najčešćih vidova nadzora radnog prostora.

19 M. J. Smith; B. J. Amick, *Electronic Monitoring in the Workplace: Implications for Employee Control and Job Stress*, in S. L. Sauter, J. J. Hurrell, Jr., and C. L. Cooper (eds), *Job Control and Worker Health*, Chichester. UK: John Wiley and Sons, Ltd., 1989, str. 276.

20 J. M. Mishra; S. M. Crampton, Employee monitoring: Privacy in the workplace?, *S.A.M. Advanced Management Journal*, Summer 98, Vol. 63 Issue 3, 1998, str. 4.

21 M. R. Bueckert, Electronic Employee Monitoring: Potential Reform Options. *The Law of Employee Monitoring in Canada*, Lexis Nexis Canada, 2009, str. 99–115.

1.1. Video-nadzor

Uprkos činjenici da se video-nadzor (sistem video-nadzora) godinama unazad koristi kao jedan od vidova zaštite imovine i da je njegova upotreba široko rasprostranjena, u literaturi se mogu naći samo opisne definicije pojma video-nadzora (sistem video-nadzora). Video-nadzor se definiše kao televizijski sistem u okviru koga se signal ne distribuira široj javnosti, već ograničenom krugu subjekata koji putem praćenja signala na monitorima vrše nadzor i druge bezbednosne funkcije na određenom području,²² odnosno kao funkcionalno povezana tehnička sredstva koja primajući, prenoseći, obrađujući, arhivirajući i pregledajući snimljene zapise (slike) omogućavaju vizuelno posmatranje i nadzor, a kasnije i analizu aktivnosti u zaštićenim prostorijama.²³ S obzirom na to da ono što kamere beleže može posmatrati samo ograničeni broj lica, za označavanje sistema video-nadzora uobičajeno je korišćenje skraćenice CCTV (*closed circuit television* – televizija za zatvorenog kruga).²⁴

Upotreba složenih sistema video-nadzora u zaštiti privatnog i javnog prostora započeta je krajem šezdesetih godina dvadesetog veka i to u sklopu mera čiji je cilj bio stvaranje uslova za sigurnije ulaganje kapitala i očuvanje političkih i ekonomskih interesa, kao i radi pojačavanja kontrole i nadzora u cilju što adekvatnijeg odgovora na kriminal.²⁵ Danas je primena sistema video-nadzora sve prisutnija u brojnim oblastima, pa i u obezbeđivanju objekata, nadzora saobraćaja i dobijanju video-zapisa ljudskih aktivnosti. Sistemi video-nadzora iz godine u godinu se usavršavaju i postaju sve pristupačniji široj populaciji. Uz sve prisutniju primenu sistema video-nadzora, sve češće se širom sveta ističe i zabrinutost u pogledu njegovog negativnog uticaja na privatnost građana.²⁶

Sistem video-nadzora postaje deo integrisanog sistema zaštite kuća, stanova, malih i srednjih poslovnih prostora, galerija, banaka, pošta i sl., a sve češće podrazumeva i formiranje video-zapisa i arhiviranje događaja u prostoru koji se nadzire. Sastoje se iz:

- potrebnog broja spoljašnjih i unutrašnjih kamera, zavisno od geometrije objekata, mogućih prilaza, rasporeda prostorija koje treba nadgledati;
- odgovarajućih objektiva, sa ručnim ili automatskim podešavanjem otvora blende;
- kablova, koji služe za prenos video-signala, kada je u pitanju žična kamera;
- uređaja za prenos video-signala, kada je u pitanju bežična kamera;
- centralnih uređaja, koji služe za obradu i arhiviranje slika dobijenih putem kamera;
- uređaja za prikaz slike;
- operatera.²⁷

22 A. R. Matchett, *CCTV for security professionals*, Burligton: Elsevier Science, 2003, str. 236.

23 R. Golob, *Sistemi zaštite in varovanja oseb in premoženja*, Ljubljana, R. Golob, 1997, str. 214.

24 V. Damjanovski, *CCTV networking and digital technology*, Oxford: Butter-worth-Heinemann, 2005, str. 501.

25 N. Fajf, Dž. Banister, *Oči uprete u ulicu, CCTV nadzor i grad*, Prizori ulice, Beograd, 2002, str. 354.

26 Preuzeto sa: <http://whatis.techtarget.com/definition/closed-circuit-television-CCTV>, dostupno 5. 7. 2015.

27 S. Vuković, *Prevencija kriminala*, Beograd, 2010, str. 136.

Instalacija sistema video-nadzora u radnom prostoru može predstavljati vid zaštite od raznih prekršajnih i kriminalnih radnji zaposlenih i drugih lica, kao i vid zaštite radnika i mera za zaštitu imovine i unapređenje produktivnosti (kontrola obavljanja posla i tehnoloških procesa), a može se koristiti i kao dokaz u slučaju spora između poslodavca i zaposlenog.

Kao prepreke u primeni sistema video-nadzora poslovnog prostora, mogu se izdvojiti: psihološki pritisak na zaposlene, mogućnost zloupotrebe snimljenog materijala, zadiranje u privatnost zaposlenih i narušavanje njihovog dostojanstva. Uprkos činjenici da poslodavci sve češće uređuju način korišćenja i čuvanja podataka koji su dobijeni video-nadzorom, pribavljaju saglasnost zaposlenih i upoznaju ih sa svrhom uvođenja video-nadzora i pravilima korišćenja, navedene prepreke mogu postojati.

U studiji AMA navodi se da je skoro polovina (48%) kompanija koje su bile obuhvaćene istraživanjem, 2007. godine upotrebljavala video-nadzor u borbi protiv krađa, nasilja i sabotaža (u odnosu na 33% u 2001. godini). Samo 7% upotrebljavalo je video-nadzor za praćenje procesa rada zaposlenih, što predstavlja neznatno povećanje u odnosu 4% u 2001. godini. Većina poslodavaca obaveštavala je zaposlene o primeni sistema video-nadzora (njih 78% u slučajevima primene u cilju sprečavanja krađa, odnosno njih 89% kada je sistem video-nadzora usmeren ka merenju učinka radnika).²⁸

Za video-nadzor radnog okruženja mogu se koristiti različite vrste kamera, od onih koje su jasno vidljive svima, do onih koji se kamufliraju u razne predmete (časovnik, sliku, radio i sl.) i koje se mogu podvesti pod sredstva tajnog video-nadzora. Pitanje dozvoljenosti primene mera video-nadzora u poslovnim prostorijama posebno dobija na značaju kada se on realizuje postavljanjem skrivenih kamera. Odgovori zakonodavaca su različiti. U Nemačkoj je, primera radi, tajni video-nadzor u preduzećima dozvoljen u slučajevima kada treba otkriti ili sprečiti dalje vršenje krivičnih dela ili prekršaja. Istovremeno, u slučaju zloupotreba, predviđena je kazna zatvora do jedne godine ili novčana kazna.²⁹

Prema mišljenju nemačkog Saveznog radnog suda, tajni video-nadzor zaposlenog dozvoljen je: ukoliko se sumnja na krivično delo ili drugo masovno kršenje propisa od strane zaposlenog na štetu poslodavca, ukoliko sve blaže metode istraživanja nisu dale rezultate, ukoliko je tajni video-nadzor jedino rešenje da se problem reši i ukoliko primena nije nesrazmerna. U takvim slučajevima, nadzor mora da se koncentriše na zaposlenog za koga se prepostavlja da krši propise ili čini krivično delo i na mesta gde se očekuje da se krivično delo ili drugo kršenje propisa dešava (na primer kasa).³⁰

Poseban zakon o video-nadzoru ne postoji u svim državama Evropske unije, a brojna pitanja koja se mogu dovesti u vezu sa njim regulisana su drugim propisima. Tako su npr. u Finskoj u Krivičnom zakoniku³¹ prisutne odredbe

28 The Epolicy Institute, 2007 Electronic Monitoring & Surveillance Survey, dostupno na: <http://www.epolicyinstitute.com/2007-survey-results> (1. 7. 2015).

29 Preuzeto sa: <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/doc/istrazivanja/Pravni%20okvir%20za%20primenu%20video%20nadzora%20lat.docx>, dostupno 15. 7. 2015.

30 Preuzeto sa: http://www.taylorwessing.com/globaldatahub/article_cctv_germany.html, dostupno 16. 7. 2015.

31 The Criminal Code of Finland (39/1889, sa amandmanima do 927/2012), preuzeto sa: <http://>

kojima se zabranjuje nezakonita upotreba elektronskog nadzora i prisluškivanja, a relevantne odredbe sadrže i Zakon o ličnim podacima.³² Zakon o zaštiti privatnosti na radu³³ sadrži odredbe kojima se definišu pojedina pravila primene video-nadzora na radnom mestu. U poglavljiju koji uređuje ovo pitanje navodi se da poslodavac može koristiti kamere i nadzor u radnim prostorijama u cilju obezbeđivanja lične sigurnosti zaposlenih i drugih lica u prostorijama, ako štiti imovinu ili nadzire ispravnost proizvodnih procesa, kao i za sprečavanje ili istragu situacija kojima se ugrožavaju bezbednost imovine ili proizvodni procesi. Kamera koja se koristi za nadzor mora biti jasno vidljiva, a znaci u vezi sa video-nadzorom i načinom sprovođenja moraju biti istaknuti u prostorijama u kojima se nalaze kamere. Zakonom o ličnim podacima, precizirano je da nadzor kamerama, nezavisno od toga gde se odvija, mora biti opravдан u dovoljnoj meri. Nepotrebno snimanje podataka je zabranjeno, a lica koja su u prostorijama moraju biti svesni nadzora, tako da se mogu ponašati u skladu sa njim.

U izveštaju studije „Zaštita ličnih podataka radnika: slučaj nadzora i praćenja“ sprovedenoj u zemljama Evropske unije finansiranoj od strane Evropske komisije i Generalnog direktorata za zapošljavanje i socijalna pitanja, po pitanju nadzora i praćenja zaposlenih navedeno je da, uopšteno govoreći, upotrebu kamera za nadzor treba smatrati zakonitom. Dalje je navedeno da je upotreba video-nadzora u radnom okruženju zakonita ukoliko se nadzor primenjuje radi zaštite zdravlja i bezbednosti, zaštite imovine poslodavca, praćenje procesa proizvodnje i praćenja radnog učinka. Praćenje ne bi trebalo da bude trajno, nadzor se ne sme vršiti u privatnim oblastima (kupatila i sl.) i tajni video-nadzor je dozvoljen u veoma ograničenim slučajevima (npr. ukoliko postoji osnovi sumnje da postoje ozbiljna kršenja propisa).³⁴

Kada je u pitanju praksa Evropskog suda za ljudska prava po pitanju povreda prava na privatnost u slučaju video-nadzora na radnom mestu, u slučaju Kopke protiv Nemačke (*Köpke v. Germany* – 420/07 od 5. 10. 2010),³⁵ sud je zaključio

www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf, dostupno 19. 6. 2015.

32 Personal data act of Finland (523/1999), preuzeto sa: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990523.pdf>, dostupno 19. 6. 2015.

³³ Act on the Protection of Privacy in Working Life (759/2004), preuzeto sa: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2004/en20040759.pdf>, dostupno 19. 6. 2015.

34 Preuzeto sa: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2507&langId=en>, dostupno 13. 6. 2015.

35 Podnositac predstavke, Karin Kopke, bila je radnica, blagajnik u supermarketu i otpuštena je zbog navodne krađe, a kao dokaz poslodavac je priložio snimak sa video-nadzora koji je pribavljen uz pomoć detektivske agencije. Video-nadzor podnosioca predstavke je sproveden bez prethodnog upozorenja od strane poslodavca. Snimci koji su na taj način dobijeni pregledani su od strane nekoliko zaposlenih i korišćeni su kasnije u sudskim postupcima u zemlji. Na ovaj način, snimci su postali dostupni javnosti, a podnositac predstavke pozvala se na povredu člana 8 Konvencije, odnosno na to da joj je neovlašćenim snimanjem povređeno pravo na privatnost. S druge strane, poslodavac je isticao da su preduzete mere bile vremenski ograničene na dve nedelje i da je snimano samo područje gde je podnositac predstavke radila. Snimci koji su dobijeni korišćeni su od strane ograničenog broja lica koji su zaposleni kod istog poslodavca i sve isključivo radi dokazivanja nezakonitog ponašanja zaposlene, kao i radi vođenja sporova pred nadležnim sudovima. Suštinsko pitanje na koje je trebalo dati odgovor jeste da li je država Nemačka na adekvatan način omogućila zaštitu prava na privatnost podnosioca predstavke, u kontekstu video-nadzora na radnom mestu. U ovom slučaju, pored prava na zaštitu privatnosti, trebalo je uzeti u obzir i pravo na zaštitu svojine. Predstavka je odbačena kao neosnovana, u skladu sa članom 35 st. 3 i 4 Konvencije. (Preuzeto sa: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001->

da u ovom slučaju ne postoji ništa što bi ukazivalo na to da su domaći organi propustili da zaštite pravičnu ravnotežu, između prava podnosioca predstavke na poštovanje njenog privatnog života po čl. 8 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu Konvencija) i interesa poslodavca u zaštiti imovinskih prava i javnog interesa u pravilnom sprovođenju pravde. Obrazlažući presudu, sud je naveo da se tajni video-nadzor zaposlenog na radnom mestu smatra značajnim zadiranjem u privatni život zaposlenog; međutim, takođe je navedeno i da je tajni video-nadzor zaposlenog sproveden tek nakon što je poslodavac primetio nepravilnosti na računima, da je bio vremenski ograničen i da je bio ograničen u pogledu prostora koji je video-nadzor pokrivao. U skladu sa tim, sud je zaključio da je, na taj način, mešanje u privatni život podnosioca predstavke bilo ograničeno isključivo na ono što je bilo potrebno, kako bi se postigli ciljevi kojima se težilo sprovođenjem tajnog video-nadzora. Takođe je uzeta u obzir i činjenica da je tajni nadzor poslužio i kao sredstvo da se sa ostalih zaposlenih, koji nisu bili krivi za bilo koje krivično delo, obriše sumnja. I na kraju, sud je konstatovao da nije bilo nijednog drugog jednako efikasnog sredstva za zaštitu imovinskih prava poslodavca koji bi se u manjoj meri mešali u poštovanje privatnog života podnosioca predstavke. Presuda je zaključena komentarom da ovako suprotstavljeni interesi u budućnosti mogu dobiti drugačiju težinu, imajući u vidu činjenicu da je sve više i više sofisticiranih tehnologija kojima se može zadirati u privatnost.

U državama regionala pitanje primene video-nadzora tretirano je u zakonskim i podzakonskim aktima koji regulišu različite oblasti. Primera radi, u Bosni i Hercegovini pitanje primene video-nadzora uređeno je članom 21a Zakona o zaštiti ličnih podataka³⁶ kojim se reguliše pitanje obrade ličnih podataka putem video-nadzora. Ovim članom je regulisano da snimci pohranjeni putem video-nadzora na određenom prostoru na osnovu kojih se može identifikovati nosilac podataka predstavljaju zbirku ličnih podataka, a da je kontrolor koji vrši video-nadzor dužan doneti odluku koja će sadržati pravila obrade s ciljem poštovanja prava na zaštitu privatnosti i ličnog života nosioca podataka. Predviđena je i obaveza kontrolora koji vrši nadzor da na vidnom mestu istakne obaveštenje o vršenju nadzora i kontakt putem kojeg se mogu dobiti pojedinosti o video-nadzoru. U Republici Hrvatskoj oblast video-nadzora uređena je Pravilnikom o načinu i uslovima obavljanja poslova privatne zaštite na javnim površinama³⁷, a sam Pravilnik ne sadrži nijednu određbu koja se tiče video-nadzora u službenim i poslovnim prostorijama. Za razliku od Bosne i Hercegovine, koja ovo pitanje reguliše gore pomenutim Zakonom, i Srbije koja ovu oblast uopšte nije regulisala, u Hrvatskoj je ovo pitanje regulisano Zakonom o radu³⁸, kojim je propisano da se poslodavac pre uvođenja novih tehnologija, a ovo uključuje i uvođenje video-nadzora, mora posavetovati sa predstavnicima radnika.

U Republici Srbiji nisu usvojene zakonske odredbe koje na sveobuhvatan način uređuju pitanje video-nadzora u kontekstu obrade i zaštite ličnih podataka. Iako su uslovi za prikupljanje i obradu podataka o ličnosti, prava lica i zaštita prava

101536#{%22itemid%22:[%22001-101536%22]}, dostupno 4. 7. 2015).

36 Sl. glasnik BiH, br. 49/06, 76/11 i 89/11.

37 Narodne novine, br. 36/12.

38 Narodne novine, br. 93/14.

lica čiji se podaci prikupljaju i obrađuju, ograničenja zaštite podataka o ličnosti, postupak pred nadležnim organom za zaštitu podataka o ličnosti, obezbeđenje podataka, evidencija i iznošenje podataka iz Republike Srbije uređeni Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti,³⁹ ovaj zakon ni u jednoj odredbi ne uređuje obradu ličnih podataka građana putem video-nadzora.

Predloženim izmenama i dopunama navedenog zakona,⁴⁰ pored definisanja pojma video-nadzora, predviđeno je i uređenje prava i obaveze kako poslodavca, tako i radnika sa njim u vezi. U tekstu predloga, video-nadzor je definisan kao svaki sistem koji se koristi za snimanje određenog javnog, službenog i radnog prostora, bez obzira na to da li omogućava samo nadzor ili i pohranjivanje tako sačinjenih video-zapisa i njihovo prenošenje putem računarske mreže.

Predlog sadrži i posebne odredbe koje se tiču video-nadzora pristupa u službene i poslovne prostorije i video-nadzora u službenom i poslovnom prostoru. U članu 34 predloga navodi se da rukovalac podacima može da vrši nadzor pristupa u službene ili poslovne prostorije, ukoliko je to neophodno radi bezbednosti lica i imovine, kontrole ulaska ili izlaska iz službenog ili poslovnog prostora ili, ako zbog prirode posla, postoje mogući rizici za zaposlene. Odluku o uvođenju video-nadzora rukovalac podacima mora doneti u pisanoj formi. Ova odluka mora da sadrži razloge za uvođenje video-nadzora, ukoliko uvođenje video-nadzora nije propisano zakonom, a zaposleni koji rade u prostoru koji je pod video-nadzorom moraju biti obavešteni o tome. Video-nadzor nije dozvoljen u službenom i poslovnom prostoru van radnog mesta, naročito u garderobama, liftovima i sanitarnim prostorijama.

Na osnovu do sada navedenog mogu se izvesti brojne zajedničke odlike primene video-nadzora od strane poslodavaca. Oni ga koriste kako bi nadgledali i pospešivali produktivnost zaposlenih, njihovu bezbednost i bezbednost radnog okruženja, sprečili njihovo nedozvoljeno i kažnjivo ponašanje, ali i u sklopu mera prevencije od ugrožavanja drugih lica, tj. kao metod odvraćanja od krađe i drugih krivičnih dela. Konkretni ciljevi i domašaji primene video-nadzora uslovljeni su specifičnostima objekata na kojima se/u kojima se video-nadzor realizuje (npr. u bankama i menjačnicama video-nadzor koristiti kako bi se potencijalni izvršilac odvratio od napada na zaštićeni objekat, a ukoliko je do razbojništva ipak došlo, snimci sa video-nadzora mogu biti značajan dokaz u postupku njegovog otkrivanja, rasvetljavanja i dokazivanja).

Kao osnovna načela primene video-nadzora u radnom okruženju mogu se izdvojiti legitimnost, srazmernost, nužnost i transparentnost. Načelo legitimnosti podrazumeva da se svaka obrada ličnih podataka mora obavljati na zakonit način, uz poštovanje dostojanstva i privatnosti zaposlenih, a da se podaci obrađuju isključivo u cilju zaštite imovine poslodavca. Načelo srazmernosti podrazumeva da lični podaci koji se obrađuju moraju biti relevantni i ne prekomerni, s obzirom na svrhu obrade. Primera radi, u slučaju da se sumnja da zaposleni krađe novac iz kase, nadzor bi trebalo ograničiti vremenski i na određenog zaposlenog ili na

³⁹ Sl. glasnik RS, br. 97/2008, 104/2009 – dr. Zakon, 68/2012 – odluka US i 107/2012.

⁴⁰ Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti pripremio je model Zakona o zaštiti podataka o ličnosti i otvorio javnu raspravu o njemu u junu 2014. godine. Model zakona preuzet je sa <http://www.poverenik.rs/images/stories/model-zakona/modelzzpl.docx>, dostupno 4. 8. 2015.

određene oblasti (izbegavati kontinuiran i automatski nadzor). Načelo nužnosti bi podrazumeva prethodnu procenu mogućnosti ostvarivanja konkretnih ciljeva primenom manje invazivnih metoda nadzora, odnosno utvrđivanje da te metode nadzora nisu moguće, odnosno dovoljne. Načelo transparentnosti podrazumeva da je video-nadzor jasan i otvoren i da su zaposleni obavešteni o tome kada se video-nadzor primjenjuje, a da se tajni nadzor može primenjivati samo u slučajevima kada je dozvoljen zakonom i posebnim propisima, odnosno odobren od strane nadležnog organa (najčešće suda). Treba napomenuti i to da značaju ulogu u sistemu video-nadzora imaju i zaposleni koji obavljaju poslove operatera ili administratora sistema (rukovalac, kontrolor). Svi oni treba da poštuju propise o čuvanju i obradi ličnih podataka, kao i načelo čuvanja službene, odnosno poslovne tajne.

1.2. Nadzor telefonskih komunikacija

Detalji o telefonskim pozivima zaposlenih, kao i sami razgovori mogu biti snimljeni tokom nadzora. Tačan broj razgovora i vreme trajanje svakog poziva, kao i vreme provedeno između poziva, mogu se automatski beležiti kako bi se kasnije analizirali.⁴¹

U izveštaju AMA, navodi se da vreme trajanja poziva i pozvane brojeve beleži 45% kompanija, dok 16% kompanija snima telefonske razgovore. O nadzoru telefonskih komunikacija zaposlene je obavestilo 84% poslodavaca, a njih 6% je otpustilo zaposlene zbog neadekvatne, tj. privatne upotrebe kancelarijskog telefona.⁴²

1.3. Elektronska pošta i internet

U današnje vreme, upotreba interneta i elektronske pošte u većini kompanija postaje deo radnih obaveza. U ovom kontekstu posmatrano, bitno je praviti razliku između poslovnih i privatnih *e-mail* adresa. Nadziranje elektronske pošte i interneta u korist poslodavca, automatski podrazumeva i obradu ličnih podataka, a ovo dalje podrazumeva i zaštitu privatnosti zaposlenog. U nekim zemljama, poput Hrvatske i Češke, poslodavci moraju obavestiti zaposlene o nadgledanju i nadziranju elektronske pošte. U drugim, poput Bugarske i Poljske, ova obaveza nije zakonom ustanovljena.⁴³

U izveštaju AMA, od 43% kompanija koje prate elektronsku poštu, njih 96% prati spoljni saobraćaj (ulazne i izlazne poruke), dok samo 58% nadzire interne poruke koje se šalju između zaposlenih. Kada je u pitanju metoda praćenja, 73% organizacija koriste programe za automatsko praćenje elektronske pošte, dok 40% poslodavaca određuje jednu osobu da ručno čita i pregleda elektronsku poštu. O nadzoru elektronske pošte zaposlene obaveštava 71% kompanija.⁴⁴

41 Preuzeto sa: <http://www.ap.org/Content/AP-In-The-News/2013/Govt-obtains-wide-AP-phone-records-in-probe>, dostupno 3. 7. 2015.

42 The Epolicy Institute, 2007 Electronic Monitoring & Surveillance Survey, dostupno na: <http://www.epolicyinstitute.com/2007-survey-results> (1. 7. 2015).

43 Privacy protection in the workplace – Guide for employees (Zaštita privatnosti na radnom mestu – vodič za zaposlenike), preuzeto sa: <http://www.azop.hr/page.aspx?PageID=130>, dostupno 4. 7. 2015.

44 The Epolicy Institute, 2007 Electronic Monitoring & Surveillance Survey, dostupno na: <http://www.epolicyinstitute.com/2007-survey-results> (1. 7. 2015).

Kada je u pitanju nadzor interneta, od 66% kompanija koje nadziru upotrebu interneta, 65% kompanija koriste programe za blokiranje konekcija ka nedozvoljenim/neadekvatnim internet sajtovima (96% blokira pristup sajtovima sa sadržajima za odrasle, 61% blokira pristup sajtovima za igrice, 50% blokira pristupe društvenim mrežama itd.).⁴⁵

1.4. GPS nadzor

Razvoj uređaja koji omogućavaju praćenje i određivanje geolokacije omogućio je poslodavcima praćenje zaposlenih čije radno okruženje nije statično, tj. onih koji radno vremena provodi u vozilu koje je u vlasništvu poslodavca. Poslodavcu je na ovaj način omogućeno da u svakom trenutku može saznati lokaciju na kojoj se zaposleni nalazi sa službenim vozilom.

2. Zaštita ličnih podataka i privatnosti na radnom mestu u pravu Evropske unije

Pravo na privatnost predstavlja elementarno ljudsko pravo, kako međunarodno, tako i ustavno pravo javno-pravnog značaja, kao jedan od nezamenjivih elemenata čovekovog postojanja koji štiti od prekomernog zadiranja državne vlasti, javnosti i drugih pojedinaca u nečiju duševnu, prostornu i informacijsku privatnost.⁴⁶ Danas postoje brojna sofisticirana tehnička sredstva koja imaju ogromne mogućnosti primene u nadgledanju ljudi u gotovo svim aspektima njihovog života i rada. Istovremeno, sa razvojem tehnologije, pravo na tajnost pisama i drugih sredstava komunikacije, kao i zaštita ljudskog imuniteta u najširem smislu, proklamuje se pravnim normama najveće pravne snage, i predstavlja centralni deo korpusa ljudskih prava konstituisanih tokom druge polovine XX veka.⁴⁷ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija iz 1948. u članu 12 utvrdila je da „niko ne može biti izložen proizvoljnem mešanju u privatni život, porodicu, stan, prepisku, niti napadima na čast i ugled“. U Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima iz 1966. u članu 17 kaže se da „niko ne može biti predmet samovoljnih ili nezakonitih mešanja u njegov privatni život, u njegovu porodicu, u njegov stan ili njegovu prepisku, niti nezakonitih povreda nanesenih njegovoj časti ili njegovom ugledu“. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. u članu 8 kaže da „svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske“. Univerzalna deklaracija govori o zabrani proizvoljnog mešanja u privatni život, a Međunarodni pakt govori i o samovoljnem i o nezakonitom

www.epolicyinstitute.com/2007-survey-results (1. 7. 2015).

45 *Ibidem*.

46 M. Boban, Pravno na privatnost i pravno na pristup informacijama u savremenom informacijskom društvu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 49, 3/2012, Pravni fakultet – Sveučilište u Splitu, 2012., str. 582.

47 D. Marinković, *Suzbijanje organizovanog kriminala – specijalne istražne metode*, Prometej, Novi Sad, 2010., str. 509.

mešanju, što podrazumeva dopuštenost zakonitog mešanja, tj. prava suverenih država da samostalno nacionalnim zakonodavstvom urede slučajeve i uslove u kojima je moguć zakoniti prodor u sferu lične slobode u cilju zaštite slobode i bezbednosti drugih lica, društva ili potreba krivičnog postupka.⁴⁸ U društvu u kojem živimo, zahtev za poštovanje ljudskih prava dostigao je univerzalnu prihvaćenost, a stepen i način njihove zaštite predstavljaju jedan od ključnih kriterijuma na osnovu kojih se mere nivo demokratičnosti nekog društva i stepen njihove civilizovanosti.⁴⁹

Osnovni pravni okvir o elektronском надзору зaposlenih на radnom mestu, у земљама Европске уније, представљају правна начела Савета Европе и директиве Европске уније о електронском надзору зaposленih на radnom mestu. Чланом 8 Конвенције прописано је да свако има право на поштовање свог privatног и porodičног живота, дома и преписке, да се јавна власт не меши у вршење овог права, осим ако је такво меšanje предвиђено законом и ако је то неопходна мера у демократском društvu u интересу nacionalне bezbednosti, јавне sigurnosti, ekonomiske dobiti zemlje, sprečавања нереда или sprečавања злочина, заštite zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.

Od 1992. godine, Evropski sud za ljudska prava, kroz odluku o slučaju *Niemietz v. Germany* (13710/88 од 16. 12. 1992),⁵⁰ проширио је definiciju da privatni живот i prepiska uključuju i poslovne odnose, s obzirom na то да u presudi navodi da право на поштовање privatnog живота u izvesnoj meri sadrži i pravno na uspostavljanje i razvijanje odnosa sa drugima i da ne postoji nijedan razlog da se из pojma „privatni живот“ isključe profesionalne ili poslovne aktivnosti. U ovom slučaju nije pravljena razlika između privatnih i poslovnih prepiski.

U slučaju *Halford v. UK Gov.* (20605/92 – od 25. 6. 1997)⁵¹ Evropski sud za ljudska prava smatrao je da nadzor telefonskih poziva zaposlenog na radnom mestu od strane poslodavca predstavlja neopravдано mešanje u право zaposlenog na privatnost i prepisku. U ovom slučaju суд је smatrao да Конвенција чланом 8 štiti svaku prepisku, nezavisno od тога о којој vrsti преписке се ради (*e-mail*, faks, mobilna i фиксна телефонија и сл.). Ipak, bitno је napomenuti и то да је члан 8 Конвенције применив тек nakon što se pravni lekovi koji važe u domaćim zakonodavstvima i direktive EU o nadzoru zaposlenih iscrpe.

Da право zaposlenog na privatnost na radnom mestu nije apsolutno, govori i zaključak Evropskog суда за ljudska prava u slučaju *Benediktsdóttir v. Iceland* (38079/06 od 16. 6. 2009)⁵², u kom se navodi da право на privatnost i prepisku mora biti uravnoteženo sa осталим правима, pre svega sa правима poslodavca.

48 M. Živković, *Tajnost pisama prema novom Ustavu Srbije i posebna dokazna radnja tajnog zvučnog i optičkog nadzora, NBP – Nauka, bezbednost, policija, god. 11, br. 3/2006*, Kriminalističko-polička akademija, Beograd, 2006, str. 3–16.

49 D. Simović, R. Zekavica, *Policija i ljudska prava*, Kriminalističko-polička akademija, Beograd, 2012, str. 221

50 Preuzeto sa: [51 Preuzeto sa: \[52 Preuzeto sa: \\[NBP • Journal of Criminalistics and Law \\\[177\\\]\\]\\(http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93526#%22itemid%22:\\[%22001-93526%22\\]}}, dostupno 19. 7. 2015.</p>
</div>
<div data-bbox=\\)\]\(http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58039#%22itemid%22:\[%22001-58039%22\]}}, dostupno 19. 7. 2015.</p>
</div>
<div data-bbox=\)](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58039#%22itemid%22:[%22001-58039%22]}}, dostupno 19. 7. 2015.</p>
</div>
<div data-bbox=)

Jedna od prvih direktiva Evropske unije, a ujedno i jedan od najvažnijih pravnih instrumenata kojim se štite lični podaci na nivou Evropske unije, jeste Direktiva 95/46/EZ⁵³ Evropskog parlamenta i Veća o zaštiti fizičkih lica u pogledu postupanja sa ličnim podacima, čiji je cilj zaštita zagarantovanih prava i sloboda fizičkih lica, a pre svega, prava na privatnost pri obradi tih podataka. Među pravima i obavezama utvrđenim ovom direktivom, ističe se da lice o kome se prikupljaju lični podaci ima pravo da budu obavešteno o prikupljanju ličnih podataka. Direktivom je lični podatak definisan kao svaki podatak koji se odnosi na fizičko lice koje je identifikovano ili se može identifikovati. Lični podaci mogu se prikupljati i obradivati samo u skladu sa zakonom, za tačno određenu svrhu i srazmerno svrsi prikupljanja. Iako se ova direktiva ne bavi direktno pitanjem nadzora poslodavca, nedvosmisleno se može zaključiti da u slučaju spornih pitanja u vezi sa nadzorom na radnom mestu, treba poštovati princip privatnosti. U skladu sa gore navedenim, može se zaključiti da poslodavci moraju da obezbede da vršenje nadzora bude legitimno i ograničeno, kao i da bude transparentno. Ovo bi dalje značilo da bi se bilo koje praćenje komunikacija i aktivnosti zaposlenih bez znanja zaposlenog ili njegovog pristanka, smatralo nezakonitim.

Druga važna direktiva koja se bavi pitanjem privatnosti i nadzorom elektronskih komunikacija jeste Direktiva EU 2002/58/EZ⁵⁴, koja se odnosi na obradu ličnih podataka i zaštitu privatnosti u javnom sektoru elektronskih komunikacija. Međutim, ova direktiva se konkretno bavi javnim mrežama i presretanjem komunikacija, što bi značilo da njom nije zaštićen nadzor privatnih komunikacija u okviru unutrašnjih (privatnih) mreža.

Trenutno, u Evropskoj uniji ne postoji poseban zakon u pogledu privatnosti i zaštite ličnih podataka zaposlenog na radnom mestu. Ipak, u članu 31 Povelje o osnovnim pravima Evropske unije⁵⁵, čija je primena obavezna kad god Države članice primenjuju pravo EU, navodi se da svaki radnik ima pravo na radne uslove kojima se poštuju njegovo zdravlje, bezbednost i dostojanstvo.

Na osnovu do sada navedenog može se zaključiti da u cilju sprečavanja zloupotreba poslodavci mogu da usvoje interne propise, da upoznaju zaposlene sa praksom kompanije da vrši elektronski nadzor, da obaveste zaposlenog ukoliko je pod nadzorom, kao i da mu omoguće uvid u njegove lične podatke koji su prikupljeni nadzorom. Nadzor ne bi smeо da se vrši u prostorijama poput svlaćionica, toaleta, prostorija za odmor i sl., a podrazumeva se i zabrana prikupljanja ličnih podataka koji nisu u vezi za radnim obavezama.

53 Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data; Official Journal, L 281, 23. 11. 1995, str. 31–50.

54 Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications); Official Journal L 201, 31. 7. 2002, str. 37–47.

55 Charter of fundamental rights of the European Union (2000/c 364/01); Official Journal of the European Communities C 364/1.

Zaključak

Više je nego jasno da elektronski nadzor radnog okruženja predstavlja bitan segment aktivnosti i mera koje poslodavci koriste kako bi zaštitili svoje poslovne interese i imovinu. Uz to, na ovaj način moguće je registrovanje i arhiviranje materijala koji zbog svoje prirode i sadržaja mogu biti od značaja za utvrđivanje činjenica u postupku koji povodom konkretnih događaja preduzimaju nadležni organi poslodavca, ali i drugi, pa i policija i organi krivičnog postupka. Razvoj tehnologije koji je omogućio proizvodnju, eksplataciju, stalnu nadogradnju i usavršavanje velikog broja uređaja i sistema elektronskog nadzora, uz brojne pozitivne efekte primene, za sobom povlači i pitanje mogućnosti, opravdanosti i dozvoljenosti kršenja prava na dostojanstvo i privatnost nadziranih osoba na njihovom radnom mestu. Sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava (u slučaju *Köpke v. Germany*) ukazuje na činjenicu da privatnost na radnom mestu ima svoje granice, pa se može zaključiti da, kada je reč o zaštiti legitimnih interesa poslodavca, odnosno da se, ukoliko je izvršeno krivično delo ili prekršaj na štetu poslodavca, privatnost zaposlenog ne može garantovati.

Uz nužnost sveobuhvatnog normativnog regulisanja elektronskog nadzora zakonskim tekstrom, pojedina pitanja bi se mogla dodatno urediti i internim aktima poslodavaca. Nadzor treba koristiti samo u slučaju ostvarivanja legitimnih ciljeva, on mora biti transparentan, srazmeran i nužan. Interni akti poslodavca treba da sadrže odredbe kojima se jasno definišu polje primene, ciljeve i razloge uvođenja sistema nadzora, a sa uvođenjem mera elektronskog nadzora morali bi se složiti i zaposleni.

Literatura

1. Boban, M.; *Pravno na privatnost i pravno na pristup informacijama u savremenom informacijskom društvu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 49, 3/2012, Pravni fakultet – Sveučilište u Splitu, Split, 2012.
2. Bueckert, R. M.; Electronic Employee Monitoring: Potential Reform Options, *The Law of Employee Monitoring in Canada*, Lexis Nexis, Canada, 2009.
3. Damjanovski, V.; *CCTV networking and digital technology*, Oxford: Butterworth-Heinemann, 2005.
4. Fajf, N., Banister, Dž.; Oči uprete u ulicu, CCTV nadzor i grad, *Prizori ulice*, Clio, Beograd, 2002.
5. Filipović, R.; *Teorija jezika i kontakti*. Jugoslovenska akademija znanosti i umetnosti – Školska knjiga, Zagreb, 1986.
6. Francuski, B.; Anglicizmi u informatičkoj i medijskoj leksici u srpskom. *Komunikacija i kultura online*, godina III, broj 3, 2002.
7. Golob, R.; *Sistemi zaštite in varovanja oseb in premoženja*, R. Golob, Ljubljana, 1997.
8. Lasprogata, G., King, N., Pillay, S.; Regulation of Electronic Employee Monitoring: Identifying Fundamental Principles of Employee Privacy

- through a Comparative Study of Data Privacy Legislation in the Europe an Union, United States and Canada. Stan. Tech. L. Rev, 2004.
- 9. Marinković, D.; *Suzbijanje organizovanog kriminala – specijalne istražne metode*, Prometej, Novi Sad, 2010, str. 509.
 - 10. Matchett, A. R.; *CCTV for security professionals*, Burlington: Elsevier Science, 2003.
 - 11. Mishra, J. M.; Crampton, S. M.; Employee monitoring: Privacy in the workplace?, *S.A.M. Advanced Management Journal*, Summer98, Vol. 63 Issue 3, 1998.
 - 12. Simović, D., Zekavica, R.; *Policija i ljudska prava*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2012.
 - 13. Smith, M. J.; Amick, B. J.; *Electronic Monitoring in the Workplace: Implications for Employee Control and Job Stress, Job Control and Worker Health*, Chichester, UK: John Wiley and Sons, Ltd., 1989.
 - 14. Vuković, S.; *Prevencija kriminala*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2010.
 - 15. OTA (Office for Technology Assesment), US Congres, The electronic Supervisor: New technology, New Tensions, Washington, DC, 1987, str. 27.
 - 16. Živković, M.; Tajnost pisama prema novom Ustavu Srbije i posebna dokazna radnja tajnog zvučnog i optičkog nadzora, *NBP – Nauka, bezbednost, policija* 3/2006, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2006.

Zakoni

- 17. *An act requiring notice to employees of electronic Monitoring by employers*, Connecticut department of labor, public act no. 98–142.
- 18. Charter of fundamental rights of the European Union (2000/c 364/01); Official Journal of the European Communities C 364/1.
- 19. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data; Official Journal, L 281, 23. 11. 1995, str. 31–50.
- 20. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002. concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications); Official Journal L 201, 31. 7. 2002, str. 37–47.
- 21. *Krivični zakonik Republike Srbije*, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009 i 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.
- 22. *Personal data act of Finland*, 523/1999.
- 23. *Pravilnik o načinu i uslovima obavljanja poslova privatne zaštite na javnim površinama*, Narodne novine, br. 36/12.
- 24. *The Criminal Code of Finland*, 39/1889, sa amandmanima do 927/2012.
- 25. *Zakon o zaštiti ličnih podataka*, Sl. glasnik BiH, br. 49/06, 76/11 i 89/11.

26. *Zakon o radu*, Narodne novine, br. 93/14.
27. *Zakon o zaštiti podataka o ličnosti*, „Službeni glasnik RS“, br. 97/2008, 104/2009 – dr. Zakon, 68/2012 – odluka US i 107/2012.
28. *Zákoník práce*, No. 262/2006 as amended.
29. *Workplace privacy act 2011*, Australian Capital Territory, Republication No. 3, 2013.

Internet izvori

30. European cort of human rights: Case of Halford v. the United Kingdom, dostupno na: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58039#%22itemid%22:\[%22001-58039%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58039#%22itemid%22:[%22001-58039%22]) (19. 7. 2015).
31. European cort of human rights: Case of Köpke v. Germany, dostupno na: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58039#%22itemid%22:\[%22001-58039%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58039#%22itemid%22:[%22001-58039%22]) (19. 7. 2015).
32. European cort of human rights: Benediktsdóttir v. Iceland, dostupno na: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93526#%22itemid%22:\[%22001-93526%22\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93526#%22itemid%22:[%22001-93526%22]) (19. 7. 2015).
33. Hendrickx, F.; Protection of workers' personal data in the European Union, dostupno na: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2507&langId=en> (13. 6. 2015).
34. The epolicy institute: 2007 Electronic Monitoring & Surveillance Survey, dostupno na: <http://www.epolicyinstitute.com/2007-survey-results> (1. 7. 2015).
35. Privacy protection in the workplace – Guide for employees (Zaštita privatnosti na radnom mjestu – vodič za zaposlenike), dostupno na: <http://www.azop.hr/page.aspx?PageID=130> (4. 7. 2015).
36. Shernam, M.; Gov't obtains wide AP phone records in probe, dostupno na: <http://www.ap.org/Content/AP-In-The-News/2013/Govt-obtains-wide-AP-phone-records-in-probe> (3. 7. 2015).
37. Paragraf: Neophodne izmene zakona o zaštiti podataka o ličnosti: nedovoljno regulisane oblasti video-nadzora, biometrijskih podataka, direktnog marketinga i bezbednosnih provera, dostupno na: <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/270313/270313-vest3.html> (20. 7. 2015).
38. Pravni okvir za primenu video-nadzora, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/doc/istrazivanja/Pravni%20okvir%20za%20primenu%20video%20nadzora%20lat.docx> (15. 7. 2015).
39. Predlog izmena i dopuna zakona o zaštiti podataka o ličnosti (model zakona), dostupno na: <http://www.poverenik.rs/images/stories/model-zakona/modelzzpl.docx> (4. 8. 2015).
40. Wessing, T.; CCTV monitoring in the workplace in Germany, dostupno na: http://www.taylorwessing.com/globaldatahub/article_cctv_germany.html (16. 7. 2015).
41. What is closed circuit television (CCTV), dostupno na: <http://whatistechnology.techtarget.com/definition/closed-circuit-television-CCTV> (5. 7. 2015).

MEASURES OF ELECTRONIC MONITORING OF EMPLOYEES AND THE RIGHT TO PRIVACY IN THE WORKPLACE

Ivan Zarkovic

Ministry of Interior of the Republic of Serbia

Summary: At the present time, the development of technology has enabled the application of different systems of monitoring of the workplace, which many employers use as a key to maintain safety and productivity of employees. Regardless of which type of surveillance is on going, employers must take care not to go too far in monitoring, and that they do not violate the rights of employees to privacy. Currently current forms of electronic monitoring of employees, and aims to be achieved by them, evident risks of violations of the rights of employees and their consequences in the field of employment status, as inevitably follows the question of the existence and effectiveness of protection of personal data of employees and their privacy in the workplace. This is seen through the prism of national legislation, and also of the legislation of the European Union. As one of the most common forms of workplace surveillance, video surveillance draws particular attention of the practitioners and theorists. In text, through analysis of lawful basis and frame of the installation and use of video surveillance equipment, it was point out some contentious issues on this topic. In order to create conditions for a more comprehensive look at the problem and finding adequate solutions in text it was point out at the law of the European Court of Human Rights regarding the application of certain control techniques by the employer and the possible existence of violations of employee rights to privacy.

RADOVI OBJAVLJENI U ČASOPISU

NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo NBP – Journal of Criminalistics and Law u 2015. godini

SADRŽAJ

Broj 1/2015

ORIGINALNI NAUČNI RADOVI

- 1) Branislav Ristivojević
UTICAJ VREDNOSNIH STAVOVA O POSTOJANJU SLOBODE VOLJE U PROSTITUCIJI NA OBLIKOVANJE KRIVIČNOPRAVNE REAKCIJE NA TRGOVINU LJUDIMA (str. 1–15)
- 2) Bojan Milisavljević
KRIVIČNOPRAVNI IMUNITET PREDSTAVNIKA DRŽAVE (str. 17–30)
- 3) Mladen Bajagić
OBAVEŠTAJNO-BEZBEDNOSNI SISTEM REPUBLIKE ARGENTINE (str. 31–46)
- 4) Veljko Delibašić
SPORAZUM O SVEDOČENJU OSUĐENOOG (str. 47–69)
- 5) Radoslav Gaćinović
KORENI NASTANKA POLICIJE U MODERNOJ DRŽAVI (str. 67–81)

PREGLEDNI RADOVI

- 1) Damir Juras
DISCIPLINSKA ODGOVORNOST POLICIJSKIH SLUŽBENIKA U REPUBLICI SRPSKOJ (str. 83–97)
- 2) Nenad Milić
NEKE MOGUĆNOSTI ANALIZE GEOPROSTORNE DISTRIBUCIJE KRIVIČNIH DELA U RADU POLICIJE (str. 99–117)

- 3) Darko Dimovski, Ivan Ilić
NASILJE U SPORTU U REPUBLICI SRBIJI – PRIMER PODRUČJA VIŠEG SUDA U NIŠU (str. 119–133)
- 4) Saša Milojević, Bojan Janković, Vladimir Cvetković
MODEL PREDIKCIJE EFEKTIVNOG STUDIRANJA NA KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKOJ AKADEMIJI U BEOGRADU (str. 135–147)

STRUČNI RADOVI

- 1) Ilija Jovanov
POVRATAK KA IZVORNOM ZNAČENJU POJMA SUVERENITETA (str. 149–161)
- 2) Jelena Jovičić
POLOŽAJ PARLAMENTA ZA VREME VANREDNOG I RATNOG STANJA U USTAVNOM SISTEMU REPUBLIKE SRBIJE (str. 163–172)
- 3) Gordana Nikolić
MALOLETNI UČINIOCI KRIVIČNIH DELA U VEZI SA OPOJNIM DROGAMA (str. 173–189)

Broj 2/2015

ORIGINALNI NAUČNI RADOVI

- 1) Milan Škulić
NEURAČUNLJIVOST I INTOKSIKACIJA UČINOCA U KRIVIČNOM PRAVU SAD – SLIČNOSTI I RAZLIKE SA NEURAČUNLJIVOŠĆU I SKRIVLJENOM NEURAČUNLJIVOŠĆU U SRPSKOM KRIVIČNOM PRAVU (str. 1–25)
- 2) Stanko Bejatović
EFIKASNOST KRIVIČNOG POSTUPKA KAO MEĐUNARODNI PRAVNI STANDARD I REFORMA KRIVIČNOG PROCESNOG ZAKONODAVSTVA SRBIJE (NORMA I PRAKSA) (str. 27–53)
- 3) Jovan Ćirić
IDEALNI ZAKONI I NESAVESNI PRAVNICI (str. 55–69)
- 4) Vojislav Đurđić
PERSPEKTIVA NOVOG MODELA KRIVIČNOG POSTUPKA SRBIJE (str. 71–95)

- 5) Nataša Mrvić Petrović
DELOTVORNOST ELEKTRONSKOG NADZORA KAO SASTAVNOG DELA ALTERNATIVNE KRIVIČNE SANKCIJE ILI MERE (str. 97–105)
- 6) Dragan Jovašević
Karakteristike maloletničkog krivičnog prava u Federaciji Bosne i Hercegovine (str. 107–125)
- 7) Igor Vuković
Vreme i kauzalnost bitnog saizvršilačkog doprinosa (str. 127–143)
- 8) Dragana Kolarić
Krivična dela ubistva – *de lege lata* i *de lege ferenda* (str. 145–165)
- 9) Darko Dimovski, Miomira Kostić
Penoški pristup prevelikom broju osuđenih lica u penitencijarnom sistemu Republike Srbije (str. 167–178)
- 10) Vanja Bajović
Odmjeravanje kazne i sporazum o priznanju krivičnog dela (str. 179–193)
- 11) Saša Mijalković
Bezbodnosno proveravanje lica – tradicionalni modeli i primeri dobre pракse (str. 195–209)
- 12) Saša Marković
Uloga policije u suzbijanju nasilja u porodici u prekršajnom postupku (str. 211–231)

Broj 3/2015

ORIGINALNI NAUČNI RADOVI

- 1) Dragan Simeunović
Migracijske kao uzrok političkih anomalija u Evropi (str. 1–17)
- 2) Radomir Zekavica, Želimir Kešetović
Legitimitet policije u Srbiji (str. 19–44)
- 3) Zoran Milanović, Radovan Radovanović
Informaciono-bezbodnosna kultura – imperativ savremenog društva (str. 45–65)

4) Stevo K. Jaćimovski, Jovan P. Šetrajčić

PREGLED REZULTATA TEORIJSKIH PRISTUPA FONONSKOM INŽENJERINGU TERMODINAMIČKIH OSOBINA RAZLIČITIH KVANTNIH STRUKTURA (str. 67–82)

PREGLEDNI RADOVI

1) Monika Hullová

IDENTITET TEKUĆIH PROBLEMA U VEZI SA OTKRIVANJEM I RASVETLJAVANJEM MALOLETNIČKOG KRIMINALA U SLOVAČKOJ REPUBLICI (str. 83–97)

2) Maria Jose Hurtado, Ana Kojić

KONTROLA IREGULARNIH MIGRACIJA U KRALJEVINI ŠPANIJI (str. 99–113)

3) Zoran Luković, Andrej Protić, Dag Kolarević

RITEUALNI I KULTNI ZLOČINI I KARAKTERISTIKE NJIHOVIH IZVRŠILACA (str. 115–130)

4) Kristijan Kuk

VEŠTAČKA INTELEGENCIJA U PRIKUPLJANJU I ANALIZI PODATAKA U POLICIJI (str. 131–148)

STRUČNI RADOVI

1) Dalibor Djukic

ZAŠTITA JAVNOG REDA I BEZBEDNOSTI NA SVETOJ GORI (str. 149–164)

2) Ivan Žarković

MERE ELEKTRONSKOG NADZORA ZAPOSLENIH I PRAVO NA PRIVATNOST NA RADNOM MESTU (str. 165–182)

RECENZENTI RADOVA U 2015. GODINI

prof. dr Zoran Stojanović
prof. dr Milan Škulić
prof. dr Goran Ilić
prof. dr Gordana Ilić Popov
prof. dr Nataša Mrvić Petrović
prof. dr Jovan Ćirić
prof. dr Branislav Ristivojević
prof. dr Igor Vuković
prof. dr Stanko Bejatović
prof. dr Želimir Kešetović
prof. dr Zoran Dragišić
prof. dr Radoslav Gaćinović
prof. dr Vjekoslav Sajfert
prof. dr Dejan Raković
prof. dr Božidar Banović
prof. dr Zoran Keković
prof. dr Petar Spalević
prof. dr Zorica Mršević
prof. dr Zlatko Nikolić
prof. dr Branislav Simonović
prof. dr Đorđe Đorđević
prof. dr Boban Milojkovic
prof. dr Mladen Bajagić
prof. dr Dragan Randželović
prof. dr Milan Žarković
prof. dr Saša Mijalković
prof. dr Vladan Petrov
prof. dr Milan Palević
prof. dr Bojan Milisavljević

prof. dr Ilija Babić
prof. dr Jasmina Gačić
prof. dr Dragana Kolarić
prof. dr Željko Nikać
prof. dr Slobodan Petrović
prof. dr Brankica Popović
prof. dr Darko Simović
prof. dr Biljana Simeunović Patić
prof. dr Goran Bošković
prof. dr Zoran Đurđević
prof. dr Tijana Šurlan
prof. dr Radomir Zekavica
prof. dr Radosav Risimović
prof. dr Aleksandar Bošković
doc. dr Dragutin Avramović
doc. dr Ivana Krstić Mistridželović
doc. dr Tanja Kesić
dr Ivana Stevanović
dr Božidar Otašević
dr Dejan Šuput
dr Dragoslava Mićović
mr Zoran Kesić

SUMMARIZED INSTRUCTIONS TO AUTHORS¹

The journal publishes original and so far unpublished papers (either partially or as a whole), from 30,000 to 45,000 characters with spaces. The text of the paper, prepared by Microsoft Word text processor, Times New Roman, in Serbian or English language and with the corresponding Latin script, is submitted electronically to the following e-mail address: caspis@kpa.edu.rs.

The content of the papers should be structured so as to include: the title, name and surname of the (co-)author(s), abstract with key words, introduction, the main part, conclusions, the reference list and appendices, if necessary.

The title of the paper is typed in capital letters, centered, 12 pt normal, bold. The name and surname of the (co-)author(s) without the author's title but with the affiliation are written below the title of the paper with single spacing, centered, 11 pt italic. If there are several authors, they are listed one below another. Subtitle: Abstract not longer than 100 to 150 words is written below the information related to the author(s), centered, 10 pt bold, and the contents of the abstract in Serbian (for the contributions in Serbian) or English (for the papers in English) language are written below the word Abstract, justified, single spacing, one extra spacing, 10 pt normal. Subtitle: Key words are written after the body of abstract, without spacing, at the beginning of the line, 10 pt italic, and key words (4 to 6) are listed in the same line, 10 pt normal.

Subtitles: Introduction, Conclusions and References are written without numbers, while the subtitles of the main body of the paper (at least two) are numbered, all 12 pt bold. The body of the paper (passages) are written as justified (12 pt normal), with single spacing and one extra spacing above and below the subtitles and between passages, with 2.5 cm margins. The beginning of a passage is written from the beginning of the line. The words are divided with one space, and with one space after the punctuation marks. The reference list is followed by the summary (expanded abstract) which should include: the title, the information about the author/co-author(s) and the body, it should not exceed 400 to 500 words according to the rules for writing a summary in English if the paper is written in Serbian, and vice versa.

Footnotes are written below the text at the corresponding page with continuous numbering. The references are quoted in footnotes according to the following examples:

- Books: S. Bejatović, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2010, str. 22–24.
- Journals: N. Jovančević, Položaj glavnih procesnih subjekata u novom ZKP iz 2011, *Crimen*, br. 2/2012, Beograd, str. 191.
- Collected papers: Z. Stojanović, Krivično delo nezakonitog bogaćenja – razlozi za i protiv uvođenja, objavljeno u: *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermex, Beograd, 2012, str. 343.
- Laws and regulations: *Sl. glasnik RS*, br. 101/2005, 63/2009 – odluka US i 92/2011, čl. 5, st. 2, tač. 7.
- Web pages: <http://www.environment-agency.gov.uk/business/sectors/37063.aspx> (19. 9. 2011).

The contributions which are not prepared according to these instructions will not be considered for publishing by the editorial board.

¹ The integral text of the technical instructions can be found at the following address: <http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/en-uputstvo-2014.pdf>

IZVOD IZ UPUTSTVA ZA AUTORE¹

U časopisu se objavljaju originalni i do sada (u celosti i delimično) neobjavljeni radovi, obima od 30.000 do 45.000 karaktera sa razmacima. Tekst rada, pripremljen pomoću programa za obradu teksta Microsoft Word, u fontu Times New Roman, na srpskom ili engleskom jeziku, odgovarajućim **latiničnim** pismom, dostavlja se u elektronskoj verziji na E-mail adresu **casopis@kpa.edu.rs**.

Sadržaj rada treba strukturirati tako da sadrži: naslov, ime i prezime (ko)autora, sažetak (apstrakt) sa ključnim rečima, uvod, glavni deo rada, zaključke, popis korišćene literature i po potrebi priloge.

Naslov rada se piše velikim slovima, centrirano, u fontu 12 pt normal, bold. **Ime i prezime** (ko)autora bez titule, sa nazivom ustanove, pišu se ispod naslova rada sa razmakom od jednog reda, centrirano, u fontu 11 pt italic. Nekoliko autora upisuju se jedan ispod drugog. Podnalov: **Sažetak (apstrakt)** u obimu od 100 do 150 reči, piše se ispod podataka o autorima centrirano, u fontu 10 pt bold, a sadržaj apstrakta na srpskom (za radove na srpskom) ili na engleskom (za radove na engleskom) jeziku piše se ispod reči **Sažetak (apstrakt)** sa potpunim ravnanjem, jednostrukim proredom, sa razmakom od jednog reda, u fontu 10 pt normal. **Podnalov: Ključne reči** piše se iza teksta apstrakta, bez razmaka, na početku reda, u fontu 10 pt italic, a u produžetku istog reda navode se ključne reči (4–6), u fontu 10 pt normal.

Podnaslovi: Uvod, Zaključak i Literatura pišu se bez numeracija, a **podnaslovi** glavnog dela rada (najmanje dva) sa numeracijom, sve u fontu 12 pt bold. **Tekst rada** (pasusi) piše se obostranim ravnanjem redova (12 pt normal), jednostrukim proredom sa jednim redom razmaka iznad i ispod podnaslova i između pasusa, sa marginama od 2,5 cm. Početak pasusa se piše od početka reda. Reči se medusobno razdvajaju jednim razmakom, sa obaveznim razmakom iza interpunkcijskih znakova. Nakon popisa literature, dodaje se **rezime (prošireni sažetak)**, koji sadrži: naziv rada, podatke o (ko)autorima i sadržaj rezimea, sve u obimu od 400 do 500 reči, po pravilima za pisanje sažetka, na engleskom jeziku ukoliko je rad napisan na srpskom, i obrnuto.

Fusnote se pišu ispod teksta na odgovarajućoj stranici, sa kontinuiranom numeracijom. Sadržaji se citiraju u fusnotama prema sledećim primerima:

- **Knjige:** S. Bejatović, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2010, str. 22–24.
- **Časopisi:** N. Jovančević, *Položaj glavnih procesnih subjekata u novom ZKP iz 2011, Crimen*, br. 2/2012, Beograd, str. 191.
- **Zbornici:** Z. Stojanović, Krivično delo nezakonitog bogaćenja – razlozi za i protiv uvođenja, objavljeno u: *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksi i Intermex, Beograd, 2012, str. 343.
- **Propisi:** *Sl. glasnik RS*, br. 101/2005, 63/2009 – odluka US i 92/2011, čl. 5, st. 2, tač. 7.
- **web stranice:** <http://www.environment-agency.gov.uk/business/sectors/37063.aspx> (19. 9. 2011).

Radove koji nisu pripremljeni prema tehničkom uputstvu uređivački odbor neće uzeti u razmatranje za objavljivanje u časopisu.

¹ Celovit tekst Tehničkog uputstva autori mogu pronaći na adresi: <http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/sr-uputstvo-2014.pdf>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.98

[Nauka, bezbednost, policija]

NBP : јурнал за криминалистичку и праву : journal of criminalistics and law / главни и одговорни уредник = editor-in-chief Dragana Kolarić ; уредник за енглески језик = english language editor Dragoslava Mićović. - Vol. 1, no. 1 (1996) - . - Београд (Цара Душана 196) : Криминалистичко-полицијска академија = Academy of Criminalistics and Police Studies, 1996- (Београд : Inpress). - 24 cm

Tri puta годишње

ISSN 0354-8872 = NBP. Nauka, bezbednost, policija
COBISS.SR-ID 125217799